ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

anadolum
eKampüs
ve
anadolu mobil
dilediğin yerden,
dilediğin zaman,
öğrenme fırsatı!

(ekampus.anadolu.edu.tr)

(mobil.anadolu.edu.tr)

ekampus.anadolu.edu.tr

Takvim

Duyurular

Ders Kitabı (PDF)

Epub

Html5

Mobi Kitap

Sesli Kitap

Canlı Ders

Video

Ünite Özeti

Sesli Özet

Sorularla Öğrenelim

Alıştırma

Çözümlü Sorular

Deneme Sınavı

Tartışma Forumu

Çıkmış Sınav Soruları

Sınav Giriş Bilgisi

Sınav Sonuçları

Öğrenci Topluklukları

AOSDESTEK
AÇIKÖĞRETİM DESTEK SİSTEMİ

Açıköğretim Sistemi ile ilgili merak ettiğiniz her şey AOS Destek Sisteminde...

- Kolay Soru Sorma ve Soru-Yanıt Takibi
- Sıkça Sorulan Sorular ve Yanıtları
- Canlı Destek (Hafta İçi Her Gün)
- Telefonla Destek

aosdestek.anadolu.edu.tr

AOS DESTEK Sistemi İletişim ve Çözüm Masası

0850 200 46 10

www.anadolu.edu.tr

/AOFAnadolum /Anadolu_Univ instagram.com/anadoluuniv

T.C. ANADOLU ÜNİVERSİTESİ YAYINI NO: 3326
AÇIKÖĞRETİM FAKÜLTESİ YAYINI NO: 2185

MEDYADA ÇALIŞMA HAYATI

Yazarlar
Prof.Dr. Tülay ŞEKER (Ünite 1, 7)
Prof.Dr. Sevil YILDIZ (Ünite 2, 3)
Dr.Öğr.Üyesi Kadir GÖLCÜ (Ünite 4)
Dr.Öğr.Üyesi Emel ARIK (Ünite 5)
Prof.Dr. İbrahim TORUK (Ünite 6)
Prof.Dr. Mustafa ŞEKER (Ünite 8)

Editör
Prof.Dr. Mustafa ŞEKER

ANADOLU ÜNİVERSİTESİ

Bu kitabın basım, yayım ve satış hakları Anadolu Üniversitesine aittir.
"Uzaktan Öğretim" tekniğine uygun olarak hazırlanan bu kitabın bütün hakları saklıdır.
İlgili kuruluştan izin almadan kitabın tümü ya da bölümleri mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik kayıt veya başka şekillerde çoğaltılamaz, basılamaz ve dağıtılamaz.

Copyright © 2016 by Anadolu University
All rights reserved
No part of this book may be reproduced or stored in a retrieval system, or transmitted in any form or by any means mechanical, electronic, photocopy, magnetic tape or otherwise, without permission in writing from the University.

ÖĞRENME TEKNOLOJİLERİ AR-GE BİRİMİ

Birim Yöneticisi
Doç.Dr. Alper Tolga Kumtepe

Kitap Hazırlama Grubu Sorumlusu
Öğr.Gör. Erdem Erdoğdu

Öğretim Tasarımcısı
Prof.Dr. Cengiz Hakan Aydın

Grafik Tasarım Yönetmenleri
Prof. Tevfik Fikret Uçar
Doç.Dr. Nilgün Salur
Öğr.Gör. Cemalettin Yıldız

Dil ve Yazım Danışmanı
Öğr.Gör. Sevgi Çalışır Zenci

Ölçme Değerlendirme Sorumlusu
Gülce Baraz

Kapak Düzeni
Doç.Dr. Halit Turgay Ünalan

Dizgi
Kitap Hazırlama Grubu

Medyada Çalışma Hayatı

E-ISBN
978-975-06-2471-1

Bu kitabın tüm hakları Anadolu Üniversitesi'ne aittir.
ESKİŞEHİR, Ağustos 2018

2886-0-0-0-1909-V02

İçindekiler

Önsöz ..... **vii**

1. ÜNİTE

Bir Çalışma Alanı Olarak Medya **2**
GİRİŞ 3
İLETİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR 3
İletişim 3
Kitle İletişimi 4
Kitle İletişim Araçları 5
Medya 5
BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK MEDYA 7
Bir Çalışma Alanı Olarak Gazete 7
Yazı İşleri Bölümü 8
Teknik Birim 10
İdari Birim 10
Bir Çalışma Alanı Olarak Dergi 10
Bir Çalışma Alanı Olarak Televizyon 11
İdari Personel 12
Yapım-Yönetim Ekibi 13
Teknik Personel 14
Bir Çalışma Alanı Olarak Radyo 16
Bir Çalışma Alanı Olarak Haber Ajansları 17
Özet 18
Kendimizi Sınayalım 19
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 20
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 20
Yararlanılan Kaynaklar 21

2. ÜNİTE

Basında Çalışma Hayatına İlişkin Yasal Düzenlemelerin Gelişimi **22**
GİRİŞ 23
GAZETECİLERİN ÇALIŞMA HAYATININ ÖZEL OLARAK DÜZENLENMESİNİN NEDENLERİ 24
Gazeteciliğin Diğer İş Kollarına Göre Farklı Çalışma Tarzı 24
Gazetecilik Mesleğinin Toplum İçindeki Yeri ve Önemi 25
Basın Özgürlüğü 25
TÜRKİYE'DE GAZETECİLERE YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER 26
Basın İş Kanunu Öncesinde Yürürlüğü Giren Kanunlar 26
1876 Tarihli Kanuni Esasi 27
1908 Tarihli Kanuni Esasi 27
1909 Tarihli Matbuat Kanunu 27
1924 Tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu 28
1926 Tarihli Borçlar Kanunu 28
1931 Tarihli Matbuat Kanunu 28
1938 Tarihli Basın Birliği Kanunu 28
5953 Sayılı Basın İş Kanunu 30
Ortaya Çıkış Nedenleri 30
Özellikleri 32

1982 Anayasası 33
Sendikalar Kanunu 33
Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu 34
Özet 35
Kendimizi Sınayalım 36
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 37
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 37
Yararlanılan Kaynaklar 38

3. ÜNİTE **Basın İş Kanunu ve Çalışma Hayatına Etkileri 40**
GİRİŞ 41
BASIN İŞ KANUNU'NUN UYGULAMA ALANI 42
Kanun'un Yer Bakımından Uygulanması 42
Kanun'un Kişi Bakımından Uygulanması 43
Gazeteci 43
İşveren 44
BASIN İŞ SÖZLEŞMESİ 45
Basın İş Sözleşmesinin Unsurları 45
Basın İş Sözleşmesinin Özellikleri 46
Basın İş Sözleşmesinin Şekli 46
Basın İş Sözleşmesinin Bildirilmesi 47
BASIN İŞ SÖZLEŞMESİNDEN DOĞAN BORÇLAR 47
Gazetecinin Borçları 47
İşverenin Borçları 48
BASIN İŞ SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ 50
Basın İş Sözleşmesinin Fesih Olmaksızın Sona Ermesi 50
Basın İş Sözleşmesinin Fesih ile Sona Ermesi 51
Bildirimli Fesih 51
Bildirimsiz Fesih 53
Basın İş Sözleşmesinin Sona Ermesinin Hukuki Sonuçları 54
ÇALIŞMA VE DİNLENME SÜRELERİ 55
Özet 57
Kendimizi Sınayalım 59
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 60
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 60
Yararlanılan Kaynaklar 61

4. ÜNİTE **Basın Çalışma Hayatında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme 62**
GİRİŞ 63
TEMEL KAVRAMLAR VE TARİHSEL GELİŞİM 63
Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi 64
Sendikal Haklar 65
BASINDA ÇALIŞMA HAYATI 67
Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme 67
Dünya Basınında Sendikal Yapı 69
TÜRK BASININDA SENDİKAL HAYAT VE TOPLU SÖZLEŞME 71
Demokrat Parti, Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme 72
1961 Anayasası ve Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme 74
12 Eylül Sonrasında Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme 75

1990'lar, Tekelleşme ve Sendikasızlaştırma Dönemi 76
2000'li Yıllar ve Türk Basınında Sendikal Yapılanma 79
Özet 81
Kendimizi Sınayalım 82
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 84
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 84
Yararlanılan Kaynaklar 84

Basında Çalışma Hayatının Temel Sorunları ..... 85 — **5. ÜNİTE**
GİRİŞ 87
TEKELLEŞMENİN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ 87
İŞLETME YAPILARININ HOLDİNGLEŞMESİ VE OTASANSÜRÜN GELİŞMESİ 89
İŞSİZLİK, SİGORTASIZLIK VE SENDİKASIZLIK 92
BASINDA CİNSİYETÇİ POLİTİKALARIN BASKINLIĞI 94
Özet 96
Kendimizi Sınayalım 97
Yaşamın İçinden 98
Okuma Parçası 98
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 99
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 100
Yararlanılan Kaynaklar 101

Basın İşletmelerinin Sahiplik Yapısı ..... 102 — **6. ÜNİTE**
GİRİŞ 103
TÜRKİYE'DE BASININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ 103
Milli Mücadele Dönemi Basını 104
Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzlenen Basın Politikası 104
Çok Partili Hayat ve Basın 105
Türk Basınında 1961 Sonrası Dönem 107
TÜRKİYE'DE MEDYA GRUPLARI 109
Doğan Grubu 109
Demirören Grubu 110
Uzan Grubu 110
Bilgin Grubu 110
Ciner Grubu 111
Turkuvaz Grubu 111
Çukurova Grubu 112
Doğuş Grubu 112
İhlas Grubu 112
MEDYA SAHİPLİĞİ KAVRAMI 113
İŞLETME OLARAK BASIN KURULUŞLARI 114
Özet 118
Kendimizi Sınayalım 120
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 121
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 121
Yararlanılan Kaynaklar 122

7. ÜNİTE **Elektronik Medyanın Yapısı ve Çalışanlara Etkisi.....124**
GİRİŞ 125
RADYO-TELEVİZYON KURUMLARININ YÖNETİMİ VE ÖRGÜTLENMESİ 126
KAMU HİZMETİ YAYIN SİSTEMİ 126
Kamu Hizmeti Yayıncılığı Sisteminin Özellikleri 126
Bir Kamu Yayın Sistemi Örneği: BBC (British Broadcasting Corporation) .. 127
Bir Kamu Yayın Sistemi Örneği: TRT 130
ÖZEL GİRİŞİMCİ YA DA TECİMSEL (TİCARİ) SİSTEM 133
Özel Girişimci Sistemin Özellikleri 133
Özel Girişimci Sistem Örneği: Türkiye'deki Özel Radyo ve Televizyonlar 134
Özel Kanalların Yayıncılık Anlayışı ve Çalışanlara Etkisi 135
Özet 137
Kendimizi Sınayalım 138
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 139
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 139
Yararlanılan Kaynaklar 140

8. ÜNİTE **Yerel Basının Yapısı ve Çalışma Hayatına İlişkin Sorunları.....142**
GİRİŞ 143
TÜRKİYE'DE YEREL BASININ GELİŞİMİ 144
YEREL BASININ ÇALIŞAN SAYISI VE NİTELİKLERİ 146
YEREL GAZETELERİN GELİRLERİ 151
Özet 155
Kendimizi Sınayalım 157
Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı 158
Sıra Sizde Yanıt Anahtarı 158
Yararlanılan Kaynaklar..... 159

Önsöz

Sevgili öğrenciler,

Medyada Çalışma Hayatı başlığını taşıyan bu kitap, Türkiye'de önemli ve ne yazık ki sorunlu bir alanla ilgilidir. Demokratik sistemin işleyişinde önemli bir işlevi bulunan medyanın, yapısal olarak sağlıklı biçimde çalışması, diğer faktörlerle birlikte, çalışma sistemine ve çalışan yapısına da bağlıdır. Kitapta, Türkiye'deki medyanın bir çalışma alanı olarak yapısal özellikleri, temel sorunları, bu alanı düzenleyen yasal mevzuat ele alınmış ve güncel durum saptanarak ortaya konulmuştur. Kitabın üniteleri belirlenirken, yalnızca yasal mevzuata ilişkin konuların verilmesinin yeterli olmadığı, medyanın çalışma hayatı temelindeki önemli sorunlarının ortaya konması gerektiği düşünülmüştür. Gazete, televizyon gibi farklı araçlardaki yapısal özellikler yanında, sendikalaşma, tekelleşme, sahiplik yapısındaki değişim, yerel medyadaki sorunlar gibi konunun farklı yönleri, üniteleri oluşturmaktadır.

Toplam 8 üniteden oluşan **Medyada Çalışma Hayatı** kitabının ilk ünitesi **Çalışma Alanı Olarak Medya** başlığını taşımaktadır. Bu ünitede, medyanın çalışma açısından nasıl bir yapı oluşturduğu genel hatlarıyla ele alınmaktadır. İkinci ünitede, **Basında Çalışma Hayatına İlişkin Yasal Düzenlemelerin Gelişimi** başlığı altında ilgili yasal mevzuatın dönemsel gelişimi ve güncel durumu aktarılmaktadır. Mevzuatla ilgili olan üçüncü ünitede ise özel olarak Basın **İş Kanunu ve Çalışma Hayatına Etkileri** ele alınmaktadır. Kitabın dördüncü ünitesi benzer bir konuyu incelemekte, **Basında Toplu Sözleşme ve Sendikal Yapı** başlığı altında özellikle sendikal hayata ilişkin gelişimi anlatmaktadır. Beşinci ünite **Basında Çalışma Hayatının Temel Sorunları** başlığını taşımaktadır. Gerek yasal mevzuat gerekse yapısal özelliklerden kaynaklanan temel sorunlar bu başlık altında tartışılmaktadır. Altıncı ünite, çalışma hayatına önemli etkisi olan medyadaki sahiplik yapısını, tekelleşme, holdingleşme, basın dışı sermaye gibi önemli konuları, **Basın İşletmelerinin Sahiplik Yapısı** başlığı altında incelemektedir. Yedinci ünitede, medyanın giderek önemli bir bölümünü oluşturan ve dolayısıyla çalışma alanı olarak da önem kazanan elektronik medya ele alınmaktadır. **Elektronik Medyanın Yapısı ve Çalışanlara Etkileri** başlığı altında, başta televizyon olmak üzere, elektronik medyanın özellikleri, çalışma hayatına etkileri ekseninde tartışılmaktadır. Kitabın son ünitesi yerel medya ile ilgilidir. **Yerel Medya Çalışanlarının Sorunları** başlığı altında, çalışan sayısı bakımından hayli büyük bir alanı oluşturan yerel medya ele alınmış ve temel sorunlarına ilişkin güncel veriler aktarılmıştır.

Bu kitabın oluşturulmasında katkılarından dolayı başta yazarlarımız olmak üzere Anadolu Üniversitesi Açıköğretim Fakültesi Dekanlığına, Uzaktan Öğretim Tasarım Birimi Koordinatörlüğüne ve emeği geçen tüm ekibe teşekkür ediyor, kitabın öğrencilerimize faydalı olmasını diliyorum.

Editör
Prof. Dr. Mustafa Şeker

MEDYADA ÇALIŞMA HAYATI

1

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- İletişim sürecini ve medya tanımıyla birlikte yaşanan değişimleri özetleyebilecek,
- Bir çalışma alanı olarak gazete ve dergilerin özelliklerini ifade edebilecek,
- Bir çalışma alanı olarak televizyon, radyo ve haber ajanslarının önemini açıklayabilecek

bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Medya
- Gazete
- Dergi
- Televizyon
- Radyo
- Haber Ajansları

İçindekiler

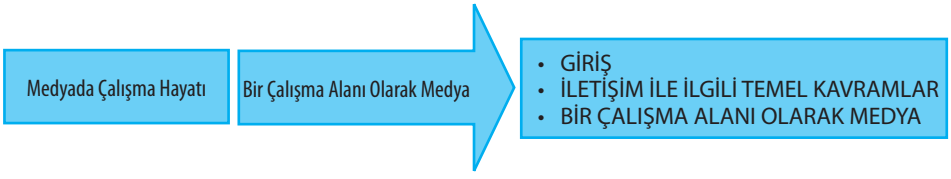

Bir Çalışma Alanı Olarak Medya

GİRİŞ

İletişim süreci basit gönderen, alıcı, ileti modelinden kitle iletişime ardından da medya tanımlamasına giden bir gelişim izlemiştir. Kitle iletişim araçlarının devreye girmesiyle iletişimin boyutu, kapsam alanı oldukça gelişmiş ve açılan her yeni alan yeni bir çalışma ortamı oluşturmuştur. Gelişen iletişim teknolojileri de bu medya iş alanının genişlemesine yeni iş kollarını oluşturmasına katkıda bulunmuştur.

Bu bölümde iletişim sürecinden medya sürecine geçişle ilgili bilgi verilmiş, medya süreciyle gündeme gelen değişiklikler üzerinde durulmuştur. Ardından yazılı basın içerisinde değerlendirilen gazete ve dergilerin kurumsal yapıları ve çalışanları tanımlanarak yazılı basının bir çalışma alanı olarak değerlendirmesi yapılmıştır. Yine sözlü ve görsel medya alanlarının önemli araçları olan radyo ve televizyon kanalları bir çalışma alanı perspektifinden çalışan kadrolarıyla birlikte ele alınmıştır. Son olarak gerek yazılı gerekse görsel medya için metin ve görüntü servisi yapan, yaygın muhabir ve haber ağıyla medya kuruluşlarına önemli katkılar sunan haber ajansları da bir çalışma alanı olarak değerlendirilmiştir.

İLETİŞİM İLE İLGİLİ TEMEL KAVRAMLAR

İletişim, birtakım temel ögelerin bir araya gelmesiyle oluşan bir süreçtir. Bu ögelerin varlığı bir yandan iletişimin gerçekleşmesi için ön koşul olurken diğer yandan değişebilen özellikleri ve nitelikleriyle iletişimin türlerini de farklılaştırabilmektedir.

İletişim

İletişim en yalın tanımıyla bilgi, düşünce ve davranışların aktarılması sürecidir (İlal, 1997). İnsan, ileti alışverişi anlamında iletişim kurma yeti ve becerisine sahip tek varlık olmadığı gibi, simge (sembol) üretme özelliğine sahip tek canlıdır. Bu özelliğiyle başkalarına yalnız duygularını iletmekle kalmaz, aynı zamanda duygu ve bilgilerini biriktirip aktarma olanağına sahiptir. Bu sayede iletiler mekânsal ve zamansal şartlara bağlı olmaksızın iletilebilir. Duyulanlar, görülenler, duygular, düşünceler farklı mekânlara taşınabilirken bilgi ve birikimlerin nesilden nesile aktarılması da mümkün olabilmektedir (Zıllıoğlu, 1993).

İletişim olgusu, değişik ortamlarda değişik amaçlarla meydana gelen bir mesaj aktarımıdır. Bu olguyu oluşturan ise farklı özellikleri olan ögelerdir. Bu ögelerin bir araya gelmesi iletişimi oluşturur. İletişim anlık bir olgu değildir, bir anda olup bitmez, bir süreç içerisinde oluşur. İletişim olgu ve sürecinde değişmez olarak kabul edilen temel ögeler: verici, alıcı, mesaj, kanal ve geribeslemedir (Aziz, 1996).

a) Verici (gönderici, kaynak, iletici)

Her iletişim olgusunda mesajı "gönderen" bir kişi, küme, topluluk ya da kurum ve kuruluşlar vardır. İletinin ilk çıktığı yer olması açısından bu öge, iletişimi başlatan "kaynak" durumundadır. Mesaj iletimi söz konusu olduğu için "iletici" olarak da adlandırılır. Mesajı aktaran bazen gerçek bir kişi olabileceği gibi bazı durumlarda da bir araç yani bir gazete, radyo, televizyon da olabilir.

b) Alıcı (hedef)

Her iletişim sürecinde vericinin mesajın hedefi olarak seçtiği ise "alıcı" olarak adlandırılır. Alıcı tek bir birey olabileceği gibi küme, topluluk ya da kurum ve kuruluşlar olabilir. İletişimin gerçekleşebilmesi için mutlaka bir alıcı ya da hedefin olması gerekir. Çünkü kaynak gönderdiği mesajla hedefe bilgi aktarımı, hedefte tutum ve davranış değişikliği yapmayı amaçlamaktadır.

c) Mesaj (ileti)

İletişimin oluşabilmesi için verici ile alıcı arasında aktarılan bir mesaj ya da ileti gereklidir. Bu mesajın içerisinde yalın bir ileti olabileceği gibi sayıca çok ya da karmaşık yapıda iletiler de olabilir.

d) Kanal (araç)

Bu öge, iletinin aktarılmasında izlenecek yol, yöntem ya da kanal, araçtır. Kanalın niteliği, iletişimin türünü de belirler. Örneğin, mesaj aktarımı radyo ya da televizyon aracılığıyla yapılıyorsa mesajın niteliği de niceliği de ve bunlara bağlı olarak hedefi de değişecektir.

e) Geribesleme (feedback)

İletişim sürecinde, iletişimin eksiksiz gerçekleşebilmesi için koşullardan biri de alıcının mesaja verdiği tepkinin kaynak tarafından öğrenilmesi anlamına gelen geribeslemedir. Bu ögenin var olmadığı durumlarda iletişimin tek yönlü olduğu söylenebilir. Dolayısıyla mesajın alınıp alınmadığını, derecesini, bu mesaja olan tepkiyi bilmek mümkün olmamaktadır. Yukarıda bahsedilen dört öge (verici, alıcı, ileti, kanal) bir iletişimin oluşması için zorunlu ögeler iken beşinci öge olan geribesleme, etkili bir iletişim için olmazsa olmazdır.

İletişim sürecinde gerekli olan dört ögenin (verici, alıcı, kanal, mesaj) nitelikleri, özellikleri iletişim türlerini de oluşturmaktadır. İletişim sürecinde, göndericinin amacı, vereceği iletinin türü, alıcının nitelikleri gibi özellikler de iletilerin nasıl verileceğini belirleyen etmenlerdir. Örneğin iki kişi aynı ortamda bulunuyorsa iletişimin türünü, gönderici ve alıcının konumları, olanakları, iletinin özelliği ve amacı belirleyecektir. Dolayısıyla bu kişilerin iletişimi, büyük olasılıkla yüzyüze, söz ve hareketler kullanılarak gerçekleştirilecektir. Oysaki daha geniş kitlelere ulaştırılması düşünülen mesajlar için farklı bir yol ve kanal kullanmak gerekecektir.

İnsanlar arasındaki iletişimde sürecin temel ögeleri ileti, iletiyi üreten kaynak ve iletinin tüketicisidir. Özellikle yüz yüze iletişimde, iletişimin iki yönlü bir süreç olduğunu vurgulamak gerekmektedir (İlal, 1997). Yani iletinin üreticisinden tüketiciye doğru aktarılmasının ardından tüketiciden üreticiye doğru da bir mesaj iletimi gerçekleşebilmektedir.

Kitle İletişimi

İletişimin kitlesel boyutta ele alınması, iletişimin topluma özgü, toplumsal bir olgu olduğunun vurgulanması açısından önemlidir. Kitle iletişim, kitlesel düzeyde, bütün bir topluma ilişkin olarak gerçekleşen iletişim demektir. Bu tanım iletişimin, kent meydanlarında düzenlenen mitinglerle, stadyumda gerçekleştirilen etkinliklerle ya da antik dönemdeki agora geleneğiyle yürütülen şekline vurgu yapar. Yani büyük insan kalabalıklarına yönelik kitlesel iletişim gerçekleştirebilmek, herhangi bir araç kullanmadan bunu yapabilmek mümkündür (Güngör, 2011).

Kitle iletişimi, bilgi, düşünce ve tutumların büyük ve dağınık bir kitleye, teknik araçlar kullanılarak iletilmesidir. Kitle iletişiminde iletişim kişiler, bireyler arasında değil bir toplum içerisinde, aynı yapıda, türdeş olmayan ve tek tek özellikleri bilinmeyen bir kitleye, bir yerden, kitle iletişimi için geliştirilmiş teknik araçlar yoluyla gerçekleştirilir. Kitle iletişim sırasında, iletiyi alan ile veren arasında çok genel ilişkiler dışında -gazete satın alma ya da abone olma, sinema bileti alma- herhangi bir ilişki söz konusu değildir.

Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim, iletişimin kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleştirilen boyutunu da ifade etmektedir. İnsanların olup bitenler hakkında bilgi almaları, bu amaçla geliştirilmiş ve uzmanlaşmış kitle iletişim araçları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Kitle iletişiminde etkin rol oynayan kitle iletişim araçları; gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon olarak sıralanabilir. Bu araçlar, insanlara yakın ve uzak çevrelerinde olup bitenler hakkında haber vermekte, dünyayı tanımlamaya çalışmakta, diğer yandan insanların eğlence, eğitim gibi gereksinimlerini de karşılamaktadır.

Endüstri teknolojisinin gücünü simgeleyen kitle iletişim araçları, kitleleri iletişim ağıyla birbirine bağlamaktadır. İletişime katkıları yakın geçmişte yaygınlaşan kitle iletişim araçları mekanik güçleri dolayısıyla hareket çoğaltıcısı olarak işlev görmektedir. Bu araçların yaygınlık kazanmasıyla yüzyıllardır süren iletişimin sınırlı olan kapsam ve etkileri genişlemiştir (Tokgöz, 2000). Kitle iletişim araçlarının gelişimiyle birlikte kitlesel iletişimde zaman ve uzam aşımı olanaklı hâle gelmiştir (Güngör, 2011). Bu anlamda geleneksel iletişim ile kitle iletişim arasındaki farkları şu şekilde sıralamak mümkündür (Tokgöz, 2000; İlal, 1997):

1. Kitle iletişim araçları, zamandan tasarruf ederek, kapsama alanlarını genişleterek enformasyonun hem taşınabilir hem de saklanabilir hâle dönüşmesini sağlamıştır. Bu olanak, toplumsal etki yönünden kitle iletişim araçlarını geleneksel iletişim yöntemlerinden daha güçlü kılmıştır.
2. Kitle iletişim araçlarının işleyebilmesi için bir örgütlenmeye ihtiyacı vardır. Kitle iletişim araçları da tıpkı diğer toplumsal kurumlar ve örgütler gibi bazı özellik ve yükümlülüklere sahiptir.
3. Kitle iletişimini geleneksel iletişimden ayıran diğer bir özellik, önceden çift yönlü olan iletişim sürecinin tek yönlü bir iletime dönüşmesidir.

Kitle iletişim araçları bu özelliklerinin yanında pek çok işlevi de yerine getirmektedir. Haber verme, propaganda, eğitim, eğlence, reklam yapma şeklinde sıralanabilen bu işlevleri toplumsal kurumlar olan kitle iletişim araçları toplumsal yapı içerisinde gerçekleştirmektedir. Diğer bir deyişle, bu araçlar yüzyıllardır var olan geleneksel iletişimin işlevlerini günümüzde farklı görünümlerde yerine getirmektedir.

Medya

Günümüzde gazete, radyo, televizyon, İnternet, dergi gibi kitle iletişim araçlarının tümünü ifade etmek için medya kavramı kullanılmaktadır. Medya, kitle iletişiminde gerekli araçlarla bu hizmeti sunan yapının bütününü ifade ettiği gibi bu iletişimin gerçekleştiği ortamın kendisini de ifade etmektedir. Bu kavramın kullanımı yabancı ülkelerde daha eskilere dayanmakla birlikte Türkiye'de özel radyo ve televizyonların yayın hayatına başladığı 1990'lı yılların başında gerçekleşmiştir. Medya kavramının kullanımında, özel televizyonlarının yayına başlaması, gelişmesi ve dünyadaki küreselleşme eğilimi ile kültürel etkileşim etkili olmuştur.

İletişim süreci incelendiğinde, medyanın üç temel özelliğinden bahsedilebilir: kurumsallaşma, tekelleşme, yabancılaşma (İlal, 1997).

Günümüzde gazete, radyo, televizyon, İnternet, dergi gibi kitle iletişim araçlarının tümünü ifade etmek için medya kavramı kullanılmaktadır. Medya kavramının kullanımında, özel televizyonlarının yayına başlaması, gelişmesi ve dünyadaki küreselleşme eğilimi ile kültürel etkileşim etkili olmuştur.

1. Kurumsallaşma: İlkel biçimiyle bir üretici, bir ileti ve bir tüketiciden oluşan iletişim süreci, kitle iletişim sürecinde çeşitli işlevlere ayrılmış ve bu işlevler büyük yapılar içinde kurumsallaşmıştır. İletim sürecinde oluşan bu kurumlar; haber ajansları, kâğıt sanayii, basımevleri, radyo-televizyon istasyonları, film şirketleri, gazeteler, reklam şirketleri, dağıtım şirketleri ve radyo televizyon alıcı-vericileri üreten şirketler olarak sıralanabilir.

İletişim teknolojilerindeki sürekli gelişim, teknolojinin karmaşıklığı ve artan ekonomik yük, kitle iletişim araçlarının büyük kurumlar tarafından yürütülen işletmeler olmasına yol açmıştır. Böylece, iletişim sürecini oluşturan işlevler ayrışmakta ve kurumsallaşmaktadır.

Haberi haber ajansları toplamakta, gazetenin kâğıdı kâğıt sanayini oluşturan kamu ya da özel kurumlar tarafından sağlanmakta, mali kaynak ise reklam veren şirketlerden bulunmaktadır. Yine basım ve dağıtım faaliyetleri de ayrı kurumlar tarafından yapılabilmektedir. Kitle iletişim aracının sahiplik yapısıyla çalışan kadrosu da birbirinden ayrılmaktadır.

2. Tekelleşme: İletişim sürecinin yapısını belirleyen ikinci olgu, medya kurumlarında görülen tekelleşme eğilimidir. Tekelleşme, farklı medya sektörlerinde aynı grup veya şirket çıkarlarının birikmesini ifade etmektedir (Demir, 2006). Medya sektöründe iki tür tekelleşme görülmektedir. İlki medyanın kamu hizmeti yaptığı görüşünden hareketle, kamu tarafından uygulanan tekel, ikincisi ise özel şirketlerin pazarda arz, dağıtım, talep üzerinde kontrol kurmak üzere çeşitli stratejiler geliştirerek oluşturdukları tekeldir (Erdoğan, 2002).

ABD'de 1880'lerden itibaren başlayan ve tüm dünyaya yayılan medya sektöründeki tekelleşme daha çok ticari bir nitelik taşımaktadır. Medyadaki tekelleşme, şirketi satın alma, şirketlerde hisselerin çoğunluğunu alarak denetim kurma, şirketler arasında yapılan anlaşmalar ve birleşmeler yoluyla gerçekleşmektedir (Tokgöz, 2000).

Medyadaki tekelleşme temelde iki biçimde gelişmiştir. Sektör içinde değişik faaliyet alanlarında yer alan kuruluşların, örneğin üretim yapan kuruluşlar ile dağıtım yapan kuruluşların tek bir firma içinde bütünleşmesiyle dikey tekelleşme oluşmaktadır. İkinci tekelleşme biçimi olan yatay tekelleşme ise değişik medya kuruluşlarının birleşme ya da satın alma yoluyla tek çatı altında bütünleşmesidir (Kaya, 1999). Sektörde yaygın olarak görülen yatay tekelleşmenin başlıca nedeni, ekonomik şartlar nedeniyle yayın hayatını sürdüremeyen kuruluşların büyük medya grupları tarafından satın alınmasıdır. Bu el değiştirmelerin ardından gazete, televizyon ya da radyonun mevcut yönetim ve yazı işleri kadroları da değişime uğramakta ve medya grubunun elindeki bütün yayın organları havuz sistemiyle beslenmektedir. Bu da bir gruba ait bütün yayın organlarında haberlerin, yayın politikalarının benzer nitelikler taşımasına yol açmaktadır (Demir, 2006).

Yatay tekelleşme beraberinde çapraz medya mülkiyetini de getirmekte, medya sektörü dışında faaliyet gösteren büyük sermaye grupları, medya sektörünü denetimi altına almaktadır. Böylece medyanın etkileme gücü ile ekonomik güç entegre bir güç odağı haline gelmektedir. Bu birleşme ekonomik gücün medya içeriklerine etkisini de beraberinde getirmektedir (Kaya, 1999).

3. Yabancılaşma: Kitle iletişim sürecinin yapısını belirleyen üçüncü olgu yabancılaşmadır. Sürecin kurumsallaşması iletişimin temel ögelerinin birbirine yabancılaşması sonucunu doğurmaktadır. Kitle iletişim sürecinde içerik oluşturulurken üretimle bağlantılı kurumların biçimsel, içeriksel-ideolojik koşullarına uymak zorundadır. Bu zorunlulukta reklam veren şirketler, medyanın sahiplik yapısı ya da devlet sansürü etken olabilmektedir. Bu süreç, üreticinin iletisine yabancılaşmasına yol açacaktır. Öte yandan iletişim sürecinin kurumsallaşarak ayrışan yapısı tüketiciyi de iletinin üreticine ve iletinin üretim koşullarına yabancılaştırmaktadır. Tüketici iletide aktarılan bilgilerin gerçekliği, gerçekleşme zamanı ve yeri konusunda kendisine verilen bilgilere bağımlıdır. Örneğin bir ileti televizyon

haberinde aktarılıyorsa gerçektir ama dizide ya da filmde gösteriliyorsa öyküseldir. Ayrıca kitle iletişim sürecinin tek yönlü yapısı tüketicinin kendisine aktarılan iletiye verdiği tepkilerinin sürecin dışında kalmasına ve etkisizleşmesine yol açmaktadır (İlal, 1997).

İletişimden medya sürecine geçişle birlikte ortaya çıkan medyanın üç temel özelliği nedir?

SIRA SİZDE 1

BİR ÇALIŞMA ALANI OLARAK MEDYA

İçinde yaşadığımız yüzyıl, medyanın hem sayıca hem de çeşitçe önemli oranda artış gösterdiği bir yüzyıl olarak değerlendirilebilir. Medya alanında sayı ve çeşit alanındaki artış medya sektörünün bir çalışma alanı olarak değerlendirilmesini de sağlamıştır. Gerek yazılı basın gerekse elektronik basın yayın organları gündelik yaşamın ayrılmaz parçaları haline gelmiştir.

Yazılı basının tarihi elektronik basından çok daha eskilere dayanmaktadır. Yazılı basının başlangıçta çok hızlı olmayan gelişimi, özellikle kâğıdın ve matbaanın icadından sonra hızlanmıştır. Son dönemde de elektronik basındaki yoğunlaşma, yazılı basınla rekabet ortamı oluşmasına yol açmış, gerek bu rekabet ortamı gerekse teknolojik gelişmeler, gazeteciliğin içerik, teknik ve yapılanma bakımından önemli mesafeler kaydetmesini sağlamıştır. Gazetecilik önceden bulunduğu ikinci sınıf iş alanı konumundan sıyrılarak bağımsız bir iş alanı, meslek haline gelmiştir. Ayrıca kamuoyunun oluşmasında ve yansıtılmasında üstlendiği önemli işlev nedeniyle saygınlık kazanmış ancak alandaki endüstrileşme beraberinde "holdingleşme", "tekelleşme" konularını gündeme getirmiştir (Bülbül, 2000).

Yapısal olarak yazılı basını iki alt başlıkta incelemek mümkündür. Bu başlıklardan biri gazete, diğeri ise dergidir. Gazete ve dergiler göze hitap eden kitle iletişim araçlarıdır. Aynı zamanda bu araçlarda yer alan haber, yazı, fotoğraflardan yararlanmak için okuma yazma bilme zorunluluğu bulunmaktadır (Tokgöz, 2000).

Yazılı basında yer alan haberlerin, yazıların, fotoğrafların belge niteliği bulunmaktadır. Bu özellik, bu belgelerin istendiği zaman tekrar okunma, gözden geçirilme olanağına sahip olması anlamına gelmektedir. Yazılı basın haberleri daha ayrıntılı, derinliğine inerek olayın farklı yönlerini ortaya çıkararak, hatta olayla ilgili değerlendirmeleri de ekleyerek aktarmaktadır. Bu hem radyo ve televizyonun sürati karşısında aynı haberi bayatlamadan verme kaygısından hem habere ayrılan yerin geniş tutulabilmesi olanağından hem de radyo ve televizyona kıyasla zaman baskısı bulunmadan haber yapabilme imkânına sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Yazılı basında haber fazla olduğunda sayfa sayısını arttırma gibi yöntemlere de zaman zaman başvurulabilmektedir.

Yazılı basının elektronik basınla girdiği rekabet ortamı ve teknolojik gelişmeler, gazeteciliğin içerik, teknik ve yapılanma bakımından önemli mesafeler kaydetmesini sağlamıştır. Gazetecilik önceden bulunduğu ikinci sınıf iş alanı konumundan sıyrılarak bağımsız bir iş alanı, meslek hâline gelmiştir. Gazeteciliği iş alanı olarak iki dalda ele almak mümkündür: gazeteler ve dergiler.

Bir Çalışma Alanı Olarak Gazete

Gazete, politika, kültür, ekonomi ve daha pek çok konuda haber ve bilgi vermek için yorumlu ve yorumsuz her gün ya da belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan yayın anlamına gelmektedir (Çakır, 2007). Gazetede ağırlıklı olarak bir önceki günün olaylarından derlenen haberler yer alırken gündemdeki konular hakkında yorum yazıları da bulunmaktadır.

Gazetenin doğuşunda insanoğlunun haber alma gereksinimi ve isteğinin etkisi ve katkısı bulunmaktadır. Kökeni Avrupa'da Ortaçağ sonrasının haber mektuplarına dayanan gazete, bugünkü tanımıyla kapitalist üretim biçimi ve piyasa ekonomisi içinde, toplumsal bir kurum ve ticari bir işletmedir. XIX. yüzyılda kapitalizm ile birlikte bugünkü kitle gazeteleri ortaya çıkarken, süreç içerisinde gazetelerin ticari kuruluş olarak işleyiş mantıkları piyasa koşulları tarafından belirlenmiştir (Tokgöz, 2000).

Gazetecilik ise, haber değeri taşıyan bilgilerin toplanması, yazılması, düzenlenmesi ve dağıtılmasını içeren bir işlemdir (Çakır, 2007). Gazetecilik, bir yönüyle kişilerin sorunlarının çözülmesine yardımcı olan bilgilerin ulaştırılmasıdır.

Gazeteci, enformasyon toplamak, topladığı bilgileri doğrulamak ve bu bilgileri seslendiği kitleye göre işlemek yani anlaşılır ve yararlı kılmakla yükümlü kişidir (Charon, 1992). Gazeteci düzenli bir şekilde, günlük ya da süreli bir yazılı, görüntülü, sesli veya elektronik basın ve yayın organında, kadrolu, sözleşmeli ya da telif karşılığı, haber alma, işleme, iletme görevi üstlenen ve asıl işi ile başlıca geçim kaynağı bu olup çalıştığı işletme ile ilgili yasalar karşısındaki konumu bu tanıma uygun olan kişidir (Kaptan, 1999).

Bir gazetenin düzenli olarak yayınlanabilmesi için örgütlenme son derece önemlidir. Örgütlenme gazetenin yapısına ve türüne göre çeşitlilik göstermektedir. Ulusal, bölgesel ya da yerel gazetelerin örgütlenmesi birbirinden farklılık göstereceği gibi birçok ülkede yayınlanan uluslararası gazetelerin örgütlenmesi de farklı olacaktır.

Yerel bir gazete sadece yayınlandığı şehirde bir büro ile çıkarılabilirken ulusal bir gazetenin ülkenin önemli illerinde büroları, temsilcilikleri, muhabirleri, matbaaları bulunmaktadır. Uluslararası bir gazetenin örgütlenmesi ise önemli ülkelerdeki bürolar, temsilcilikler, muhabirler ve baskı tesisleri şeklindedir (Şeker, 2000).

Gazeteler örgütlenme bakımından üç temel birime ayrılır:

- Yazı işleri
- Teknik birim
- İdari birim

Yazı İşleri Bölümü

Yazı işleri, haberleri toplayan, gazeteye hangi haberlerin, hangi hacimde, hangi tipografik özelliklerle ve görsel estetikle gireceğini belirleyen temel birimdir. Gazetenin türüne, amacına ve büyüklüğüne göre farklılık göstermekle birlikte bir ulusal günlük gazetenin yazı işleri bazı temel seksiyonlardan oluşmaktadır. Bir gazetede en azından, birinci sayfa, iç politika, dış politika, toplum ve magazin haberlerini de kapsayan genel haberler ve spor servisleri bulunmaktadır (Gaillard, 1994).

Yazı işleri bölümlemesi değişken bir yapıdadır. Değişen ihtiyaçlara uygun olarak yeni seksiyonlar oluşturulabilir. Son yıllarda gazetelerin internet sayfalarına verdikleri önem doğrultusunda yazı işlerinde İnternet birimleri oluşturulmuştur. Bunun gibi, kimi gazeteler entelektüel konuların tartışıldığı sayfalar ve bu sayfaları hazırlayan birimler kurmuştur. Çeşidi ve genişliği farklı olsa da yazı işleri servislerinin temel görevi, başındaki yöneticilerin kontrolünde, kendi alanlarına giren konuları takip etmek, toplanan haberler arasından kendilerine ayrılan sayfalara uygun olanları seçmek ve en sonunda seçtikleri haberleri gazetenin görsel anlayışına uygun bir tarzda düzenleyerek teknik servise teslim etmektir (Şeker, 2000). Bir gazetenin içerikle ilgili çalışanları şöyle sıralanabilir:

1. Genel Yayın Yönetmeni

Genel yayın yönetmeni gazete örgütlenmesinin en üst noktasındaki yöneticidir, bazı gazetelerde genel yayın müdürü, genel yayın danışmanı gibi isimlerle de adlandırılmaktadır. Genel yayın yönetmeni, gazeteyi çıkarmak üzere, gazete sahibi ile anlaşan ekibin başında yer almaktadır. Genel yayın yönetmeni, gazete ekibinin kilit noktasındaki yayın koordinatörlerini, danışmanları, yazı işleri müdürünü, editörleri, sayfa sekreterlerini uyumlu çalışabilecek kişiler arasından seçmekte ve çalışma ekibini oluşturmaktadır. Bu kişi, gazetenin ne tür bir gazete olacağına, hangi okuyucu kesimine hitap edeceğini, hangi siyasi çizgiye yakın duracağına, haber ve sayfa düzeni anlayışına yani gazetenin genel yayın politikası kapsamına giren her türlü yönüne karar vermektedir (Şeker, 2000).

SIRA SİZDE 2

Bir gazetenin yazı işleri bölümünün iş alanı nedir ve ulusal bir günlük gazetenin yazı işleri bölümünde hangi seksiyonlar bulunur?

2. Yazı İşleri Müdürü

Genel yayın yönetmenin yardımcısı gibi çalışan, ona karşı sorumluluğu bulunan, gerektiğinde onun tüm görevlerini üstlenebilecek yönetici konumundaki kişidir. Haberleri sayfa sekreterlerine dağıtır, birinci sayfa haberlerinin başlıklarına karar verir ve puntolamalarını gerçekleştirir. Gazetedeki bütün yazıların genel yayın politikasına uygunluğunu denetlemekle yükümlüdür, genel yayın yönetmenini günlük akışla ilgili de bilgilendirir (Bülbül, 2000).

3. Editörler

Yazı işlerini oluşturan her seksiyonda editörler ve sayfa sekreterleri bulunmaktadır. Editörler, gazetenin kendi kaynaklarından ve ajanslardan gelen haberler arasından gazeteye girecek kadar önemli olanları seçmekle işe başlar. Yine editörlerin önemli görevlerinden biri, farklı uzunluklarda gelen haberleri anlamında herhangi bir farklılaşmaya yol açmadan kısaltmak ve gazetede ayrılan alana sığdırmaktır. Haberi kısaltma işlemi kimi zaman genişletme, kimi zaman da iki haberi birleştirme şekline dönüşebilir. Özetle, haberin biçimlendirilmesinde editör ve yardımcıları aktif olarak görev yapmaktadır.

4. Sayfa Sekreterleri

Sayfa sekreterleri de editörler gibi gazete sayfalarının oluşumunu sağlayan görevlilerdir ancak onlar işin teknik kısmından yani mizanpajından sorumludur. Sayfa sekreterleri, editör ve yardımcıları tarafından belirlenen ve gazeteye girmesine karar verilen haberlerin sayfanın hangi kısmında, hangi büyüklükte, hangi harf karakteriyle ve nasıl bir görsel malzemeyle desteklenerek gireceğine karar veren kişilerdir. Sayfa sekreteri yazı işleri ile teknik servis arasında köprü vazifesi gören, haberciliği, teknik bilgisi, genel kültürü, dile hâkimiyeti, imla bilgisi, gelişmiş estetik duygusuyla iyi yetişmiş bir gazeteci olmalıdır (Şeker, 2000).

5. Muhabirler

Muhabir, olayı görmek, işitmek, hissetmek, kaydetmek ve en son olarak da anlatmak için gönderilen bir gazetecidir. İyi bir muhabir açısından olaya tanıklıkla derlenen malzemeler yeterli değildir. O, tanık olduğu olayı daha sonra okurlarına olabildiğince iyi anlayarak ve eksik bilgi bırakmayacak şekilde aktarmakla görevlidir (Gailard, 1994).

Muhabir, habere konu olacak olayı izlerken aynı zamanda durumu irdeleyen, doğrulatan, haberi gerektiğinde topladığı görüşlerle güçlendiren özetle haberin toplanma ve yazım aşamalarında aktif olarak çalışan kişidir (Kaptan, 1999).

Muhabirler çalıştığı gazetenin editoryal yapısına paralel bir uzmanlaşmaya giderler. Ciddi bir politika gazetesinin muhabirleri ağırlıklı olarak, siyaset, ekonomi, dış politika gibi konularda uzmanlaşırken bir magazin gazetesinin muhabirleri, daha çok magazin dünyasındaki gelişmelerle, modayla, sanatla ilgili konulara yoğunlaşacaktır.

5.1. Foto muhabiri

Foto muhabirliği yalnızca fotoğraf çekiminde uzmanlığı değil, aynı zamanda iyi bir gazeteci olmayı da zorunlu kılmaktadır. Foto muhabirinin haber olabilecek konuyu iyi koklaması ve algılaması gerekmektedir. Onun çekeceği fotoğraf, haberin öyküsünü anlatmalı, haberin gerektiğinde yalnızca fotoğraf olarak verilme ihtimalini karşılamalıdır.

5.2. Kaşeli muhabir

Bir ya da birden çok gazeteye bağlı olarak çalışan aynı zamanda yaşadığı yerde yerel muhabir olarak da görev yapan, hazırlayıp gönderdiği ve yayınlanan haber başına pirim ya da telif usulüyle ücret alan kişidir. Yaşadığı çevrede gazetesinin ilgisini çekebileceğini varsaydığı her türlü olayı haber hâline getirmekle görevlidir. Kaşeli muhabirin belli bir konuda uzmanlaşması, çalışma alanı geniş olduğu için mümkün değildir, aksine her konudan bir miktar anlamak zorundadır.

6. Redaktör

Yazı işleri bünyesinde bulunan diğer bir birim redaksiyon servisidir. Bu birimde, yayınlanmaya uygun olarak gelmeyen haberlerin yeniden yazımı gerçekleştirilmektedir (Basın Sözlüğü, 1998). Birçok denetimden geçerek yazı işlerine gelen haberlere buradaki çalışanlar tarafından da bazı müdahalelerde bulunulur. Çoğu zaman haberi kısaltmak, uzatmak ya da aynı kapsamdaki haberleri tek haber olarak birleştirmek şeklindeki bu müdahalelere yazım sırasında meydana gelen dizgi hatalarını gözden geçirme yani tashih de eşlik eder.

Ama bazı durumlarda haberin bütünüyle yeniden ele alınması söz konusudur. Burada amaç, bir yandan bütün yazılarda yayının kendine özgü üslubunu hakim kılmak öte yandan birden çok muhabir tarafından izlenen olayın farklı yönleri ele alınarak yazılan haberini, tek bir haberde birleştirmektir. Ülkemizde haberin düzeltilmesi ve yeniden yazımı redakte olarak adlandırılırken yabancı basında rewriting terimi kullanılmaktadır. Bu işi yapan yazı işleri çalışanlarına ise redaktör adı verilmektedir.

7. İstihbarat Şefi

Gazete örgütlenmesi içinde her seksiyonun kendi çalışma alanına giren konuları takip etmesi söz konusudur. Ancak gazete ve dergilerde muhabirleri haber konusunda yönlendiren bir kişi de vardır. İstihbarat şefi olarak adlandırılan bu görevli, muhabirlere haber konularını önerir, haber merkezine gelen istihbaratlar doğrultusunda muhabirleri görevlendirir, gündemi düzenler, aynı habere birden fazla muhabirin gitmesini ya da hiçbir muhabirin gitmemesi durumunu engeller ve haberlerin oluşmasından sorumludur. Yalnızca haber konusunun muhabirlere dağılımından değil, haberin merkeze ulaşması sürecinde de muhabirlerle irtibat hâlindedir.

8. Serbest Gazeteci

Serbest gazeteci, bir gazeteye bağlı olmayan ama yazarak ve fotoğraf çekerek hayatını kazanan, bazıları başka bir mesleğe de sahip olan arada sırada bir gazete ya da dergide ek bir gelir elde etmek için çalışan gazetecilerdir. Serbest gazetecilerin düzenli bir geliri yoktur, iş olmadığı takdirde para kazanmaları da söz konusu değildir, aynı şekilde sağlık ve sosyal güvenceleri de yoktur. Öte yandan gazetelerin ya da yayın kuruluşlarının yazı işlerinde sözleşmeli personel yerine daha az ücretle çalışan serbest gazeteciler tercih edilmektedir. Bunun nedeni, bir kuruma bağlı olarak çalışan diğer deyişle bağımlı gazetecilerin, yalnızca ürettiğinin karşılığını alan serbest gazetecilerden daha pahalı olmalarıdır (Schneider ve Raue, 2000).

Teknik Birim

Bir gazetede toplanan haberlerin teknik anlamda sayfaya yerleştirilmesi ve basılması işlemleri teknik birimin sorumluluğundadır. Günümüz şartlarında teknik birim çalışanları çok iyi derecede bilgisayar ve sayfa tasarımı programları bilmek zorundadırlar.

Yayın içeriğinin teknik anlamda sayfaya yerleştirilmesi ve basılması işlemleri teknik birimin sorumluluğundadır. Günümüz şartlarında teknik birim çalışanları çok iyi derecede bilgisayar ve sayfa tasarımı programları bilmektedirler.

İdari Birim

Gazete örgütlenmesi içinde yazı işleri bölümü gibi genel yayın yönetmenine bağlı diğer bir bölüm idari birimdir. Bu birim altında genel olarak teknik servis ve matbaalar, dağıtım servisi, halkla ilişkiler sorumluları, muhasebe, personel, ilan reklam servisi bulunmaktadır. İdari birim işletmeyle ilgili faaliyetleri yürütmektedir (Şeker, 2000).

Bir Çalışma Alanı Olarak Dergi

Medya organizasyonunda yazılı basın içinde yer alan kitle iletişim araçlarından biri de dergidir. Dergiler genelde, belli aralıklarla yayınlanır. Dergilerin yayın periyodu, haftalık, on beş günlük, aylık, üç aylık, altı aylık ve yıllık şeklinde değişebilmektedir.

Dergiler genellikle belli temalar doğrultusunda uzmanlaşma yolunu tercih etmektedir. Bu alanlar şu şekilde sıralanabilir (Bülbül, 2000):

- Bilimsel
- Magazin (sinema, sahne, kadın-erkek vb.)
- Radyo-TV
- Meslek
- Ekonomi
- Aktüalite
- Sanat ve Edebiyat
- Spor ve çeşitli meslek dalları

Dergilerde genellikle muhabirlerin kendi çabalarıyla ortaya çıkardığı özel haberler, belli verilere dayanan araştırma haberler yer alır. Dergi haberciliğinin temel sıkıntılarından biri, özellikle belli alanlarda işlenecek yeni ve farklı konu bulmadaki zorluktur. Bu sıkıntı örneğin kadın dergilerinde çok olmamakla birlikte bilimsel dergilerde ciddi olarak yaşanmaktadır. Rutin-günlük haberlere dergilerin yayın periyoduna uygun olmadığı için genellikle sayfalarda yer verilmez. Ancak haftalık çıkan bir dergi o haftanın rutin gelişmelerine de yer vermekte yani günceli de takip etmektedir. Bu durumda okurlarına, o güne kadar gazeteden, televizyondan, radyodan öğrendikleri güncel gelişmeleri, bol ve kaliteli fotoğraflarla, farklı bakış açılarıyla kaleme alınan söyleşilerle, röportajlarla yeniden okutabilmeyi hedeflemektedir (Schneider ve Raue, 2000).

Dergilerde genellikle muhabirlerin kendi çabalarıyla ortaya çıkardığı özel haberler, belli verilere dayanan araştırma haberler yer alır. Dergi haberciliğinin temel sıkıntılarından biri, özellikle belli alanlarda işlenecek yeni ve farklı konu bulmadaki zorluktur. Rutin-günlük haberlere dergilerin yayın periyoduna uygun olmadığı için genellikle sayfalarda yer verilmez.

Dergilerde yer alan yazı türleri genellikle, röportaj, söyleşi, yorum, eleştiri, anı, gezi yazısı, biyografi, deneme ve magazin haberleri şeklindedir. Dergilerin gazetelere göre avantajlı olduğu bir konu haberleri yüksek kaliteli ve bol fotoğraflı olarak verebilmeleridir. Dergilerin yüzde ellisi fotoğraflardan oluşmaktadır ve iyi fotoğrafları olmayan metinler sanat yönetmeni ya da genel yönetmen tarafından kolaylıkla elenebilmektedir.

Bir derginin yayın periyodu aylık olsa bile aylar öncesinden hazırlıkların bitmiş olması gerekmektedir. Yani aylık bir derginin eylül sayısı temmuz sonunda baskıya hazırdır, eylül sayısında yer alacak materyaller mayıs ayı içinde kararlaştırılır ve girecek yazılar haziran-dan itibaren kaleme alınır. Eylül sayısı yayımlandıktan sonra ekim sayısı baskıya hazır beklemektedir. Hatta kasım sayısı için hazırlıklar yapılır, ocak sayısı için konular tasarlanır (Schneider ve Raue, 2000).

Dergilerin örgütlenmesi de gazeteye benzemekle birlikte daha sınırlı sayıda çalışanı bulunmaktadır.

Bir Çalışma Alanı Olarak Televizyon

Sözlü ve görsel medya denilince akla radyo ve televizyon gelmektedir. Radyo yalnızca kulağa hitap eden bir iletişim aracıyken televizyon hem göze hem kulağa seslenmektedir. Gerek radyo gerekse televizyon tarafından aktarılan mesajlar kalıcı değil aksine uçucudur. Gazete ve dergilerde yayınlanan haberler belge niteliği taşırken radyo ve televizyon iletileri anında tüketilmektedir.

Öte yandan radyo ve televizyon kitle iletişim araçları içerisinde en hızlı haber ulaştıran araçlardır. Eskiye oranla azalmakla birlikte radyo ve özellikle de televizyon yaygınlığı ve kullanım rahatlığı en yüksek araçlardır.

Gerek radyonun gerekse televizyonun yayın süresi günün 24 saatine yayılmaktadır. Radyo ve televizyon yayının bir başlangıcı ve bitişi olmadan sürekli bir akış içerisindedir. Yine radyo ve televizyon erişim rahatlığı en yüksek olan araçlardır. Bir gazete okuyucusunun okuma yazma bilmesi gerekirken sözlü ve görsel medyada bu tür bir zorunluluk bulunmamaktadır. Her yaştan, her eğitim düzeyinden izleyici radyo ve televizyon yayınlarına rahatlıkla erişebilmektedir.

Radyo ve televizyonda haberler gazete ve dergide olduğu gibi ayrıntılı olarak verilmemekte daha çok yüzeysel olarak aktarılmaktadır. Gazete ve dergiler haberlere sayfalar ayırabilirken radyo ve televizyonda haberler için günlük yayın akışında birkaç saat zaman ayrılabilmektedir.

Çalışma alanı olarak bir televizyon kanalını üç ana birim şeklinde ele almak mümkündür. Bunlar; idari personel, yapım-yönetim ekibi ve teknik personel olarak adlandırılmaktadır.

İdari Personel

Bir televizyon kuruluşunun idaresinden sorumlu, en tepede bulunan, televizyonu hem bir medya kuruluşu hem de bir ticari işletme mantığıyla yöneten birimdir. İdari personel birimi, televizyon kanalının büyüklüğüne bağlı olarak genişleyebilir ya da daralabilir. Ulusal bir televizyon kuruluşunun idari personeli aşağıdaki görevlilerden oluşmaktadır.

1. Genel Müdür ya da Genel Yayın Yönetmeni

Televizyon kanalının en tepesinde bulunan yöneticidir. Tüm müdürlükler genel müdüre bağlıdır. Televizyon kanalının yayın politikası doğrultusunda birimler arasındaki koordinasyonu sağlamakla da yükümlüdür.

2. Haber Müdürü

Kanalda yayınlanacak haberin toplanmasından, hazırlanmasına, sunumuna kadar olan tüm aşamaların sağlıklı olarak işlemesinden sorumlu kişidir. Haber merkezi çalışanlarını işe alan, işten çıkaran, haber merkezinin politikasını belirleyen ve bu politikalar doğrultusunda haber bültenlerinin oluşturulmasından sorumludur.

3. Program Müdürü

Televizyon kanalında yayınlanan program türlerinin hazırlatılmasından ve yayınlanmasından sorumlu kişidir. Genel olarak kanalda yayınlanan tüm programlardan sorumludur. Yayın yönetim hizmetlerinin aksamadan yürütülmesi için tedbirler alan, denetim yapan, programların altyapı ihtiyaçlarını tespit ettiren, programların fragmanlar yoluyla duyurularını yaptıran kısacası programların izleyiciye ulaştırılması konusunda aktif denetleme görevi olan kişidir. Televizyonda yer alan programları; spor, eğitim, dini programlar, kültür programları, kuşak programları, stüdyo programları, dramalar, belgeseller şeklinde sıralamak mümkündür.

4. Dış Yapımlar Müdürü

Televizyon kanalının kendi üretimi dışında ihtiyaç duyduğu yapımları, bir dış prodüksiyon şirketinden temin etmesinden sorumlu olan kişidir. Dışarıdan alınacak yapımlara karar verildikten sonra sipariş verilen dış yapımla ilgili maliyet tespiti yaptırır, sponsor bulmak için reklam dairesiyle iş birliği hâlinde çalışarak kanala mali destek sağlar.

5. Muhasebe Müdürü

Televizyon kanalında çalışan personelin ve kanalın tüm mali harcamalarını, girdi ve çıktılarını denetleyen kişidir. Programlarla ilgili mali bütçeyi tasarlar. Personelin maaş ödemelerini düzenleyip bankalara gereken ödeme talimatlarını verir.

6. Reklam Müdürü

Televizyon kanalında gösterilecek tüm reklamların anlaşmalarının yapılmasından ve yayınlanmasından sorumludur. Ekibiyle birlikte, reklamlarla ilgili yapılan müracaatları inceler ve değerlendirir. Reklam materyallerinin süre tespitlerini yapar, son kontrollerini gerçekleştirerek yayına hazır hâle getirir ve gerekli ünitelere gönderir. Reklamların liste fiyatlarını belirleyen ekibin de başındadır.

7. Halkla İlişkiler ve Tanıtım Müdürü

Kanalın prestijini ve tanıtımını sağlamaya yönelik kültürel ve sosyal ilişkileri, kanal vizyonuna uygun şekilde düzenler. Basında kanal hakkında çıkan bilgileri, haberleri değerlendirir, kamuoyunun kanal faaliyetleri ve televizyon yayınları konusundaki görüşlerini takip

eder. Gerekirse basına kanal ve faaliyetleri hakkında açıklama yapar. Basın bülteni, broşür, plaket, hediyelik eşya gibi kanalın tanıtımını sağlayacak materyalin hazırlanmasını sağlar.

8. Bina Sorumlusu

Yayın yapılacak stüdyoların bulunduğu binaların genel güvenliğinden sorumludur. Kanalın güvenlikle ilgili tedbirlerini alıp bunların uygulanmasını sağlar. Bina sorumlusunun denetimi, kanalda yayınlanan programlara duyulan tepkiler nedeniyle çıkabilecek sorunları engelleme konusunda da önemlidir.

9. Satın Alma Müdürü

Televizyon kanalının ihtiyaç duyduğu alımları, bütçe imkânları elverdiği ölçüde gerçekleştiren kişidir. Kamera, ses mikseri, VTR, kurgu ünitesi, dekor malzemeleri, bilgisayar gibi gerekli tüm araç ve gereçleri temin eder.

Yapım-Yönetim Ekibi

Televizyonda yayınlanan hemen her türlü programın bir yapım bir de yayın süreci vardır ve bu süreçte aktif rol oynayan ekipler bulunmaktadır (Postman ve Powers, 1996).

1. Stüdyo Şefi

Kamera ekibiyle birlikte stüdyoda görev alan bu kişi ana kumandadan başa takılan bir düzenek (intercom) yoluyla talimat alır ve simgesel el hareketleri kullanarak ekran önündeki spikeri/sunucuyu yönlendirir. Programın içeriğine göre stüdyo şefi, bir sonraki görüntüye geçiş için sayarak sunucuyu yayına girecek kamera için uyarabilir ya da kamera değişimini gösterebilir. Özetle, stüdyo şefi, ekran önündeki kişiyle kontrol odası arasındaki insani yaşam bağıdır.

2. Sunucu/Spiker

Televizyonda yayınlanan haber, haber program ya da konuklu stüdyo programlarında kamera önünde bulunan, önceden yazılmış ya da doğaçlama olarak programın sunuşunu gerçekleştiren kişidir. Kadın ya da erkek olabilen bu kişilerde aranan özellikler, diksiyonunun düzgün olması, anlık gelişen durumlara müdahale kabiliyetinin olması, güven veren ve otoriter bir görünümünün bulunması ve görsel olarak da ekranda iyi durmasıdır. Haber sunan spikerler genellikle prompter operatörünün akıttığı, önceden yazılmış haber spotlarını okurlar. Program sunucuları ise programla ya da konuklarıyla ilgili genel bir sunuşun ardından doğaçlama olarak programı yürütürler.

3. Yapımcı

Programın akışı içerisinde yer alacak görüntülerin ne zaman yayına gireceğini, uzunluğunu ve programdaki konumunu da kapsayan anahtar yayın kararlarını alır. Ayrıca yabancı programların yayın haklarını satın alır, programlar hakkında fikir üretir. Programın bütçesini belirler, o doğrultuda malzeme alımının gerçekleşmesini sağlar, program ekibini belirler Yapımcı, çekimlerden sorumlu, kameraları, grafikleri ve cihazları idare etmeyi de içine alan teknik işlerden sorumlu yönetmenle de birlikte hareket eder.

4. Yönetmen

Yönetmen ister haber olsun ister televizyonda yayınlanan başka bir program olsun, programın hazırlanmasından izleyiciye sunulmasına kadar olan tüm evrelerden sorumlu kişidir. Programın görünümü ve uyandıracağı etki açısından vereceği kararlar, ritmi, temposu, çekim seçimleri çok önemli olan kişi yönetmendir. Ana kumandadaki ve stüdyodaki tüm ekip, yönetmenin direktifleri doğrultusunda hareket eder. Tüm ekibin uyum içinde çalışması için idare görevi yönetmenindir.

5. Yönetmen Yardımcısı

Programın zamanında yayına girmesinde, yayına girecek görüntülerin hazırlanması ve teknisyenlere bildirilmesinde, genel olarak programın takibinde yönetmene yardım eden kişidir. Yapımcı ve yönetmene program öncesindeki hazırlıklarla ilgili bilgi verir, programa ayrılan zamanı doldurmak ya da eldeki materyalin fazlalığı nedeniyle kısaltma-

ya yönelik kararları onlara danışır. Yönetmen yardımcısının hesaplamaları doğrultusunda programın uzunluğu ya da kısalığıyla ilgili müdahaleler gerçekleştirilir.

6. Prodüksiyon Amiri

İç ve dış yapımları, hedef kitlesini ve programın niteliğini de göz önünde bulundurarak oluşturmaktan sorumlu kişidir. Program müdürüyle de iş birliği hâlinde tüm prodüksiyon sürecinden sorumludur.

7. Dekoratör

Programa hangi dekorun uygun olacağına karar veren ve dekoru tasarlayan kişidir. Dekoratör, programdan önce yönetmenden programın içeriği, ne tür bir dekor tasarlanacağıyla ilgili görüş alır. Tasarladığı ve çizimini yaptığı dekorun maliyetini çıkararak yapımcıyla paylaşır. Dekorun beklenen gerçeklik duygusunu yansıtması için yönetmen ve ışıkçıyla da görüşerek en iyi etkiyi yakalamaya çalışır.

8. Makyözler

Diğer ekip üyeleri gibi kamera arkasındaki görevlilerden olan makyözler, kamera önündeki sunucuyu, programa davet edilen konuğu mümkün olabildiğince güzel göstermek için çalışırlar. Yaptıkları makyaj hileleriyle ekrana yansıyacak kötü görüntüleri önlemek üzere görevlidirler.

9. Kostümcü

Programın türüne göre sunucunun, oyuncuların kostümlerini hazırlayan, kostümlerin bakımından ve korunmasından sorumlu olan kişidir. Seçtiği kostüm ve aksesuarların birbirine ve programın akışına uygun olmasına özen gösterir.

10. Kuaför

Programın türüne ve kamera önündeki kişilerin görevlerine göre programdan önce saç tasarımı yapan kişidir. Tıpkı makyöz gibi kuaför de ekran önündeki kişilerin en avantajlı şekilde görünmeleri için çaba sarfeder.

Teknik Personel

Televizyonda haber ya da bir başka programın yayını esnasında da geniş bir teknik ekip çalışır. Ekipte kameramandan ses operatörüne, teknik yönetmenden ışıktan sorumlu aydınlatma operatörüne kadar pek çok kişi yer almaktadır.

1. Teknik Yönetmen

Üzerinde çeşitli düğmeler ve çeşitli kaynaklara bağlı girişlerin bulunduğu "resim masası" adı verilen panoyu idare eden kişidir. Resim masası, bant kayıtları, canlı bağlantılar, stüdyodaki kameralar, reklamlar gibi bütün haber kaynaklarına bağlıdır. Resim masasını kullanarak çeşitli efektler yapmak da mümkündür; ekranın bölünmesi, görüntünün küçük bir kutucuk içinde verilmesi gibi.

2. Teknisyen (VTR'ci)

VTR (Video Tape Recorder)'yi yani görüntüleri yayına gönderen cihazı kullanan kişidir. Önceden kurgulanmış, yayına hazır hâle getirilmiş görüntüyü yönetmenin isteği doğrultusunda yayına gönderir. Hangi görüntünün yayına gireceğini belirleyen yönetmenin talimatlarını yerine getirir. Görüntünün birini yayına gönderdikten sonra sıradaki görüntüyü hazırlar ve yönetmenden gelecek talimatı bekler.

3. Ölçü Bakım Elemanı

Programın gerçekleşmesi için gerekli olan ekipmanın tamirini, bakımını yapan kişidir. Cihazların periyodik bakımlarını yaparak çekim esnasında aksaklık çıkmasını engeller. Kullanım ömürlerini dolduran cihazların devre dışı bırakılması, kendisini aşan tamirat işlerinin yetkili servise ulaştırılması gibi işlerden de sorumludur.

4. Ses Operatörü

Yayındaki programın ses boyutundan sorumlu kişidir. Yayının gerektirdiği şekilde önünde bulunan ses mikserindeki kollar vasıtasıyla mikrofonları açıp kapatır. Sesin patlamasını ya da bozuk olmasını engellemek için ses düzenini ayarlar. Yine yayın esnasında açık bırakılan mikrofonlardan yayına istenmeyen seslerin gitmesi de zaman zaman rastlanan bir sorundur. Bu tür aksaklıkların yaşanmaması için ses operatörünün işini oldukça dikkatli yapması gerekmektedir.

5. KJ Operatörü

Televizyon yayını esnasında ekrana gönderilecek her tür yazı, grafik, altyazı gibi unsurlar KJ (Karakter Jeneratörü) adı verilen ve bilgisayar üzerinden işlem yapan bir cihazla yazılmaktadır. Özellikle haber bülteninin yayınından önce bu cihazı kullanmaktan sorumlu KJ operatörü, haberlere ait KJ (altyazı)'leri alır ve bilgisayara kaydeder. Haber yayını esnasında haberin görüntüsü girdiği anda KJ"si de bilgisayar vasıtasıyla yayına gönderilir ve aynı habere ait başka KJ'ler varsa zamanı geldikçe değiştirilir.

6. Aydınlatma (Işık) Yönetmeni

Stüdyonun ya da çekim yapılacak setin tam olarak ışıklandırılmasını yapan özellikle de sunucuyu en avantajlı şekilde göstermek için ışık düzenini kuran kişidir. Işık düzeninin yayından önce kurulması, parlayan ya da gölgede kalan görüntülerin yayına yansımaması açısından önemlidir. Işık sopasıyla ışıkların açılıp kapanmasını, yapılacak çekime uygun olarak yönünün ve gücünün değiştirilmesini sağlar.

7. Kameraman

Kamerayı çekim için hazırlayan, iç ve dış çekimleri yapan kişidir. Kamerayı en ince detaylarına kadar bilir kamera hareketlerine hakimdir. Ortamın gerektirdiği şekilde kamera filtrelerini kullanarak kameranın renkleri doğru algılamasından sorumludur. Yine özellikle dış çekimlerde, çektiği görüntüye ait sesleri kaydetmek için ayrıca bir mikrofon kullanması gerekebilir. Stüdyo çekimlerinde ise çekim açılarıyla ilgili olarak yönetmenle bağlantı hâlindedir ve yönetmenin direktifleri doğrultusunda çekimi gerçekleştirir.

8. Grafiker

Televizyon yayınında kullanılan bütün grafikleri, tanıtma kartlarını, diaları, resimleri estetik ve teknik koşullarla tasarlayan, çizen ve uygulayan kişidir. Yönetmenle yapımcıyla koordineli çalışan grafikerlerin iyi düzeyde bilgisayar bilmeleri ve estetik yönlerinin güçlü olması gerekmektedir.

9. Kurgucu

Senaryo doğrultusunda yapılan program çekimlerini bir araya getirerek programa son hâlini veren kişidir. Kurgu esnasında fazladan alınan görüntüleri atar, birlikte kullanılması gereken görüntüleri birleştirir, yönetmenin yönlendirmesi doğrultusunda programı yayına hazır hâle getirir. Kurgucu haberin oluşturulma sürecinde de önemli bir elemandır. Kameraman ve muhabir tarafından getirilen ham görüntüleri yazılan haber metnine uygun olarak kurgular ve haber bu şekliyle yayınlanır.

10. Prompter Sorumlusu

Kamera arkasındaki bu kişi, kamera önündeki sunucuya kamerayla yoğun göz teması içindeyken sanki okuduğu metni ezberlemiş gibi görünmesi konusunda yardımcı olmaktadır. Metni gelişmeler doğrultusunda yeniden düzenlemek, değişiklikler yapmak, son kopyayı sağlamak prompter'dan yansıtmak ve sunucunun okuma hızına göre metnin akmasını sağlamak bu kişinin sorumluluğundadır. Prompter'dan metni yavaş akıtırsa sunucular da okumalarını yavaşlatmak zorunda kalırlar, metnin hızlı akması durumunda da tempoyu yakalamak için hızlı okumak ve anlaşılmaz olmak durumu söz konusu olacaktır. Prompter vasıtasıyla metin bilgisayar yoluyla ekrana getirilir ve doğrudan kamera merceklerinin üzerindeki bir cam parçasına yansıtılır. Bu yansıtma sayesinde sunucular metni okurken izleyicilerle göz teması içindeymişçesine doğrudan kameraya bakmaktadır.

11. Yayın Yönetmeni

Ana kumanda odasında görev yapan yayın yönetmeni, tüm programların, reklamların, fragmanların önceden belirlenen yayın akışı doğrultusunda yayına girmesinden sorumludur. Televizyon yayıncılığında, günler öncesinden yayın akışı belirlenir ve herhangi bir aksama bütün akışı bozacağından her programın, içeriğin ayrılan zaman içerisinde yayınlanması esastır.

12. Ana Kumanda Sorumlusu

Ana kumanda odasındaki işleyişten sorumlu olan kişidir. Tüm yayınların görüntü, ses ve diğer teknik aksaklıklar konusunda yayından önceki son denetimini yapar. Stüdyodan canlı gelen görüntüleri, bantta bulunan paket programları, reklamları, tanıtımları yayına gönderir.

SIRA SİZDE 3

Bir ulusal televizyon kanalının teknik kadrosunda yer alan prompter sorumlusunun ve KJ operatörünün görevleri nelerdir?

Bir Çalışma Alanı Olarak Radyo

Kitle iletişim araçları arasında önemli bir yer tutan radyo yirminci yüzyılın başından sonra gelişmeye başlamıştır. Radyo kulağa hitap eden bir iletişim aracıdır ve radyo yayıncılığında ana unsur sestir. Diğer kitle iletişim araçlarında kullanılan görsel nitelikli resim yazı ya da görüntülü içerik radyoda yoktur. Radyoda mesajın tek iletim yolu ses kanalıyla olmaktadır. Ses hayalde görüntü yaratır, dinleyicide bu etkinin oluşturulabilmesi için radyodaki programların dinleyicinin hayal gücünü harekete geçirecek şekilde hazırlanması ve sunulması gerekir.

Radyoda temel unsur ses olduğundan kullanılan tek araç da mikrofondur. Her türlü iletiyi dinleyiciye iletmek için bu araç kullanılır ve bu nedenle bu aracın doğru kullanılması etki açısından son derece önemlidir (Aziz, 1985).

Radyonun görevi, tıpkı diğer iletişim araçlarında olduğu gibi hem dünyada ve ülkede olan gelişmeler hakkında dinleyicisini bilgilendirmek hem de dinleyicilerin hoş zaman geçirmesi için onlara müzik ve sohbet programları, eğlence içeriğinden oluşan programlar sunmaktır.

Radyonun haber verme ve eğlendirme işlevini yerine getirebilmesi için çalışan bir radyo ekibi bulunmaktadır. Radyo da diğer iletişim araçları gibi kamu ya da özel girişim sahipliğinde faaliyet gösteren bir kitle iletişim aracıdır. Bir radyo istasyonunda çalışanların sayısı, radyonun kamu ya da özel girişimci sahipliğinde olmasına bağlı olarak değişebileceği gibi yerel, bölgesel ya da ulusal ölçekte yayın yapan bir kuruluş olmasına göre de farklılık gösterebilecektir. Radyonun işlevleri de göz önünde bulundurulduğunda bir çalışma alanı olarak radyoda çalışanlar şu şekilde sıralanabilir:

Bir radyo istasyonunda çalışanların sayısı, radyonun kamu ya da özel girişimci sahipliğinde olmasına bağlı olarak değişebileceği gibi yerel, bölgesel ya da ulusal ölçekte yayın yapan bir kuruluş olmasına göre de farklılık gösterebilecektir.

1. Sunucu ve Spiker

Radyonun dinleyici üzerinde oluşturacağı etki bakımından en önemli unsurun ses olduğundan yukarıda bahsedilmişti. Bu özellikten dolayı radyoda en önemli görev de sunucu ve spikerdedir. Spiker kendisine verilen metni değiştirmeden, metne anlamı değiştirecek herhangi bir müdahalede bulunmadan, düzgün bir diksiyonla seslendiren, sunucu ise dinleyicinin hayal gücünü harekete geçirmek, programın etkisini arttırmak ve dinleyiciyi o radyo kanalında tutabilmek için yeteneğini ortaya koyan kişidir. Radyonun yayın akışı ya da metin ne kadar iyi olursa olsun sunucunun performansı yeterli değilse istenen etkiyi yakalamak mümkün olmayacaktır. Sunucunun özellikle canlı yayınlarda dinleyicileri ve konuşmacıları yönlendirme yeteneğine sahip olması gerekir. Hızlı düşünen, doğaçlama yeteneği bulunan, yeni gelişen durumlar karşısında çabuk toparlayabilen, dinleyiciyle sağlıklı bir bağ kurabilen sunucular radyo yayıncılığı açısından idealdir. Sunucu hem çalıştığı radyonun karakterini hem de kendi kişiliğini dinleyiciye yansıtma konusunda önemli bir rol üstlenir. Özellikle eleman istihdamı konusunda çok cömert davranmayan özel radyolarda sunucu ve spikerin teknik cihazların kullanımı konusunda da kendisini yetiştirmesi gerekmektedir.

2. Radyo Müdürü ya da Yönetici

Radyonun yayın politikasından sorumlu kişidir. Radyo çalışanlarının uyumlu ve verimli çalışmalarını sağlamakla yükümlüdür. Radyonun sahibi tarafından işleyişle ilgili her konuda yetkilendirilmiştir. Radyonun en çok dinleyiciye ulaşması ve kazancını en üst seviyeye çıkarmasına yönelik stratejiler geliştirmekle görevlidir.

3. Program Müdürü

Radyoda yayınlanacak programların yapısına, hedef kitlesine, yayın politikasına uygunluğuna karar veren kişidir. Gelen program önerilerini içerik ve biçim açısından inceler ve nihai kararı verir. Programların bütçelerini denetleyen ve gerekirse mali destek açısından harekete geçilmesini sağlayan kişi de program müdürüdür.

4. Yapımcı

Radyo programlarının yapımından yayınına kadar tüm safhalarından sorumlu olan kişidir. Program ekibinin, teknik ekibin çalışma disiplini ve uyum içerisinde, takım ruhuyla çalışmasını sağlar. Yapımcının eğitimi, kültürü, dili kullanma becerisi, araştırmacı kimliği, çalışma disiplini ortaya çıkacak programın niteliğine doğrudan etkide bulunmaktadır.

5. Teknik Yönetmen

Radyo yayınının gerçekleştirilmesi için tüm teknik şartları oluşturan kişidir. Yayın öncesinde teknik cihazları kontrol eder, olası aksilikleri giderir. Yayın esnasında dış kaynaklarla bağlantı düşünülüyorsa teknik altyapıyı hazırlamaktan sorumludur.

Bir Çalışma Alanı Olarak Haber Ajansları

Haber ajansları çalışma alanı açısından hem yazılı hem de görsel medya içerisinde değerlendirilebilir. Gazeteler ya da televizyonların yurtiçi ve yurtdışı muhabirlerinden oluşan, haberleri olay yerinden haber merkezlerine ulaştıran bir iletişim ağı bulunmaktadır. Ancak hiçbir yayın organının ülkenin ya da dünyanın bütün güncel olaylarını takip etmesi ya da kapsaması mümkün değildir. Bu aşamada devreye, medya kuruluşlarına yazılı ya da görüntülü haber servisi yapan haber ajansları girmektedir. Bir haber ajansı, çok sayıdaki medya kuruluşunun hizmetinde bir çeşit gazeteciler ortaklığıdır. Medya kuruluşlarının haber ajanslarından haber hizmeti alabilmesi için abonelik bedeli ödemesi gerekmektedir. Abone bedelleri gazetelerin tirajına, radyo ve televizyonların dinlenme ve izlenme oranlarına bağlı olarak değişebilmektedir. Ajanslar yalnızca medyaya değil talep eden devlet ve özel sektör kuruluşlarına da hizmet verdiği için abone ücretleri büyük farklılıklar gösterir (Gaillard, 1994).

Hiçbir yayın organının ülkenin ya da dünyanın bütün güncel olaylarını takip etmesi ya da kapsaması mümkün değildir. Bu aşamada devreye, medya kuruluşlarına yazılı ya da görüntülü haber servisi yapan haber ajansları girmektedir. Bir haber ajansı, çok sayıdaki medya kuruluşunun hizmetinde bir çeşit gazeteciler ortaklığıdır.

Bir haber ajansı haber değeri taşıyan bir olayı hemen öğrenmek, nerede ve ne zaman olursa olsun zaman kaybetmeden abonelerine iletebilecek durumda olmak zorundadır. Bu durum, çok yoğun bir muhabir ağını ve bu ağla abonelerle olduğu gibi sürekli bağlantıyı, aynı zamanda da merkezde sürekli çalışma hâlinde olan güçlü bir yazı işleri kadrosunu gerektirmektedir.

Ancak yine de her ajansın dünyanın her yerinde muhabirinin bulunması beklenemez. Yurtiçinde yaygın kadrosuyla, bölge büroları aracılığıyla yazılı ve görüntülü haberleri toplar ve abonelerine ulaştırır. Yurtdışında ise ülkelere ait ajanslarla anlaşmalar yapması, haberleri, fotoğrafları, görüntülü haberleri takas yoluyla alması söz konusu olabilmektedir. Bu yolla hem kendi ülkesinin haberlerini dünyaya yaymış, hem de çeşitli ülkelerle ilgili haberleri kendi abonelerine ulaştırmış olur (Kavaklı, 1985).

Haber ajanslarının farklı ülkelerdeki haberlere ulaşmasının diğer bir yolu da kadrolu olmayan ancak sürekli ilişki içinde olunan gazetecilerdir. Bu gazeteci ajansın elemanı değildir ancak ajans bir haber söz konusu olduğunda ona güvenebileceğinden emindir. Bölgeye özel muhabir göndermeyi gerektirecek durumlarda bu muhabirler harekete geçer ve ilettikleri habere göre sayfa başına ücret alırlar.

Özet

İletişim sürecini ve medya tanımıyla birlikte yaşanan değişimleri özetleyebilmek

İletişim sürecinin en ilkel hali gönderen, alıcı ve ileti yapısından oluşmaktadır. Kitle iletişimi ise iletişimin kitle iletişim araçları aracılığıyla gerçekleştirilen boyutunu da ifade etmektedir. İnsanların yakın ve uzak çevrelerindeki gelişmeleri takip edebilmeleri, bilgi ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri bu amaçla geliştirilen kitle iletişim araçları vasıtasıyla sağlanmaktadır. Kitle iletişiminde etkin rol oynayan kitle iletişim araçları; gazeteler, dergiler, radyo ve televizyon olarak sıralanabilir. Tüm bu araçların bir arada değerlendirildiği medya kavramı ise daha bütüncül bir yapıyı ifade etmektedir. Basit iletişim sürecinden medya sürecine geçiş birtakım yeni özellikleri de ortaya çıkarmıştır. Artık iletişim kurumsal bir yapı içerisinde gerçekleşmektedir. Yine medya kuruluşlarının sahipleri, bünyelerine yeni kurumlar katarak yatay ve dikey bütünleşmelere gitmiş yani tekelleşmeye başlamıştır. Son özellik olarak ise iletişimin bu denli büyük boyutlara taşınması beraberinde yabancılaşmayı da getirmiştir. Artık iletişim hâlinde bulunan tüm unsurlar birbirine yabancıdır.

Bir çalışma alanı olarak gazete ve dergilerin özelliklerini ifade edebilmek

Yazılı basın denilince akla gazeteler ve dergiler gelmektedir. Gazeteler ve dergiler, yazı işleri, teknik birim ve idari birim olarak örgütlenmektedir. Yazılı basına bir çalışma alanı olarak bakıldığında yazı işleri müdüründen redaktörlere, sayfa sekreterlerinden muhabirlere kadar oldukça geniş bir yelpazede çalışma alanı sunduğu görülmektedir.

Bir çalışma alanı olarak televizyon, radyo ve haber ajanslarının önemini açıklayabilmek

Sözlü ve görsel medya radyo ve televizyon kuruluşlarını ifade etmek için kullanılmıştır. Bu kuruluşlar da kitle iletişim aracının yayın şekline bağlı olarak bir çalışma alanı olarak ele alınmıştır. Radyonun daha dar olmakla birlikte televizyonun oldukça geniş bir çalışma kadrosuyla yayınlarını gerçekleştirdiği görülmektedir. İdari ekip, yapım-yönetim ekibi ve teknik ekip televizyon yayınının zamanında ve hatasız gerçekleştirilmesi için faaliyet göstermektedir. Özellikle televizyonun yapım-yönetim ekibi ve teknik ekip oldukça önemli bir iş sahası sunmaktadır. Kameramandan teknik yönetmene, ses operatöründen makyöze varıncaya kadar geniş bir ekibin iş başında olduğu bilinmektedir. Haber ajansları da kitle iletişim sürecinde önemli bir yükü omuzlamış durumdadır. Yazılı ve görsel medyanın takipte zorlandıkları, uzak mesafelerde meydana gelen gelişmeleri takip etmek ve haberleri sıcağı sıcağına medya kuruluşlarına geçmek ajansların çalışma alanlarını oluşturmaktadır. Geniş bir muhabir, kameraman ekibi ve yazı işleri kadrosu bulunan haber ajansları medya sektörü için önemli bir çalışma alanı oluşturmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Bir ya da birden çok gazeteye bağlı olarak çalışan aynı zamanda yaşadığı yerde yerel muhabir olarak da görev yapan, hazırlayıp gönderdiği ve yayınlanan haber başına prim ya da telif usulüyle ücret alan kişiye ne denir?

a. Televizyon muhabiri
b. Foto muhabir
c. Kaşeli muhabir
d. Yerel muhabir
e. Serbest gazeteci

2. Aşağıdakilerden hangisi iletişim olgu ve sürecinde değişmez olarak kabul edilen temel ögelerden biri **değildir?**

a. Verici (kaynak)
b. Kanal (araç)
c. Geribesleme
d. Mesaj (İleti)
e. Jest ve mimikler

3. Gazete örgütlenmesinin en üst tepesinde bulunan ve gazeteyi çıkarmak üzere gazete sahibiyle ekibi adına anlaşma yapan kişi aşağıdakilerden hangisidir?

a. Haber Müdürü
b. Yazı İşleri Müdürü
c. Genel Yayın Yönetmeni
d. Sayfa Sekreteri
e. İstihbarat Şefi

4. Aylık bir derginin yayın periyodu göz önünde bulundurulduğunda dergi muhabirlerinin gazete muhabirinden farklı olarak dikkat etmeleri gereken husus aşağıdakilerden hangisidir?

a. Muhabirler rutin haberi takip etmeli, haber atlamamalıdır.
b. Dergi muhabirlerinin ağırlıklı olarak özel ve araştırma haber yapmaları gerekmektedir.
c. Muhabirlerin bulduğu hemen her türlü konuya dergide yer verilebilir.
d. Daha önce gazetelerde, televizyonda çıkmış haberlere sayfalarında yer verebilirler.
e. Dergi aylık olduğu için haber yapma konusunda aceleci davranmaya gerek yoktur.

5. Aşağıdakilerden hangisi bir televizyon kuruluşunda görev alan ekiplerden biri **değildir?**

a. İdari personel
b. Yapım ekibi
c. Teknik personel
d. Baskı-dağıtım ekibi
e. Yönetim ekibi

6. Bir televizyon kuruluşunda haber sunan spikerle yayın esnasında doğrudan bağlantısı olan görevli aşağıdakilerden hangisidir?

a. Dekoratör
b. Kostümcü
c. Yönetmen
d. Prodüksiyon Amiri
e. Kurgucu

7. Kamera ekibiyle birlikte görev alan, kulağına taktığı düzenek (intercom) vasıtasıyla ana kumandayla bağlantı kuran ve el kol hareketleriyle ekran önündeki kişiyi yönlendiren görevli aşağıdakilerden hangisidir?

a. Prompter Sorumlusu
b. Yönetmen Yardımcısı
c. Yapımcı
d. Stüdyo Şefi
e. KJ Operatörü

8. Bir radyo stüdyosunda çalışan ekip elemanlarının sayısı birtakım etmenlere bağlı olarak değişebilmektedir. Aşağıdakilerden hangisi bu etmenlerden biridir?

a. Ulusal, bölgesel ya da yerel bir radyo olması
b. Radyo sahibinin radyoculuğa önem vermesi
c. Radyonun az elemanla çok iş çıkarmaya uygun bir araç olması
d. Radyoculuğun parasal yönü önemli olmayan bir iş alanı olması
e. Radyo yayının belli saatlerle sınırlı olması

9. Bir haber ajansının haber değeri taşıyan bir olayı hemen öğrenmesi, nerede ve ne zaman olursa olsun zaman kaybetmeden abonelerine iletebilecek durumda olması için hangisine gerek **yoktur?**

a. Çok yoğun bir muhabir ağına
b. Muhabir ağıyla sürekli bağlantıya
c. Abone olan medya kuruluşlarıyla sürekli bağlantıya
d. Haber merkezinde sürekli çalışmakta olan güçlü bir yazı işleri kadrosuna
e. Abonelerinin abonelik ücretlerini düzenli olarak ödemesine

10. Bir televizyon yayını sırasında üzerinde çeşitli düğmeler ve çeşitli kaynaklara bağlı girişlerin bulunduğu "resim masası" adı verilen panoyu idare eden kişiye ne ad verilir?

a. Program müdürü
b. Teknik yönetmen
c. Teknisyen (VTR'ci)
d. Ses Operatörü
e. Grafiker

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Bir Çalışma Alanı Olarak Gazete" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise "İletişim" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Bir Çalışma Alanı Olarak Gazete" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "Dergi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "Bir Çalışma Alanı Olarak Televizyon" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Bir Çalışma Alanı Olarak Televizyon" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. d	Yanıtınız yanlış ise "Bir Çalışma Alanı Olarak Televizyon" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "Bir Çalışma Alanı Olarak Radyo" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "Bir Çalışma Alanı Olarak Haber Ajansları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise "Bir Çalışma Alanı Olarak Televizyon" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

İletişimden medya sürecine geçişle birlikte yani kitle iletişim araçlarının üç temel özelliği ortaya çıkmıştır. Bunlar; kurumsallaşma, tekelleşme ve yabancılaşmadır. Kurumsallaşma, iletişimin basit gönderen, alıcı, mesaj sürecinden daha komplike bir yapıya evrildiğini anlatmaktadır. Kitle iletişim sürecinde iletişimin boyutları artmış ve çeşitlenen işlevler büyük yapılar içinde kurumsallaşmıştır. İletim sürecinde oluşan bu kurumlar; haber ajansları, kâğıt sanayii, basımevleri, radyo-televizyon istasyonları, film şirketleri, gazeteler, reklam şirketleri, dağıtım şirketleri ve radyo televizyon alıcı-vericileri üreten şirketler olarak sıralanabilir. Medyanın yapısını anlatan ikinci olgu, medya kurumlarında görülen tekelleşme eğilimidir. Tekelleşme, farklı medya sektörlerinde aynı grup veya şirket çıkarlarının birikmesini ifade etmektedir. Üçüncü olgu ise yabancılaşmadır. Sürecin kurumsallaşması iletişimin temel ögelerinin birbirine yabancılaşması sonucunu doğurmaktadır. Ayrıca, iletişim sürecinin kurumsallaşarak ayrışan yapısı tüketiciyi de iletinin üreticine ve iletinin üretim koşullarına yabancılaştırmaktadır.

Sıra Sizde 2

Bir gazetenin yazı işleri bölümünün iş alanı, haberleri toplamak, gazeteye hangi haberlerin, hangi hacimde, hangi tipografik özelliklerle ve görsel estetikle gireceğine karar vermektir. Gazetenin türüne, amacına ve büyüklüğüne göre farklılık göstermekle birlikte bir ulusal günlük gazetenin yazı işleri bölümünde en azından, birinci sayfa, iç politika, dış politika, toplum ve magazin haberlerini de kapsayan genel haberler ve spor servisleri bulunmaktadır.

Sıra Sizde 3

Bir ulusal televizyonun teknik kadrosunda yer alan prompter sorumlusu, ekran önündeki spikerin okuma hızına bağlı olarak seslendireceği metnin bilgisayardan kontrolünü sağlayan kişidir. Televizyon yayını esnasında ekrana gönderilecek her tür yazı, grafik, altyazı gibi unsurlar KJ (Karakter Jeneratörü) adı bilgisayara yazan ve yayın esnasında bu yazıları yayına gönderen kişi KJ operatörüdür.

Yararlanılan Kaynaklar

Aziz, A. (1985). Radyoda Program Yapımı. Ankara: Ankara Üniversitesi Basın Yayın Yüksek Okulu Yayınları.

Aziz Aysel (1996), Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara.

Basın Sözlüğü (1998). İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayını, İstanbul.

Bülbül, A.R. (2000). Genel Gazetecilik Bilgileri, İkinci Baskı. Ankara: Nobel Basım Dağıtım.

Charon, J.M. (1992). Medya Dünyası, Oya Tatlıpınar (Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Çakır, H. (2007). Gazeteciliğe Giriş. Konya: Tablet Yayınları.

Demir, V. (2006). Medya ve Etik. http://www.byem.gov.tr / seminerler/adiyaman-xi/adiyaman_ 7.htm.

Erdoğan, İ. (2002). Tekelleşme, Medya ve Medya Pratikleri. Toplum ve Hekim, Kasım-Aralık 2002, s.417-424, http:// media. ankara. edu.tr/erdoğan/medyamedicine.htm.

Gaillard, P. (1994). Gazetecilik, Mehmet Selami Şakiroğlu (Çev.), İkinci Basım, İstanbul: İletişim Yayınları.

Güngör, N. (2011). İletişime Giriş. Ankara: Siyasal Kitabevi.

İlal, E. (1997). İletişim: Yığınsal İletim Araçları ve Toplum, Üçüncü Basım. İstanbul: Der Yayınları.

Kaptan, A. (1999). Radyo Televizyon Haberciliği ve Metin Yazma-Röportaj Teknikleri, İstanbul: Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Kavaklı, O. (1985). Haberleşme. İzmir: Ankara Matbaası.

Kaya, A.R. (1999). Medya, Toplum, Siyaset. Korkmaz Alemdar (der.) Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar. İstanbul: Afa Yayıncılık ve TÜSES Vakfı.

Postman, N. ve Powers S. (1996). Televizyon Haberlerini İzlemek, Aslı Tunç (Çev.), İstanbul: Kavram Yayınları.

Schneider, Wolf ve Raue, Paul-Josef (2000), Gazetecinin El Kitabı, Işık Aygün (Çev.), Konrad Adenauer Vakfı, Ankara.

Şeker, M. (2000). Çağdaş Gazete Yayınlama Teknikleri, Konya: Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Tokgöz, O. (2000). Temel Gazetecilik, 4. Baskı, Ankara: İmge Kitabevi.

http://hbogm.meb.gov.tr/modulerprogramlar/kursprogramlari/radyotv/moduller/tv_kanalinin_personel_yapisi.pdf, Erişim tarihi: 23 Ocak 2016.

Zıllıoğlu, M. (1993). İletişim Nedir?, İstanbul: Cem Yayınevi.

2

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

Gazetecilerin çalışma hayatının özel olarak düzenlenmesinin gerekçelerini tartışabilecek,

Türkiye'de gazetecilere yönelik hukuki düzenlemeleri tarihsel gelişmeler bağlamında özetleyebilecek

bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Basın Özgürlüğü
- Basın İş Kanunu
- Çalışma Hayatının Tarihi Aşamaları

İçindekiler

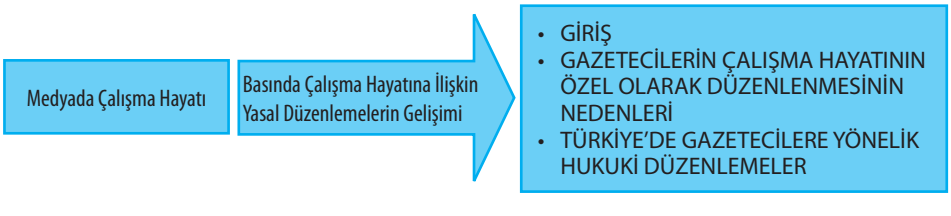
Medyada Çalışma Hayatı
Basında Çalışma Hayatına İlişkin Yasal Düzenlemelerin Gelişimi
GİRİŞ
GAZETECİLERİN ÇALIŞMA HAYATININ ÖZEL OLARAK DÜZENLENMESİNİN NEDENLERİ
TÜRKİYE'DE GAZETECİLERE YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER

Basında Çalışma Hayatına İlişkin Yasal Düzenlemelerin Gelişimi

GİRİŞ

Sanayi Devrimine kadar bağımsız çalışan zanaatkarlar, artık fabrikalarda çalışmaya başlar. Loncaların çöküşü üzerine fabrikalarda çalışmaya başlayanlar ise bu dönemde çok kötü çalışma koşulları ve çok düşük ücretlerle karşılaşır. Sanayi kapitalizminin başlangıç tarihi, fabrika ve maden ocaklarındaki işçi yoksulluğuna ilişkin sayısız örnek olayla doludur. Sanayi Devrimi sonrasındaki işçi yoksulluğu, temel dayanağını o zamanın iktisadi görüşlerinde bulur. O zamanın geçerli iktisadi görüşü olan iktisadi liberalizm, sınırsız sözleşme özgürlüğü yoluyla yanların eşit biçimde çalışma koşullarını belirleyebileceği anlayışını içerir. Bu dönemde işveren ile işçinin eşit haklara sahip bulunması gerçekte biçimseldir.

Sanayi Devrimi sonrasındaki kötü çalışma koşulları, devletin doğrudan işçi-işveren ilişkilerine karışmasına yol açar. Bu alanda çıkarılan ilk çalışma yasaları daha çok, çocuklar ile gençler ve kadınlar gibi özel olarak korunma gereksinimi içinde bulunan çevrelere yönelir. 1890 yılında Berlin Konferansı'nda çocukların işe alınma yaşları ve çalışma sürelerinin sınırlanması ile işçi sağlığı ve iş güvenliğine ilişkin olmak üzere, dilek niteliğinde ortak kararlar alınır.

Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, İş Hukukuna ilişkin ulusal ve uluslararası düzeydeki çalışma ve düzenlemeleri, savaş süresince engeller. Ancak, Birinci Dünya Savaşı sonunda eski Sovyetler Birliği'nde gerçekleşen Devrim Hareketi (1917) çalışma hayatında önemli değişikliklere yol açar. Diğer yandan, savaş sonrasında imzalanan Versay Barış Antlaşması, Uluslararası Çalışma Örgütü'nün kurulması (1919) olanağını sağlar (Topuz, 1996).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin çoğunluğu, daha önce eski Sovyetler Birliği'nde geçerli olan iş ilişkileri sisteminin baskısı altına girer. Söz konusu ülkeler için geçerli tek ilke ise, iş ilişkilerinin bütünüyle devlet otoritesi altına girmesi olmuştur. Buna karşılık Batı Avrupa ülkelerinde sosyal adalet temeline dayalı özgürlükçü modern çalışma hayatını oluşturma çabaları sürer. İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla birlikte, birçok uluslararası örgüt varlığını yitirirken; Uluslararası Çalışma Örgütü, savaş sonrasında da çalışmalarını sürdürebilir. Birleşmiş Milletler Örgütü'yle imzaladığı bir anlaşma uyarınca uluslararası uzmanlık kurumu kimliğini kazanan Uluslararası Çalışma Örgütü, çalışma hayatına ilişkin uluslararası sözleşme ve tavsiye kararlarının oluşmasını sağlar (Şuğle, 2001).

Dünyada, 80'li yıllarda global bir sermaye piyasası oluşur. Özellikle duvarların yıkılması (1989); soğuk savaş dönemini sona erdirip, yeni bir dünya düzeninin oluşumunu hızlandırır. Küreselleşme, dünya ölçeğinde gelişen büyük sanayi işletmelerini ortaya çıkarır.

Üretimin uluslararası nitelik kazanmasıyla oluşan tüm bu değişimi ise sanayi toplumunun aşılıp yeni bir dönemin, yani sanayi ötesi toplumun özel koşullarının ortaya çıkışı biçiminde algılanması gerekir. 20. yüzyılın son çeyreği, artık yeni bir toplum yapısının, yani bilgi toplumu dönemidir. Söz konusu toplum yapısı içinde sanayi toplumunun yabancılaşmış mavi yakalı işçileri, yerlerini esas olarak beyaz yakalılara bırakmaya başlamıştır.

Sanayi toplumunun ulusal ve sınıfsal değerlerinin karşısında, grup değerleri ve inançlar yaygındır. Ulus ya da sınıfla bütünleşen sanayi toplumunun bireyi, artık sosyal grupla bütünleşmeye yönelir. Sosyal değişimde işçi hareketleri ve özellikle de grevler, itici güç olmaktan çıkmakta ve bunların yerini, sivil hareketler almaktadır. Toplum sorunları konusunda da insanlığı bekleyen kitlesel işsizlik, savaş ve faşizm gibi tehlikelerin yerine, giderek terör ve kişisel dokunulmazlıkların kaldırılması gibi sorunlara yönelindiği görülür.

Bu gelişmelere paralel olarak gazetecilik mesleğini icra edenlerin de çalışma hayatının özel olarak düzenlenmesi ihtiyacı belirmiştir.

GAZETECİLERİN ÇALIŞMA HAYATININ ÖZEL OLARAK DÜZENLENMESİNİN NEDENLERİ

Basın sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin sermaye yoğunluklu işletmelere dönüşmesi, her işkolunda olduğu gibi gazetecilik işkolunda da çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ilişkilerin düzenlenmesini zorunlu kılmıştır. Ancak gazetecilik mesleğinin özellikleri ve gerektirdiği faaliyetler nedeniyle gazeteci- işveren ilişkileri, diğer ücretli çalışanlar için getirilen çalışma hayatına ilişkin genel nitelikteki düzenlemeler bağlı tutulmayıp, özel bir kanun'la veya toplu iş sözleşmeleri ile düzenlenmiştir. Örneğin Fransa'da gazetecilerin mesleki ve sosyal hakları 29 Mart 1935 tarihli Kanun'la, İş Kanunu'nun 29. maddesine eklenen hükümlerle düzenlenirken Almanya'da düzenleme kanunla değil, Alman Gazete Sahipleri Birliği, Alman Gazeteciler Birliği, Baskı ve Kâğıt Endüstrisi Sendikası ve Alman Müstahdemler Sendikası arasında imzalanan toplu sözleşme ile gerçekleştirilmiştir (Gökçek Karaca, 2010).

Gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarının diğer işçilere göre daha farklı ve özel bir şekilde düzenlenmesinin nedenlerini üç başlık altında incelemek mümkündür:

- Gazeteciliğin diğer iş kollarına göre farklı çalışma tarzı,
- Gazetecilik mesleğinin toplum içindeki yeri,
- Basın özgürlüğü.

Gazeteciliğin Diğer İş Kollarına Göre Farklı Çalışma Tarzı

Teknolojik gelişmeler pek çok sektörü olduğu gibi basın sektörünü de etkilemiştir. Bilgi teknolojilerindeki gelişmeler basın sektöründe yazılı basın gazeteciliğine ilave olarak radyo- televizyon gazeteciliği ile İnternet gazeteciliği adı altında iki yeni gazetecilik türünün ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Radyo televizyon gazeteciliği ile internet gazeteciliğinde yaşanan gelişmeler sayesinde, haberin daha hızlı bir şekilde ve daha büyük kitlelere ulaştırılabilir hâle gelmesi, haberi önemli bir rekabet ürünü hâline getirmiştir. Bu nedenle haberin haber olma niteliğini kaybetmeden piyasaya hızlı bir şekilde sunulması gerekmektedir. Aksi takdirde basın işletmesi istediği tiraj artışını sağlayamayacaktır. Tiraj endişesine bağlı olarak sürdürülen bu çabalar, gazetecinin çalışma temposunu etkilemekte ve aşırı çalışmasına neden olmaktadır. Bu yüzden çok yoğun ve hızlı bir tempoda çalışma gerektiren gazetecilik çok özveri isteyen, stresli, hayat standartlarını zorlayan meslekler grubuna dâhil olmaktadır. Gazetecilik mesleğinin bu özellikleri, gazetecilerin özel bir kanunla korunmalarını zorunlu kılmaktadır (İçel- Ünver, 2009).

Ayrıca gazetecilerin çalışma hayatında özel olarak korunmalarını gerektiren bir diğer neden, gazeteciliğin diğer mesleklere göre daha tehlikeli bir iş olmasıdır. Gazetecilerin yaptıkları işlerin niteliği gereği bazı kimselerin bilinmesini önlemek istedikleri olaylara tanıklık etmesi gazetecilik mesleğinin tehlike riskini artırmaktadır. Tanıklık ettikleri bu olaylarla gazeteciler yıldırılmak istenmekte, şiddet olaylarına maruz kalabilmektedirler. Aynı zamanda gazetecilerin yaptıkları işin niteliği gereği, bazen silahlı çatışma bölgeleri ve afet bölgeleri gibi yerlerde görev yapmaları da mesleğin tehlike riskini arttırmaktadır.

Gazetecilik Mesleğinin Toplum İçindeki Yeri ve Önemi

Ekonomik kuruluşlar olarak basın işletmelerinin asıl görevleri haber ve fikir üretmektir. Aynı zamanda basın işletmeleri kamuoyu yaratma ve şekillendirmedeki rolleri gereği, toplumsal kuruluşlar kategorisine de dâhil olmaktadırlar. Zira basın sadece insanların davranışlarını etkileyen eğitici ve bilgilendirici rolüyle değil, kamu ihtiyaçlarını ve bu ihtiyaçları karşılamak amacıyla alınan tedbirleri kamu yararına uygun bir biçimde kamuoyuna ve yöneticilerine duyurmasıyla da genel yönetime yardımcı bir araç olarak kamu hizmeti görmektedir. Basın günümüzde kamuoyu yaratma ve etkileme konusunda demokratik rejimlerin dayanağı olarak çağdaş toplumların en etkili gücü haline gelmiştir. Bütün bu nitelikler diğer işletmelerden farklı olarak basın işletmelerine yasama, yürütme ve yargı güçlerini eleştiren ve hatta denetleyen dördüncü güç olma özelliği kazandırmıştır. Böylece basın, toplum adına toplumu denetleyen bir kamu denetçisi işlevi üstlenmiştir (Dönmezer, 1976).

Basının toplumsal işlevleri ve sahip olduğu güç, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de bu işlevleri yerine getiren ve basının sahip olduğu gücü kullanan kişiler olarak gazetecileri güçlü ve önemli kılmakta ve onlara çok önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Gazetecilerin bu görev ve sorumlulukları gereği gibi yerine getirebilmeler; sorumluluk bilincine sahip olmalarını, her türlü baskıdan uzak, özgür bir çalışma ortamını, diğer ücretlilere oranla daha özel bir biçimde korunmalarını gerektirmektedir.

Basın Özgürlüğü

Düşünceyi açıklama özgürlüğünün bir alt türü olan basın özgürlüğü; haber, fikir ve düşünceleri serbest olarak toplayıp, yorumlama, eleştirme ve basabilme başka bir deyişle çoğaltıcı araçlarla çoğaltabilme ve bunları yine serbest olarak yayımlayıp dağıtabilme serbestîsidir. Bu özgürlük "maddi" ve "biçimsel" olarak ikiye ayrılır. "Maddi Basın Özgürlüğü"; haber, bilgi sağlama serbestîsi, haberlerin içerik ve yapısını belirleyebilme ve yayınlayabilme serbestîsi, haberlerin çoğaltılıp, dağıtılabilmesi serbestîsi olarak ifade edilen her türlü devlet müdahalesini yasaklayan üç unsurdan oluşmaktadır. "Biçimsel Basın Özgürlüğü" ise hür ve demokratik toplumda basının kamuoyu oluşturma, siyaset yapabilme görev ve yetkileri olmasının gereği, basının bir kurum olarak işletme araç ve gereçleriyle birlikte korunması olarak ifade edilmektedir (Dönmezer, 1976)

Basın özgürlüğünün tarihsel gelişimine uygun olarak yalnızca devlet müdahalelerine karşı korunan bir hak olarak düşünülmesi yetersizdir. Serbest rekabet ilkeleri çerçevesinde ticari bir işletme niteliğindeki basın işletmelerinde çalışan gazetecilerin özgürce çalışabilmesini sağlamak için hem işverenler hem de başka basın işletmelerine hatta sendika gibi kolektif güçlere karşı da korunması gerekmektedir. Zira gazetecilerin belirtilen kişi veya kurumlara karşı korunması olarak "Basının İç Özgürlüğü", "Basın İçi Demokrasi" ya da "Basın Özgürlüğünün Ekonomik Görünüşü" olarak da adlandırılan, bu özgürlüğün amacı, gazetecinin gerçekleri ifade ederken herhangi bir baskı altında kalmamasını sağlamaktır. Başka bir deyişle basının iç özgürlüğünün amacı, gazetecinin çalışmalarını kamu yararına uygun bir şekilde sürdürebilmesini sağlamak, kişisel ve özel çıkarlar uğruna yayına

gölge düşmesini önlemektir (Dönmezer, 1976; Tuncay, 1989). Eğer basının iç özgürlüğü sağlanmazsa örneğin anonim şirket niteliğinde bulunan bir basın işletmesinde çalışan bir gazeteci, şirketin hisse senetleri borsada el değiştirdikçe düşüncesini değiştirmek zorunda kalarak şirketin isteklerine göre yazmak zorunda kalacaktır. Böyle bir durumda basın özgürlüğünün önemli bir kısmı itibariyle ortadan kalktığını söylemek mümkün olabilecektir. Bu itibarla basının iç özgürlüğünü sağlamak için, gazetecilerin çeşitli haklarını teminat altına alan ve onları diğer işçilerden farklı şekilde koruyan sosyal mevzuata gereksinim vardır. Günümüzde basın işletmelerinin fikir işletmesi niteliğini kaybederek ticari işletmeye dönüştüğü ve tekelleşme özelliği gösterdiği düşünülürse gazetecilerin diğer işçilere göre farklı şekilde korunmaları gereği daha iyi anlaşılabilir. Zira bu durum basın özgürlüğünün teminat altında bulundurulması yönünden zorunludur. Bu nedenle, bütün yabancı hukuk düzenlerinde basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ilişkiler, diğer çalışma ilişkilerinden daha itinalı bir düzenlemeye tabi tutulmaktadır (Dönmezer, 1976).

Sonuç olarak, gazetecilerin özel bir kanun ile korunması, kapsam ve sınırları bakımından Basın Hukuku'nda düzenlenmiş bir konu olan basın özgürlüğünün sağlanması açısından gereklidir. Zira böylece gazetecinin düşünce özgürlüğünün işverene karşı korunması sağlanarak, gazetecinin görevini kamu yararına uygun şekilde gerçekleştirmesi sağlanacaktır. Aynı şekilde basın özgürlüğü de gazetecilere yönelik özel bir kanun açısından gereklidir. Zira 5953 sayılı Kanun 1950 tarihli Basın Kanunu'nda düzenlenen basın özgürlüğünün sağlanmasına yardımcı olurken, kendisinin yürürlüğe girmesinde de aynı kanunda düzenlenen basın özgürlüğü etkili olmuştur. Bu nedenle Türkiye açısından basın özgürlüğü Basın İş Kanunu'nun hem nedeni hem de sonucudur denilebilir (Özek, 1978; Tuncay, 1989).

TÜRKİYE'DE GAZETECİLERE YÖNELİK HUKUKİ DÜZENLEMELER

Türkiye'de gazetecilerin çalışma hayatına yönelik hukuki düzenlemeler 1864 tarihine kadar uzanmaktadır. Ancak bu konuda ilk kanuni düzenleme 1952 tarihli 5953 sayılı Basın İş Kanunu'dur.

Basın İş Kanunu Öncesinde Yürürlüğü Giren Kanunlar

1864 yılından 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun kabul edildiği 1952 tarihine kadar, esasen basının görevleri, basın özgürlüğü veya bu konuda yasak ve sınırlamalar ihtiva eden çeşitli kanunlar vardır. Dolaylı olarak gazetecilere yönelik hükümler de içeren bu kanunlar, şu şekilde sıralanarak açıklanabilir:

- 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi,
- 1876 tarihli Kanuni Esasi,
- 1908 tarihli II. Meşrutiyet Anayasası,
- 1909 tarihli Matbuat Kanunu,
- 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu,
- 1926 tarihli Borçlar Kanunu,
- 1931 tarihli Matbuat Kanunu,
- 1938 tarihli 3511 Sayılı Basın Birliği Kanunu'dur.
- 1864 Tarihli Matbuat Nizamnamesi

1864 yılında yürürlüğe giren Matbuat Nizamnamesi yayını izne bağlaması, gazeteyi kapatmak gibi cezalar içermesi nedeniyle basını sıkı bir idarî denetim ve cezaî bir yaptırım içine almıştır. 1852 tarihi Fransız Ceza Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan söz konusu Nizamname, 1909 yılına kadar yürürlükte kalmıştır (Danışman, 1986).

1876 Tarihli Kanuni Esasi

Meşrutiyet Anayasası olarak bilinen ve Türk toplumunun ilk yazılı Anayasası olan 1876 tarihli Kanuni Esasi, 12. Maddesi ile "Matbuat kanun dairesinde serbesttir." ilkesini getirmiştir. Ancak Kanun, özgürlüğü hükümetin keyfiliğinden kurtarmakla birlikte, yasama organına sınırsız bir düzenleme yetkisi verdiğinden, basını güvence altına alamamıştır. Kanuni Esasi'nin öngördüğü Kanun olan Matbuat Kanunu ise 1877 yılında hazırlanmışsa da yürürlüğe konmamıştır. Zira padişah, dönemin liberal anlayışına uygun olarak kişi hak ve özgürlükleri arasında basın özgürlüğüne de yer veren Anayasayı yine Anayasa'nın 113. maddesine dayanarak yürürlükten kaldırınca diğer özgürlükler gibi basın özgürlüğü de askıya alınmış ve hazırlanmış bulunan Matbuat Kanunu yürürlüğe girememiştir (Kapani, 1970, 91).

1908 Tarihli Kanuni Esasi

Cumhuriyet öncesi dönemde, gazeteciler açısından dönüm noktası sayılabilecek kanuni düzenleme, II. Meşrutiyet Anayasası olarak bilinen 1908 tarihli Kanuni Esasidir (Gevgilili, 1990). Zira bu Anayasa, 12. maddesinde yer alan "Matbuat Kanun dairesinde serbesttir, hiçbir veçhile kapatılıp teftiş ve muayeneye tabi tutulamaz." hükmü ile basın özgürlüğünü, hem hükümetin keyfiliğinden kurtarmış hem de basını güvence altına almıştır. Getirilen bu düzenleme ile ülkede var olan dört gazete sayısı, iki yüzü aşmıştır. Ancak bu dönem de gazetecilik mesleği açısından önceki dönemle benzer özellikler göstermektedir. Yine bu dönemde, daha önce olduğu gibi, gazetecilik henüz profesyonel anlamda bir meslek hâlini almamış ve daha çok başka mesleklerle uğraşan entelektüel, ünlü edebiyatçı ve fikir adamlarının bir yan uğraş olarak yaptıkları bir iş olmaktan öteye geçememiştir.

Aynı zamanda gazeteler, bu dönemde ekonomik olarak güçsüz, emek yoğun işletmeler olduğu için, çalışanlarına yeterli ücret ödeyememektedir. II. Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte gazetelerin sayısı iki yüzün üzerine çıkmış olsa bile, gazetelerin haber vermekten öte öncelikli olarak fikir tartışmalarının yapıldığı organlar olması, geniş kadrolara ihtiyaç duyulmasını gerektirmemiştir. Sonuç olarak, bu dönem açısından gazetecileri korumaya yönelik hukuki düzenleme gereksinimini ortaya çıkaracak sosyal, siyasal ve ekonomik gelişmeler yetersizdir.

1909 Tarihli Matbuat Kanunu

1908 tarihli Kanuni Esasi'de sözü edilen, matbuata yönelik Kanun, 1909 tarihinde Matbuat Kanunu olarak yürürlüğe girmiştir. 1881 tarihli Fransız Matbuat Kanunu'ndan esinlenerek hazırlanan ve dönemin siyasi havasının etkisi ile özgürlükçü nitelik taşıyan 1909 tarihli Matbuat Kanunu, özgür bir basın yaratmak amacını gütmektedir. Zira bu Kanun ile "izin sistemi" kaldırılmış, yerine "beyanname verme sistemi" kabul edilmiştir. 14.07.1909 tarihli olan bu Kanun, 8.09.1931 tarihli Matbuat Kanunu yürürlüğe girinceye kadar yirmi iki yıl süreyle yürürlükte kalmışsa da 1913 yılından başlayarak on beş kez değişikliğe uğramıştır. Basını güvence altına alan ve basın özgürlüğünü benimseyen hükümler, ilgili değişikliklerle sınırlandırılarak idarî bir kararla mevkute kapatma yetkisi yeniden ortaya çıkmıştır.

Cumhuriyetin ilanından önce yürürlükte olan basına ilişkin son Kanun, 1931 yılına kadar yürürlükte kalan 1909 tarihli Matbuat Kanunu'dur. Bu Kanun Cumhuriyet öncesinde olduğu gibi, geçirdiği birtakım değişikliklerle Cumhuriyet sonrasında da yürürlükte kalmıştır.

1924 Tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu

Cumhuriyetin ilanından sonra kabul edilen 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile basına ilişkin çok genel bir çerçeve çizilmiştir. Zira bu Kanun, klasik haklar ve özgürlükler konusunda ayrıntılı düzenlemeye gitmemiş, sadece sayarak genel çerçeveyi vermiştir (Kapani, 1970; Soysal, 1986).

1924 Anayasası, basının çalışma şartlarını düzenleme konusunda kanun koyucuya, geniş bir alan bırakmış, ancak bu konuda genel sınırlama getirmiştir. Yayından önce, "teftiş" ve "muayene" yapılamayacağı, 77. maddede belirtilmiştir. Böylece 1924 Anayasası dar anlamda sansürü, başka bir deyişle, yayın öncesi herhangi bir müdahaleyi yasaklamıştır (Güvenir, 1991). 1925 tarihinde "Takrir-i Sükun Kanunu" kabul edilmiş, bu Kanun ile basın özgürlüğü esaslı bir biçimde sınırlanmıştır.

1926 Tarihli Borçlar Kanunu

1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile 1931 tarihli Matbuat Kanunu dışında, Cumhuriyetin ilanından 1936'ya kadar olan dönemde, tüm işçiler için olduğu gibi, gazeteciler açısından da göz ardı edilmemesi gereken bir diğer kanun da 1926 tarihli Borçlar Kanunu'dur. Zira 8.06.1936 tarihli 3008 sayılı ilk İş Kanunu yürürlüğe girinceye kadar, ayırım yapmaksızın tüm işçilerin işverenleriyle olan ilişkileri, bu Kanun'un iş sözleşmesini düzenleyen 313–354. maddelerindeki genel nitelikteki hükümlerine tabi tutulmuştur. Bu bağlamda, gazetecilerin iş ilişkilerinin diğer işçiler gibi, 1926 tarihli Borçlar Kanunu'nun iş sözleşmesini düzenleyen hükümlerine terk edildiği söylenilebilir (Oğuzman, 1967). Bu durum, gazetecilerin çalışma şartlarını ve statülerini düzenleyen Basın İş Kanunu yürürlüğe girinceye kadar sürmüştür.

1931 Tarihli Matbuat Kanunu

1924 Anayasası'nın çizdiği belirtilen genel çerçeve içinde, Cumhuriyet döneminin ilk Basın Kanunu olan, 1931 tarihli Matbuat Kanunu, 1931'de Resmî Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir. Başlangıçta özgürlükçü bir görüşle hazırlanan söz konusu Kanun, 1938 yılından itibaren önemli değişikliklere uğramış, siyasal rejimin niteliğine bağlı olarak, basını sıkı denetim altında tutmak amacıyla, siyasal iktidara basın özgürlüğünü temelinden sarsan yayın organlarını toplama ve kapatma yetkisi verilmiştir. 1946 yılında yapılan bir diğer değişiklikle, yapılan kısıtlamalar biraz hafifletilmiştir. Belirtilen bu Kanun, 1950 tarihli 5680 sayılı Kanun'la tümüyle ortadan kaldırılmıştır (Topuz, 1996; Danışman, 1986).

1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun çalışma yaşamına ilişkin önemli hükümleri şöyle sıralanabilir (Topuz, 1996):

- Kanun, gazete yöneticileri için yüksek öğrenim zorunluluğu koymuştur. Gazete ve dergilerin başyazarları, genel yayın müdürleri ve yazı işleri müdürlerinin yüksek okul bitirmeleri gerektiğini, ancak kanunun yayınlandığı dönemde diploması olmayıp da bu görevlerde bulunan kişilerin yüksek öğrenim zorunluluğu dışında bırakıldığını hüküm altına almıştır.
- Kanun, gazete ve dergide çalışan bütün muhabir, yazar, fotoğrafçı, ressam ve idare memurlarının adlarının hükümete bildirilmesini istemiştir. Söz konusu düzenleme, gazetede çalışan herkesi kontrol altında tutabilmek amacıyla konulan idarî bir tedbirdir.

1938 Tarihli Basın Birliği Kanunu

1936 tarihli 3008 sayılı İş Kanunu fikir işçilerini Kanun'un kapsamı dışında bıraktığından, diğer fikri çalışanlar gibi gazetecilerin de işverenleri ile olan ilişkilerinde değişiklik olmamış, daha önce olduğu gibi, Borçlar Kanunu'nun çerçevesinde işverenleri ile olan ilişkileri-

ni sürdürmeye çalışmışlardır. Ancak 3008 sayılı İş Kanunu, gazeteciler açısından değişiklik getirmemişse de yürürlüğe girdiği dönemlerde, gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarını koruma amaçlı verdikleri bireysel mücadelenin güç kazanmasında etkili olmuştur.

25.05.1935'te Ankara'da yapılan 1. Basın Kongresi, gazetecilerin bireysel mücadele doğrultusunda basına ilişkin sorunların tartışıldığı ve çözüm arandığı ilk girişimdir. Gazetecilik mesleğinin sorunlarına çözüm bulmak, basında oto kontrolü sağlamak ve hükümet basın ilişkilerini düzenlemek amacıyla meslek mensuplarından oluşacak bir birlik kurulması bu kongrede karara bağlanmışsa da alınan kararların yaşama geçirilebilmesi, 1938 tarihli 3511 sayılı Basın Birliği Kanunu ile mümkün olmuştur. Her ne kadar Basın Birliği Kanunu 1938 yılında yürürlüğe girmişse de, Basın Birliğinin kurullarının oluşturulması, çalışmaya başlaması 1939 yılının Ağustos ayını bulmuştur (Tamer, 1986). Basın Birliği Kanunu, gazetecilerin hak ve sorumluluklarını düzenleyen ilk kanundur. Kanunun gazetecilerin hak ve sorumlulukları ile ilgili hükümlerinin özellikleri kısaca şu şekilde özetlenebilir: Kanununun 2. maddesine göre, Birliğe üye olmayanlar "Gazetecilik mesleğini icra edemezler". Yeni bir gazete ya da dergi yayınlamaya başlayanlar, aynı maddeye göre, bir ay içinde Birliğe üye olmak zorundadırlar. Bu gerekleri yerine getirmeyenler, gazete ya da derginin yayınlandığı yerin en büyük mülki amirinin emri ile mesleklerini yürütmekten men edilirler. Bu Kanun'la, kurulacak birliğe ancak gazeteciliği meslek edinenlerin girmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla, birliğe yalnız gazete ve dergilerin yayımında önemli rolü olan meslek gazetecileri girecektir. Serbest yazarlarla, amatör gazeteciler ve gazetelerin idare, muhasebe, abone gibi tali işlerinde çalışanlar, esas itibariyle birlik dışında bırakılmışlardır. Gazete ve dergi sahipleri ile yukarıda yazılı nitelik ve şartları taşıyan meslek gazetecileri, birliğe girmeye zorunlu tutulmuşlardır.

Basın Birliği Kanunu'nda, ayrıca yürürlüğe girdiği dönemde çalışanların mesleki örgütlenmelerine ilişkin bir kanun olmadığı için, sendikal haklar, sözleşme ve kıdem tazminatı gibi bazı hususlar da düzenleme konusu yapılmıştır. Daha çok mesleki örgütlenme açısından önem taşıyan bu Kanun'un, yürürlüğe girmesinden sonra 25.06.1907'den beri faaliyette bulunan İstanbul Matbuat Cemiyeti, Türk Basın Birliği'ne katılmıştır(Gökçek Karaca, 2010).

Belirtilen özelliklerin dışında, Basın Birliği Kanunu, gazeteci ile işveren arasındaki hukuki ilişkinin yazılı sözleşmeye dayanması koşulunu öngörmüştür. Bu koşula uyan ilk işletme, aynı zamanda resmi devlet ajansı olan Anadolu Ajansı olmuştur. Bu anlamda bilinen ilk sözleşme örneği, 1 Mayıs 1942 tarihini taşımaktadır.

Basın Birliği Kanunu, ayrıca Kanunda yer alması ayrıntı sayılan konuların, tüzük ve yönetmeliklerle çözümlenmesi gerektiğini hükme bağlamış ve buna göre "Basın Kartı Nizamnamesi" düzenlenmiştir. Bu Nizamnamenin "Basın Kartı Taşıma Ehliyeti" başlığını taşıyan hükmüne göre, basın kartı alabilmek için Basın Birliği mensuplarından olmak zorunlu tutulmuştur. Ancak bu uygulama uzun sürmemiş, Bakanlar Kurulu kararıyla 1947 tarihinde resmi gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren Basın Kartları Yönetmeliği ile bu zorunluluk kaldırılmıştır. Yürürlüğe giren Basın Kartları Yönetmeliği, basın kartı alabilmek için Basın Birliği mensuplarından olma zorunluluğunu kaldırdığı gibi, Basın Birliği'ni de yok saymıştır. Bütün bu gelişmelerin sonucunda 18 Haziran 1946 tarihli 6336 sayılı Kanunla Basın Birliği lağvedilmiş, Ankara ve İstanbul'da bağımsız gazeteci cemiyetleri kurulmuştur. Ancak bu örgütlenmelerden hiçbirinin, çok partili siyasal yaşama geçilinceye kadar işçi-işveren ilişkilerini düzenleme ve işçi örgütü olma fonksiyonu olmamıştır (Tamer, 1986).

Basın Birliği'nin kurulup lağvedilmesinden sonra diğer fikir işçileri gibi, gazetecilerin de sosyal haklarının sağlanması ve korunması açısından güvencesiz bir durumda bulunuşu, 1949 yılında bunlara yönelik bir kanun tasarısının hazırlanmasına yol açmıştır. "Özel

Teşebbüs Müstahdemleri" adı altında hazırlanan ve tüm fikir işçilerini kapsamına almayı amaçlayan hükümet tasarısı TBMM'ye sunulmakla birlikte, Meclis tarafından benimsenmemiş. Yaşanan bu gelişmeler karşısında kanun koyucu, "Belirli meslek gruplarının ortak ve aynı türden sosyal gereksinimlerini kapsayan ayrı ayrı kanunlar çıkarmak" ilkesini kabul etmiştir (Özek, 1978; Oğuzman, 1967). Bu amaca dayalı olarak yürürlüğe giren ilk kanun, 1952 tarihli Basın İş Kanunu'dur.

5953 Sayılı Basın İş Kanunu

Ülkemizde bağımlı çalışanların hukuki statüsünün düzenlenmesi ve bunların gerekli kanuni korumaya kavuşması 1936 tarihli İş Kanunu ile sağlandığı hâlde, gazetecilere yönelik ilk düzenlemenin 1952 tarihli 5953 sayılı Basın İş Kanunu ile yapıldığı görülmektedir. Kanunun hükümet gerekçesinde, işbu tasarının hazırlanmasında "fikren çalışan zümrelerin sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak kanuni tedbirlerin" alınmasının amaç teşkil ettiği açıklanmaktadır (Dönmezer, 1976; Özek, 1978; Oğuzman, 1967; Tuncay, 1989).

Doğrudan gazetecileri korumaya yönelik olarak çıkarılan bu Kanun, ilk olmasının yanında, günümüzde de bazı değişikliklerle birlikte yürürlükte olması nedeniyle ayrı bir öneme sahiptir.

Ortaya Çıkış Nedenleri

5953 sayılı Basın İş Kanununun yürürlüğe girmesinde etkili olan nedenleri ortaya koyabilmek bakımından, öncelikle genel olarak kanuni bir düzenleme gereksiniminin ortaya çıkmasını sağlayan, birbiriyle sürekli etkileşim içinde olan siyasal, toplumsal ve ekonomik koşulların incelenmesi gerekmektedir.

Gazetecilik mesleğinin doğuşu, Türkiye'de 1830'lu yıllara dayandığı hâlde, profesyonel bir meslek olarak kabulü uzun yılları gerektirmiştir. Mesleğin uzun yıllar profesyonelleşememesi, mesleki bağımsızlığın kazanılmasını geciktirmiş, hukuksal olarak koruma kapsamına alınmasını engellemiştir. Mesleğin profesyonelleşmesini engelleyen bu nedenler şu şekilde açıklanabilir:

Gazete işletmelerinin çalışanlara yeterli ücret ödeyememesi, bu nedenlerden biridir. Bu bağlamda gazetecilik mesleği başlıca geçim kaynağı olarak seçilebilecek bir meslek olmadığından, diğer mesleklerle birlikte yürütülen bir yan uğraş özelliği taşımaktadır.

Cumhuriyetle başlayan sürece hatta 1950'li yıllara kadar, Türk toplumunda okur-yazar, dahası entelektüel birikimi olan insanların az olması, bu mesleğin başlıca geçim kaynağı olarak seçilebilmesinin önünde bir başka engeldir. Zira entelektüel birikime sahip olan kişilerin, gazetecilik mesleğinin ücretinin düşük olması nedeniyle memuriyet görevi ile birlikte bu mesleği birlikte yürüttükleri görülmektedir Bu bağlamda da gazetecilik diğer mesleklerin gölgesinde kalmaktadır. Gazeteciliğin profesyonel bir meslek haline gelmesine kadarki süreçte, bütün bunlara ek olarak, Türk toplumunun da gazeteciliğe ve gazetecilere bakış açısı olumsuzdur (Gökçek Karaca, 2010).

Cumhuriyetin ilanı ile başlayan yeniden yapılanma amacını taşıyan inkılaplar, ülkenin sanayileşmesinde ve gelişiminde etkili olduğu gibi, basın alanında da büyük gelişmelerin yaşanmasına yol açmıştır. Bu inkılaplardan basın açısından özellikle toplumun bilinçlenmesinde önemli rol oynayan harf inkılabı önem taşımaktadır. Zira okur-yazar sayısında artışa neden olan bu devrim ile Cumhuriyetin ilk yıllarında 40 olan gazete ve dergi sayısı 1930'lu yıllarda 364'e ulaşmıştır. Türk basınının gelişmesinde Harf Devriminden sonra ikinci önemli girişim, 1946'da Türkiye'de çok partili yaşama geçiş olmuştur. II. Dünya Savaşı'ndan sonra demokrasi ve insan haklarına verilen önemin artmasına paralel olarak, çok partili yaşama geçişle birlikte başlayan siyasal, ekonomik ve toplumsal değişiklikler

yansımasını bulmuş ve bu değişikliklerle yaratılmak istenilen "kitle toplumu" "kitle basınını" doğurmuştur. Bu dönemde yaşanan kentleşme olgusu da basın üzerinde nicel ve nitel olarak etkili olmuştur (Atılgan, 1991; Kejanlıoğlu, 1995; Danışman, 1986).

Cumhuriyet rejimi ile birlikte 1950'li yıllara kadar yaşanan söz konusu siyasal gelişmeler; gazetecilik mesleğine karşı toplum tarafından geliştirilmiş olumsuz yargıyı değiştirerek, toplumsal değişime neden olduğu gibi, ekonomik yapı üzerinde de önemli değişikliklere neden olmuştur.

Çok partili yaşama geçişle başlayan siyasal değişim, getirdiği liberal ekonomik anlayışla serbest rekabeti ön plana çıkarmış ve bu anlayış Türk basını üzerinde etkili olmuştur. Rekabet anlayışı içersinde pazarlama ön plana çıkmış, bunun için de reklam önemli bir araç olduğundan reklam aracı olarak da basın kullanılmıştır. Hatta bu anlamda basın, Türkiye'de pazarlanan ilk tüketim mallarından biri olmuştur. Çok partili yaşama geçişle birlikte, değişen ekonomik anlayış kadar, haberleşme ve kara yollarının gelişimine bağlı olarak taşıma teknolojisinde yaşanan gelişmeler de basın sektörünün gelişiminde etkili olmuştur. Zira belirtilen teknolojilerin gelişimi, gazete ve dergi dağıtımını kolaylaştırarak basın sektöründe tirajın artmasına neden olmuştur.

Çok partili yaşama geçinceye kadarki süreçte, tek parti yönetiminin kontrolündeki yazılı basında, satış ve ilan gelirleri ikinci derecede rol oynarken, çok partili yaşama geçişle birlikte basında başlayan çoğulculukla birlikte satış ve ilan gelirleri basın için birinci derecede öneme sahip olmuştur. Ancak gelişmenin hızlanması yeni basım teknolojisinin, başka bir deyişle, ofset tekniğinin ithali ile mümkün olabilmiştir. Zira tipo baskıdan ofset baskıya geçiş olarak adlandırılan baskı tekniğinin gelişmesi, dünya standartlarının çok gerisinde tekniklerle sürdürülen basın işletmeciliğine yeni bir görünüm vermiştir. Teknolojinin gelişmesi, toplumdaki okur-yazar oranının artması, kültürel gelişme, toplumsal değişimlerle birlikte tiraj basının ortaya çıkmasına, bütün bu gelişimler de basının kendi içindeki rekabetin artmasına neden olmuştur (Oskay, 1982).

Batı ülkelerinde olduğu gibi Türkiye'de de basın işletmelerinin ekonomik alanda faaliyet gösteren işletmelerle aynı statüye tabi kılınması, başka bir deyişle, ticari faaliyette bulunan işletmeler olarak kabul edilmesi basının gelişimini kamçılamıştır. Türk Ticaret Kanununun 12. maddesinde de "Matbaacılık, gazetecilik ve kitapçılık yayın, ilan ve istihbarat veya mahiyetçe benzeyen işlerle uğraşmak üzere kurulan müesseseler ticarethane sayılır." hükmüyle ifade edildiği gibi, gazeteciliğin alelade ticari bir faaliyet olduğu belirtilmiştir. Teknolojik gelişimlerle birlikte, basın işletmelerinin sıradan ticari işletmeler rejimine tabi tutulmasının yarattığı rekabet koşulları, basın sektöründe tekelleşmeye yol açmıştır.

Gazetecilerin çalışma yaşamında karşılaştıkları sorunları ayrıntılı olarak inceleyebilmek için Nuray Gökçek Karaca'nın Anadolu Üniversitesi tarafından basılmış olan "Türkiye'de Basın Çalışanlarının İş İlişkileri ve Sorunları" adlı kitabını okuyabilirsiniz.

KİTAP

Bu nedenlere ilave olarak, Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinde gazetecilik mesleğine özgü bazı nedenler de etkili olmuştur. Bunlar:

- Çalışma yaşamını en ince ayrıntısına kadar düzenlemek isteyen eğilim,
- Gazetecilerin çalışma saatlerinin gazetelerin çıkarılmasına göre ayarlanması gereği,
- Gazetecilerin çoğunun ücretli çalışanlar olması ve çıkarlarının her zaman işverenlerin çıkarlarıyla bağdaşmayacağı gerçeği,
- Basını devlet içinde dördüncü güç olarak kabul eden düşünce,
- Basının siyasi iktidarın her an tecavüzüne uğrama olasılığı veya basın özgürlüğünün sınırlanma olasılığıdır.

DİKKAT

5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun ortaya çıkmasında etkili olan genel nedenler; genel olarak kanuni bir düzenleme gereksiniminin ortaya çıkmasını sağlayan, birbiriyle sürekli etkileşim içinde olan siyasal, toplumsal ve ekonomik koşullar şeklinde gazetecilik mesleğine özgü olmayan nedenler iken, özel nedenler ise sadece gazetecilik mesleğine özgü nedenlerdir.

Özellikleri

Basın İş Kanunu hükümet gerekçesinde ifade edilen "*fikren çalışan zümrelerin sosyal ihtiyaçlarını karşılayacak kanuni tedbirlerin*" alınması amacına uygun olarak gazeteci ile işveren arasında sözleşme zorunluluğu getiren, feshin bildirilmesi konusunda bir takım emredici hükümler taşıyan, gazeteciyi maddi ve manevi değerler bakımından işverene karşı koruyan, ona sözleşmeyi sona erdirme yetkilerini tanıyan birtakım reform teşkil edecek hükümler kabul etmiştir. Gazetecinin işverene karşı düşünce özgürlüğünü gerçekleştiren birtakım hükümler de kanunda yer almıştır (Özek, 1962).

Yürürlüğe girdiği dönemde, "Türkiye'de yayınlanan mevkutelerle haber, fotoğraf ajansları veya benzeri yayın müesseseleri ve matbaalarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanundaki işçi tarifi şümulü haricinde kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanır." hükmüyle 5953 sayılı Basın İş Kanunu, kamu tüzel kişisi olmamak koşuluyla belirtilen işyerlerinde çalışan kişileri gazeteci olarak kabul ederek gazeteci saydığı bu kişileri korumaya yönelik olarak birtakım düzenlemelere yer vermiştir (m.2). Bu düzenlemeler ile basın sektöründe gazeteci-işveren ilişkilerinde; iş sözleşmelerinin şekil ve içerikleri tespit edilmiş, feshi sebepleri, ihbar-kıdem tazminatı esasları belirtilmiş; ücretler, haftalık ve yıllık ücretli izin, istihdam şartları düzenlenmiş, askere çağrılma hallerinde özellikle koruyucu bazı hakları tanıyıcı yeni hükümlerle birlikte ölüm tazminatı müessesesi de getirilmiştir. Ayrıca Kanun, sözleşme zorunluluğu ve feshe karşı koruyucu hükümlerle gazetecinin düşünce özgürlüğünü işveren karşısında güvence altına alan, zamanına göre oldukça modern görünüm taşıyan düzenlemelere de yer vermiştir. Kanundaki ilk değişiklik, 1954 yılında 6253 sayılı Kanun'la yapılmıştır (Özek, 1978; Tuncay, 1989).

6253 sayılı Kanun, 5953 sayılı Kanun'un özellikle ücret ve fazla çalışma konularındaki hükümleriyle ilgili değişiklik yapmıştır. Bu değişikliklere ek olarak, 6253 sayılı Kanun'un Ek-2. maddesi ile getirdiği en önemli yenilik, 1967 yılına kadar devam edecek bir uygulama olarak gazetecilerin asgari ücretlerinin saptanmasına için bir komisyon kurulması olmuştur. Böylece 5953 sayılı Kanun, asgari ücret konusunun belli bir çalışma grubu için ayrıntılı olarak düzenlendiği ilk kanunlardan biri olmuştur.

5953 sayılı Kanun'da değişiklik yapan kanunların ikincisi ise 6253 sayılı Kanun'a göre daha köklü değişiklikler getiren ve gazetecilere yönelik en ileri düzeyde haklar ihtiva eden 212 sayılı Kanun'dur. Gazetecilere sağladığı haklar nedeniyle, günümüzde 5953 sayılı Kanun yerine kullanılan 212 sayılı Kanun, basın sektöründe bugün varılan noktaya gelinmesi açısından adeta bir başlangıç olarak değerlendirilebilir. Basın İş Kanunu'nda değişiklik yapan 212 sayılı Kanun'la gazetecilerin elde ettikleri haklar kısaca şu şekilde özetlenebilir (Özek, 1978; Topuz, 1996; Tuncay,1989):

- Sendika kurabilmek,
- İşverenin gazeteci ile yazılı iş sözleşmesi yapma zorunluluğu,
- Sosyal sigortalardan yararlanmak,
- İş anlaşmasını bozmak isteyen gazete sahibinin gazeteciye kıdemine göre tazminat ödemesi zorunluluğu,
- Askerlikte, mahkûmiyet ve gazetenin kapanması hallerinde gazeteciye ücret ödenmesi zorunluluğu,
- Haftalık tatil ve yıllık ücretli izin hakkı vb.

Basın İş Kanunu'nun kapsam alanının genişlemesi bakımından son düzenleme, 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un "Radyo ve televizyon kuruluşlarının haberle ilgili birimlerinde çalışanlar 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanuna tabidir...." şeklinde hüküm ihtiva eden 38. maddesi ile yapılmıştır. Yapılan bu değişiklikle, daha önce değinildiği üzere gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajansları çalışanları gibi, radyo ve televizyon kuruluşlarının haberle ilgili birimlerinde çalışanlar da Basın İş Kanunu kapsamına alınmıştır.

1952 tarihli Basın İş Kanunu'nda değişiklik yapan 6253 sayılı Kanun ile 212 sayılı Kanunu içerik yönünden karşılaştırınız.

SIRA SİZDE 1

1982 Anayasası

1982 Anayasasında, basın ve basın özgürlüğüne ilişkin birtakım düzenlemelere yer verildiği gibi, bütün çalışanların ve dolayısıyla gazetecilerin de sosyal güvenlik, sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev hakları güvence altına alınmıştır (Soysal, 1986). Anayasasının 51.maddesinde çalışanların önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahip oldukları ifade edilirken, Anayasa'nın 53 ve 54. maddelerinde ise işçilerin işverenlerle olan ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahip oldukları belirtilmektedir. Ayrıca 60. maddesinde de herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak görevinin devletin ödevleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir.

Çalışma hayatına ilişkin olarak 1961 ve 1982 Anayasalarını karşılaştırınız.

SIRA SİZDE 2

Sendikalar Kanunu

1982 Anayasası'nda yer alan bu düzenlemeler çerçevesinde, Anayasaya uygun olarak 1983 yılında gazeteciler ile de ilgili olarak 2821 sayılı Sendikalar Kanunu yürürlüğe girmiştir. Kanun'da basın işletmesine iş sözleşmesi ile bağlı olarak çalışmayan ve kendilerine serbest gazeteci adı verilenlerin de sendikalaşabilmelerine olanak tanınmıştır. Nitekim Sendikalar Kanunu'nun 2. maddesi "*... neşir mukavelesine göre eserini naşire terk etmeyi meslek edinmiş*" bulunanların işçi sayılacaklarını ve sendika kurabileceklerini öngörmüştür.

Sendikalar Kanunu, iş yeri esasına göre sendikalaşmayı kaldırarak, yalnızca işkolu esasına göre sendikalaşmayı getirmiştir. İşkolları, Kanunu'nun 60. maddesinde işçi ve işveren sendikalarının kurulabilecekleri işkolları olarak sayılmış, 10 numaralı işkolu "*basın ve yayın*", 27 numaralı işkolu ise "*gazeteciliğe*" ayrılmıştır. Ayrıca bir de Kanun'da gösterilen işkollarına hangi işlerin gireceğinin saptanması amacıyla bir tüzük çıkarılması öngörülmüş ve bu tüzük, "*İşkolları Tüzüğü*" adı altında çıkarılarak 6.12.1983 tarihinde yürürlüğe girmiştir.

3984 sayılı RTKYHK ile radyo ve televizyon kuruluşlarının haber(le ilgili) birimlerinde çalışanların Basın İş Kanunu kapsamına alınması, 10 Nisan 1996 tarihinde İşkolları Tüzüğü'nde değişiklik yapılmasına neden olmuş ve yapılan bu değişiklikle "*plastik ve her tür madde üzerine yapılan baskı işleri*" basın ve yayın işkolunun kapsamına; "*radyo ve televizyon kuruluşlarının haberlerle ilgili birimlerinde çalışanların yaptıkları işler*" ise gazetecilik işkolunun kapsamına alınmıştır. Böylece her iki işkolunun kapsamı genişletilerek kapsama ilave edilen işlerde çalışanlara da, sendikal örgütlenebilme olanağı tanınmıştır (Gökçek Karaca, 2010).

Toplu İş Sözleşmesi Grev ve Lokavt Kanunu

Toplu iş sözleşmesi, grev ve lokavt kanununda, işkolu düzeyinde toplu iş sözleşmesi akdedebilmek mümkün değildir. Zira 2822 sayılı Kanun'un 3. maddesinde öngörüldüğü üzere; "*Bir toplu iş sözleşmesi aynı işkolunda bir veya birden çok iş yerini kapsayabilir. Bir gerçek ve tüzel kişiye veya bir kamu kurum ve kuruluşuna ait aynı işkolunda birden çok iş yerine sahip bir işletmede ancak bir toplu iş sözleşmesi yapılabilir. Bu Kanun anlamında bu sözleşmeye işletme toplu iş sözleşmesi denir....*". Gazete işletmeleri de genellikle, ülke düzeyinde yayılmış birden çok iş yerine sahip olduklarından, buralarda genellikle işletme düzeyinde toplu iş sözleşmeleri akdedilmektedir (Tuncay, 1989).

2822 sayılı Kanun'a göre, toplu iş sözleşmesi uygulamasında olduğu gibi, grev ve lokavt uygulamasında da, diğer işçilerle gazeteciler arasında bir farklılık söz konusu değildir. Bu nedenle burada gazeteciler ile basın işverenlerinin Anayasal bir hak olarak grev ve lokavt hakkına sahip olduklarını belirtmekle yetinilecektir.

Özet

Gazetecilerin çalışma hayatının özel olarak düzenlenmesinin gerekçelerini tartışabilmek.

Gazetecilerin mesleki ve sosyal haklarının diğer işçilere göre daha farklı ve özel bir şekilde düzenlenmesinin nedenlerini üç başlık altında incelemek mümkündür. Gazeteciliğin diğer iş kollarına göre farklı çalışma tarzı bu nedenlerin başında yer almaktadır. Çok yoğun ve hızlı bir tempoda çalışma gerektiren gazetecilik çok özveri isteyen, stresli, hayat standartlarını zorlayan meslekler grubuna dâhil olmaktadır. Gazetecilik mesleğinin bu özellikleri, gazetecilerin özel bir kanunla korunmalarını zorunlu kılmaktadır. Bir diğer neden ise gazetecilik mesleğinin toplum açısından yeri ve önemidir. Basının toplumsal işlevleri ve sahip olduğu güç, tüm dünyada olduğu gibi, ülkemizde de bu işlevleri yerine getiren ve basının sahip olduğu gücü kullanan kişiler olarak gazetecileri güçlü ve önemli kılmakta ve onlara çok önemli görev ve sorumluluklar yüklemektedir. Gazetecilerin bu görev ve sorumlulukları gereği gibi yerine getirebilmeler; sorumluluk bilincine sahip olmalarını, her türlü baskıdan uzak, özgür bir çalışma ortamını, diğer ücretlilere oranla daha özel bir biçimde korunmalarını gerektirmektedir. Aynı zamanda basın özgürlüğünün sağlanması gerekliliği de özel nedenler arasında sıralanmaktadır. basın işletmelerinin fikir işletmesi niteliğini kaybederek ticari işletmeye dönüştüğü ve tekelleşme özelliği gösterdiği düşünülürse gazetecilerin diğer işçilere göre farklı şekilde korunmaları gereği daha iyi anlaşılabilir. Zira bu durum basın özgürlüğünün teminat altında bulundurulması yönünden zorunludur. Bu nedenle bütün yabancı hukuk düzenlerinde basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ilişkiler, diğer çalışma ilişkilerinden daha itinalı bir düzenlemeye tabi tutulmaktadır.

Türkiye'de gazetecilere yönelik hukuki düzenlemeleri tarihsel gelişmeler bağlamında özetleyebilmek.

Türkiye'de gazetecilere yönelik hukuki düzenlemeler 5953 sayılı Basın İş Kanunu'ndan önce yapılan düzenlemeler ve Kanun'dan sonra yapılan düzenlemeler olarak ikiye ayrılır. 5953 sayılı Basın İş Kanunu'ndan önce yürürlüğe giren düzenlemeler 1864 tarihli Matbuat Nizamnamesi, 1876 tarihli Kanuni Esasi, 1908 tarihli II. Meşrutiyet Anayasası, 1909 tarihli Matbuat Kanunu, 1924 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu, 1926 tarihli Borçlar Kanunu, 1931 tarihli Matbuat Kanunu, 1938 tarihli 3511 Sayılı Basın Birliği Kanunu'dur.

Kendimizi Sınayalım

1. 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi hakkındaki Kanun ne zaman yürürlüğe girmiştir?

a. 1947
b. 1953
c. 1961
d. 1963
e. 1967

2. Aşağıdakilerden hangisi, Türkiye'de medya sektöründe işçi-işveren ilişkilerini düzenleyen ve doğrudan gazetecilere yönelik hükümler içeren **ilk** kanundur?

a. 1909 tarihli Matbuat Kanunu
b. 1926 tarihli Borçlar Kanunu
c. 1931 tarihli Matbuat Kanunu
d. 1938 tarihli Basın Birliği Kanunu
e. 1952 tarihli Basın İş Kanunu

3. Uluslararası Çalışma Örgütünün kurulması hangi anlaşma ile sağlanmıştır?

a. Lozan Anlaşması
b. Versay Anlaşması
c. Moskova Anlaşması
d. Berlin Anlaşması
e. İstanbul Anlaşması

4. Aşağıdakilerden hangisi Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinden önce çalışma hayatını düzenleyen kanunlardandır?

a. Sendikalar Kanunu
b. 1961 Anayasası
c. 1982 Anayasası
d. 1926 tarihli Borçlar Kanunu
e. Toplu İş Sözleşmesi Kanunu

5. 1909 Matbuat Kanunu hangi kanundan esinlenilerek hazırlanmıştır?

a. 1961 Anayasası
b. 1881 tarihli Fransız Matbuat Kanunu
c. 1933 tarihli Alman Kanunu
d. 1943 tarihli Yeni Zelanda Kanunu
e. 1852 tarihli Fransız Ceza Kanunu

6. Aşağıdakilerden hangisi ile kanun gazete yöneticileri için yüksek öğrenim şartını getirilmiştir?

a. 1961 Anayasası
b. 1982 Anayasası
c. Basın İş Kanunu
d. 1876 tarihli Kanuni Esasi
e. 1931 tarihli Matbuat Kanunu

7. Aşağıdakilerden hangisi Basın İş Kanunu'nun yürürlüğe girmesinde gazetecilik mesleğine özgü nedenlerden biri **değildir?**

a. Çalışma yaşamını en ince ayrıntısına kadar düzenlemek isteyen eğilim
b. Gazetecilerin çalışma saatlerinin gazetelerin çıkarılmasına göre ayarlanması gereği
c. Gazetecilerin çoğunun ücretli çalışanlar olması ve çıkarlarının her zaman işverenlerin çıkarlarıyla bağdaşmayacağı gerçeği
d. Basını devlet içinde dördüncü güç olarak kabul eden düşünce
e. Gazete işletmelerinin varlığı

8. 1952 tarihinde yürürlüğe giren Basın İş Kanunu'nda **ilk değişiklik** hangi yıl yapılmıştır?

a. 1954
b. 1959
c. 1961
d. 1963
e. 1967

9. 1952 tarihinde yürürlüğe giren Basın İş Kanunu'nda **ilk değişiklik** hangi Kanunla yapılmıştır?

a. 1475 sayılı Kanun
b. 212 sayılı Kanun
c. 274 sayılı Kanun
d. 931 sayılı Kanun
e. 6253 sayılı Kanun

10. Radyo ve televizyon yayın kuruluşlarının haber birimlerinde çalışanlar hangi kanun ile Basın İş Kanunu kapsamına alınmıştır?

a. 3984 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun
b. 2821 sayılı Sendikalar Kanunu
c. 1876 tarihli Kanuni Esasi
d. 2822 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu
e. 1961 Anayasası

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Gazetecilere Yönelik Hukuki Düzenlemeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. e	Yanıtınız yanlış ise "5953 Sayılı Basın İş Kanunu Öncesinde Yürürlüğe Giren Kanunlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Giriş" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "5953 Sayılı Basın İş Kanunu Öncesinde Yürürlüğe Giren Kanunlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "5953 Sayılı Basın İş Kanunu Öncesinde Yürürlüğe Giren Kanunlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise "5953 Sayılı Basın İş Kanunu Öncesinde Yürürlüğe Giren Kanunlar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e	Yanıtınız yanlış ise "Ortaya Çıkış Nedenleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "Özellikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "Özellikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "Özellikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Basın İş Kanunu'nda değişiklik yapan kanunlardan birincisi, 6253 sayılı Kanun'dur. Bu Kanun, 5953 sayılı Kanunun özellikle ücret ve fazla çalışma konularındaki hükümleriyle ilgili değişiklik yapmıştır. Bu değişikliklere ek olarak, 6253 sayılı Kanun'un getirdiği en önemli yenilik, gazetecilerin asgari ücretlerinin saptanması için bir komisyon kurulması olmuştur. 5953 sayılı Kanun'da değişiklik yapan kanunların ikincisi ise, 212 sayılı Kanundur. Bu Kanun, 6253 sayılı Kanun'a göre Basın İş Kanunu'nda daha köklü değişiklikler getirmiştir. Nitekim gazeteciler; sendika kurma, sosyal sigortalardan yararlanma, kıdem tazminatı, hafta tatili, yıllık ücretli izin vb. birçok haklarını 212 sayılı Kanun'la elde etmişlerdir.

Sıra Sizde 2

9.07.1961 tarihinde 1961 Anayasası kabul edilmiştir. Anayasanın 46. maddesinde çalışanların önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahip oldukları ifade edilirken Anayasa'nın 47. maddesinde ise işçilerin işverenlerle olan ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal durumlarını korumak veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahip oldukları belirtilmektedir. Ayrıca 48'inci maddesinde de, herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak görevinin devletin ödevleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir. Söz konusu madde hükümlerinden de anlaşılacağı üzere, 1961 Anayasası ile basın ve basın özgürlüğüne ilişkin birtakım düzenlemelere yer verildiği gibi, bütün çalışanların ve dolayısıyla gazetecilerin de sosyal güvenlik, sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev hakları güvence altına alınmıştır. 1961 Anayasası'nda olduğu gibi, 1982 Anayasasında da, basın ve basın özgürlüğüne ilişkin bir takım düzenlemelere yer verildiği gibi, bütün çalışanların ve dolayısıyla gazetecilerin de sosyal güvenlik, sendika, toplu iş sözleşmesi ve grev hakları güvence altına alınmıştır (Soysal, 1986). Anayasası'nın 51.maddesinde çalışanların önceden izin almaksızın sendikalar ve sendika birlikleri kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten ayrılma hakkına sahip oldukları ifade edilirken Anayasa'nın 53 ve 54.maddelerinde ise işçilerin işverenlerle olan ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal durumlarını korumak 24 veya düzeltmek amacıyla toplu sözleşme ve grev haklarına sahip oldukları belirtilmektedir. Ayrıca 60. maddesinde de herkesin sosyal güvenlik hakkına sahip olduğu ve bu hakkı sağlamak için sosyal sigortalar ve sosyal yardım teşkilatı kurmak ve kurdurmak görevinin devletin ödevleri arasında yer aldığı ifade edilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Atılgan, S. (1991). **Gazetecilerin Korunması**, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları 36.

Danışman, A. (1986). **Basın Özgürlüğünün Sağlanması Önlemleri**, Ankara: A.Ü.B.Y.Y.O. Yayınları 1.

Dönmezer, S. (1976). **Basın ve Hukuku**, B.4, İstanbul: İ.Ü.H.F. Yayınları 500.

Gevgilili, A. (1990). **Türkiye'de Yenileşme Düşüncesi, Sivil Toplum, Basın ve Atatürk**, İstanbul: Bağlam Yayınları.

Gökçek Karaca N. (2010), **Gazetecinin Basın İş Kanunu'ndan Doğan Hakları ve Sorumlulukları**, Legal Yayınları, İstanbul,

Güvenir, O. M. (1991). **2. Dünya Savaşında Türk Basını**, İstanbul: Gazeteciler Cemiyeti Ya. No:31, Tezler Dizisi:2.

İçel K.- Ünver Y. (2009), **Kitle Haberleşme Hukuku**, Beta Yayınevi,

Kejanlıoğlu, D. B. (1995).Türk Basınında Demokrasi: Milliyet Gazetesi Örneği (1971), **A.Ü.S.B.F. Dergisi-Prof. Dr. Turan Güneş'e Armağan**, C.L, S.3-4.

Kapani, M. (1970). **Kamu Hürriyetleri**, Ankara: A.Ü.H.F. Yayınları 264.

Oğuzman, K. (1967). Gazetecilerin Mesleki ve Sosyal Hakları ve Bunların Korunması, **İ.Ü.H.F. Mecmuası**, C.XXXII, S.2-4.

Oskay, Ü. (1982). **Kitle İletişim İşlevleri**, Ankara: A.Ü.S.B.F. Yayınları.

Özek, Ç. (1962). Basın Hukukumuza Göre Fikir İşçileri ile İşverenler Arasındaki Hukukî Münasebet, **İ.Ü.H.F. Mecmuası**, C.XXVIII, S.1.

Özek, Ç. (1978). **Türk Basın Hukuku**, İstanbul: İ.Ü.H.F. Yayınları 53.

Soysal, M. (1986). **100 Soruda Anayasanın Anlamı**, B.7, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Şuğle, M. A. (2001). **İş Hukuku Açısından Gazeteci**, B.1, Ankara: ÇGD Yayınları 26.

Tamer, E. (1986). **Basın, Reklam ve Kamuoyu**, Ankara: Gazeteciler Cemiyeti Yayınları.

Tuncay, A. C. (1989). **Hukuki Yönden Basında İşçi-İşveren İlişkileri**, İstanbul: Evrim Basım- Yayım-Dağıtım Yayınları 24, Hukuk Dizisi:13.

Topuz, H. (1996). **100 Soruda Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi**, B.2, İstanbul: Gerçek Yayınevi.

3

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Basın İş Kanunu'nun uygulama alanını açıklayabilecek
- Basın İş Kanunu'na göre iş sözleşmesini tanımlayabilecek,
- Basın İş Kanunu'na göre gazetecinin ve işverenin iş sözleşmesinden doğan borçlarını sıralayabilecek,
- Basın İş Sözleşmesi'nin sona erme nedenlerini özetleyebilecek,
- Basın İş Kanunu bakımından normal iş sürelerini, fazla çalışma hâllerini örneklendirebilecek

bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Gazeteci
- Basın İş Sözleşmesi
- İş Görme Borcu
- Fesih
- Kıdem Tazminatı
- Çalışma Süreleri

İçindekiler

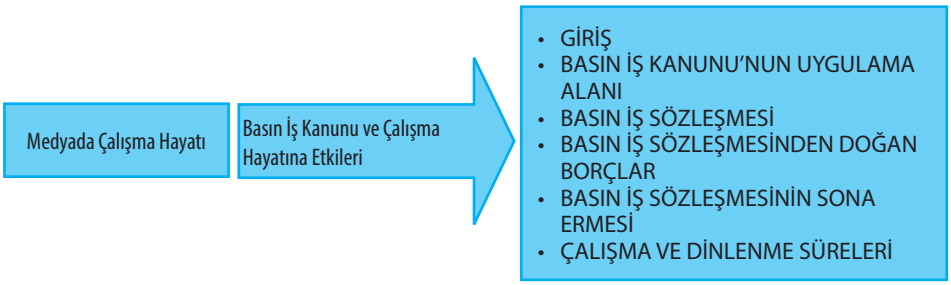
Medyada Çalışma Hayatı
Basın İş Kanunu ve Çalışma Hayatına Etkileri
GİRİŞ
BASIN İŞ KANUNU'NUN UYGULAMA ALANI
BASIN İŞ SÖZLEŞMESİ
BASIN İŞ SÖZLEŞMESİNDEN DOĞAN BORÇLAR
BASIN İŞ SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ
ÇALIŞMA VE DİNLENME SÜRELERİ

Basın İş Kanunu ve Çalışma Hayatına Etkileri

GİRİŞ

Düşünceyi açıklama özgürlüğü ile sıkı bağlantısı olan basın özgürlüğü; haber, fikir ve düşünceleri serbest olarak toplayıp, yorumlama, eleştirme ve basabilme başka bir deyişle çoğaltıcı araçlarla çoğaltabilme ve bunları yine serbest olarak yayımlayıp dağıtabilme serbestîsi olarak tanımlanabilmektedir. Bu özgürlük haber, bilgi sağlama serbestîsi, haberlerin içerik ve yapısını belirleyebilme ve yayınlayabilme serbestîsi, haberlerin çoğaltılıp, dağıtılabilmesi serbestîsi olarak ifade edilen her türlü devlet müdahalesini yasaklayan üç unsurdan oluşmaktadır. Aynı zamanda, hür ve demokratik toplumda basının kamuoyu oluşturma, siyaset yapabilme görev ve yetkileri olmasının gereği, basının bir kurum olarak işletme araç ve gereçleriyle birlikte korunması olarak ifade edilmektedir (Dönmezer, 1976).

Ancak basın özgürlüğünün tarihsel gelişimine uygun olarak yalnızca devlet müdahalelerine karşı korunan bir hak olarak düşünülmesi yetersizdir. Serbest rekabet ilkeleri çerçevesinde ticari bir işletme niteliğindeki basın işletmelerinde çalışan gazetecilerin, özgürce çalışabilmesini sağlamak için hem işverenler hem de başka basın işletmelerine hatta sendika gibi kolektif güçlere karşı da korunması gerekmektedir. Bu özgürlüğün amacı, gazetecinin gerçekleri ifade ederken herhangi bir baskı altında kalmamasını sağlamaktır. Başka bir deyişle gazetecinin çalışmalarını kamu yararına uygun bir şekilde sürdürebilmesini sağlamak, kişisel ve özel çıkarlar uğruna yayına gölge düşmesini önlemektir (Dönmezer,1976; Tuncay,1989). Bu itibarla basının iç özgürlüğünü sağlamak için, gazetecilerin çeşitli haklarını teminat altına alan ve onları diğer işçilerden farklı şekilde koruyan sosyal mevzuata gereksinim vardır. Günümüzde basın işletmelerinin fikir işletmesi niteliğini kaybederek ticari işletmeye dönüştüğü ve tekelleşme özelliği gösterdiği düşünülürse gazetecilerin diğer işçilere göre farklı şekilde korunmaları gereği daha iyi anlaşılabilir. Zira bu durum basın özgürlüğünün teminat altında bulundurulması yönünden zorunludur. Bu nedenle, bütün yabancı hukuk düzenlerinde basın mesleğinde çalışanlarla çalıştıranlar arasındaki ilişkiler, diğer çalışma ilişkilerinden daha itinalı bir düzenlemeye tabi tutulmaktadır (Dönmezer, 1976).

Sonuç olarak, gazetecilerin özel bir kanun ile korunması, kapsam ve sınırları bakımından Basın Hukukunda düzenlenmiş bir konu olan basın özgürlüğünün sağlanması açısından gereklidir. Zira böylece gazetecinin düşünce özgürlüğünün işverene karşı korunması sağlanarak, gazetecinin görevini kamu yararına uygun şekilde yapması gerçekleşecektir. Aynı şekilde basın özgürlüğü de gazetecilere yönelik özel bir kanun açısından gereklidir. Zira 5953 sayılı Kanun 1950 tarihli Basın Kanunu'nda düzenlenen basın özgürlüğünün sağlanmasına yardımcı olurken, kendisinin yürürlüğe girmesinde de aynı kanunda düzenlenen basın öz-

gürlüğü etkili olmuştur. Bu nedenle Türkiye açısından basın özgürlüğü Basın İş Kanunu'nun hem nedeni hem de sonucudur denilebilir (Özek, 1978; Tuncay, 1989).

Gazetecilik mesleğinin güçlükleri, kendine özgü nitelikleri, toplumsal işlevi , basının demokratik toplumlardaki kamuoyu oluşturmadaki rolü ve gazetecilerin görev ve sorumluluklarını basın hürriyetinin gerekleri çerçevesinde yerine getirebilmeleri, gazetecilerin iş ilişkilerinin özel olarak düzenlenmesini gerekli kılmaktadır.

Ücretle çalışan gazetecilerin iş ilişkileri içerisinde korunmasına ilişkin ilk düzenleme İsveç'te kabul edilen 1766 tarihli Basın Özgürlüğü Kanunu'dur. Türkiye'de ise basın çalışanlarının iş ilişkilerini düzenlemek amacıyla kabul edilen ilk düzenleme ise 13.06.1952 tarih ve 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'dur. Bu Kanun 4.1.1961 tarihinde 212 sayılı Kanun ile önemli ölçüde değişikliğe uğramıştır.

BASIN İŞ KANUNU'NUN UYGULAMA ALANI

Basın İş Kanunu'nun uygulama alanı belirlenirken yer bakımından ve kişi bakımından uygulanması olarak iki bölüme ayrılmalıdır.

Kanun'un Yer Bakımından Uygulanması

Basın İş Kanunu'un 1. maddesi Kanun'un uygulama alanını göstermektedir. Maddeye göre kanun hükümleri Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunu'ndaki işçi tarifi dışında kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanacaktır. Ancak bu Kanun'un uygulama alanı 1. maddede belirtildiği üzere Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajansları ile sınırlı değildir. 13.04.1994 tarihli 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun'un 38. maddesi hükmü ile özel radyo ve televizyon kuruluşlarının haberle ilgili birimleri ve bu birimlerde çalışanlar da Kanun kapsamına alınarak Kanunun uygulama alanı genişletilmiştir.

Basın İş Kanun'un uygulanacağı işyerleri sınırlı olarak sayılmıştır. Buna göre gazete, mevkute veya haber ve fotoğraf ajansları ile özel radyo ve televizyon kuruluşlarının haberle ilgili birimleri iş yeri kavramı çerçevesinde değerlendirilmelidir.

Sözlük anlamıyla gazete; politika, ekonomi kültür ve daha başka konularda haber ve bilgi vermek için yorumlu veya yorumsuz her gün veya belirli zaman aralıklarıyla çıkarılan basın ürünlerine denir. Basın İş Kanunu gazeteyi nesne anlamıyla değil, işletme anlamında kullanmıştır. Bu bakımdan gazete nesne olarak tanımı yapılan gazeteyi basıp ortaya çıkaran yerler olarak tanımlanabilir (Göktaş ve Çil, 2003). Bir gazete işletmesinin BİK kapsamına girebilmesi için yayın işini Türkiye'de yapıyor olması gerekmektedir. Bu bakımdan yabancı bir ülkede gazete yayınlayan bir gazete işletmesi, Kanun kapsamına giremez.

Mevkute sözlük anlamıyla politik, kültürel, bilimsel, sosyal haber ya da araştırmalar içeren, gazeteye oranla daha çok sayfadan oluşan, nispeten uzun belli aralıklarla yayımlanan basılı eserlere, süreli yayınlara denir.

Basın İş Kanunu'na göre mevkute; nesne olarak tanımı yapılan mevkuteyi basıp ortaya çıkaran yerler şeklinde tanımlanmıştır. Bir işyeri olarak mevkutenin Kanun kapsamına girebilmesi için, çıkardığı mevkutenin yayınlandığı yerin Türkiye olması gerekmektedir (Gökçek Karaca,2010).

Haber ajansları ise gazetelere ve diğer mevkutelere haberler, makaleler, röportajlar, fotoğraflar gibi malzemeleri sağlayan kuruluşlardır. Bir iş yeri olarak haber ve fotoğraf ajanslarının Kanun kapsamına girebilmesi için yayını Türkiye'de yapmasına bağlıdır (Gökçek Karaca,2010).

Kanun'un Kişi Bakımından Uygulanması

Basın İş Kanununun kişi bakımından uygulama alanına gazeteciler ile onların işverenleri girmektedir.

Gazeteci

Basın iş hukukunun temel kavramı gazetecidir. Çünkü basın iş hukukunun düzenleme alanı gazetecilerin iş ilişkilerinde korunmasıdır. Bu nedenle gazeteci kavramının açıklanması ve kapsamının belirlenmesi önemlidir. Gazetecilik mesleğini belirlerken gazeteci olarak kabul edilen kişilerin belirli bir eğitime sahip olma gerekliliği bulunmamaktadır. Bir hukukçu, mühendis, eğitimci ve doktor da gazetecilik mesleğini yerine getirebilir. Bu da mesleğin tanımlanmasını zorlaştırmaktadır.

Kanun'un 1. maddesinde gazeteci tanımı yapılmaktadır. Buna göre gazeteci, gazete, mevkute, haber ve fotoğraf ajansları, radyo ve televizyon kuruluşlarının haberle ilgili birimlerinde her türlü fikir ve sanat işlerinde İş Kanunundaki işçi tarifi şümulü dışında kalan kimselerdir. Basın İş Kanunu'nda gazetecilik niteliğinin kazanılması açısından serbestlik sistemi kabul edilmiştir. Gazetecilik niteliğinin kazanılması için önceden yerine getirilmesi gereken bir koşul ya da herhangi bir yere kayıt zorunluluğu yoktur. Bu nedenle tanımlamaya göre dört unsura uygun şekilde çalışanlar gazeteci sayılacak ve Basın İş Kanunu kapsamına alınacaktır.

Kanunda Belirtilen İşyerlerinde Çalışma

Gazeteci sayılmanın ilk koşulu, Türkiye'de yayınlanan gazete veya sürekli yayınlar ya da haber ajanslarında çalışmasıdır. Dolayısıyla yurt dışından yayın yapan bir gazetenin Türkiye temsilcisi olarak çalışan bir Türk hakkında Basın İş Kanunu hükümleri uygulanmayacaktır (Gökçe, 2010).

Öte yandan Türkiye'de yayınlanan bir süreli yayında çalışan gazeteci hakkında Basın İş Kanunu hükümlerinin uygulanabilmesi için Türk vatandaşı olma koşulu aranmamaktadır.

Kanun gazeteci niteliğinin kazanabilmek için çalışma yerlerini sınırlı sayıda saymıştır. Buna göre gazete, süreli yayın(mevkute) veya haber ve fotoğraf ajanslarında çalışan kişiler diğer koşullarda gerçekleşmesi halinde gazeteci olarak kabul edileceklerdir.

Gazetecinin çalışmasını bir gazete veya süreli yayınla sınırlandırılması gerekli değildir. Birden çok gazete veya süreli yayında çalışan kişi hakkında da Kanun hükümleri uygulanır.

Gazete, mevkute ve haber ajansları dışında ayrıca özel radyo ve televizyonların haberle ilgili birimlerinde çalışanlar hakkında da Basın İş Kanunu hükümleri uygulanır. Özel radyo ve televizyonların haberle ilgili birimlerinde çalışan kişiler hakkında Kanun hükümlerinin uygulanabilmesi için yaptıkları işin fikir ve sanat işi olması gerekmektedir.

Türkiye'de yayınlanan herhangi bir gazete, süreli yayın, haber ajansı ya da özel radyo ve televizyonda bir iş sözleşmesi ile değil eser ya da yayın sözleşmesi ile çalışan serbest gazeteciler hakkında Türk Borçlar Kanunu uygulanır.

Basın İş Kanununun, uygulanacağı işyerlerini sınırlı olarak belirlemiş olması nedeniyle internet üzerinden yayın yapan internet haber sitelerinde çalışan kişiler hakkında Basın İş Kanunu hükümleri uygulanamaz (Sümer, 2013).

Bir basın işletmesinin Basın İş Kanunu kapsamına girebilmesi için aranan Türkiye'de yayınlanma koşulunun internet ve uydu yayıncılığı açısından tartışınız.

SIRA SİZDE 1

Fikir ve Sanat İşinde Çalışma

Gazeteci sayılabilmek için Kanun'da sayılan yerlerde yapılan çalışmanın fikir ve sanat işi olması gerekmektedir. Fikir ve sanat işinde çalışma denilince amaçlanan gazetecilik mes-

leğinin ifa edilmesidir. Buna göre gazeteci, fikir ve sanat işlerinde gazetecilik mesleği ile doğrudan doğruya ilgili fikri bir çalışma yapan kişidir. Günümüzde gazetecilik mesleğine özgü fikir işçiliğinin içeriği ya da ne tür işlerin fikir ve sanat işi olarak gazetecilik mesleğine özgü işler olarak kabul edileceğine ilişkin bir bilgi kanunlarımızda bulunmamaktadır. Bu durum bir basın işletmesinde farklı nitelikte faaliyet gösteren fikir işçilerini birbirinden ayırabilmeyi zorlaştırmaktadır (Gökçek Karaca, 2010).

Türk hukukunda yasal bir tanımlama yapılıncaya kadar, her somut uyuşmazlıkta gazetecilik mesleğinin gerekleri dikkate alınarak çözüm aranmaktadır. Yargıtay çeşitli kararlarında belirtilen kişileri Basın İş Kanun'una göre gazeteci saymıştır: Özel bir televizyonda haber programı yapımcısı ve sunucusu olarak çalışan kişi, haber ajansı istihbarat şefi, haber ajansı muhabiri, haber muhabiri, gazete yazı işleri müdürü, prodüktör, fotoğrafçı, haber yönetmeni, gazete düzeltmeni, spor sayfası sekreteri, kameraman, yazar, redaktör, ressam, karikatürist, çevirmen (Sümer,2013).

KİTAP **Bazı unvana sahip kişilerin gazeteci niteliğine ilişkin tespitler için Haluk Hadi Sümer tarafından kaleme alınan Bireysel Basın İş Hukuku isimli eseri inceleyiniz.**

Çalışmanın Basın İş Sözleşmesine Dayanması

Gazeteci ile işveren arasındaki hukuki ilişkinin kaynağı basın iş sözleşmesidir. Basın İş Kanunu gazeteci kavramını tanımlarken " Bu Kanun'un şümulüne giren fikir ve sanat işlerinde ücret karşılığı çalışanlara gazeteci denir." ifadesine yer vermiştir. Eğer yapılan iş bir ücret karşılığı değilse basın iş sözleşmesinden ve buna bağlı olarak gazeteci kavramından söz edilemez (Sümer, 2013).

Gazeteci ile yapılan sözleşmenin basın iş sözleşmesi olması gazeteci niteliğinin kazanılması için zorunlu olması, serbest gazeteci olarak çalışan kişilerin Kanun hükümleri karşısında gazeteci sayılamaması sonucunu doğurur. Kişisel çabaları ve meslek becerileri ile sağladıkları haber, resim, fotoğraf ve yazıları çeşitli gazete ve haber ajanslarına belirli bedellerle satan ve gelir elde eden serbest gazeteciler ile işverenleri arasındaki ilişki yayın sözleşmesidir (Sümer, 2013).

İş Kanununun Kapsamı Dışında Kalma

Bir kişinin Basın İş Kanunu kapsamında gazeteci sayılabilmesi ve hakkında Kanun hükümlerinin uygulanabilmesi için gerekli bir diğer koşul, İş Kanunu'ndaki işçi tarifi dışında kalmaktır. Bir gazete, süreli yayın veya özel radyo ve televizyonlarda haberle ilgili olan işler dışındaki işlerde çalışan ve bu nedenle Basın İş Kanunu kapsamına girmeyen kişiler hakkında ise 4857 sayılı İş Kanunu hükümleri uygulanır (Şuğle, 2001).

Bu durumda bir gazetenin yazarı, muhabiri hakkında Basın İş Kanunu; aynı gazetenin matbaa çalışanları, arşiv görevlileri, güvenlik görevlisi hakkında ise 4857 sayılı İş Kanunu hükümleri uygulanır (İçel- Ünver, 2009).

İşveren

Basın İş Kanununda "gazeteci" kavramı tanımlandığı hâlde, "işveren" kavramına ilişkin bir tanımlama yapılmamış, kanunun gazetecilerin işverenleri hakkında da uygulanacağı hükmü ile yetinilmiştir. Ancak işveren kavramına ilişkin bir tanımlamanın yapılmamış olması, bir eksiklik sayılmaz. Zira Kanunda tanımlanan gazeteci kavramına bağlı olarak, iş ilişkisinin çalıştıran tarafı olarak işveren kavramı; "*Bir iş sözleşmesine dayanarak Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında veya radyo ve televizyon kuruluşlarının haber birimlerinde ve her türlü fikir ve sanat işinde ücret karşılığı gazeteci çalıştıran gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi*" *şeklinde* tanımlanabilir (İnce, 1998; Taşman, 1998; Şakar, 2002; Narmanlıoğlu, 1994,).

Yukarıda yapılan tanıma göre aşağıda değinilen üç koşula uygun şekilde gazeteci çalıştıranlar Basın İş Kanunu'na göre işveren sayılırlar. Bu şartlar şunlardır:

- Çalıştırdığı gazeteci ile iş ilişkisinin iş sözleşmesine dayanması
- Gazeteciyi çalıştırdığı işyerinin Kanunda öngörülen işyerlerinden olması,
- Gerçek veya özel hukuk tüzel kişisi olma.

BASIN İŞ SÖZLEŞMESİ

Basın İş Kanunu'nda gazeteci ile işvereni arasında kurulan iş ilişkisi iş sözleşmesine dayanır. Bu bağlamda gazeteci ile işvereni arasında kurulan iş ilişkisinin boyutlarını, bu ilişkinin hukuksal dayanağını oluşturan iş sözleşmesi belirlemektedir. Basın İş Kanunu'nda iş sözleşmesi tanımlanmamıştır. Kanun'daki bu boşluğun İş Kanunu hükümleri ile doldurulması gerekmektedir. Buna göre basın iş sözleşmesi, " bir tarafın (gazeteci) bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın (işveren)de ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşme" olarak tanımlanabilir (Gökçek Karaca, 2010).

Basın İş Sözleşmesinin Unsurları

Yukarıdaki tanımlamaya göre basın iş sözleşmesinin " iş görme, ücret ve bağımlılık " gibi üç unsurdan oluşmaktadır.

İş Görme Unsuru

Basın İş Kanunu'na tabi iş sözleşmelerinde de taraflardan birinin iş görme edimi söz konusudur. Bu edim, iş sözleşmesinin çalışan tarafı olan gazeteci tarafından yerine getirilir. Dolayısıyla iş görme edimi, gazetecinin iş sözleşmesi ile yerine getirmeyi taahhüt ettiği en önemli borcudur. Bu borcun içeriğini oluşturan yapılması gereken işin ne olduğu ise Kanunun 1. maddesinin 2. fıkrasında gösterilmiştir. Buna göre, gazetecinin iş sözleşmesi ile yapmayı üstlendiği iş, gazete, mevkute, haber ve fotoğraf ajansları ile radyo ve televizyon kuruluşlarının haberle ilgili birimlerinde yürütülen fikir ve sanat işidir (Göktaş-Çil, 2003).

Ücret Unsuru

Basın İş Kanunu'nun gazetecinin ücret miktarının iş sözleşmesinde gösterilmesinin şart olduğunu belirtilen 4. maddesi dışında, gazetecinin ücret karşılığı çalıştığını hüküm altına alan 1. maddesi ile kararlaştırılan ücretin her ay peşin ödeneceğini hüküm altına alan 14. maddesinden de anlaşılabileceği üzere, iş sözleşmesinin unsurlarından bir diğeri ise gazeteciye yaptığı işin karşılığında ücret ödenmesidir.

Ücret, gazetecinin iş sözleşmesinden kaynaklanan iş görme borcu karşısında, işverenin ödemekle yükümlü olduğu karşılıktır. Başka bir deyişle, ücret gazeteci için en esaslı hak, işveren için ise başlıca borçtur. İşverenin bu yükümlülüğünden doğan sorumluluğu, gazetecinin rızasıyla olsa bile, bir başkasına devretmesi mümkün değildir (Sümer, 2013).

Bağımlılık Unsuru

Genel olarak bağımlılık işçinin belirli veya belirsiz bir süre, işverenin talimatına göre ve onun denetimine bağlı olarak çalışmasını ifade eder (Sümer, 2013). Bir başka ifade ile işçinin, işverenin yönetim, denetim ve gözetimi altında onun talimatlarına uymak ve hatta onun cezalandırma yetkisini de kabul etmek suretiyle iş görmesidir.

Gazeteciler açısından bağımlılık unsuru diğer işçilere nazaran daha gevşektir. Gazeteci ile basın işvereni arasında yapılan basın iş sözleşmesi ile genel olarak iş sözleşmelerinde yer alan bağımlılık unsuru aynı değildir. Teknolojik gelişmelerin sunduğu imkânlar sayesinde örneğin bir köşe yazarının yazılarını evinden yazarak İnternet üzerinden gazeteye gönderebilmesi bu bağımlılık ilişkisinin gazeteciler açısından daha da zayıflamasına yol açmıştır (Eyrenci, 2006).

SIRA SİZDE 2

Basın iş sözleşmesinin bağımlılık unsurunu basın özgürlüğü açısından irdeleyiniz.

Basın İş Sözleşmesinin Özellikleri

Özel Hukuk Sözleşmesi Olması

Basın iş sözleşmesi bir borçlar hukuku sözleşmesidir. Basın iş sözleşmesi, sözleşme yapma ehliyetine sahip iki tarafın karşılıklı ve birbirine uygun serbest iradelerinin birleşmesi sonucunda ortaya çıkan bir özel hukuk sözleşmesidir (Göktaş-Çil, 2003).

Kişisel İlişki Kurması

Basın iş sözleşmesinin konusu gazetecinin emeğidir. Bu nedenle basın iş sözleşmesinde bizzat işi görecek olan gazetecinin kişiliği ön plandadır. İşveren açısından işçinin mesleki bilgisi, deneyimi, tutum ve davranışları gibi kişisel özellikleri önemlidir. Bu nedenledir ki basın iş sözleşmesi tarafları arasında kişisel ilişki kuran bir sözleşmedir (Sümer, 2013).

İki Tarafa Borç Yüklemesi

İş sözleşmesinin kurulması ile birlikte gazeteci ücret alacağına karşılık iş görme borcu altına girmekte, işveren ise işin görülmesini isteme hakkına karşılık ücret ödeme borcu altına girmekte, taraflardan her biri diğerinin edimine karşılık borç yüklenmektedir. Dolayısıyla iş sözleşmesi, taraflardan her ikisinin de sözleşmenin başlangıcından itibaren birbirlerine karşı hem alacaklı ve hem de borçlu olduğu iki tarafa borç yükleyen sözleşmelerdendir (Gökçek Karaca, 2010).

Devamlı Sözleşme Olması

İş sözleşmesi zamana bağlı devamlı bir sözleşmedir. İş sözleşmesi her iki tarafa birtakım haklar ve borçlar yüklemektedir. Tarafların sahip oldukları haklar ve borçlar, alım satımda olduğu gibi bir kez ifa edilmekle sona ermemektedir. Gazetecinin iş görme borcunu yerine getirmesi, buna karşın işverenin ücret ödeme borcunu yerine getirmesi iş sözleşmesinin türüne göre, kısa veya uzun devamlı bir süre içinde olmaktadır. Dolayısıyla iş sözleşmesinin belirli ya da belirsiz süreli oluşu ya da sürekli ya da süreksiz olması iş sözleşmesinin devamlı bir sözleşme olma niteliğini etkilemez (Gökçek Karaca, 2010).

Bağımlı Hukuki İlişki Kurması

Basın iş sözleşmesinin tarafları arasında bağımlı hukuki ilişki kurar. Gazeteci kural olarak, iş görme borcunu işverene bağımlı olarak yerine getirir (Gökçe, 2010).

Basın İş Sözleşmesinin Şekli

Kural olarak sözleşmeler belirli bir şekle tabi değildir. Ancak kanunun belirli şekilde yapılmasını aradığı sözleşmelerde bulunmaktadır. Basın İş Kanunu basın iş sözleşmelerinin yazılı yapılmasını öngörmüştür. Kanun'un 4. maddesine göre, " Gazeteci ile kendisini çalıştıran işveren arasındaki iş akdinin yazılı şekilde yapılması mecburidir."

Kanun iş sözleşmesinde bulunması gereken hususları da belirtmiştir. Bunlar:

- İşin türü
- Ücret miktarı,
- Gazetecinin kıdemidir.

Yukarıda belirtilenler basın iş sözleşmesinde bulunması gereken en az unsurlardır. Bu unsurların dışında ve çalışma koşulları ile ilgili diğer düzenlemelere de sözleşmede yer verilebilecektir (Gökçek Karaca, 2010).

İş türünün ve ücret değişikliğinde miktarın sözleşmeye kaydedilmesi zorunludur. Ayrıca gazetede iki yıl çalıştıktan sonra terfie hak kazanan gazetecinin ücretindeki artış oranı da sözleşmede gösterilir (Sümer, 2013).

Basın İş Sözleşmesinin Bildirilmesi

Basın iş sözleşmesi işveren tarafından; sözleşmenin feshi ise fesheden tarafından Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğüne, mülki amirliğine ve eğer gazeteci üye ise sendikasına değilse en fazla üyesi bulunan meslek kuruluşuna on beş gün içerisinde beyanname ile bildirilir. Bildirimin amacı gazetecinin kıdem ve ücret hakları ile ilgili tarihlerin kayıt altına alınmasıdır.

Basın İş Kanununda mülki amirlerin bu beyannamelerin birer örneğini, gazetecinin kıdeminin tespitine esas olmak üzere hemen Basın- Yayın ve Turizm Bakanlığına (Kültür ve Turizm Bakanlığı) gönderecekleri hüküm altına alınmıştır. Uygulama bu bildirim Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığına yapılmakta ve bu Genel Müdürlükteki sicile işlenmektedir (Şakar, 2002).

BASIN İŞ SÖZLEŞMESİNDEN DOĞAN BORÇLAR

Basın iş sözleşmesi iki tarafa borç yükleyen bir sözleşme olduğu için hem gazetecinin hem de işverenin yerine getirmekle yükümlü olduğu borçları bulunmaktadır.

Gazetecinin Borçları

Basın İş Kanununa göre gazetecinin borçları iş görme borcu ve sadakat borcu olarak düzenlenmiştir.

İş Görme Borcu

İş görme borcu, gazetecinin basın iş sözleşmesinden kaynaklanan temel borcudur. Bu nedenle iş görme borcu basın iş sözleşmesinin asli unsurlarındandır. Gazeteci basın iş sözleşmesinin kurulması ile birlikte sözleşmede kararlaştırılan işi görmekle yükümlü hâle gelir.

İşçi iş görme borcunu kanun veya sözleşme hükümlerine uygun olarak ve işverenin emir ve talimatları doğrultusunda yerine getirir. Gazetecinin iş görme borcunu yerine getirdiğinden söz edebilmek için işçinin mutlaka fiilen çalışmış olması aranmaz. Örneğin gazetecinin işinde ve her an iş görmeye hazır hâlde bulunmakla beraber çalıştırılmaksızın ve çıkacak işi bekleyerek geçirdiği süre içerisinde gazeteci iş görme borcundan kurtulur (Gökçek Karaca, 2010).

Gazetecinin ve işverenin karşılıklı borçları için ayrıntılı bilgi Nuray Gökçek Karaca tarafından kaleme alınan Gazetecinin Basın İş Kanunundan Doğan Hakları ve Sorumlulukları eserinde mevcuttur.

KİTAP

Sözleşmede aksi kararlaştırılmadıkça gazeteci yüklendiği işi bizzat yapmakla yükümlüdür. Gazetecinin işi bizzat yapması, onun bu edimini başkasına devredememesi ve işin ifasında kendisinin seçeceği yardımcıları kullanamaması sonucunu doğurur. Bu nedenledir ki; gazetecinin ölümü hâlinde işi miras yoluyla mirasçılarına geçemez. Gazeteci sağlığında işini kendi seçtiği herhangi bir kişiye devrederek işinden ayrılamaz (Gökçe, 2010).

Gazetecinin göreceği işin basın iş sözleşmesinde yer alması zorunludur. İşveren tek taraflı olarak gazetecinin göreceği işi değiştiremez. Basın iş sözleşmesi ile işçinin kanuna veya ahlaka aykırı olan ya da insan onuru veya kişiliği ile bağdaşmayan bir işi göreceği kararlaştırılamaz.

Sadakat Borcu

İş sözleşmesinin en belirgin özelliklerinden biri de gazetecinin işverene sadakatle bağlı olarak çalışmasıdır. Kısaca sadakat borcu olarak ifade edilen bu borç, iş sözleşmesiyle kurulan iş ilişkisinin dürüstlük kuralı çerçevesinde tarafların karşılıklı güveni ve sadakati esasına dayandığı düşüncesinden doğar (Akyiğit, 2003).

Basın İş Kanunu açısından da "gazetecinin doğruluk ve bağlılığa uygun davranışlarda bulunması" olarak ifade edilebilen sadakat borcunun; gazetecinin bazı davranışları yapması şeklinde olumlu yönünden, bazı davranışlardan kaçınması şeklinde olumsuz yönünden söz edilebilir (Çelik, 2004; Demir, 2003).

Sadakat borcunun olumlu yönü, işçinin işini işverenin ve işyerinin çıkarlarına uygun şekilde yapması anlamını taşımaktadır. Buna göre işçi öncelikle işverenin ve işyerinin çıkarlarını korumak amacıyla bazı davranışlarda bulunma yükümlülüğü altına girer. Bu yükümlülük uyarınca gazeteci, iş yerinin ciddiyet ve itibarına önem vermeli, verilen bütün işlerde işverenin isteklerine, müessesenin örf ve teamüllerine, meslek haysiyet ve şerefine uygun hareket etmelidir.

Sadakat borcunun olumsuz yönü ise, işçinin işverene ve işyerine zarar verici davranışlardan kaçınması anlamına gelmektedir. Sadakat borcunun olumsuz yönünün örnekleri, esasları ile birlikte Basın İş Kanunu 11. maddesinin 3. fıkrasında gösterilmiştir. Söz konusu fıkra hükmüne göre, gazetecinin görevini yaparken mevkutenin şöhret ve itibarını sarsıcı fiil ve davranışlarda bulunmamasını gerekir. Aksi hâlde gazeteci görevini yaparken bilerek ya da ağır bir ihmali ile mevkutenin şöhret ve itibarını sarsıcı bir davranışta bulunursa işveren iş sözleşmesini haklı nedene dayanarak feshedebilir.

İşverenin Borçları

Basın İş Kanunu'na göre işverenin borçları ücret ödeme borcu ve eşit davranma borcudur.

Ücret Ödeme Borcu

Genel olarak ücret ödeme borcu, gazetecinin iş görme borcuna karşılık işverenin iş sözleşmesinden kaynaklanan temel borcudur. Bu nedenle basın iş sözleşmesinin temel unsurudur. Basın iş sözleşmesinin tarafları sözleşme ile ücret miktarını serbestçe kararlaştırabilirler. Ücret miktarının yazılı iş sözleşmesinde gösterilmesi zorunludur (Şakar, 2002:152).

Kanun sözleşmeden doğan ücretin nasıl ödeneceğini ayrıntılı olarak düzenlemiş bulunmaktadır. Kanunun 14. maddesine göre "Kararlaştırılan ücret her ay peşin olarak ödenir.

Gazetecilere ücretlerini vaktinde ödemeyen işverenler, bu ücretleri, geçecek her gün için yüzde beş fazlasıyla ödemeye mecburdurlar. Bu hüküm diğer iş kanunlarında yer almayan ve gazetecilere ayrıcalık sağlayan önemli bir düzenlemedir.

Belirli süreli hizmet sözleşmesi ile çalışan gazetecinin iş sözleşmesi gazetecinin kusuru olmaksızın işveren tarafından feshedilirse gazetecinin peşin aldığı ücretin henüz işlememiş kısmını işverene iade etme yükümlülüğü bulunmamaktadır. İşveren tarafından ücretin peşin ödenmemesi hâlinde de iş sözleşmesi feshedilen gazeteci çalışılmayan dönemdeki ücretine hak kazanacaktır. Bunun aksini kabul etmek kanundaki emredici peşin ödeme yükümlülüğünü yerine getirmeyen işverenin bundan kazanç sağlaması anlamına gelmektedir. İş sözleşmesinin gazeteci tarafından fesh edilmesi ya da işveren tarafından gazetecinin kusurlu bir davranışı nedeniyle fesh edilmesi hâllerinde gazeteciye bu hak tanınmamıştır (Sümer, 2013).

Gazeteci işveren ile aralarındaki sözleşme kapsamı dışında kalan işler için ve kendisine sipariş edilerek yazdırılan veya gazeteci tarafından yazılması nedeni ile yayınlanan yazılar için ayrıca ücret almaya hak kazanmaktadır. (B.İş.K. m.15). Maddenin ikinci fıkrasında

bu işlerle ilgili ödenecek ilave ücretlerinde sigorta primlerinin ödenme zorunluluğu getirilmiştir. Hüküm ile gazetecinin fikri çabası ve ürünü korunmaya, tüm çalışmalarının karşılığını alması sağlanmaya çalışılmıştır. İşverene ilave ücretlerin sigorta primlerinin ödeme yükümlülüğü de getirilmiştir. Bu şekilde işverenin iş kapsamını düşük tutarak düşük ücretten sigorta ödeyip gazeteciye ödenen bir kısım ücretleri sigorta kapsamı dışında tutması da engellenmiştir (Özek, 1962).

Gazeteciler her hizmet yılı sonunda işverenin sağladığı kârın emeklerine düşen nispi karşılığı olarak asgari birer aylık ücret tutarında ikramiye alırlar (B.İş K. 14.)

Basın İş Kanunu'nun 16. maddesi gazetecinin belli koşullarla askerlik süresince ücret almasına imkân sağlamıştır. Basın İş Kanunu bu konuda üç durum düzenlemiştir. Bunlar:

- Talim veya manevra nedeniyle silâhaltına alınan gazeteci bu süre içinde ücret hakkını korur. Ancak yedek subay olarak veya başka biçimde askerlik görevi karşılığı aylık alan gazetecinin almakta bulunduğu bu aylık kendi işinden aldığı ücretten az ise, işveren, gazeteciye yalnız aradaki farkı ödemekle yükümlüdür (B. İş. K. 16/1).
- Kısmi veya genel seferberlik nedeniyle silâh altına alınan gazeteciye işverenin üç ay süreyle ücret ödeme yükümlülüğü devam eder (B.İş. K.16/2).
- Muvazzaf askerlik döneminde gazeteciye son aldığı ücretin yarısı ödenir. Basın iş sözleşmesine veya toplu iş sözleşmesine konulacak hüküm ile bu miktar artırılabilir veya tam ücrete çıkarılabilir. Belirli süreli basın iş sözleşmesinin kararlaştırılan süresi, gazetecinin silâh altında bulunduğu sırada dolarsa, sözleşme kendiliğinden sona erer. İşverenin sözleşmenin bu suretle sona ermesinden itibaren gazeteciye ücret ödeme yükümlülüğü de ortadan kalkar.

İşverenin gazeteciye ücret ödeme yükümlülüğünün yerine getirilmesini sağlamaya yönelik olarak Kanun'un 27. maddesinin b bendine göre askerlik sırasında gazeteciye ücret ödenmeyen işveren için para cezası öngörülmüştür.

Basın İş Kanunu, gazeteci kadını gebelik ve analık döneminde ücret bakımından korumuştur. Kadın gazetecinin hamileliği hâlinde, hamileliğin yedinci ayından itibaren doğumun ikinci ayının sonuna kadar izinli sayılır. Bu süre içerisinde işveren gazeteciye son aldığı ücretin yarısını öder. (B.İş.K. 16/son). Doğumdan sonra iki ay olarak belirlenen süre doğumun gerçekleşmemesi veya ölü doğum olması hâllerinde bir ay olarak öngörülmüştür. Buna göre belirlenen durumda kadın gazeteci izinli olduğu hâlde 1 ay yarım ücret alma hakkına sahiptir.

Gazetecinin sigortadan ya da bağlı bulunduğu başka kuruluşlardan yardım alması işverenin ücret ödeme yükümlülüğünü etkilememektedir.

Basın İş Kanunu'nun gazeteciyi ücret bakımından koruyan bir düzenlemesi de tutukluluk ve mahkumiyet süresince ücret hakkına ilişkindir. Kanun'un 17. maddesine göre, çalıştığı gazetedeki bir yayını nedeniyle tutuklanan veya hapse mahkum olan gazeteci bu süre içerisinde işverenden ücretini almaya devam eder. Hatta gazeteci bu süre içerisinde bağlı bulunduğu kadroya yapılacak toplu zamlardan da yararlanır. Ancak gazetecinin tutuklanması veya mahkumiyetine neden olan yayın, gazeteci tarafından sorumlu yazı işleri müdürü veya gazete sahibinin bilgisi dışında yapılmış veya sorumlu yazı işleri müdürünün incelemesinden geçtikten sonra yazı üzerinde değişiklik veya ilaveler yapılmış ise, gazeteci tutukluluk veya mahkumiyet döneminde ücret isteyemez (Gökçe, 2010:160).

Basın İş Kanunun 16/son maddesi uyarınca, her ne sebeple olursa olsun, yayını durdurulan gazetede çalışanlar, yayının durduğu tarihten itibaren iki ay süreyle ücretlerini alırlar. Bu gazetecilerin kanuni tazminatı da öncelikle ödenir. Hükümde yer alan "her ne sebeple olursa olsun" ifadesi, yayının durdurulma sebeplerinin sınırlı olmadığını göstermektedir. Sıkıyönetim komutanlığı kararıyla veya ekonomik sebeplerle kapatılan gazete çalışanları iki ay süreyle ücretlerini alırlar (Tuncay, 1989).

SIRA SİZDE 3

Ücretin ödenme zamanı konusunda İş Kanunu hükümlerini irdeleyerek, Basın İş Kanunu hükümleri ile karşılaştırınız.

Eşit Davranma Borcu

İşverenin aynı işyeri veya işletmede objektif ve haklı olmayan sebeplere dayanarak farklı işlemde bulunması yasaktır. Buna işverenin eşit davranma borcu denir. Ancak burada sözü edilen eşitlik mutlak bir eşitlik değil, eşit durumda olan kişiler arasındaki eşitliktir.

İşverenin eşit işlem yapma borcunun mutlak olduğu ve olmadığı hâller vardır. İşverenin eşit işlem yapma borcunun mutlak şekilde uygulanacağı hâllerin başında sosyal yardımların verilmesi yer almaktadır. İşveren sosyal yardımların verilmesinde, gazetecilere eşit davranmak zorundadır. Ancak işveren, sosyal yardımları işyerinde çalışan gazetecilerin tamamına verebileceği gibi, objektif esaslara bağlı olarak, belirli bir gruba da verebilir. Bu durumda işverenin grup içerisindeki gazeteciler arasında ayırım yapması mümkün değildir. Yine işveren, yönetim hakkını kullanırken gazetecilere eşit davranmak zorundadır. Bu bağlamda işverenin, sigara içme yasağı, fazla çalışması ve disiplin hükümlerinin uygulanması gibi konularda gazeteciler arasında objektif ve haklı olmayan ayırımlar yapması mümkün değildir. Ayrıca işveren bir sendikaya üye olan ve olmayan gazetecilerle veya ayrı sendikalara üye olan gazeteciler arasında, işin sevk ve dağıtımında, gazetecinin mesleki ilerlemesinde ve disiplin hükümlerinin uygulanmasında herhangi bir ayırım yapamaz (SK mad.31/3).

İşverenin eşit işlem yapma borcunun her alanda ve her zaman mutlak şekilde uygulanması düşünülemez. İşverenin eşit işlem yapma borcu, eşit durumda olan kişiler için söz konusudur. İşverenin eşit olmayan kişilere eşit davranması başlı başına eşitsizlik oluşturabilir. Dolayısıyla objektif ve haklı sebeplerin bulunması hâlinde, işverenin eşit davranma borcundan söz edilemez. Bu bağlamda işverenin gazeteciler arasında yaş, kıdem, çalışkanlık ve beceriklilik gibi niteliklere dayalı olarak ayırım yapması her zaman mümkündür. Zira bu durum işverenin eşit işlem yapma borcuna aykırılık teşkil etmeyecektir (Güven ve Aydın, 2004; Sümer, 2013). İşverenin eşit işlem yapma borcunun mutlak şekilde uygulanmayacağı hallerin başında gazeteci ücretlerinin belirlenmesi gelir.

BASIN İŞ SÖZLEŞMESİNİN SONA ERMESİ

Basın iş sözleşmesinin sona ermesi açıklanırken sözleşmenin fesih olmaksızın ve fesih yoluyla sona erme yolları ayrı ayrı incelenmelidir.

Basın İş Sözleşmesinin Fesih Olmaksızın Sona Ermesi

Basın iş sözleşmesinin tarafları anlaşarak sözleşmeyi her zaman sona erdirebilirler. Sona erdirilen basın iş sözleşmesinin belirli süreli veya belirsiz süreli olmasının bir önemi yoktur. Belirli süreli basın iş sözleşmelerinde taraflar, sözleşmeyi süresinin dolmasını beklemeden anlaşarak sona erdirebilirler. Belirsiz süreli basın iş sözleşmesinde taraflar aksini kararlaştırmamışlarsa tarafların sözleşmeyi anlaşarak sona erdirmeleri hâlinde ayrıca bildirim sürelerinin geçmesini beklemeye gerek yoktur (İçel-Ünver, 2009).

Belirli süreli iş sözleşmelerinde sürenin dolması hâlinde basın iş sözleşmesi herhangi bir ihbar ve fesih bildirimine gerek kalmaksızın kendiliğinden sona erer. Basın iş sözleşmesi sürenin belirli bir işin tamamlanmasına veya belirli bir olgunun ortaya çıkmasına bağlı olması hâlinde ise işin tamamlanması veya öngörülen olgunun ortaya çıkmasıyla iş sözleşmesi sona erer.

Basın iş sözleşmesinde öngörülen sürenin dolmasına rağmen tarafların sözleşmeden kaynaklanan borçlarını yerine getirmeye devam etmeleri ve sözleşmenin yenilenmesini

gerektiren esaslı nedenlerin bulunması durumunda basın iş sözleşmesi aynı süre için yenilenmiş sayılır (Gökçe, 2010). Ancak bu süre bir seneyi geçemez.

Gazetecinin veya işverenin ölümü de sözleşmeyi sona erdiren nedenlerdendir. Gazetecinin ölümü hâlinde basın iş sözleşmesi sona erer. Bu hâlde gazetecinin kanundan veya sözleşmeden doğan tüm hakları mirasçılarına geçer. Ancak gazetecinin iş görme borcu ortadan kalkar. İşverenin ölümü hâlinde ise sözleşme sona ermez. Basın iş sözleşmesi işverenin yerine geçen yasal mirasçıları ile devam eder. İşveren tüzel kişiliğe sahip ise basın iş sözleşmesi de sona erecektir (Göktaş- Çil, 2003).

Herhangi bir sebeple yayının tatil edilmesi hâlinde gazeteci iki ay süre ile ücretini almaya devam eder. İkinci ayın sonunda ise sözleşme kendiliğinden sona erer.

Basın İş Sözleşmesinin Fesih ile Sona Ermesi

Fesih, sözleşmenin taraflarından birinin sözleşmeyi sona erdirmeye ilişkin irade açıklamasıdır. Diğer bir ifadeyle sözleşme, taraflardan birinin (gazeteci veya işverenin) irade açıklamasıyla geleceğe yönelik olarak ve karşı tarafın kabulüne gerek olmadan ortadan kalkar.

Fesih, bozucu yenilik doğuran bir haktır. Bu nedenle irade açıklamasının açık ve belirli olması ve herhangi bir koşula bağlanmaması gerekir (Şakar, 1996).

Fesih beyanının karşı tarafa ulaşması gerekir. Karşı tarafa ulaşmayan irade açıklamaları hüküm ve sonuçlarını doğurmaz. Karşı tarafa ulaşan fesih beyanından dönülemez.

Fesih, koşulları, hüküm ve sonuçlarına göre, bildirimli fesih ve bildirimsiz fesih olmak üzere ikiye ayrılır. Bildirimli fesihte, basın iş sözleşmesi, fesih bildiriminin yapılmasından belirli bir süre sonra ortadan kalkar. Bildirimsiz fesihte ise, basın iş sözleşmesinin sona erdirilmesini gerektiren haklı sebepler mevcuttur ve basın iş sözleşmesi fesih beyanının yapıldığı anda sona erer (Sümer, 2013).

Bildirimli Fesih

Bildirimli fesih, belirsiz süreli basın sözleşmelerinde başvurulabilen ve sözleşmeyi belirli bir süre geçtikten sonra sona erdiren irade açıklamasıdır. Bildirimli fesihte iş sözleşmesi fesih beyanı ile birlikte değil, bildirim süresinin sonunda ortadan kalkar. Bildirimli fesihte ayrıca geçerli bir nedene dayanma zorunluluğu bulunmamaktadır (Çelik, 2007).

Bildirimli fesihte sözleşmeyi feshetmek isteyen tarafın sözleşmeyi sona erdireceğini önceden bildirmesi gerekir. Sözleşme bildirim süresinin dolmasıyla sona erer. Bu yolla, sözleşmenin sona ermesinin olumsuz etkilerini azaltabilmek amacıyla sözleşmenin sona ereceğini öğrenen gazetecinin yeni iş bulması, işverenin de ayrılan gazeteci yerine yeni gazeteci yerleştirmesine imkân sağlanmıştır.

İşveren tarafından yapılacak fesihlerde, basın iş sözleşmesi bir veya birden çok sözleşmeye dayanarak kesintisiz olarak en az beş yıl sürmüş olan gazetecinin işine son verilmesi yapılacak yazılı bildirimden itibaren üç ay geçtikten sonra hüküm ifade eder. Beş seneden az kıdemi olanlar için bildirim süresi bir aydır. Bu durumda gazetecinin kıdeminin belirlenmesinde gazetecinin son işyerinde fiilen çalışmaya başladığı tarih ile fesih beyanının karşı tarafa ulaştığı tarih arasındaki süre dikkate alınmalıdır.

Gazeteci tarafından yapılacak fesihlerde, gazetecinin kıdemi ne olursa olsun bir aydır.

Kanunda belirlenen süreler en az sürelerdir. Bu sürelerden daha kısa bir süre basın iş sözleşmesi ile belirlenemez. Ancak Kanundaki süreler sözleşme ile artırılabilir.

Bildirim süresinin dolması ile birlikte iş sözleşmesi sona erer. Bildirim süresinin sona ermesine rağmen gazetecinin çalışmaya devam etmesi, işverenin de ücret ödemeyi sürdürmesi hâlinde yeni bir iş sözleşmesinin kurulduğu kabul edilir.

Bildirim süreleri karşı tarafa fesih bildirimin yapılması ile birlikte işlemeye başlar. İş sözleşmesinin askıda kaldığı hâllerde, örneğin, askerlik, hastalık, doğum, gözaltına alınma ve tutuklanma gibi nedenler, bildirim süreleri işlemez. İş sözleşmesinin askıda olduğu dönemde yapılan fesih bildiriminde bildirim süresi askı süresinin bitiminde işlemeye başlar.

Bildirimli fesih beyanının yapıldığı andan, basın iş sözleşmesinin sona ereceği ana kadar geçen süre içerisinde basın iş sözleşmesi tüm hüküm ve sonuçları ile devam eder. Gazeteci iş görme, işveren de ücret ödeme borcunu yerine getirmeye devam eder (Özek, 1962).

Çeşitli gerekçelerle işveren fesih beyanından sonra gazetecinin, işyerinde çalışmaya devam etmesini, gazeteci de basın iş sözleşmesini feshettikten sonra bildirim süresi içerisinde çalışmayı sürdürmek istemeyebilir. Basın İş Kanunu hem gazeteciye hem de işverene bildirim sürelerine ilişkin ücreti peşin vermek suretiyle basın iş sözleşmesini sona erdirme imkânı sağlamıştır. Bu durumda bildirim sürelerine ilişkin ücretin en geç fesih bildiriminin karşı tarafa ulaşması tarihinde ödenmesi gerekmektedir.

Bildirim sürelerine ilişkin ücretin peşin ödenmesi hâlinde basın iş sözleşmesi derhal değil, bildirim sürelerinin sonunda ortadan kalkar.

Basın iş sözleşmesinin bildirimli feshinde taraflar kanunda öngörülen sürelere uymak zorundadır. Bildirim sürelerine uyulmadan yapılan fesih usulsüz fesihtir. Usulsüz fesih hâlinde bildirim sürelerine uymayan taraf, bildirim süresine ilişkin ücret tutarınca karşı tarafa bir tazminat ödemek zorundadır. Bu tazminata ihbar tazminatı adı verilmektedir.

Basın İş Kanunu'na eklenen hüküm ile iş güvencesine ilişkin düzenlemeler yapılmıştır. İş Kanunundaki iş güvencesine ilişkin hükümler Basın İş Kanunu kapsamında olanlar için de geçerli hâle gelmiştir. Bazı koşullara bağlı olarak basın iş sözleşmesinin feshi ancak geçerli sebebin bulunması hâlinde mümkündür. Buna göre otuz veya daha fazla gazeteci çalıştıran işyerlerinde en az altı aylık kıdemi olan gazetecinin iş sözleşmesini fesheden işveren, kanunda belirtilen geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır. Ancak basın iş sözleşmesini feshetmek isteyen gazetecinin sadece bildirim sürelerine uyması yeterlidir, ayrıca geçerli nedene dayanma zorunluluğu yoktur (Gökçek Karaca, 2010).

Otuz veya daha fazla gazeteci çalıştıran iş yerlerinde en az altı aylık kıdemi olan gazetecinin iş sözleşmesini fesheden işveren, gazetecinin yetersizliğinden veya davranışlarından ya da işletmenin, iş yerinin veya işin gereklerinden kaynaklanan geçerli bir sebebe dayanmak zorundadır.

İşçinin (gazetecinin) yetersizliğinden kaynaklanan sebepler; ortalama olarak benzer işi görenlerden daha az verimli çalışma; gösterdiği niteliklerde beklenenden daha düşük performansa sahip olma, işe yoğunlaşmanın giderek azalması; işe yatkın olmama; öğrenme ve kendisini yetiştirme yetersizliği; sık sık hastalanma; çalışamaz duruma getirmemekle birlikte işini gerektiği şekilde yapmasını devamlı olarak etkileyen hastalık, uyum yeterliliğinin azlığı gibi hâllerdir.

İşçinin (gazetecinin) davranışlarından kaynaklanan sebepler; İK'nin 25. maddesinde belirtilen derhal fesih için öngörülen sebepler niteliğinde olmamakla birlikte gazetecinin iş sözleşmesine aykırı davranışları olabilir. Bunlara örnek olarak, işverene zarar vermek ya da zararın tekrarı tedirginliğini yaratmak; iş yerinde rahatsızlık yaratacak şekilde çalışma arkadaşlarından borç para istemek; arkadaşlarını işverene karşı kışkırtmak; işini uyarılara rağmen eksik, kötü veya yetersiz olarak yerine getirmek; işyerinde iş akışını ve iş ortamını olumsuz etkileyecek bir biçimde diğer kişilerle ilişkilere girmek; işin akışını durduracak şekilde uzun telefon görüşmeleri yapmak, sık sık işe geç gelmek ve işini aksatarak işyerinde dolaşmak gibi hâller verilebilir.

İş yeri, işletme ya da iş gereklerinden kaynaklanan geçerli sebepler iş yerinin dışından veya içinden kaynaklanan sebepler olarak iki yönde değerlendirilebilir.

İşyeri dışından kaynaklanan sebepler; sürüm ve satış olanaklarının azalması; talep ve sipariş azalması; enerji sıkıntısı, ülkede yaşanan ekonomik kriz, piyasada genel durgunluk, dış pazar kaybı, ham madde sıkıntısı gibi sebeplerle işyerinde işin sürdürülmesinin olanaksız hâle gelmesi gibi sebepler olabilir (Çelik, 2007).

İşyeri içi sebepler; yeni çalışma yöntemlerinin uygulanması, iş yerinin daraltılması, yeni teknolojinin uygulanması, iş yerlerinin bazı bölümlerinin kapatılması, bazı iş türlerinin kaldırılması gibi sebepler olabilir.

Basın iş sözleşmesinin sona ermesi konusunda yardımcı olabilecek kaynak; Müjdat Şakar, Gazetecilik Sözleşmesinin Sona Ermesi, İhbar ve Kıdem Tazminatı, Legal İş Hukuku ve Sosyal Güvenlik Hukuku 2005 Yılı Mayıs Toplantısı, Basın İş Hukuku Genel Esasları ve Uygulama Sorunları, İstanbul, 2006.

KİTAP

Bildirimsiz Fesih

Bildirimsiz fesih, taraflardan birinin iş sözleşmesini haklı sebeplerle derhal sona erdirmesidir. Bu fesih türünün amacı, objektif iyi niyet kuralı gereğince kendisinden sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemeyecek olan tarafın sözleşmeden kurtulmasına imkân sağlamaktır. Haklı sebeplerin ortaya çıkması hâlinde iş sözleşmesi kendiliğinden sona ermez. İş sözleşmesini sona erdirmek için haklı sebebi bulunan tarafın fesih bildirimde bulunması gerekmektedir. İş sözleşmesini haklı nedenle fesih hakkını kazanan taraf bu hakkını kullanmak ve sözleşmeyi feshetmek zorunda değildir (Özek, 1962).

Basın iş sözleşmesini fesih hakkı veren haklı sebepler Basın İş Kanunu'nda sıralanmıştır. Gazeteci açısından bildirimsiz fesih sebebi olarak bir gazete veya süreli yayının yön ve karakterinde (dünya görüşünde) gazeteci için şeref veya şöhretini ya da genel olarak manevi değerlerine zarar verici açık bir değişiklik oluşursa gazeteci bildirim sürelerini beklemeden basın iş sözleşmesini feshedebilir (Sümer, 2013).

Buna göre belirli bir siyasi çizgi doğrultusunda yayın yapan bir gazetede çalışan ve aynı siyasi çizgide olan bir gazeteci, gazetenin el değiştirmesi sonucunda veya el değiştirmeksizin siyasi çizgisinin bütünüyle değişmesi sonucunda şeref ve şöhretinin zarar göreceği kanaatine ulaştığı taktirde iş sözleşmesini feshedebilir.

Basın İş Kanunu'nda işverenin basın iş sözleşmesini bildirimsiz feshedebileceği iki haklı neden öngörülmüştür.

- Görevin ifasıyla ilgili konularda gazetecinin bilerek veya ağır bir ihmali sonucunda yayın organının saygınlık ve şöhretine zarar verecek bir harekette bulunması hâlinde işveren basın iş sözleşmesini feshedebilir.
- Basın İş Kanunu'nda öngörülen ikinci neden sağlık sebebidir. Gazetecinin uğradığı hastalık altı aydan fazla sürmüşse, işveren gazetecinin basın iş sözleşmesini feshedebilir. Bu hastalık sonucu iş göremeyecek duruma düşüp de işveren tarafından işten çıkarılan gazeteci bir yıl geçmeden iyileşirse tekrar eski işine öncelikle alınır.

Basın İş Kanunu'nda öngörülen bildirimsiz fesih hâllerinin ortaya çıkması hâlinde iş sözleşmesi kendiliğinden sona ermez. Bunun için ayrıca lehine bildirimsiz fesih hakkı doğan kişinin fesih iradesini açıklaması gerekir. Bildirimsiz fesih beyanının karşı tarafa ulaşması ile birlikte iş sözleşmesi derhal sona erer.

Basın İş Sözleşmesinin bildirimli feshi ile bildirimsiz feshi arasındaki farkları sıralayınız.

SIRA SİZDE 4

Basın İş Sözleşmesinin Sona Ermesinin Hukuki Sonuçları

Basın iş sözleşmesinin sona ermesine bağlı çeşitli hukuki sonuçlar bulunmaktadır. Bunlar:

Ölüm Tazminatı

Gazetecinin ölmesi sebebiyle basın iş sözleşmesinin sona ermesi hâlinde, eşi ve çocuklarına ve bunlar bulunmadığı takdirde geçimi kendisi tarafından sağlanan aile üyelerine, ölen gazetecinin aylık ücretinin üç katından az olmamak üzere kıdem hakkı tutarında ölüm tazminatı verilir (Sümer, 2013).

Kıdem Tazminatı

Kıdem tazminatı, basın iş sözleşmesi kanunda öngörülen hâllerden biri ile sona eren ve kanunda öngörülen asgari sürenin üstünde çalışmış olan gazeteciye, işveren tarafından ödenen ve miktarı gazetecinin çalışma süresi ve ücretine göre belirlenen paradır. Kıdem tazminatının alacaklısı gazeteci, borçlusu ise işverendir (Göktaş- Çil, 2003).

Gazetecinin kıdem tazminatı almaya hak kazanabilmesi için ilk koşul, basın iş sözleşmesinin Kanunda öngörülen hâllerden biri ile sona ermiş olmasıdır. Gazeteciye kıdem tazminatı almaya hak kazandıran ve kazandırmayan haller şunlardır:

- Fesih dışında sona erme hâllerinden gazetecinin ölümü hâlinde gazetecinin eşi ve çocuklarına ve bunlar bulunmadığı taktirde geçimi gazeteci tarafından sağlanan aile üyelerine ölüm tazminatı ödenir. Yazarlar arasında ölüm tazminatının kıdem tazminatı niteliğinde olduğuna dair görüş birliği mevcuttur. Basın iş sözleşmesinin tarafların anlaşması ile sona ermesi veya belirli süreli iş sözleşmelerinde sürenin dolması, gazeteciye kıdem tazminatı isteme hakkı vermez.
- Basın iş sözleşmesinin gazeteci tarafından bildirimli feshinde gazeteci kıdem tazminatı almaya hak kazanamaz. Bununla birlikte toplu iş sözleşmesine veya basın iş sözleşmesine konulacak hüküm ile gazetecinin sözleşmesini bildirimli feshi hali için de kıdem tazminatı ödeneceği kabul edilebilir. İşverenin gazetecinin belirsiz süreli basın iş sözleşmesini bildirimli feshetmesi hâlinde, gazeteci kıdem tazminatı almaya hak kazanır.
- İş sözleşmesini Basın İş Kanunu'nun 11. maddesine göre, görevin ifasıyla ilgili konularda gazetecinin bilerek veya ağır bir ihmali sonucu olarak mevkutenin itibar ve şöhretine zarar verecek fiil ve harekette bulunması nedeniyle fesheden işveren, gazeteciye kıdem tazminatı ödemekle yükümlü değildir. Ekleyelim ki gazetecinin uğradığı hastalık sebebiyle iş sözleşmesi işveren tarafından feshedilemez. Ancak bu hastalığın altı aydan fazla uzaması hâlinde tazminat verilmek suretiyle sözleşmenin feshi yoluna gidilebilir (m.12). Kanunun bu hükmünde ifade edilen tazminat da kıdem tazminatıdır. Dolayısıyla hastalık sebebiyle fesihlerde de kıdem tazminatının ödenmesi gerekir.

Bu aşamada belirtelim ki, İş Kanunu'nun kıdem tazminatını düzenleyen ve yürürlükteki 14. madde hükmü derhal fesih ile kıdem tazminatı arasındaki ilişkiyi çok daha net biçimde ortaya koymuştur. İK derhal fesih sebeplerini, sağlık sebepleri, ahlak ve iyi niyete uymayan hâller ve benzerleri ve zorlayıcı sebepler biçiminde sıralamıştır. 14. madde ise bu hallerden sağlık sebepleri ve zorlayıcı sebeplere dayalı fesihlerde kıdem tazminatı ödeneceğini belirtmekte; ahlak ve iyi niyet kurallarına uymayan haller ve benzerleri sebebiyle feshe başvuran işverene kıdem tazminatı ödeme yükümü getirmemektedir. Basın İş Kanunu'nda ise işverenin derhal feshini sadece ahlak ve iyi niyete uymayan bir hâle ilişkin olarak düzenlemiş; sağlık sebepleri ile zorlayıcı sebepler gibi diğer hâllere net biçimde yer vermemiştir (Sümer, 2013).

Basın iş sözleşmesi kanunda öngörülen hâllerden biri ile sona eren gazetecinin, kıdem tazminatı almaya hak kazanabilmesi için ayrıca, basın iş sözleşmesinin mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren en az beş yıl sürmüş olması gerekmektedir. Beş yıllık sürenin başlangıcı gazetecinin mesleğe ilk giriş tarihidir. Bu tarih ise Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığındaki gazeteciler için tutulan sicildeki tarih esas alınarak belirlenir. Beş yıllık sürenin aynı ya da farklı iş yerlerinde geçmiş olmasının önemi yoktur. İşveren kıdem tazminatına hak kazanan gazeteciye kıdem tazminatını, daha önceki iş yerlerinden kıdem tazminatı almamış olması kaydıyla, kendi işyerinde çalıştırdığı süre ile sınırlı olarak değil, mesleğe ilk giriş tarihinden itibaren hesaplanacak süreyi esas alarak ödeyecektir (Şakar, 1996).

Kıdem tazminatına hak kazanan gazeteciye sona eren basın iş sözleşmesinin her hizmet yılı veya küsuru için, son aylığı esas alınmak suretiyle her yıl için bir aylık ücreti miktarında tazminat verilir. Ancak yıllık hizmetin altı aydan az kısmı dikkate alınmaz. Kıdem tazminatı gazetecinin son ücreti üzerinden hesaplanır. Bu ücret brüt ücrettir. Bir diğer ifade ile vergi, sigorta primi gibi kesintiler yapılmadan önceki ücrettir.

Çalışma Belgesi ve İbraname

İşten ayrılan işçiye işveren tarafından işinin çeşidinin ne olduğunu ve süresini gösteren bir belge verilir. Bu belgeyi İş Kanunu çalışma belgesi olarak isimlendirmiştir.

İş sözleşmesinin sona ermesi hâlinde, işverenler genellikle işçilerin gelecekte kendilerine karşı dava açmalarına engel olmak amacıyla kanundan ve sözleşmeden kaynaklanan her türlü hakkını aldıklarını ifade eden belge alırlar.

ÇALIŞMA VE DİNLENME SÜRELERİ

Gazetecinin dinlenmesini ve diğer ihtiyaçlarına zaman ayırmasını sağlamak amacıyla haftalık ve günlük çalışma süreleri kanun ile sınırlandırılmıştır. Basın İş Kanunu'na göre gazete işletmelerinde görevlerinin niteliği itibariyle sürekli çalışan gazeteciler için günlük iş süresi gece ve gündüz dönmelerinde sekiz saattir. Sürekli gece çalışanlar için hafta tatili iki gün olarak belirlendiğinden haftalık çalışma süresi bunlar için 40 saat; gündüz çalışanlar için ise, bir gün hafta tatili dikkate alınarak 48 saattir (Eyrenci, 2006).

DİKKAT

İş Kanununun 61. Maddesine göre, günlük iş süresi; işçilerin cumartesi günü çalıştırılıp çalıştırılmamalarına bağlı olarak haftalık 45 saatlik çalışma süresinin diğer iş günlerine eşit ölçüde bölünmesiyle bulunan ve 7,5 saat ile 9 saat arasında değişebilen bir süre iken, Basın İş Kanununda günlük iş süresi gece ve gündüz devresi için de bir ayırım yapmaksızın 8 saat olarak belirlenmiştir.

Kanun içerisinde gece çalışmasına ilişkin açıklayıcı bir düzenleme bulunmamaktadır. Kanundaki boşluk İş Kanunundaki hüküm ile doldurulması uygundur. Buna göre gece, en geç 20.00'de başlayarak en erken sabah 06.00'ya kadar geçen ve en çok 11 saat süren gün dönemidir. Dolayısıyla gece olarak ifade edilen gün döneminde yapılan çalışmalar gece çalışmasıdır. Haber ajanslarının 24 saat esasına göre çalıştıkları ve gazetecilerin sabah gazetelerinin çıkarılması için gece geç saatlerde çalışmalarının zorunlu olduğu düşünülecek olursa, gece çalışması uygulamasının basın sektörü açısından önemi daha kolay anlaşılabilir (Sümer, 2013).

Basın İş Kanunu'nun 19. maddesi gazetecilerin hafta tatili hakkını düzenlemiştir. Buna göre, her altı günlük fiili çalışmanın ardından gazeteciye bir günlük ücretli dinlenme izni verilmesi zorunludur. Gazetecinin görevi devamlı gece çalışmasını gerektirdiği hâllerde hafta tatili iki gündür.

Kanunda yer alan hükme göre fazla çalışma, gündüz ve gece, sürekli olarak yapılan işlerde günlük normal iş süresi olan 8 saati aşan veya ulusal bayram, genel tatiller ve hafta

tatilinde yapılan çalışmalar olarak tanımlanabilir. Bu tanıma uygun olarak Kanun açısından fazla çalışma hâlleri; normal günlük iş süresinin üzerinde yapılan fazla çalışma, ulusal bayram ve genel tatillerde yapılan fazla çalışma ve hafta tatilinde yapılan fazla çalışma olmak üzere üç başlık altında incelenebilir (Göktaş- Çil, 2003).

Günlük iş süresinin üzerinde yapılan çalışmalar fazla çalışma olarak kabul edilmektedir. Normal günlük iş süresi gece ve gündüz sürekli çalışan gazeteciler için 8 saat olduğuna göre, belirlenen bu sürenin üzerinde yapılan çalışmalar normal günlük iş süresinin üzerinde yapılan fazla çalışmadır. Kanunda ayrıca fazla çalışmanın günde 3 saati geçemeyeceğini hüküm altına alınarak günlük bir sınırlama getirilmiştir.

Ulusal bayram ve genel tatil günlerinde gazetecinin çalışması durumunda yapılan çalışma fazla çalışma olarak kabul edilmiştir. Ulusal bayram ve genel tatil günlerinde yapılan çalışmalar normal çalışma süresi olan 8 saatlik süreyi geçmemek üzere süresi ne olursa olsun fazla çalışma sayılır.

SIRA SİZDE 5

Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun hükümlerini inceleyerek Genel Tatil günlerini sıralayınız.

Hafta tatili kural olarak pazar günüdür. Gazetecinin hafta tatili yapmadan çalışması fazla çalışmadır. Ancak pazar gününden başka bir gün hafta tatili yapan gazeteci, pazar günü fazla çalışma yapmış sayılmaz. Kanun'un 19. maddesi her altı günlük çalışmadan sonra gazetecinin bir gün ücretli izin yapmasını bir hak olarak tanıdığı için böyle bir izin gününde gazetecinin çalıştığı her saati fazla çalışma olarak kabul etmek gerekir. Bu durumda gazeteci hem fazla çalışma ücretine hem de hafta tatili ücretine hak kazanır.

Gazetecinin fazla çalışma yapması hâlinde, her bir fazla çalışma saati için verilecek ücret normal çalışma saat ücretinin % 50 fazlasıdır. Ancak, günlük normal çalışma süresine eklenen fazla çalışmaların saat 24.00'ten sonraya rastlayan saatlerinde ücret bir misli olarak ödenir.

Basın İş Kanun'un 19. maddesi, gazetecinin bazı sebeplere bağlı olarak olağanüstü ücretli izin hakkı olduğu düzenlemiştir. Gazeteci, çocuğu dünyaya geldiği zaman üç gün, eşi veya çocuğu, anası veya babası öldüğü zaman dört gün, çocuğu evlendiği zaman iki gün, kardeşi, büyük anne veya büyük babası veya torunu öldüğü zaman iki gün olağanüstü ücretli izine hak kazanır. Bu izinler senelik izinden sayılmaz (Göktaş- Çil, 2003).

Basın İş Kanunu gazeteciye yıllık ücretli izin hakkı da tanımıştır. Günlük bir gazetede çalışan bir gazeteciye, en az bir yıl çalışmış olmak kaydıyla yılda dört hafta tam ücretli izin verilir. Gazetecilik mesleğindeki hizmeti on yıldan yukarı olan bir gazeteci ise altı hafta ücretli izne hak kazanır. Günlük olmayan gazetelerde çalışan gazeteciler için yıllık ücretli izne hak kazanabilmek için gerekli süre altı aydır. Günlük olmayan gazetelerde çalışan gazetecilere her altı aylık çalışma dönemi için iki hafta ücretli izin verilir.

Yıllık iznini kullanan gazeteciye bu izin süresine ilişkin ücretin en geç yıllık izne başlarken ödenmesi gerekir. Kanun'un 29. maddesine göre, gazeteciye yıllık iznini kullandırmayan veya kullandırdığı hâlde izin süresine ilişkin ücreti ödemeyen işveren, izin süresine denk gelen ücretleri gazeteciye iki katı olarak ödemek zorundadır.

Özet

AMAÇ 1 *Basın İş Kanunu'nun uygulama alanını açıklayabilmek.*

Basın İş Kanunun 1. maddesi Kanunun uygulama alanını göstermektedir. Maddeye göre kanun hükümleri Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında her türlü fikir ve sanat işlerinde çalışan ve İş Kanunu'ndaki işçi, tarifi dışında kalan kimselerle bunların işverenleri hakkında uygulanacaktır. Ancak bu Kanun'un uygulama alanı 1. maddede belirtildiği üzere Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajansları ile sınırlı değildir. 13.04.1994 tarihli 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun 38. maddesi hükmü ile özel radyo ve televizyon kuruluşlarının haberle ilgili birimleri ve bu birimlerde çalışanlar da Kanun kapsamına alınarak, Kanun'un uygulama alanı genişletilmiştir.

Basın İş Kanun'un kişi bakımından uygulanmasında gazeteci ve işveren kavramları öne çıkmaktadır. Basın İş Kanunu kapsamına giren gazeteciler çalıştıkları basın işletmesinin türüne göre "Gazete, Dergi, Haber ve Fotoğraf Ajanslarında Çalışan Gazeteciler" ve "Medya Hizmet Sağlayıcılarının Haber Birimlerinde Çalışan Gazeteciler" şeklinde ikiye ayrılır. Basın İş Kanunu'na göre gazeteci, Kanun kapsamana giren -gazete, dergi, haber ve fotoğraf ajanlarında ve medya hizmet sağlayıcılarının haber birimlerinde- bir veya birden fazla işyerinde, basın iş sözleşmesine göre ve başlıca geçim kaynağını teşkil etmek üzere ücret karşılığı fikir ve sanat işlerinde çalışan kişidir. Basın İş Kanunu'na göre işveren, bir iş sözleşmesine dayanarak Türkiye'de yayınlanan gazete ve mevkutelerle haber ve fotoğraf ajanslarında veya radyo ve televizyon kuruluşlarının haber birimlerinde ve her türlü fikir ve sanat işinde ücret karşılığı gazeteci çalıştıran gerçek veya özel hukuk tüzel kişi olarak tanımlanabilir.

AMAÇ 2 *Basın İş Kanunu'na göre iş sözleşmesini tanımlayabilmek.*

Basın İş Kanunu'na göre iş sözleşmesi, bir tarafın (gazeteci) bağımlı olarak iş görmeyi, diğer tarafın (işveren) da ücret ödemeyi üstlenmesinden oluşan sözleşmedir. Yapılan bu tanıma göre iş sözleşmesi, "iş, ücret ve bağımlılık" olmak üzere üç unsurdan oluşmaktadır. İş görme edimi, gazetecinin iş sözleşmesi ile yerine getirmeyi taahhüt ettiği en önemli borcu iken ücret ise gazetecinin iş görme borcuna karşılık işverenin ödemekle yükümlü olduğu karşılıktır. İş sözleşmesinin bağımlılık unsuru ise teknik bağımlılık ve hukuki bağımlılık şeklinde ikiye ayrılır. Teknik bağımlılık, gazetecinin işverenin sağladığı alet ve edevatla iş görmesi anlamına gelir. Hukukî bağımlılık ise işin, işverenin emir ve direktiflerine uygun bir biçimde ve onun denetimi altında görülmesini gerektirir. Ancak gazetecilerin yaptıkları işin niteliği ve çalışma yöntemleri işverene olan bağımlılıklarını azaltmaktadır.

AMAÇ 3 *Basın İş Kanunu'na göre gazetecinin ve işverenin iş sözleşmesinden doğan borçlarını sıralayabilmek.*

İş sözleşmesinin doğurduğu borçlar, sözleşme tarafları açısından ayrı ayrı incelenebilir. İş sözleşmesinin gazeteci açısından ortaya çıkardığı borçlar, iş görme ve sadakattir. Gazetecinin iş sözleşmesinden kaynaklanan temel borcu, iş görme veya hizmet etmedir. İş görme borcu, yapısı itibarıyla bünyesinde bazı alt borçlar içermektedir. Bunlardan en önemlileri işin özenle ve bizzat görülmesi borçlarıdır. İşin özenle görülmesi konusunda iş sözleşmesi, gazeteciye işini iyi niyetle, gerekli özeni göstererek işverenin istediği şekilde yapma yükümlülüğü getirmektedir. Gazeteci, aynı zamanda aksi kararlaştırılmadıkça veya durumun gereğinden anlaşılmadıkça taahhüt ettiği işi bizzat kendisi görmekle yükümlüdür. İş sözleşmesinin en belirgin özelliklerinden biri de gazetecinin işverene sadakatle bağlı olarak çalışmasıdır. Basın İş Kanunu açısından da "gazetecinin doğruluk ve bağlılığa uygun davranışlarda bulunması" olarak ifade edilebilen sadakat borcunun; gazetecinin bazı davranışları yapması şeklinde olumlu yönünden, bazı davranışlardan kaçınması şeklinde olumsuz yönünden söz edilebilir. İş sözleşmesinin işveren açısından ortaya çıkardığı borçlar ise, ücret ödeme, eşit işlem yapmadır. İş sözleşmesinin özellikle gazeteciye sağladığı güvence ve hakların başında ücret gelir. Hukuki dayanağını Anayasa'da düzenleme konusu yapılan eşitlik ilkesinden alan eşit işlem yapma borcu ise, işverenin aynı işyeri veya işletmede çalışan işçilere eşit davranması ve eşit değerdeki işlerde çalışan işçilere eşit çalışma koşullarını uygulaması anlamına gelen, çağdaş iş hukukunun tanıdığı, genellikle hakkaniyet esasına dayandırılan bir borçtur.

Basın İş Sözleşmesinin sona erme nedenlerini özetleyebilmek.

Basın İş Sözleşmesi fesih yoluyla ve fesih olmadan sona erebilmektedir. Fesih dışında sözleşmeyi sona erdiren nedenler sözleşmenin taraflarının anlaşması, belirli süreli sözleşmelerde sürenin dolması, gazetecinin veya işverenin ölmesi sayılabilir. Fesih ile sözleşmenin sona ermesinde ise bildirimli ve bildirimsiz fesih söz konusudur. Bildirimli fesih, belirsiz süreli basın sözleşmelerinde başvurulabilen ve sözleşmeyi belirli bir süre geçtikten sonra sona erdiren irade açıklamasıdır. Bildirimli fesihte iş sözleşmesi fesih beyanı ile birlikte değil, bildirim süresinin sonunda ortadan kalkar. Bildirimli fesihte ayrıca geçerli bir nedene dayanma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bildirimsiz fesih, taraflardan birinin iş sözleşmesini haklı sebeplerle derhal sona erdirmesidir. Bu fesih türünün amacı, objektif iyi niyet kuralı gereğince kendisinden sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemeyecek olan tarafın sözleşmeden kurtulmasına imkan sağlamaktır. Haklı sebeplerin ortaya çıkması hâlinde iş sözleşmesi kendiliğinden sona ermez. İş sözleşmesini sona erdirmek için haklı sebebi bulunan tarafın fesih bildirimde bulunması gerekmektedir. İş sözleşmesini haklı nedenle fesih hakkını kazanan taraf bu hakkını kullanmak ve sözleşmeyi feshetmek zorunda değildir.

Basın İş Kanunu bakımından normal iş sürelerini, fazla çalışma hallerini örneklendirebilmek.

Basın İş Kanunu'na göre, "günlük iş süresi" ve "haftalık iş süresi" olmak üzere ikiye ayrılır. Basın İş Kanunu'nda günlük iş süresi, gazetecinin gece ve gündüz çalışıp çalışmadığına bakılmaksızın sürekli çalışan gazeteciler için 8 saat olarak belirlenmiştir. Buna karşın Basın İş Kanunu'nda haftalık iş süresi ise gazetecinin gece ve gündüz devrelerinde çalışmasına bağlı olarak farklı şekilde düzenlenmiştir. Buna göre, sürekli gündüz çalışan bir gazetecinin haftalık iş süresi 6 gün, sürekli gece çalışan gazetecinin haftalık iş süresi ise 5 gündür. Günlük iş süresi 8 saat olduğuna göre, sürekli gündüz çalışan gazetecilerin haftalık iş süresi 48 saat, sürekli gece çalışan gazetecilerin haftalık iş süresi 40 saattir.

Basın İş Kanunu'na göre fazla çalışma, "gündüz ve gece, sürekli olarak yapılan işlerde günlük normal iş süresi olan 8 saati aşan veya ulusal bayram, genel tatiller ve hafta tatilinde yapılan çalışmalar" olarak tanımlanabilir. Bu tanıma uygun olarak BİK açısından fazla çalışma halleri; "Normal Günlük İş Süresinin Üzerinde Yapılan Fazla Çalışma", "Ulusal Bayram ve Genel Tatillerde Yapılan Fazla Çalışma" ve "Hafta Tatilinde Yapılan Fazla Çalışma" olmak üzere üçe ayrılır.

Kendimizi Sınayalım

1. 5953 Sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi hakkındaki Kanun ne zaman yürürlüğe girmiştir?

a. 1947
b. 1953
c. 1961
d. 1963
e. 1967

2. Aşağıdakilerden hangisi, Basın İş Kanunu'na göre gazeteci sayılabilmenin koşullarından biri **değildir?**

a. Kanunda belirtilen işyerlerinde çalışma
b. Ücret alma
c. Gerçek veya tüzel kişi olma
d. Fikir ve sanat işlerinde çalışma
e. İş Kanunundaki işçi tanımı dışında kalma

3. Basın İş Kanunu'na göre aşağıdakilerden hangisinin işyerini bildirme zorunluluğu **yoktur?**

a. Bir işyerini devralanların
b. İş alanını kısmen değiştirenlerin
c. Bir işyerini işletmekte olanların
d. Bir işyerini kapatanların
e. İş alanını tamamen değiştirmeyenlerin

4. Aşağıdakilerden hangisi Basın İş Kanunu'na göre işyeri kavramı çerçevesinde **değerlendirilemez?**

a. Radyo
b. Uydu
c. Televizyon
d. Fotoğraf Ajansı
e. Gazete

5. İşin, işverenin emir ve direktiflerine uygun bir biçimde ve onun denetimi altında görülmesi anlamına gelen bağımlılık türü aşağıdakilerden hangisidir?

a. Hukuki
b. İdari
c. Ekonomik
d. Teknik
e. Sosyal

6. Aşağıdakilerden hangisi basın iş sözleşmesinin hukuki niteliklerinden biri **değildir?**

a. Kamu hukuku sözleşmesi olması
b. Bağımlı hukuki ilişki kurması
c. Gazetecinin şahsına bağlı olması
d. Devamlı bir sözleşme olması
e. Her iki tarafa borç yüklemesi

7. Günlük bir mevkutede çalışan meslekteki kıdemi 12 yıl olan gazetecinin yıllık ücretli izin süresi ne kadardır?

a. 6 hafta
b. 4 hafta
c. 2 ay
d. 30 gün
e. 15 gün

8. Basın İş Kanunu'na göre, görevlerinin niteliği gereği sürekli gece çalışan gazeteciler için günlük iş süresi kaç saattir?

a. 9
b. 8
c. 7,5
d. 7
e. 6,5

9. Aşağıdakilerden hangisi iş sözleşmesinin genel sona erme sebepleri arasında **yer almaz?**

a. Gazetecinin ölümü
b. Tarafların uzlaşması
c. Derhal fesih
d. Saptanan sürenin dolması
e. Gazetenin yayın faaliyetinin son bulması

10. Bir gazetecinin bildirimli feshe gidebilmesi için en az ne kadar süre öncesinde durumu işverenine bildirmesi gerekir?

a. Bir hafta
b. İki hafta
c. Üç hafta
d. Bir ay
e. Üç ay

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Giriş" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Kanunun Kişi Bakımından Uygulanması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. e	Yanıtınız yanlış ise "Basın İş Sözleşmesinin Bildirilmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. b	Yanıtınız yanlış ise "Kanunun Yer Bakımından Uygulanması" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise "Basın İş Sözleşmesinin Unsurları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. a	Yanıtınız yanlış ise "Basın İş Sözleşmesinin Özellikleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. a	Yanıtınız yanlış ise "Çalışma ve Dinlenme Süreleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. b	Yanıtınız yanlış ise "Çalışma ve Dinlenme Süreleri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Basın İş Sözleşmesinin Fesih Olmaksızın Sona Ermesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Bildirimli Fesih" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Bir basın işletmesinin Basın İş Kanunu kapsamına girebilmesi için aranan "*Türkiye'de yayınlanma*" koşulu, bir gazete ya da mevkuteyi klasik anlamda matbaa düzeninde basıp dağıtan gazete ve mevkute işletmeleriyle, yayınını Türkiye'de yapan haber ajansları, radyo ve televizyon kuruluşlarının Kanun kapsamına girip girmediğinin tespiti açısından bir sorun oluşturmamaktadır. Buna karşın "*Türkiye'de yayınlanma*" koşulu, iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yaygınlaşan internet ve uydu yayıncılığı açısından uygulamada Kanun'un hem yer bakımından hem de kişiler bakımından uygulama alanı ile ilgili karışıklığa yol açabilecektir. Zira günümüzde bir gazete ya da derginin klasik anlamda matbaa düzeninde basılıp, dağıtılarak satışa sunulmasıyla yayını mümkün iken, aynı gazete ya da derginin bir telefon-faks yoluyla veya bilgisayar ekranında internet hattıyla dünyanın öbür ucuna birkaç saniye içinde yayını da mümkündür. Yazılı basındaki gazete ve mevkutelerin internet yayıncılığı dışında sadece internet yayıncılığı da mevcuttur. Aynı şekilde merkezi dünyanın herhangi bir yerinde bulunan bir haber ajansına bağlanılarak, bu ajansın yayınladığı haberlere de anında ulaşılabilmektedir. Yine bir televizyon yayını uydu sayesinde dünyanın her yerinden izlenebilmektedir. Dolayısıyla bir basın işletmesinin Basın İş Kanunu kapsamına girebilmesi için aranan "Türkiye'de yayınlanma" koşulu, basılıp ortaya çıkarıldığı yer bakımından sınırlanamayan ve aynı anda tüm dünyaya yayın yapan internet ve uydu yayıncılığı bakımından bir anlam ifade etmemekte ve hatta bir karışıklığa yol açmaktadır. "Türkiye'de yayınlanma" koşulu sadece Basın İş Kanunu'nun yer ve kişiler bakımından uygulama alanı ile ilgili sorunlar yaratmamakta, aynı zamanda aynı işi yapan gazeteciler arasında haklı bir nedene dayanmayan bir ayırıma da yol açmaktadır. Örneğin, Türkiye'de çalışan iki ayrı gazetenin muhabirlerinden, gazetesi Türkiye'de yayınlanan muhabir Basın İş Kanunu kapsamına girmekte iken, gazetesi yabancı bir ülkede yayınlanan muhabir ise, Basın İş Kanunu kapsamına girmemektedir.

Basın İş Kanunu'nda radyo ve televizyon yayıncılığında yaşanan gelişmeler dikkate alınarak atfen dahi olsa gerekli düzenlemeler yapıldığı hâlde, iletişim teknolojisinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan ve yaygınlaşan internet ve uydu yayıncılığını dikkate alan düzenlemeler yapılmamıştır. İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler ışığında, değinilen sorunların giderilebilmesi için bir basın işletmesinin Basın İş Kanunu kapsamına girip girmediğinin tespitinde ölçüt alınan "*Türkiye'de yayınlanma*" koşulunun yürürlükten kaldırılması gerektiği açıktır. Ayrıca değinilen sorunların giderilebilmesi açısından, Kanun'da iş yeri kavramının, kavram karmaşasına yer vermeyecek şekilde, anlaşılır bir tanımının yapılması gerekmektedir.

Sıra Sizde 2

Basın iş sözleşmesinin en önemli unsurlarından olan bağımlılık, işçinin belirli veya belirsiz bir süre, işverenin talimatına göre ve onun denetimine bağlı olarak çalışmasını ifade eder. Bağımlılık unsuru, işçiyi işverenin talimatlarına uyma borcu altına sokar. Burada sözü edilen bağımlılık kişisel ve hukuki bağımlılıktır.

Düşünce ve basın özgürlükleri gazeteci ile işvereni arasında güçlü bir bağımlılık ilişkisi kurulmasını engeller. 1982 Anayasası'nın 26. ve 27. maddelerinde düşünce özgürlüğü ve basın özgürlüğü koruma altına alınmıştır. Aynı şekilde Basın Kanunun 3. maddesinde de basının özgür olduğu vurgulanmıştır. Bu özgürlük bilgi edinme, yayma, eleştirme, yorumlama ve eser meydana getirme haklarını kapsar. Anayasa ve Basın Kanunu'nda yer aldığı biçimiyle basın özgürlüğünü, basın iş sözleşmesi kapsamında değerlendirdiğimiz takdirde, gazetecinin işverene olan bağımlılığının gevşek bir bağımlılık olarak algılanmasını gerektirir.

Anayasanın güvence altına aldığı basın ve düşünce özgürlükleri, gazetecinin, kendi işvereni karşısında da korunmasını gerektirir. Bir köşe yazarı günlük siyasi olayları değerlendirirken tamamen basın özgürlüğünün gerektirdiği serbestiye sahip olmalıdır. Gazeteci, görüşlerini açıklarken ve yorumlarını yaparken işverenden herhangi bir talimat almamalıdır.

Sıra Sizde 3

İş Kanunu'na göre işçi ücretinin ilke olarak, işin yapılmasından sonra ve en geç ayda bir ödenmesi gerekir. Ancak iş sözleşmeleri veya toplu iş sözleşmeleri ile ödene süresi bir haftaya kadar indirilebilir. Buna karşın Basın İş Kanunu'na göre gazetecinin ücreti her ay peşin ödenecektir. Dolayısıyla İş Kanununa göre işçiler işin yapılmasından sonra ücrete hak kazanırken, Basın İş Kanununa göre gazeteciler işin yapılmasından önce ücrete hak kazanmaktadırlar.

Sıra Sizde 4

Basın İş Sözleşmesi'nin fesih olmaksızın sona ermesi yanında fesih yoluyla da sona ermektedir. Fesih yoluyla sona ermesi durumunda iki yol mümkündür. Bunlar feshin bildirimli veya bildirim olmadan yapılmasına göre değişmektedir. Bildirimli fesih, belirsiz süreli basın sözleşmelerinde başvurulabilen ve sözleşmeyi belirli bir süre geçtikten sonra sona erdiren irade açıklamasıdır. Bildirimli fesihte iş sözleşmesi fesih beyanı ile birlikte değil, bildirim süresinin sonunda ortadan kalkar. Bildirimli fesihte ayrıca geçerli bir nedene dayanma zorunluluğu bulunmamaktadır. Bildirimsiz fesih, taraflardan birinin iş sözleşmesini haklı sebeplerle derhal sona erdirmesidir. Bu fesih türünün amacı, objektif iyi niyet kuralı gereğince kendisinden sözleşme ilişkisini sürdürmesi beklenemeyecek olan tarafın sözleşmeden kurtulmasına imkan sağlamaktır. Haklı sebeplerin ortaya çıkması hâlinde iş sözleşmesi kendiliğinden sona ermez.

Sıra Sizde 5

17.3.1981 tarih ve 2429 sayılı "*Ulusal Bayram ve Genel Tatiller Hakkındaki Kanun*"da gösterilmiştir. Anılan Kanunun 1. Maddesine göre, *ulusal bayram* yalnız cumhuriyetin ilân edildiği *29 Ekim günüdür*. Bayram 28 Ekim günü saat 13'ten itibaren başlar ve 29 Ekim günü devam eder.

Aynı Kanunun 2. Maddesinde ise, *genel tatil günleri* aynen şu şekilde belirtilmektedir:

Zafer Bayramı: 30 Ağustos günüdür.

Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı: 23 Nisan günüdür.

Ramazan Bayramı: Arife günü saat 13.00'ten itibaren 3,5 gündür.

Kurban Bayramı: Arife günü saat 13.00'ten itibaren 4,5 gündür.

Yılbaşı Tatili: Ocak ayının birinci günüdür.

Atatürk'ü Anma ve Gençlik ve Spor Bayramı: Mayısın 19'uncu günüdür.

Yararlanılan Kaynaklar

Akyiğit E. (2003), **Yeni Mevzuata Göre Hazırlanmış İş Hukuku**, 3. Baskı, Seçkin Yayınları, Ankara.

Çelik N. (2007), **İş Hukuku Dersleri**, Yenilenmiş 29. Bası, Beta Yayınları, İstanbul.

Demir F. (2003), **Yargıtay Kararları Işığında İş Hukuku ve Uygulaması**, Yeniden Düzenlenmiş 3. Baskı, İzmir.

Dönmezer, S. S. (1976**), Basın ve Hukuku**, İ.Ü.H.F. Yayınları, İstanbul.

Eyrenci Ö. (2006), Basın İş Hukuku'nda Çalışma Süreleri ve Fazla Çalışmalar, **Basın İş Hukuku Genel Esaslar ve Uygulama Sorunları**, İstanbul.

Gökçe S. (2010), **Basın İş Sözleşmesine Göre Gazetecilerin Hakları ve Mesleki Sorunları**, Adalet Yayınları, Ankara.

Gökçek Karaca N. (2010), **Gazetecinin Basın İş Kanunu'ndan Doğan Hakları ve Sorumlulukları**, Legal Yayınları, İstanbul.

Göktaş S.- Çil Ş. (2003), **Açıklamalı- İçtihatlı Basın İş Kanunu**, İlgili Mevzuat, Ankara.

Güven E.- Aydın U. (2004), **Bireysel İş Hukuku**, Nisan Kitabevi, Eskişehir.

İçel K.- Ünver Y. (2009), **Kitle Haberleşme Hukuku**, Beta Yayınevi, İstanbul.

İnce E. (1998), **Çalışma Hukuku**, Artı Sağlık ÇKDE. İstanbul.

Narmanlıoğlu Ü. (1994), **İş Hukuku, Ferdi İş İlişkileri**, Barış Yayınları, İzmir.

Özek Ç. (1962), " Basın Hukukumuza Göre Fikir İşçileri ve İşverenler Arasındaki Hukuki Münasebetler" , **İÜHFM**. C. XXVIII. S. 1, İstanbul.

Özek Ç. (1978), **Türk Basın Hukuku**, İÜHF Yayınları, İstanbul.

Sümer, H. H. (2013), **Bireysel Basın İş Hukuku**, Mimoza Yayınları, Konya.

Şakar M. (1996), Gazeteci ve İşveren Arasındaki Basın İş Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Sonuçları", **Halid Kemal Erbil'e Armağan**, İstanbul.

Şakar M. (2002), **Basın İş Hukuku**, Beta Yayınları, İstanbul,

Şuğle M. A. (2001**), İş Hukuku Açısından Gazeteci**, ÇGD Yayınları, Ankara.

Taşman B. (1998), **Bireysel İş Hukuku**, İstanbul.

Tuncay A. C. (1989), Hukuki Yönden Basında İşçi- İşveren İlişkileri, Evrim Yayıncılık, İstanbul.

MEDYADA ÇALIŞMA HAYATI

4

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Sendika kavramı ve sendikal hakları açıklayabilecek,
- Toplu sözleşme ve sendikal hakların basın çalışanlarına sağladığı avantajları değerlendirebilecek,
- Türkiye'deki basın çalışma hayatının tarihsel gelişim süreçlerini analiz edebilecek

bilgi ve becerilere sahip olabilceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Sendikal Haklar
- Toplu Sözleşme
- Basında Sendikal Yapı
- Tekelleşme ve Sendikasızlaştırma

İçindekiler

Medyada Çalışma Hayatı
Basın Çalışma Hayatında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme
GİRİŞ
TEMEL KAVRAMLAR VE TARİHSEL GELİŞİM
BASINDA ÇALIŞMA HAYATI
TÜRK BASININDA SENDİKAL HAYAT VE TOPLU SÖZLEŞME

Basın Çalışma Hayatında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme

GİRİŞ

Küresel çağda sosyal devlet anlayışının iş ve sosyal hayattaki görünür yüzü olan sendikalar, yasal sınırların kendilerine tanımış olduğu olanak çerçevesinde gündeme getirmiş oldukları toplu iş sözleşmeleriyle sosyo-ekonomik hayatı etkilerken, bu sözleşmelerin yasal dayanaklarının ve mevzuatlarının hazırlanmasında sağladıkları katkılarla devlet hayatına da çeşitli katkılar yapmaktadırlar. Bu katkılar çalışma koşullarında çeşitli değişikliklerin yaşanmasına ve çalışma hayatının yasal sınırlarının yeniden şekillenmesini beraberinde getirmektedir. Demokratik sistemlerin sağlıklı işleyişinde bir sigorta görevi yüklenen basın da, aynı zamanda bir sektör olarak faaliyet göstermektedir. Çok sayıda insanın istihdam edildiği bir sektör olarak basın, çalışma hayatında yaşanan dönüşümler ve gelişmelerden çalışanlar ve çalıştıranlar arasındaki iş ilişkilerini ekseninde etkilenmektedir. Bugün dünya üzerinde basın çalışma hayatında rol alan yüz binlerce insanın iş ilişkileri; sendika, meslek örgütlenmeleri ve yasal mekanizmalar gibi yerel, ulusal ve uluslararası birçok örgütlenme tarafından düzenlenmektedir.

TEMEL KAVRAMLAR VE TARİHSEL GELİŞİM

Sendika teriminin tarihsel kökenlerine bakıldığında; "Roma ve Yunan hukuk sistemlerinde kullanılan "syndic" terimine yani sitenin temsilini sağlamakla görevli kimseleri ifade ettiği görülmektedir. Aynı kökten türetilen "sydicat" terimi ise "syndic" in fonksiyonlarını, daha sonra da bu fonksiyonların icrasını ifade etmek için kullanılmıştır. Günümüzdeki anlamıyla sendika terimi ise sanayi devriminden sonra ortaya çıkmıştır" (Işık, 1962). Geray (1978) sendika kavramını; çalışanların veya işverenlerin mesleki alandaki hak ve çıkarlarının korunması amacıyla karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma çerçevesinde kurdukları iş örgütlenmeleri olarak tanımlamaktadır.Sendika kavramının ilk tanımlamalarında tek taraf olarak yer alan işçiler ifadesi, zamanla tüm çalışanları ve çalıştıranları da kapsayacak şekilde değişime uğramıştır (Mahiroğulları, 2011).

Yasal olarak ele alındığında ise 2821 sayılı Sendikalar Yasası'nın 2. maddesine göre sendika; işçilerin veya işverenlerin çalışma ilişkilerinde ortak ekonomik ve toplumsal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için meydana getirdikleri, tüzel kişiliğe sahip kuruluşlara denir. Bu konuyla ilişkili olarak Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 51. maddesinde de işçi ve işveren örgütlenmeleri ile ilgili olarak düzenlemelere yer vermiştir. Söz konusu düzenleme; çalışan ve işverenlerin, üyelerin çalışma ilişkilerinde, ekonomik ve sosyal hak ve menfaatlerini korumak ve geliştirmek için önceden izin almaksızın sendikalar ve üst kuruluşlar kurma, bunlara serbestçe üye olma ve üyelikten serbestçe çekilme hakları-

na sahip olduklarını belirtmektedir (Öztürk, 2013). Bugün sendikaların toplumsal yapıda kaplamış oldukları alan ve üretmiş oldukları önem açısından bakıldığında sendikalar; üye sayılarının çokluğu ve büyük rakamlara ulaşan malvarlıklarıyla, toplu iş sözleşmesi ve grev-lokavt haklarıyla, toplum hayatının iktisadi, sosyal ve siyasal düzenini yakından etkileyen kuruluşlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Demir, 2006).

Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi

Sanayi Devrimi ya da Endüstri Devrimi; Avrupa'da 18. ve 19. yüzyıllarda yeni buluşların üretime olan etkisi ve buhar gücüyle çalışan makinelerin makineleşmiş endüstriyi doğurması, bu gelişmelerin de Avrupa'daki sermaye birikimini arttırmasına denir. Sanayi Devrimi, ilk olarak Birleşik Krallık'ta ortaya çıkmış, ardından Batı Avrupa, Kuzey Amerika ve Japonya'ya sıçramış ve ardından bütün dünyaya yayılmıştır.

İlk olarak Sanayi Devriminin gerçekleştiği ülkelerde ortaya çıkan sendikalar, ücret karşılığında çalışma düzeninin çalışma hayatına kazandırmış olduğu örgütlenmeler olarak kabul edilmektedir. "Sanayi devriminin ortaya çıktığı ilk ülke olan İngiltere aynı zamanda sendikacılığında ilk ortaya çıktığı ülke olmuştur" (Işıklı, 2003, s. 17). Sendikalar, sanayi devrimi sonrasında endüstrileşmenin ortaya çıkarmış olduğu kötü koşullarda çalışmak zorunda kalan insanlar ve onlara bu iş karşılığı ücret ödeyen kişiler arasındaki ilişkilerin çalışan lehine düzenlenmesi amacıyla oluşturulmuş sosyal örgütlenmeler olarak ortaya çıkmıştır. İşçiler olarak adlandırılan bu çalışan grubun çalışma koşullarını düzeltmek ve iyi bir yaşam standardını yakalamak amacıyla taleplerini örgütlü bir biçimde dile getirme arayışı sendikaların kuruluş süreçlerini ve yaygınlaşmalarını hızlandırmıştır. "Başlangıçta yardım sandığı ve mesleki dayanışma şeklinde ortaya çıkan bu örgütler, zamanla çalışma hayatına ilişkin her alanda temsil ettiği kesimin talebini dile getiren ve taraf olarak ortaya koyan örgütler hâline dönüşmüştür" (Güneş, 2013, s. 63).

İlk sendikaların önemli bir bölümü, belirli bir meslekten işçiyi bünyesinde barındıran "meslek sendikaları"dır. Bu sendikalar çoğunlukla vasıflı işçileri örgütleyen yapılar olarak faaliyet göstermiştir. Bu nedenle 18. yüzyılda sendikacılık işçilerle özdeş bir kavram olarak görülmüş ve bu süreçte verilen mücadele emeğin mücadelesi olarak algılanmıştır. Dolayısıyla bu yıllarda birçok ülkede en yaygın görülen sendika türü, işçi sınıfının en nitelikli veya vasıflı kesimlerinin biraraya geldiği meslek sendikaları olmuştur (Koç, 1998). 19. yüzyılda da devam eden bu durum nedeniyle; işçi sendikaları üyelerinin haklarını elde etmek için mücadele verirken, kamu görevlileri, nispeten daha iyi çalışma koşulları ve ücrete sahip olduklarından kendilerini bu mücadelenin dışında tutmuşlardır (Güneş, 2013). İlk memur örgütlenmesi 1890 yılında Amerika Birleşik Devletleri'ndeki posta işletmesinde kurulmuş, 1917 yılında da Amerikan kongresi tarafından kabul edilmiştir. Amerika'da kurulan memur sendikaları, çalışma koşullarının düzenlenmesi, kendi çıkarları ile ilgili yasaların çıkartılması, daha iyi hizmet koşulları sağlanması, yeterlilik sisteminin korunması ve kredi kolaylıkları sağlanması gibi konularla ilgilenmeyi amaçlamıştır. İngiltere'de ise memurların ilk örgütlenmesi 1908 yılında başlamış, 1916 yılında Whitley Meclisleri olarak adlandırılan kurullar kurulmuştur. Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra hizmet koşullarının saptanması konusunda zorunlu olarak bu kurulların hakemliğine başvurulmuştur. Fransa'da ise memur sendikalarının kurulması II. Dünya Savaşı sonrasına kalmış, memurlara sendika hakkı 1946 yılından itibaren tanınmıştır (Tortop, 1994).

Meslek Sendikaları, işkolu ve iş yeri ayrımı yapmaksızın aynı meslekte çalışan işçileri bir araya getiren sendikalardır. Meslek sendikaları, sendikacılığın doğuşunun ve gelişiminin izlendiği ilk yıllarda, az sayıda ancak yüksek vasıflı işçilere dayanan bazı endüstrilerde ortaya çıkmış ve sendikal hareketin temelini oluşturmuştur. Günümüzde ise yerlerini iş yeri sendikalarına bırakmışlardır.

Modern dünyada sendikalar, siyasi sistem ve kalkınma seviyeleri farklı olan ülkelerde dahi iş hayatının ve sosyal hayatın vazgeçilmez unsurları olarak faaliyet göstermektedir. Varlık sebebi, dünyanın siyasi ve sosyo-ekonomik seyri içerisinde, çalışanların, insanca yaşama arzusunu karşılamak olmuştur. Bugün gelinen noktada demokratik toplumun temel unsurlarından biri olan sendikacılık; tarihsel süreç içerisinde çalışanların yaşam standartlarının korunması ve geliştirilmesinde, çalışma hayatında adalet ve eşitliğin sağlanmasında, çalışma koşullarının iyileştirilmesinde ve piyasa ekonomisinin işleyişi içerisinde ekonomik ve sosyal hakların unutulmamasında önemli rol oynamış ve yüzyılı aşkın bir süredir de kendini vazgeçilmez bir sosyal taraf olarak kabul ettirmiştir (Selamoğlu, 2003).

Resim 4.1

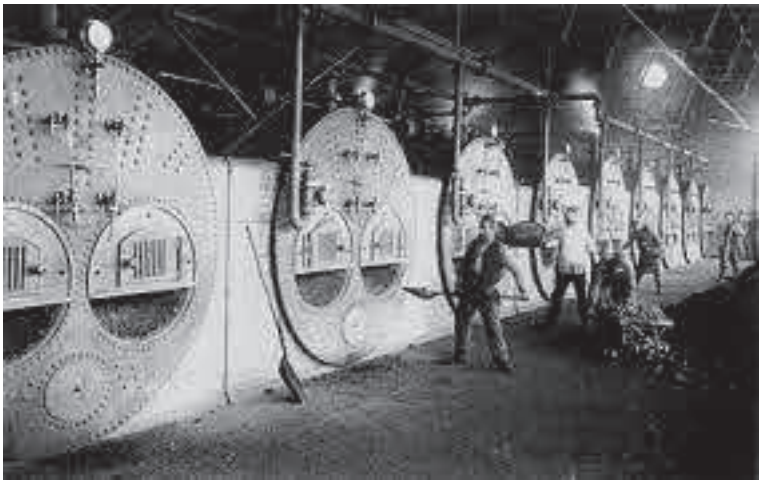

Çalışma hayatında sendikaların gelişimi tarihsel bir süreç içerisinde gerçekleşmiştir.

Kaynak: *http://www.tarihhaber.net/osmanlida-isci-sinifi-konulu-konferans/*

Sendikal Haklar

Sendikaların ortaya çıkış sürecinde olduğu gibi, çalışanlara ve işverenlere dönük sendikal hakların ortaya çıkışı da ilk olarak demokratik Batı ülkelerinde gerçekleşmiştir. Temelinde demokratik gelişim sürecinin etkili olduğu düşünüldüğünde, sendikal hakların demokratik haklar ile eş zamanlı olarak ortaya çıktığı kabul edilmektedir. Bu durumun pratikte geçerlilik kazanması ise uzun süreli bir mücadelenin yaşanmasını gerekli kılmıştır. Demokratik hakların gelişim sürecine paralel olarak, bugünkü anlamda kabul edilmiş olan sendikal hakların oluşum ve gelişim süreçlerinde 1917 yılında Rusya'da yaşanan sosyalist devrimin ve sonrasında 1919 yılında kurulan Uluslararası Çalışma Örgütü'nün (ILO) büyük etkisi olduğu kabul edilmektedir (Güneş, 2013). Bu olaylar sayesinde siyasal karar alma mekanizmalarınca önemli bir güç olarak kabul edilmeye başlanan kitlenin ve bu kitleyi oluşturan çoğunluğu çalışan olan bireylerin çalışma hayatına yönelik talepleri ve beklentileri yüksek sesle ifade edilmeye başlanmıştır. Bu gelişmeler gelişen demokrasilerde sendikaların sivil toplumda kabul görmesini ve beraberinde sendikal hakların hem sivil hem de siyasal süreçlerde önem kazanmasını hızlandırmıştır.

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO); 1919'da Versailles Barış Anlaşması uyarınca kurulmuş ve 1946 yılında Birleşmiş Milletlerin uzmanlık kuruluşu olmuştur. Sosyal adalet ilkeleri, evrensel insan ve çalışma haklarının korunması temelinde kurulmuştur. ILO uluslararası çalışma standartlarını sözleşmeler ve tavsiyeler yoluyla ifade etmektedir. Bu sözleşme ve tavsiyeler temel çalışma hakları, örgütlenme hakkı, toplu pazarlık, zoraki emeğin ortadan kaldırılması, fırsat eşitliği ve çalışma hayatı ile ilişkili diğer konularda asgari standartlar koymaktadır.

Bu gelişmelere paralel olarak demokratik Batı ülkelerinde yaşanan gelişmelerin anayasal ve yasal süreçleri ortaya çıkarmasıyla birlikte öncelikle işçileri kapsayacak şekilde kullanılan sendikal hakların, bütün çalışma yaşamını kapsayacak şekilde yeniden ele alınması söz konusu olmuştur. Başlangıçta işin doğası gereği işçilerin, çalışma yaşamına ilişkin sorunlarını çözmek, ortak çıkarlarını ve haklarını korumak, geliştirmek için kullanılan bir hak olarak değerlendirilmiş olan sendikal hakların, zamanla tüm çalışanları içine alacak şekilde yeniden yorumlanması yapılmıştır. Bu süreç beraberinde demokratik sistemin işleyişi için hayati bir öneme sahip olan sendikaların ve sendikal hakların, nüfusun önemli bir bölümünü oluşturan ücretlilerin sendikalar aracılığı ile ülkenin iktisadi, sosyal ve siyasi hayatında söz sahibi olmalarını sağlamıştır (Demir, 2006).

Türkiye'deki durum ise biraz daha farklı bir işleyiş sürecine sahiptir. Osmanlı İmparatorluğu döneminden cumhuriyetin ilk yıllarına kadar sendikal haklara yönelik toplumsal bir talebin olmadığı görülmektedir. Bu süreçte ülkemizdeki *Örgütlenme hakkını;* sivil toplum örgütleri gibi örgütlenmelerin ve sendikal hakların oluşmasını modern dünya ülkelerinin etkisi ve baskıyla devletin kendisi topluma önermek zorunda kalmıştır (Özerkmen, 2003). 17 Şubat 1923'te Cumhuriyet hükümetinin ekonomik kalkınma programını sapta-

mak amacıyla, Atatürk tarafından düzenlenen *İzmir İktisat Kongresi* sendikal örgütlenme açısından önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü bu tarihte işçiler kısmen de ayrı olsa örgütlenmenin verdiği etkiyle hükümet tarafından bir varlık olarak kabul edilip, kongreye çağrılmışlardır (Sülker, 1973).

Resim 4.2

Toplu gösteriler ve yürüyüşler sendikal hakların elde edilmesinde önemli roller oynamıştır.

Kaynak: *http://www.isteataturk.com/haber/3069/sumerbank-nazilli-basma-fabrikasinin-acilisinda-09101937*

"1932 yılında Türkiye'nin *Uluslararası Çalışma Örgütüne* (ILO) üye olması, Türkiye'nin birçok uluslararası anlaşmaya imza atarak ülkeyi konuyla ilgili iç mevzuatını da imzalamış olduğu anlaşmalara uyumlu hâle getirmeye mecbur bırakmıştır" (Turan, 1999, s. 2). Bu süre içerisinde Türkiye toplamda ILO'nun önermiş olduğu 57 adet sözleşmeye imza atarak, çalışma hayatı ve sendikal haklarla ilgili köklü bir değişimin başlatıcısı olmuştur. Bu sözleşmelerden en önemlisi kuşkusuz *Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası*'dır. Söz konusu Anayasa; günlük ve haftalık maksimum çalışma saatlerinin düzenlenmesi, işçilerin işe alınması, işsizliğe karşı mücadele, yeterli yaşam koşullarını sağlayacak bir ücretin güvence altına alınması ve sendika özgürlüğü ilkesi gibi iş hayatını düzenleyen sendikal örgütlenme ve haklarla ilgili temel şartların onaylanmasına yer verdiği için, Türkiye üyeliği kabul etmekle bu ilkeyi de kabul etmiş sayılmaktadır (ILO Anayasası). Ayrıca Türkiye'nin ILO'ya üye olması kendi bünyesinde bazı anayasal ve yasal düzenlemeleri de zorunlu kılmıştır. "20 Şubat 1947 Tarihinde yürürlüğe giren *5018 Sayılı İşçi ve İşveren Sendikaları ve Sendika Birlikleri Hakkında Yasa* ile sendikacılık hareketlerinin denetim ve güdüm altına alınması amaçlanmıştır" (Özerkmen, 2003, s. 244). Bu sürecin devamında ise Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 51. maddesi bütün işçilere; ekonomik, sosyal hak ve çıkarlarını korumak, geliştirmek amacıyla, kimseden izin almaksızın, sendikalara üye olma hak ve özgürlüğünü tanımaktadır. Yine Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 53. maddesi, bütün işçilere ekonomik ve sosyal durumlarını, çalışma koşullarını düzenlemek amacıyla toplu iş sözleşmesi yapma hakkını da tanımaktadır (T.C. Anayasası, 2015).

Bu bağlamda sendikal hakların demokratik rejimlerde yasal olarak güvence altına alındığı, ayrıca demokrasi ve sosyal devlet ilkelerine uygun olarak, milli gelirin adil dağılımına ve dolayısıyla sosyal adaletin gerçekleşmesine katkı yaptığı unutulmamalıdır. Böylece, önceleri işçi sınıfının mücadelesi olarak görülen sendikalaşma hareketleri ve sendikal haklar,zaman içerisinde tüm çalışanların ortak hak ve çıkarları gerçekleştirme adına oluşturdukları sivil örgütlenmeler olarak iş hayatında ve toplumsal hayatta kalıcı bir yer edin-

miştir (Turan, 1999). Sonuç olarak örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakkından oluşan sendikal haklar kavramı hem iç hukuk tarafından hem de uluslararası hukuk tarafından güvenceye kavuşturulmaya çalışılan bir konudur. Bireylerin ya da ücret karşılığı çalışanların ortak çıkarlarını korumak amacıyla bir araya gelmelerini, diğer bir ifadeyle örgütlenmelerini kapsayan *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi* gibi birçok uluslararası sözleşmede de sendikal haklar yer almıştır (Güneş, 2013). Demokratikleşme sürecine çok yönlü katkı sağlayan sendikal örgütlenmeler ve sendikal hakların meslek kollarına göre farklı bir gelişim süreci geçirdiği bilinmektedir. İşçi örgütlenmeleri için daha gelişmiş ve kapsamlı bir gelişim sürecini bünyesinde barındıran sendikalaşma hareketleri, farklı meslek kolları için ne yazık ki geçerli olamamıştır. Bu meslek kollarından biri de birkaç işkolunu bünyesinde barındıran basın çalışma hayatıdır.

Sendikal Haklar kavramı hangi bileşenlerden oluşmaktadır?

SIRA SİZDE 1

BASINDA ÇALIŞMA HAYATI

İş hayatındaki ilişkiler sektörlerin işleyişi açısından bazı değişiklikler ya da farklılıklar gösterse de iş hayatı bütün sektörler için geçerli olan birtakım ortak kurallar üzerinden işlemektedir. Basın sektörü de iş hayatındaki ilişkileri düzenleyen bu ortak kuralların geçerli olduğu bir sektör olarak kabul edilmektedir. Etkisi, gücü ve sosyal rolü açısından *dördüncü güç* olarak tanımlanan bir endüstrinin sektör olarak ele alınması kuşkusuz bazı zorlukları ve karışık ilişkiler ağını ortaya çıkarmaktadır. Her ne kadar *Uluslararası Çalışma Örgütü* (ILO) gibi uluslararası birçok kurum ve kuruluş, basına dördüncü güç olarak demokratik sürecin gelişimi ve işleyişi için hayati bir önem atfetse de bu durum basının bir sektör olduğu, bu sektörde de iş ilişkilerinin bulunduğu ve sektörün gittikçe büyüyen bir endüstriye dönüştüğü gerçeğini ortadan kaldırmamaktadır.

Ayrıca basın kuruluşlarının sahiplerinin iddia ettikleri gibi basın materyalleri demokratik sürecin geleceğini garantiye alan ve toplumu bilgilendiren içerikler olsa da, bütün basın içeriklerinin bir ürün olduğu ve bu ürünlerin bireysel çalışanlar tarafından iş ilişkilerden de etkilenen bir süreçte üretildiği unutulmamalıdır. Bu bağlamda diğer mesleklerde olduğu gibi basın alanında da çalışanların haklarını korumak ve işverenle ilişkilerini düzenlemek için sendikal yapılanmalara ve örgütlenmelere gerek duyulmaktadır. "Zaten bir ülkede basının görevlerini tam anlamıyla yerine getirebilmesi için basın özgürlüğü ve basın çalışanlarının temel haklarının sağlanmış olması gerekmektedir" (Yücedoğan, 2000, s. 136).

Dördüncü Güç; Demokratik sistemlerin işlerliğini sağlama için yasama, yürütme ve yargı dışında dördüncü güç olarak medya kabul edilmektedir. Medya; kitleleri yaşanan olaylar hakkında haberdar eden, toplumun bilgilendirilmesinde görev alan, eğitilmesinde ve toplumsal sorunlar üzerinde tartışma platformları oluşturabilen gazete, dergi, TV, radyo, İnternet gibi kitle iletişimini sağlayan araçlar toplamına verilen isimdir.

Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme

Basında çalışma hayatı, sendikal yapı ve sendikal haklar konuları tarihsel bir bakış açısıyla ele alındığında ilk dikkat çeken konu, gazeteciler tarafından oluşturulan bazı meslek toplulukları olmuştur. Bu topluluklar ya da mesleki anlamdaki ilk gazeteci örgütleri, dostluk bağlarının geliştirilmesi ve ahlaki standartların belirlenmesi gibi amaçlarla dernek şeklinde kurulan ve daha çok gazetecilerin mesleki ve sosyal anlamda amaçlarını gerçekleştirmek istedikleri örgütlenmeler olmuştur. Başlangıçta gazeteciler kendilerini toplum adına çalışan profesyoneller olarak tanımladıkları ve kendilerini işçi olarak görmedikleri için bu örgütlenmeler daha çok sosyal konulara eğilmişler ve basın çalışanlarının çalışma hayatı ya da sendikal hakları gibi konuları sorgulamamışlardır (Barnhurst ve Nerone, 2009). Zamanla endüstrileşmenin de etkisiyle gazetecilerin oluşturdukları bu dernekler, sınıf bilinci, emek ve sermaye gibi kavramlarla arasındaki çelişkiye bağlı olarak ortak ekonomik hak ve çıkarların korunması amacıyla sendikaya dönüşmüştür. Bu dönüşüm sürecinde çalışma hayatından kaynaklanan temel hakları elde etmenin yanı sıra, gazetecilerin mesleki örgütler kurmalarında; eğitim, meslektaşlar arası ilişkilerinin geliştirilmesi,

politik sorunlarla ilgilenme gibi nedenler de ayrıca etkili olmuştur (Karahisar, 2008). 20. yüzyılın başlarında ise basın çalışma hayatında yaşanmaya başlanan profesyonelleşme ve sektörel bazda artan endüstrileşme eğilimleri; bu konuda eğitim verecek okulların, basın kulüplerinin, derneklerin ve hatta sendikaların kurulma sürecini oldukça hızlandırmıştır (Barnhurst ve Nerone, 2009).

SIRA SİZDE 2

Basın çalışanları tarafından oluşturulan ilk sendikal örgütlenmeler neden çalışma hayatı ve sendikal haklar gibi konulara odaklanmamıştır?

Resim 4.3

Modern dünyada basın çalışma içerisinde birçok işkolunu barındıran çok yönlü bir sürece karşılık gelmektedir.

Kaynak: *http://www.haberturkgazetecilik.com.tr/*

Basın çalışanlarının mesleki haklarını geliştirmek, sendikal haklarını korumak ve çalışma koşullarını iyileştirmek için uluslararası düzeyde atılan ilk adım 1926 yılında merkezi Brüksel olarak kurulan ve dünyadaki basın sendikalarının bir araya gelerek oluşturduğu *Uluslararası Gazeteciler Federasyonu* (IFJ) olmuştur. IFJ I. ve II. Dünya Savaşları nedeniyle işlevini tam olarak yerine getirememiştir. Ancak 1951 yılında Fransız Gazeteciler Sendikası'nın girişimi ile yeniden faaliyetlerine başlayabilmiş ve gazetecilerin karşılaştığı zorluklara karşı uluslararası dayanışmayı sağlamayı amaçlayan bir politika benimsemiştir. Bu gelişmeler ışığında 1971 yılında Münih'te kabul edilen ve *Münih Şartı* olarak da bilinen *Gazetecilerin Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi*'nin 5. maddesi gereğince gazetecilerin yalnızca toplu sözleşmelerin avantajlarından yararlanma hakkına sahip olmakla kalmayacakları aynı zamanda maddi ve manevi iş güvencesinin yanı sıra toplumsal konumlarına denk düşen ve ekonomik bağımsızlıklarını garanti eden bir ücret güvencesi sağlayan bireysel bir iş sözleşmesini de yapmaya da hak kazanmaları gerektiği dile getirilmiştir (Demir, 2006).

Münih Şartı dünya genelinde birçok basın örgütlenmesi tarafından benimsenmiş ve hatta *Uluslararası Gazeteciler Federasyonu* (IFJ) tarafından ulusal ve uluslararası basın meslek örgütlenmelerine tavsiye edilmiştir. Ayrıca IFJ'nin hazırlamış olduğu bir rapora (2006) göre soğuk savaş döneminin sona ermesi basındaki sendikal haklar ve sendikalaşma hareketleri açısından birçok fırsatı beraberinde getirmiştir. Bu çerçevede IFJ uluslararası düzeyde farklı basın örgütlenmelerini mesleki açıdan ortak bir çatı altında buluşturarak, basın çalışanlarının mesleki yaşantılarını güvence altına almak için yoğun çaba harcamıştır. 120 ülkeden 160 farklı sendikal oluşumun bir çatı altında toplanmasını sağlayan IFJ, üye sayında da dünya genelinde önemli bir rakama ulaşmayı başarmıştır.

Basın sektöründe çalışanlar tarafından gerçekleştirilmiş olan mesleki bazdaki ilk örgütlü sendikal yapılar ve hak taleplerinin dile getirilmiş olduğu platformlar, teknolojik gelişme ve basın sektöründe yaşanan endüstrileşme süreçlerinden başlangıçta olumlu yönde etkilenmiştir. Ne yazık ki zamanla mesleki anlamda gerçekleştirilen bu oluşumlar basın

Deregülasyon; belirli bir iş alanında ya da kesimde devlet kısıtlamalarının azaltılması ya da tamamen kaldırılması durumudur. Basın sektöründe deregülasyonun mantığı ise kamu yayıncılığı ve devletin basın alanından çekilmesi, sadece hukuki düzenlemeleri yapması, bu durumun basın sektöründeki verimliliği de artıracağı,hizmet veya ürünün kalitesini artırırken fiyatı da düşüreceği iddiasına dayanmaktadır.

sektöründe yaşanan yoğun endüstrileşme ve deregülasyon süreçleri karşısında sendikal hakların korunması, çalışma koşullarının iyileştirilmesi gibi basın çalışanlarının evrensel düzeyde talep ettikleri haklarını korumada çok da başarılı olamamıştır. Bu etkilenme durumu basının toplumsal hayattaki ve demokratik siyasetteki yeri konularında önemli tartışmaların başlamasına neden olurken basın çalışma hayatının sorunlarının, çalışanların yasal ve sendikal haklarının, çalışma koşulları gibi iş hayatını doğrudan etkileyen temel konuların görmezden gelinmesine neden olmuştur. Bu süreç beraberinde basın çalışanlarının kariyerleri, çalışma koşulları ve üretkenlikleri, gelecekten beklentileri ve hatta iş hayatlarındaki yapısal durumlarla ilgili önemli sorunlarında görmezden gelinmesine neden olmuştur (Witschge ve Nygren, 2009).

Resim 4.4

Basın çalışanları sendikal hakların güvencesiyle daha iyi koşullarda çalışmaktadırlar.

Kaynak: *http://tr.123rf.com/stok-foto%C4%9Fraf/muhabir.html*

Dünya Basınında Sendikal Yapı

Sendikalaşma, sendikal haklar ve toplu sözleşme gibi konularda Avrupa ve dünyadaki merkez ülkelerden biri olan İngiltere'de basın çalışanlarının sendikal haklarının konusunda negatif yönlü bir ivmenin olduğu dikkat çekmektedir. İngiltere'deki basın çalışanları için çalışma hayatındaki örgütlenme ve toplu sözleşme gibi sendikal haklar konusunda ilk kötüye gidiş 1931 yılında İngiltere'de Eddie Shah tarafından çıkarılan Today gazetesi ile başlamıştır. Eddie Shah'ın basın sektöründe teknolojik imkanları kullanarak ilk kez ilkel bir bilgisayar mantığıyla dizgi işlemlerini yapmasına ve renkli olarak basılmış bir gazete çıkarmasına rağmen, çalışanların sendikal olarak örgütlenmesine izin vermemiş ve diğer gazete sahiplerini de bu konuda teşvik etmiştir (Conboy, 2004). İngiliz basınında sendikal haklarla ilgili yaşanan bu gelişmeler, araya giren II. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş gibi olumsuzluklar nedeniyle inişli çıkışlı bir seyir izlemiş, basın çalışanlarının sendikal hakları İngiltere genelinde olumlu bir seyir izleyememiştir. Basın çalışanları için bu kötüye gidişin zirve yaptığı tarih 1980'ler olmuştur.

İngiltere'de 1980'li yıllarda muhafazakar Başbakan Margaret Thatcher hükümetin başlatmış olduğu yasal düzenlemeler ve medya patronlarını bu konuda teşvik edici politikaları, İngiliz basın çalışanları için hızlı bir sendikasızlaştırma döneminin başlamasına neden olmuştur. *Rupert Murdock*'un 1981 yılında The Times ve Sunday Times markalarını kendi şirketler grubuna dahil etmesi ve bu basın kuruluşlarında tabloidleşmeyi hızlı bir şekilde devreye sokması ile birlikte, İngiltere'de basın sektörünün ticarileştirilmesi süreci hız kazanmıştır (Con-

Rupert Murdoch; Amerika Birleşik Devletleri merkezli News Corporation şirketinin Avustralyalı medya yöneticisi ve hissedarıdır. Ülkesi Avustralya'da gazeteler, dergiler ve televizyonlarla çalışma hayatına başlayan Murdoch, şirketini İngiliz ve Amerikan medyasına doğru genişletmiş ve dünyanın en önemli ve zengin medya patronlarından biri olmuştur. Dünyanın en zenginleri listesinde 9 milyar dolarlık servetiyle 73. sırada bulunmaktadır.

Tabloidleşme; reklam verenlerin geniş izleyici kitlelerine ulaşmak için yaptıkları baskının etkisiyle medyanın ticarileşmesinin bir sonucu olarak doğmuştur. Halkın demokratik yasamda bilgi eksiğini gideren ciddi haberlerin önemini kaybedip yerine eğlence içerikli, skandal haberlerin sayısının basında artmasıdır.

boy, 2004). Özellikle basın çalışanları için gereken toplu sözleşme hakkı yerine patronlara tanınan toplu pazarlık ve esnek istihdam olanakları, birçok basın çalışanının işsiz kalmasına neden olmuştur. Ayrıca *Robert Murdock*'un basın sektöründeki güçlü bir sendikal yapıya sahip matbaa çalışanları üzerinde kurmuş olduğu *News Corporation* şirketi ile baskıyı artırması, sendikal yapının patronlar lehine giderek zayıflamasına neden olmuştur (Franklin ve vd., 2005, s. 58). *Murdock*'un eski basın çalışanları olarak tanımlamış olduğu sendika mensubu kişiler ve İngiliz basınındaki sendikal yapıya karşı üretmiş olduğu yeni politika; şirketlerinde çalıştırmak istediği basın çalışanları ve gazetecilere sözleşmeler önermesi olmuştur (Conboy, 2004). Bu sayede çalışanlarını sendikal yapılanmalardan uzak tutmayı başaran *Murdock,* diğer basın patronlarına da örnek olmuş ve bu süreçte birçok sendika çok sayıda üyesini kaybetmiş ve basın çalışanlarının mesleki güvencesi olan sendikal yapı ağır bir yara almıştır.

Resim 4.5

Rupert Murdock bugün dünyanın en büyük medya şirketlerinden News Corporation'ın ve dünya genelinde birçok ulusal medya şirketinin sahibidir.

Kaynak: *http://www.pophistorydig.com/topics/rupert-murdoch-1976-1977/*

Fransa'da basın çalışanlarının sendikal hakları ve meslek hayatları ile ilgili durum ise 1881 yılında çıkarılan ve bugün birçok maddesiyle yürürlükte olan dünyanın en özgürlükçü basın yasası olarak da tanımlanan yasa ile düzenlenmiştir. Yasanın sunmuş olduğu olanaklar kapsamında birçok yerel sendika kurulmuş ve basın çalışanları mesleki güvence ve ileri düzeyde sendikal haklara kavuşmuştur. Bu durum 1918 yılında kurulan *Ulusal Gazeteciler Sendikası* ile daha da teşkilatlı bir yapıya kavuşarak basın çalışanlarının çalışma koşulları, sendikal hakları ve basının sendikal yapısı iyi bir koruma altına alınmıştır. Hatta dünya genelinde *Büyük Buhran* ya da 1929 ekonomik krizi olarak bilinen krizin Fransız basınını yoğun olarak etkilemesinde basın çalışanlarının üye oldukları sendikaların çalışanların haklarını çok sıkı bir şekilde korumuş olması da rol oynamıştır (Yücedoğan, 1998).

1929 Dünya Ekonomik Krizi veya Büyük Buhran; 1929'da başlayan ve 1930'lu yıllar boyunca devam eden ekonomik buhrana verilen isimdir. Kriz, Kuzey Amerika ve Avrupa'yı merkez almasına rağmen, dünyanın geri kalanında özellikle de sanayileşmiş ülkelerde yıkıcı etkiler yaratmıştır. En çok sanayileşmiş şehirleri vurmuş, bu kentlerde bir işsizler ve evsizler ordusu yaratmıştır.

Amerikan basını içinse basın çalışanlarının sendikal durumları ve toplu sözleşme hakları İngiltere'den çok da farklı değildir. Basın çalışanlarının üye oldukları sendikalar 1960'lı yıllarla birlikte güçlerini ve etkinliklerini kaybetmeye başlamıştır. Bu sendikalardan en çok üyeye sahip olan *Newspaper Guild*'in üye sayısı 1960'dan 1986'ya kadar geçen sürede çok küçük bir artış gösterirken sendikayla sözleşme imzalayan basın kuruluşu sayısı dramatik bir düşüş göstermiştir (McPherson, 2006). Bu durum Amerikalı gazetecilerin ve basın çalışanlarının uzun yıllardır dev basın endüstrilerine karşı sürdürmüş oldukları sendikalaşma ve toplu sözleşme mücadelelerinin başarısızlıkla sonuçlandığını göstermektedir. Bu dev şirketlerin güçlerini birleştirmeleri, basın çalışanlarına karşı birlikte hareket etmeleri gibi nedenler basın çalışanlarının mücadele gücünü azaltmış, sendikal yapıların zarar görmesine ve basın çalışanlarının mesleki haklarını koruyamamalarına neden

olmuştur. Ayrıca mesleki profesyonelleşme, iş yaşamının yeni teknolojilerle yeniden şekillendirilmesi ve sektörel bazda oluşan yoğun sermaye birikimi gibi gerekçeler, basın çalışanlarının sendikalara vermiş oldukları değeri azaltmalarına neden olmuş ve çalışanlar arasındaki kolektif bilinci ortadan kaldırmıştır (Borden, 2007).

Uluslararası Gazeteciler Federasyonu (2006) yayınlamış olduğu bir raporda, her ne kadar 21. yüzyılın beraberinde birçok olumsuzluğu getirdiğini aktarsa da, basın sektöründe kaliteli bir üretim sürecinin gerçekleşmesi ve demokratik sistemin sağlıklı bir denetimi mücadelesi için basın meslek örgütlenmelerinin ve sendikal hakların hayati bir önem arz ettiğini dile getirmektedir. Yine bu rapora göre, son 40 yıl içinde basın sendikaları varlıklarını korumuş olsalar bile, gelişmiş Kuzey Avrupa ülkelerinde bile bu ulusal örgütlenmeler uluslararası şirketlerin ağır baskısı altında kalmışlardır. Bu duruma bir örnek olarak tam 40 yıl sonra Almanya'daki iki basın sendikası 2004 yılında ilk ulusal grevi gerçekleştirmelerine rağmen, grev sonucunda daha kötü çalışma koşullarını kabul etmek zorunda kalmışlardır. Dünya genelinde basın çalışanları açısından sendikal hakların ve koşulların gelişim süreçleri ve bugünkü durumları, kuşkusuz Türkiye içinde aynı hakları elde etmek için uzun yıllardır mücadele eden basın çalışanlarının dikkati çekmektedir. Dolayısıyla Türkiye koşullarında basın çalışanlarının sendikal haklarına da tarihsel bir bakış açısıyla bakmak yararlı olacaktır.

TÜRK BASININDA SENDİKAL HAYAT VE TOPLU SÖZLEŞME

Osmanlı döneminde çıkarılan ilk gazetelerin çoğunun fikir grupları ya da belirli düşünce toplulukları tarafından çıkarılmış olması ve genellikle sektörde çalışan kişilerin bu işi bir meslek olarak yapmamaları, basın çalışanları için sendikal örgütlenmelerin oluşmasını ötelemiştir. Bu nedenle Türkiye özelinde basın çalışanlarının örgütlenme tarihi II. Meşrutiyet'ten başlayıp bugüne kadar uzanan bir dönemi kapsamaktadır. Türk basın çalışanları için sendikal örgütlenmenin başlangıcı olarak kabul edilen *Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti*'nin kuruluş amacı gazetecilerin haklarını korumak ve her yerde temsil edilebilmelerini sağlamak olmuştur. Fakat kongresini toplayamayan bu örgüt kuruluşunu bile tamamlayamamış, ancak 1917'de ilk kongresini toplayabilmiş ve 1930 yılında da *İstanbul Matbuat Cemiyeti* adını alarak faaliyetlerine devam etmiştir. Cemiyet tüzüğünün 3. maddesinde matbuat çalışanlarının mesleklerinde başarılı olmaları, ilerlemeleri, hayatlarını idame ettirebilmeleri ve mesleki anlamda birbirlerine yardım etmelerini önerilmektedir (Demir, 2006). "1903 yılında kurulan *Mürettibin-i Osmaniye Cemiyeti* ise daha çok matbaa çalışanlarının haklarını korumak için oluşturulmuş sendikal bir örgütlenme olarak dikkat çekmektedir" (Soner, 2003, s. 340). O dönemde basın çalışma hayatında matbaa çalışanlarının daha örgütlü ve istikrarlı bir sendikal yapılanma oluşturmuş olduğu dikkatleri çekmektedir. Basın çalışanlarının sendikal haklarının gelişimi ve örgütlenmeleri I. Dünya Savaşı'nın da etkisiyle daha ileri bir tarihe ötelenmiştir. Cumhuriyet dönemi ile birlikte basınla ilişkiler tek yönlü olarak gelişmiş, basın yeni cumhuriyetin siyasal beklentileri doğrultusunda çalışan bir araca dönüşmüştür. Takrir-i Sükun Kanunu, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapatılması ve Menemen olayı gibi durumlar iktidarın basına karşı daha sert bir tutum benimsenmesine neden olurken basın çalışma hayatını düzenleyecek yasal gelişmelerin de ertelenmesini ortaya çıkarmıştır.

Bu süreç 1935 yılına kadar devam etmiştir. 25 Mayıs 1935'te toplanan *Birinci Basın Kongresi*'nde alınan kararlar uyarınca 28.06.1938'de kabul edilen *Basın Birliği Kanunu* ile Türkiye'de yayınlanan gazete ve dergi sahipleri ile bunların ve haber ajanslarının yazı, haber, resim, fotoğraf ve düzeltme işlerinde ücretle, devamlı ve düzenli şekilde çalışarak bu işi kendine meslek edinen kimseler zorunlu olarak Basın Birliği örgütünün çatısı altında toplanmıştır. Meslekle ilgili sorunların çözümü için meslek haysiyet divanları da ilk kez bu

yasayla kurulmuştur (Yücel, 1999). Basın Birliği'nin yönetmeliğinin 5. maddesi gereğince birliğin kurulmasındaki temel amaç; birliğe üye gazetecilerin maddi, manevi, kişisel ve ortak menfaatlerini savunmak ve temin etmek, mesleğin şerefini korumak, meslekte düzeni sağlamak, mesleki dayanışma duygularını güçlendirmek, gazetecilik okulları veya meslek kursları açmak, uluslararası mesleki ilişkiler geliştirmek gibi basın sektöründe çalışan bireylerin çalışma koşullarını iyileştiren ve geliştiren bir bakış açısını oluşturmayı içermektedir (Uzun, 2009, s. 19). Bu başlıkların yanı sıra *Basın Birliği Kanunu* gazete sahipleri ile gazeteciler arasındaki ilişkileri de düzenlemiştir. Yasa, gazetecinin işe başlamasıyla üç ay içinde sözleşme yapılmasını (md.26), sözleşmenin işveren tarafından feshi hâlinde gazeteciye tazminat ödenmesini (md.27), gazetecinin yıllık izin kullanabilmesini öngörmüştür (md.29) (Uzun, 2009).

Resim 4.6

Osmanlı İmparatorluğu döneminde basın çalışma hayatının düzenlenmesi ve basın çalışanlarının güvence altına alınması mümkün olmamıştır.

Kaynak: *http://politikaakademisi.org/2013/08/26/modernlesme-basin-ve-sansur/*

Öte taraftan *Basın Birliği Kanunu* 1936'da yürürlüğe girmiş olan 3008 sayılı iş yasasının grevi yasaklayan ve grev yapanı cezalandıran içeriğinden de olumsuz etkilenmiştir. Ayrıca 1938 yılında kabul edilen Cemiyetler Yasası ile de "sınıf esasına dayalı" örgüt kurmanın yasaklanmış olması diğer bir deyişle 1946 yılına kadar basın ve diğer sektörlerde sendikalaşma süreçlerinin önce fiilen, daha sonra ise hukuken yok edilmesi anlamına gelmektedir (Koç, 1994). Bu yasaların 1946 yılında demokratikleşme süreci içinde batılı ülkelerde benzeri bulunmadığı gerekçesiyle yürürlükten kaldırılması, basın çalışanları için bir süreliğine daha sendikal örgütlenmelerin kurulmasını beklemeyi gerektirmiştir (Yücel, 1999, s. 221). Özellikle gazete sahiplerinin kendilerini çalışanlarına karşı yükümlülük altına sokan bu yasaya ilişkin rahatsızlıklarını açıkça dile getirmeye başlamaları yasanın yürürlükten kaldırmasını hızlandırmıştır (Uzun, 2009, s. 22). Bu durum gazetecilerin iş yaşamındaki hakları ve mesleki örgütlenmeleri ile ilgili düzenlemeler açısından mesleki anlamda bir boşluk oluşmasına neden olmuştur. Bu boşluk çok partili hayata geçişten sonra Demokrat Parti hükümetinin yapacağı düzenlemelerle ortadan kaldırılacaktır.

Demokrat Parti, Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme

Demokrat Parti 1950'de iktidara gelir gelmez daha önce vermiş olduğu söze sadık kalarak basın yasasını liberal bir çizgide yeniden ele almıştır. Bu çerçevede hukuk ve basın uzmanlarının da katkısıyla karşılaştırmalı hukuk bakımından dünyanın en özgürlükçü ve demokrat yasalarından birini çıkarmıştır (Koloğlu, 2009). "Bu yasanın yürürlüğe girmesinden sonra 20 Haziran 1952'de çıkarılan 5953 sayılı *Basın Mesleğinde Çalışanlarla Ça-*

lıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun ile 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı iş yasası kapsamına girmeyen fikir işçilerinin hakların düzenlenmesi yapılmış ve basın çalışanları iş hayatlarında önemli haklar elde etmişlerdir" (Soner, 2003, s. 340). Bu yasa gazetecilerin ve basın çalışanlarının mesleki düzeydeki beklentilerini karşılayacak ya da bu beklentilere katkı yapacak birçok detayı içermektedir. Yasayla birlikte gazeteciler sendika kurabilme hakkını elde etmiş, sosyal sigortalardan yararlanmaya başlamış ve basın çalışanlarını mesleki anlamda güvence altına alan işverenle sözleşme yapabilme hakkını da elde etmişlerdir (Uzun, 2009). "Bu yasanın basın çalışanları için getirmiş olduğu yenilikler arasında iş akdinin feshinde ihbar süresi, kıdem tazminatı, ek bir işte çalışma imkanı, ücretin peşin olarak ödenmesi gibi ilk kez uygulanan yenilikler de bulunmaktadır" (Öke, 1994, s. 182). Hâlen yürürlükte olan bu kanuna dönemin patronları tepki göstermiş, Akşam, Cumhuriyet, Dünya, Hürriyet, Milliyet, Tercüman, Vatan, Yeni İstanbul ve Yeni Sabah gazetelerinin sahipleri üç gün gazete çıkarmamışlardır. Bu gazetelerde çalışan gazeteciler ise *Türkiye Gazeteciler Sendikası*'nın desteğiyle bu üç gün boyunca Basın adlı bir gazete yayınlamışlardır. Bugün bu yasanın değiştirildiği 10 Ocak tarihi de *Çalışan Gazeteciler Günü* olarak kutlanmaktadır (Sözeri, 2015).

Altun'a (1995) göre 5953 sayılı kanun dönemin çalışma koşulları göz önüne alındığında reform sayılabilecek hükümler içermektedir. Reform niteliğindeki yeniliklerden birisi de, o güne kadar devlet memurlarına verilen yıllık izin hakkının, basın çalışanları içinde gazetecilere de verilmiş olmasıdır. Ayrıca Ramazan ve Kurban bayramlarında gazetelerin yayınlanmasının yasaklanması ile bütün basın çalışanları için bir tatil dönemi de yasa sayesinde oluşturulmuştur. Bu yasal düzenlemelerin oluşturduğu pozitif atmosfer kısa sürede basın alanında çalışanların haklarını korumak ve çalışma hayatında karşılaşmış oldukları sorunları çözmek için kurulan Türkiye'nin ilk basın sendikasını ortaya çıkarmıştır. Bu süreçte Türkiye'de basın alanında kurulan ilk sendika, 1952 yılında kabul edilen 5953 sayılı *Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun*'a dayanarak yine aynı yıl kurulmuş olan *İstanbul Gazeteciler Sendikası*'dır. "Bu isimle bir süre faaliyetlerine devam eden sendika; 1957 yılında, kendisinden sonra kurulan öteki sendikaların da katılmasıyla *Türkiye Gazeteciler Sendikaları Federasyonu* çatısı altında birleşmiştir. 1963 yılında kabul edilen *Sendikalar Kanunu*'nun yürürlüğe girmesinden sonra *Türkiye Gazeteciler Sendikası* (TGS) adını almıştır" (Yücel, 1999, s. 222).

5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanunu'nun basın çalışanlarının çalışma hayatına ne tür katkılar yapmıştır?

SIRA SİZDE 3

Bu gelişmelere paralel olarak basın sektöründe toplu sözleşme konusu kısmen de olsa ele alınmış ve bir çözüm önerisi üretilmeye çalışılmıştır. Türk basın sektöründe ücretin belirli bir standarda kavuşturulması konusundaki ilk girişim 1950 yılı sonrasına rastlamaktadır. Yukarıda sözü edilen 5953 sayılı yasa gazetecilere sendika kurma hakkı tanısa da toplu sözleşme hakkı mevcut olmadığı için gazetecilerin ücretlerini yine bireysel olarak işçi ve işveren arasında varılan anlaşma çerçevesinde 1954 yılına kadar belirlenmiştir. 1954 yılında çıkartılan ve *Basın Mesleğinde Çalışanlarla-Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetler Hakkında Kanun*'da değişiklik yapan 6253 sayılı kanun ile gazetecilerin asgari ücretinin kurulacak bir komisyon aracılığıyla kararlaştırılması hükme bağlanmıştır. Bu çerçevede dönemin Çalışma Bakanlığı 29 Ocak 1955'de Gazetecilerin Asgari Ücretlerinin Tespitine Dair Talimname'yi yayınlamış ve talimnamenin 20. maddesi uyarınca 20 Şubat 1955 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Altun, 1995). Fakat bu durum tam anlamıyla bir toplu sözleşme olmaktan uzak, daha çok basın çalışanlarının ve özellikle gazetecilerin asgari ücretlerinin belirlendiği bir düzenleme olarak kabul edilmelidir.

Basın çalışanlarının lehine işleyen bu süreçte, işverenler de 29.06.1954'te kurulan *Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası* (TGSS) çatısı altında birleşerek, kendileri aleyhine hükümler içerdiğini düşündükleri Basın İş Kanunu'nda yapılmasını istedikleri değişiklikleri bir muhtıra hazırlayarak 18.02.1955'te Başbakan Adnan Menderes'e sunmuştur. *Basın Mesleğinde Çalışanlar ile Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Yeni Esaslara Göre Tanzimi Hakkında Türkiye Gazete Sahipleri Sendikası'nın Dileklerini Muhtevi Muhtıradır* başlıklı 15 sayfalık metindeki taleplerden bazıları; sözleşme mecburiyetinin hafifletilmesi, kıdem tazminatının 1952 sonrasına döndürülmesi, fesihte ihbar müddetinin azaltılması, denemenin tekrarlanması, mülki amire sözleşme bildiriminin kaldırılmasıdır. Bunlarla ilgili kanun maddeleri değiştirilmese de uygulamalarının işverenler lehine hafifletildiği söylenebilir (Üstün, 2013). Çünkü *İstanbul Gazeteciler Sendikası*'nın Basın İş Kanunu'nun eksiklerini ve mesleğin diğer sorunlarını ele almak için düzenlediği *Türkiye Gazeteciler Konferansı*'na sunduğu raporda sıralanan sorunlar bu varsayımı doğrular niteliktedir. Birçok gazete sahibi gazetecilerle sözleşme yapmamıştır. Kanun sözleşmenin yazılı olmasını emrettiği hâlde bazı işverenler sözleşmenin sözlü olduğunu ileri sürmüş ve sözleşme yapmaktan ısrarla kaçınmışlardır. "Bu durum karşısında Çalışma Bakanlığı, çeşitli ikazlara, uyarılara ve şikayetlere rağmen basın sektöründe çalışan gazetecilerin yazılı mukavele ile çalışıp çalışmadıkları durumunu incelememiştir" (Üstün, 2013, s. 164). Bu gelişmeler dikkatle takip eden *İstanbul Gazeteciler Sendikası* (İGS) bir rapor hazırlamış ve raporunda tatil, fesihte tazminat, tip mukavele, mesleki sigorta, bir maaş ek ücret, asgari ücret ve yaptırımların artırılması gibi konularda değişiklik talep etmiştir. Bu talep Başbakan Adnan Menderes'ten tepki görmüş ve Menderes sendikayı kapatmakla tehdit etmiştir (Üstün, 2000). Bu süreçte tercihini gazete sahiplerinden yana kullanan Menderes döneminde sonuç alamayan İGS, 27 Mayıs 1960'da yapılan darbeden sonra yapılacak olan 1961 Anayasası ve yasal düzenlemeleri beklemek zorunda kalmıştır.

1961 Anayasası ve Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme

27 Mayıs 1960'ta yapılan askeri darbe basın çalışma hayatı için yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. Bu yeni dönem, yapılan yeni anayasa ile basın çalışanlarının çalışma hayatına yeni kazanımlar sağlamıştır. Özellikle İGS, 27 Mayıs 1960 darbesinden sonra yasama yetkisini kullanan *Milli Birlik Komitesi* üyelerini ikna ederek, 04.01.1961 tarih ve 212 sayılı kanunla Basın İş Kanunu'nda önemli değişiklikler yapılmasını sağlamıştır. Gazete sahiplerinin tepkiyle karşıladığı 212 sayılı kanun ile yapılan değişiklikler, İş Kanunu ve 5953 sayılı Basın İş Kanunu'nun çalışanlara sağladığı haklara ilave yük getirmemiştir. Sadece eski hak ve yükler bir basın çalışanı olan gazeteci lehine iyileştirilmiştir (Zaim,1961). 212 sayılı kanun değişikliğinin sağlamış olduğu iyileştirmeler 1963 yılında yürürlüğe girecek olan Sendikalar Kanunu ile toplu sözleşme sürecinin geniş bir çerçevede uygulanmaya konulmasını da beraberinde getirmiştir. "Basın sektöründeki genel düzenleme olan Basın-iş Kanunu'nun 11 yeni maddesiyle devreye giren toplu sözleşmeler basın çalışanlarının çalışma koşullarını oldukça ileri bir düzeye çıkarmıştır" (Öke, 1995, s. 192). Bu süreçte ayrıca basın çalışanlarının ve gazetecilerin çalışma ilişkileri 1963'te çıkarılan 275 sayılı toplu sözleşme, lokavt ve grev kanunu ile yeniden düzenlenmiştir. O tarihte *Türkiye Gazeteciler Sendikası* adını almış olan *İstanbul Gazeteciler Sendikası,* gazetecilik iş kolunda ilk toplu sözleşmeyi 1 Şubat 1964'te Cumhuriyet ve Milliyet gazetelerinde imzalamıştır (Şakar, 2002). Gerek farklı illerde kurulu sendikalar ölçeğinde, gerekse *Türkiye Gazeteciler Sendikası* bünyesinde sadece 212 sayılı yasaya bağlı olarak çalışan gazeteciler ya da fikir işçileri bulunduğu için, bu durum basın iş kolundaki diğer çalışanları kapsamamıştır. Fakat 1961 Anayasası'ndan sonra yürürlüğe giren 274 sayılı sendikalar yasası sendikal faaliyetler açısından bir sorun çıkarmamıştır (Altun, 1995).

Basın İş Kanunu'nda 212 sayılı kanun ile yapılan değişiklikler, basın çalışanlarına toplu sözleşme hakkı sağlamış mıdır?

SIRA SİZDE 4

Genel bir değerlendirme yapıldığında 1960'lı yıllar basın çalışanları için sendikal örgütlenmenin ve toplu sözleşme hakkının yasal güvencelerle sağlandığı bir dönem olarak dikkat çekmektedir. 1960'lı yılların kendine özgü şartlarında düşünüldüğünde 212 sayılı yasa birçok bakımdan ileri hükümler getirmiş ve var olan mevcut düzenlemeleri de iyileştirmiştir. Bu gelişmeler sonrasında var olan basın iş yasası ve genel iş yasası karşılaştırıldığında iki yasa arasında basın çalışanlarının lehine önemli farklılıkların olduğu dikkat çekmektedir. Bu gelişmeler ışığında elde edilen haklar ve yapılan toplu sözleşmeler 1960'ların sonuna kadar başarıyla sürdürülmüştür. Bu süreçte birçok basın çalışanı sendikal yapılanmaların çatısı altında buluşmuş ve çalışma hayatında hem işveren hem de çalışan olarak sendikal yapıları güçlendirmişlerdir. Ancak 12 Mart 1971'de ordunun hükümete bir muhtıra vermesiyle başlayan olağanüstü dönem, özellikle bütün iş kollarındaki çalışanların sendikal hakları konusunda önemli sıkıntıları beraberinde getirmiştir. 1963 yılında yürürlüğe giren 274 sayılı sendikalar yasası 29 Temmuz 1971'de çıkarılan 1317 sayılı kanunla değişikliğe uğramıştır. Bu arada 7 Şubat 1972'de İş Kolları Yönetmeliği'nde yeni bir düzenleme yapılarak *Basın İşkolu ve Gazetecilik İşkolu*'nun birleştirilmesiyle basın çalışanlarının tamamının bir sendika çatısı altında toplanmasına izin verilmiştir (Altun, 1995). Bu gelişme basın çalışanları için daha güçlü ve etkili sendikal yapılanmaların oluşmasına imkan tanımıştır. Basın çalışanları için bu koşullar 1980 askeri darbesine kadar devam etmiş, sonrasında ise 12 Eylül 1980 darbesi basın çalışanları için sendikal hakların ve toplu sözleşme hakkının 1961 öncesindeki eski koşullara dönmesine neden olmuştur.

12 Eylül Sonrasında Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme

12 Eylül sürecinde basına, toplumsal alandaki örgütlenme ve politik hareketlere gelen ciddi yasaklar, sadece basındaki haberciliğe yönelmekle kalmamış, basın içindeki özlük haklarının kısıtlanmasına, örgütlenme ve sendikal hakların ortadan kaldırılmasına kadar varmıştır. 24 Ocak Kararları'nda öngörülen ve 12 Eylül askeri yönetiminin desteğiyle hayata geçirilen örgütlenme ve sendikal hakların kısıtlanması süreci, diğer sektörlerde olduğu gibi basında da hayata geçirilmiştir. Bu kararlar sonrasında uygulanmaya başlanan Neo-liberal ekonomi politikaları farklı sektörlerdeki büyük sermaye sahiplerinin basın sektörüne yatırım yapmasını kolaylaştırmıştır. Askeri yönetimin yasaklamaları ile zaten zor duruma düşen pek çok basın kuruluşu zaman içinde asıl yatırımları basınla ilgili olmayan holdinglerin eline geçmiştir. "Bu süreçle beraber 12 Eylül darbesi ile örgütlenme ve sendikal hakların kısıtlandığı basın sektörü için, iş güvencesiz çalışma ortamı büyük sermayelerin sektöre girmesiyle daha da pekişmiş; sermayenin düşük emek girdisi ve teşviklerle önü açılmıştır" (Durna ve İnal, 2010, s.134).

24 Ocak Kararları, 24 Ocak 1980 tarihinde ekonomik literatüre geçen ve ekonomide liberal eğilimli yapısal dönüşümleri içeren bir programdır. Başbakanlık Müsteşarı Turgut Özal tarafından yeni bir ekonomik istikrar programı olarak hazırlanan program, Türkiye ekonomisinin serbest pazar ekonomisine geçişini planlamaktadır. 24 Ocak 1980'de kamuoyuna açıklandığı için bu ismi almıştır.

Darbe sonrasında yapılan 1982 Anayasası ile çıkartılan Sendikalar Yasası, Toplu Sözleşme Yasası gibi yasalarda basın alanında çalışanlar için sendikal haklar açısından yeterli iyileşmenin sağlanmasına yardımcı olmamıştır. Bu dönemde çıkarılan 2821 Sayılı Kanun eski Sendikalar Kanunu'ndan farklı olarak birbirleriyle bağlantılı işkollarında çalışan işçilerin aynı sendikada örgütlenmelerine olanak sağlamamaktadır. Bu koşullarda daha önce aynı sendikada örgütlenebilen basın çalışanlarının, basın ve yayın işkolunda çalışıyor ise gazetecilik iş kolundaki bir sendikaya üye olması engellenmiştir. Yasaya göre serbest gazetecilerin de sendika kurma veya sendikaya üye olma hakları ellerinden alınmıştır (Şakar, 2002). Bu yeni yasaların iş yeri sendikacılığı yerine, işkolu sendikacılığını getirmiş olması, basın alanında çalışan kol işçilerinin basın sendikalarının dışına itilmesine yol açmıştır.

Ayrıca iş güvenliğinin olmaması, toplu sözleşme ve sendikal hakların zayıflaması, 212 sayılı yasanın uygulanmasındaki aksaklıklar ve bunun sonucunda sendikal hakların işleyememesi, basın çalışanlarını patron ve işten atılma, bir basın grubundan atıldığı zaman patronların yazılı olmasa da kendi aralarında aldıkları kararlar sonucunda başka bir basın grubunda iş bulamama gibi ağır sonuçlar doğurmuştur (Yücedoğan, 2000).

Yaşanan bu gelişmeler basın çalışanları için gereken sendikal büyümeyi durma noktasına getirmiştir. Bu süreçte ayrıca patronların açık açık sendikalara karşı olmaları ve bu doğrultuda ortak hareket etmeleri, basın çalışanları için zor yılların başlangıcı anlamına gelmiştir. Basında sendikal oluşumların engellenebilmesi için patronların uyguladıkları yüksek ücret politikası kısa zamanda karşılığını bulmuştur. Bu politikayı 1982 yılında başlatan Güneş gazetesi, basın çalışanları arasında "profesyonellerin" ortaya çıkmasını hızlandırmış ve sendikal oluşumlara sektörel açıdan ilk darbeyi indirmiştir (Aksoy, 2009a). Profesyonelleşme söylemi basın sektöründeki sendikal örgütlenme mantığını çok kolay bastırmıştır. Böylece Kaya'nın (2009) vurguladığı gibi basından medyaya doğru bir dönüşüm yaşanmış, bu dönüşüm sürecinde meslek içinde ciddi bir farklılaşma ortaya çıkmıştır. Sendikal örgütlenmenin hem askeri yönetim, hem de basın sektörünün yeni patronları tarafından engellendiği bir sürecin sonunda, hem basın çalışanları arasında hem de meslek içindeki bu farklılaşma sıradan muhabirlerle, yıldız gazeteciler ayrımını ortaya çıkarmıştır. Bunun yanında iş hukukunun birtakım yükümlülüklerinden kurtulmak isteyen bazı patronlar, aslında bağımlı olarak çalıştırdıkları işçi niteliğindeki gazetecileri, göstermelik kimi sözleşmelerle serbest gazeteci şeklinde sunmuşlar ve böylece bu gazetecilerin işçi olmanın koruyucu hükümlerinden yararlanmalarını engellemişlerdir (Şuğle, 2000).

12 Eylül Askeri Darbesi ve 24 Ocak Kararları sonrasında işveren sendikaları açısından ise durum tam tersi bir istikamette ilerlemiştir. İşveren sendikaları hem örgütlülük hem ideolojik kararlılık hem de hazırlık anlamında çok gelişmiş ve Başbakan Özal'ın da desteğiyle kamu-özel işveren sendikalarının çalışanlara karşı bütünleşmesi sağlanmıştır. Bu sayede toplu sözleşme ve sendikal yapıların düzenlenmesi daha kolay hâle gelmiş, toplu sözleşmelerin işçi haklarını geliştiren kimliği neredeyse yok edilmiştir. Bu gelişmeler sonrasında, patronlar yoğun sendikasızlaştırma ile toplu sözleşme yükümlülüklerinden kurtulur kurtulmaz, holdinglerin çatısı altında kurmuş oldukları sayısız şirketler arasında basın çalışanlarını şirketten şirkete aktararak kıdem tazminatı yükümlülüğünden kurtulmanın da yollarını aramışlardır (Soner, 2003). Bu durum karşısında dönemin en güçlü sendikal oluşumlarından birisi olan TGS üyelerinin ekonomik, sosyal hak ve çıkarlarını korumak ve geliştirmek için yoğun bir mücadele başlatmıştır. "Ancak özellikle 1980 ve sonrasında ortaya çıkan koşullar, sendikaların etkisiz kılınma çabaları TGS'yi de ciddi biçimde etkilemiş, toplu iş sözleşmesi yapılan gazete ve ajansların sayısı büyük ölçüde azalmıştır" (Yücel, 1999, s. 222).

1990'lar, Tekelleşme ve Sendikasızlaştırma Dönemi

12 Eylül Askeri Darbesi sonrasında uygulanmaya başlanan ekonomideki liberalleşme politikalarıyla hem yapısal hem içerik bakımından basın sektörü yoğun bir değişeme maruz bırakılmıştır. 1980'lerin sonu ve 1990'ların başı itibariyle basın tamamen başka alanlarda yatırımları olan işadamlarının hâkimiyetine girmiştir. Bu nedenle pazarda artan yoğunlaşma ve rekabet, medya patronlarının sendikasızlaştırma politikalarıyla birleşince basın çalışanları iktidar ve medya patronları karşısında sendikal örgütlenme ve toplu sözleşme gibi pazarlık güçlerini kaybetmeye başlamışlardır (Tekin, 2006). Bu süreçte basının mülkiyet biçiminde görülen bu değişim aynı zamanda kendini, maliyet ve finansman yapısında, yasal ve kurumsal alt yapıda ve basın girişimcilerinin davranışlarında göstermiştir. Sektörde güçlü mali ve finansal yapıya sahip olanların, reklam geliri elde edenlerin ayakta

kalabildiği, diğerlerinin ise piyasadan çekilmek zorunda kaldığı bir dönem başlamış; gazetelerin mülkiyet biçimlerindeki bu yeniden yapılanma süreci, basın alanında tekelleşme olgusunu da beraberinde getirmiştir.

Özellikle *Asil Nadir*'in merkezi İngiltere'de bulunana PollyPeck firması aracılığıyla basın piyasasında başlattığı satın almalar, Batı'da tartışılan *tekelleşme* kavramını Türkiye'ye taşımıştır. *Nadir,* 1988'de Günaydın gazetesini 1989'da Güneş gazetesini ve Gelişim Yayınları'nı satın alarak, ilk kez bir gazete ve bir dergi grubunu tek elde toplamıştır. 1990 yılında *Asil Nadir,* ekonomik gerekçelerle basın hayatından çekilirken, 1950 yılında yayın hayatına başlayan Milliyet gazetesini satın alan *Aydın Doğan,* 1994 yılında Hürriyet gazetesini satın alarak bir devrin gazeteci aile profilini ortadan kaldırmış ve sermaye yoğunlaşmasının önemli bir aktörü olarak basın sektöründeki konumunu daha da güçlendirmiştir (Kara, 2005). Bu gelişmeler Türk basınında hem büyük sermayenin basının mülkiyetine egemen olduğu hem de tekelleşmenin temellerinin atıldığı bir dönem olması itibariyle önemlidir.

Tekelleşme; Tekel ya da monopol, bir pazarda belirli bir ürün için üretici ya da dağıtımcı olarak tek bir firmanın bulunması durumudur. Bir tekel, rakip firmaların daha düşük fiyat koyması korkusu olmadan kendi fiyatını belirleme gücüne sahiptir. Tekelleşme, serbest rekabeti ortadan kaldırarak kaynakların verimli kullanımını önleyen bir durum yaratır.

Basının sahiplik yapısında 1990'lı yıllarda *Doğan Medya Grubu*'nu takip ederek tekelleşme sürecinde ön plana çıkan; *Bilgin, Doğuş, İhlas, Çukurova* ve *Uzan* gibi sayıları oldukça az sermaye gruplarının hakimiyeti başlamıştır. Özellikle 1990'lı yıllarda basın sektöründeki patronaj sistemindeki yapısal değişiklik ve nitelik farklılaşması bu alanda çalışan kesimlerin ve çalışma hayatının da çok yönlü ve değişik biçimlerde gelişmelerden etkilenmesi sonucunu doğurmuştur. Mülkiyet yapısında yaşanan bu köklü değişikliklerin diğer bir etkisi de basın çalışanları açısından sendikasızlaşmayı ve toplu sözleşme haklarının sona ermesini beraberinde getirmiş olmasıdır. Böyle bir durumda basın patronları dev şirketlerinin bünyelerinde örgütlenmiş ve toplu sözleşme hakkına sahip bir çalışan grubu istememektedir. "Bunun en güzel örnekleri *Aydın Doğan*'ın 1991'de Milliyet'te, 1994'te ise Hürriyet'te uyguladığı politikalarda görülmektedir" (Kara, 2005, s.116). Bu politikalar sendikasızlaştırma süreci için de bir dönüm noktası olmuştur. Hürriyet, Milliyet, Posta gazetelerinin ve çok sayıda derginin, Hürriyet Haber Ajansı'nın ve Kanal D'nin de sahibi olan *Aydın Doğan* çalışanlarına sözleşme adı altında bir belge imzalatmaya başlamış ve çalışanlara sendikadan ayrılmaları yönünde çeşitli baskılar yapılmıştır (Özgen, 2000). 1980 öncesinde sendikalar oldukça güçlü olmasına karşın, işverenler tarafından uygulanan politikalar ve yeni sermaye yapısında tamamen etkinliklerini yitirmeye başlamıştır. Bu nedenle 1990'lar sendikanın nerdeyse tamamen ortadan kalktığı ve patronların basın iş hayatını şekillendirdiği yıllar olarak kabul edilmiştir (Tılıç, 1998). Bu gelişmeler sonrasında 1994 yılında Anadolu Ajansı, Cumhuriyet Gazetesi, Ulusal Basın Ajansı ve Anka Ajansı dışında sendikalı gazeteci çalıştıran basın kuruluşu kalmamıştır (Yücedoğan, 2000). Dönemin basın çalışanları için en güçlü sendikal örgütlenme olan TGS'nin sendikasızlaştırmaya karşı mücadelesi ve basın çalışanlarının toplu sözleşme hakkını koruyabilme çabaları da karşılıksız kalmıştır. Zaten 1980'li yıllarda toplu sözleşe olanağını büyük ölçüde yitiren TGS, 1995 yılına kadar sektörde herhangi bir toplu sözleşme uygulaması gerçekleştirememiştir. TGS'nin aynı yıl Anadolu Ajansı'nda yaptığı toplu sözleşmeyi teşmil yoluyla ancak 16 gazete ve haber ajansında uygulatmaya çalışması fakat patronların baskısı ve açılan davalar nedeniyle çalışanların sendika üyeliğinden uzak durmaları, basın sektöründeki sendikasızlaştırma ve toplu sözleşmeden yoksun bırakma politikalarının başarıya ulaştığını göstermektedir (Şakar, 2002 ve Aksoy, 2009b).

1990'lar ayrıca basın çalışma hayatıyla bütünleşmiş olan *Babıali*'den *İkitelli*'de yapılan dev medya plazalarına taşınmanın yaşandığı yıllar olmuştur. Yeni mekanlarda çalışan işçiler, özellikle ücretlerin ve iş güvencesinin göreli olarak azaldığı, sendikasızlaşmanın arttığı ve bunlara bağlı olarak çeşitli olumsuz çalışma koşullarının yaygınlaştığı esnek bir istihdam yapısına karşı mücadele etmek durumunda kalmışlardır (Adaklı, 2009). De-

vamında ise basın sektöründe sendikasızlaştırılan, asgari düzeyde yaşam standartlarını kabullenerek güvenceden yoksun çalışma koşullarında görev yapan muhabirlerin, basın emekçilerinin üzerinde astronomik ücretler alan holding yöneticiliği ve gazetecilik mesleğini şahsında birleştirilen yeni tip genel yayın müdürleri, anchormanler, köşe yazarları, temsilcilerinden oluşan ayrı bir çalışan kategorisi ortaya çıkmıştır (Aksoy, 2009a). Bu durum basın çalışanlarının bütünlük arz eden yapısının önce 12 Eylül sonrasında yasayla yapılan işkolu ayrımı, sonrasında ise 1990'lı yıllardaki bu tip sektörel uygulamalarla daha da parçalanmasına neden olmuştur. Artık basın çalışanları için sendikal örgütlenmenin imkânsızlaştığı, toplu sözleşme ve kıdem tazminatı gibi haklarınsa yok edildiği bir dönem başlamıştır.

Resim 4.7

Türkiye'de basın çalışanları sendikal haklarını korumak ya da bu hakları kullanarak zaman zaman grev ve iş bırakma eylemleri yapmaktadırlar.

Kaynak: *http://bianet.org/bianet/ifade-ozgurlugu/121656-gazetecilerin-1-mayis-gundemi-sendikal-haklar-ve-orgutlenme*

Sonuç olarak özellikle 1990'lardan 2000'lere kadar geçen 10 yılda medya sektöründeki patronaj sisteminde yaşanan yapısal değişiklik, nitelik farklılaşması ve sermaye yoğunlaşması basın çalışanlarının işveren karşısından sendikasızlaştırılmasını hızlandırmıştır. Sendikasızlık yüzünden toplu sözleşme ve pazarlık güçlerini kaybeden basın çalışanları, işveren lehine hazırlanmış sözleşmeleri imzalamak zorunda bırakılmış ya da farklı sektörlere yönelmişlerdir. Bu yaşananlar istatistiki verilere de yansımıştır. Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın resmi istatistiklerine göre, 1994 yılında sektörde çalışan 6 bin 919 gazetecinin 4 bin 454'ü sendikalıyken sendikalaşma oranı da % 64.37 olarak gerçekleşmiştir. En hızlı erime ise 1999-2000 yılları arasında olmuştur. 1999 yılında 7913 gazetecinin yüzde 60.82'si sendikalıdır. 2000 Temmuz ayı itibariyle bu oran yüzde 39.17'dir. Aynı yıl çalışan gazeteci sayısı 9184'e yükselmesine rağmen sendikalaşma oranının düştüğü görülmektedir (Atılgan, 2009). Bu yıllarda basın çalışanları arasında özellikle gazetecilerin karşılaşmış olduğu bir başka sorun meslek haklarından önce hayat haklarının korunması konusunda olmuştur. Ülke genelinde yaşanan terör olayları ve kaotik ortam gazeteciler üzerindeki baskıları oldukça artırmış, bu süreçte basın çalışanları için meslek örgütlenmelerinin ne kadar gerekli olduğu ispatlanmıştır. "Bu dönemde 1990-1998 yılları arasında 46 gazeteci cinayete kurban gitmiştir. Meslek örgütlerinin gösterdiği tepkiler, yayınladığı bildiriler ise ne cinayetleri durdurabilmiş ne de mesleki anlamda yeni bir düzenlemenin yapılabilmesini sağlamıştır" (Aksoy, 2009a, s. 589).

2000'li Yıllar ve Türk Basınında Sendikal Yapılanma

2000'li yıllar basın çalışanları için ekonomik krizlerin, yeni iletişim teknolojilerinin ve dijitalleşmenin iş hayatını yoğun olarak etkilediği yıllar olmuştur. Özellikle dijital teknolojilerin basın çalışma hayatında üretime büyük bir hız kazandırması, dünya ölçeğinde artan rekabetin de etkisiyle, çalışanlar üzerinde yeni baskılara yol açmış ve sendikal yapılara zarar vermiştir. Sendikasızlaştırmanın yoğunlaştığı bu dönemde toplu sözleşmelerin yerini kişisel ya da özel sözleşmeler almış ve iş güvencesizliği neredeyse kural hâline gelmiştir (Adaklı, 2009). IFJ'nin (2006) raporuna göre basın çalışanları 2000'li yıllarla birlikte artan oranda geçici işçilik, parça başı iş ve belirsiz ya da gizli istihdam gibi uygulamaları da kapsayan *atipik istihdam* koşullarında çalışmaya zorlanmaktadır. Sektörde uygulanan bu tip politikalar, artan sermaye yoğunlaşması ve rekabet ve özellikle medya patronlarının sendikasızlaştırma politikalarıyla birleşince basın çalışanlarının sendikal yapılanmayı ve haklarını korumaları imkânsızlaşmıştır.

Atipik istihdam; Sürekli ya da kadrolu çalışmayan kesimler için kullanılmakta olan bu terim; kısa dönemli sözleşmeler, taşerona bağlı çalışma, istisnai işler, geçici çalışma, serbest çalışma gibi süreçleri kapsamaktadır.

Türkiye özelinde bu gelişmelere artı olarak 2001 yılında yaşanan ekonomik kriz, basın çalışanları için ülke genelinde ağır faturaların ödenmesine ve Türk basın sektöründeki istihdam sorununun devasa boyutlara ulaşmasına neden olmuştur. Bazı haklı ekonomik gerekçelerin yanı sıra patronlarının çalışanlar üzerinde kıyım gerçekleştirerek sendikanın olmadığı, Basın İş Yasası'nın işletilmediği bir döneme geçiş yapılması (Uçak, 2011), basın çalışanlarının mesleki örgütlenmelerinin ne kadar gerekli ve önemli olduğunu bir kez daha ispatlamıştır. Özellikle 2001 kriziyle birlikte çoğu *Doğan Medya Grubu*'nda çalışmakta olan ve sendikal hakları olmayan binlerce kişi işten çıkarılmıştır. 2001 yılında ekonomik kriz gerekçe gösterilerek işten çıkarılan basın çalışanlarının sayısı *Çağdaş Gazeteciler Derneği* İstanbul Şubesi Çalışma Hayatı Komisyonu'na göre 4.838, Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'na göre ise 4.229 olarak aktarılmıştır (ÇGD, 2003).

Basın sektöründe yaşanan bu gelişmelerin devamında, basın çalışanları için 9 Haziran 2004 tarihinde yürürlüğe giren 5187 sayılı yeni Basın Kanunu ise sektörde çalışan işçi-işveren ilişkileri boyutuyla, çalışanlar açısından beklentileri karşılamayan bir kanun olarak kalmıştır. Kanunda sendikal haklar ve toplu sözleşme gibi konuları ele almak yerine; yayın sahibi, sorumlu yazı işleri müdürü gibi sıfatlarla gazeteci sayılmak için taşınması gereken asgari koşullar gibi daha küçük çaplı değişiklikler yapılmıştır. Bu süreçte basın çalışanları için toplu sözleşme hakkı neredeyse tamamen ortadan kalkma durumuna gelmiştir. "Basın çalışanlarının toplu sözleşme hakkı için yoğun olarak çaba harcayan TGS ise; en son toplu sözleşme düzenlemesini 2006-2008 dönemi için Anadolu Ajansı ile yapabilmiştir" (Karahisar, 2008, s.88). Bu gelişmelere paralel olarak Türk basınında TGS'nin de desteğiyle 29 yıl gibi uzun bir süreden sonra gerçekleştirilen tek grev hareketi Sabah-ATV grubuna karşı gerçekleştirilen grev olarak kayıtlara geçmiştir. Sabah Gazetesi ve ATV çalışanları, TGS'nin almış olduğu grev kararına uyarak 13 Şubat 2009 tarihinde grev başlatmışlar fakat bu grev pek çok kanunsuz uygulamayla engellenmeye çalışılmıştır. Bu uygulamalardan en çok dikkat çekeni 10 grev sözcüsünün işine işverence anayasal bir suç işlenerek son verilmesi olmuştur. Karara itiraz eden gazeteciler bu davayı kazanmışlar fakat bu kez de işveren yasadan gelen hakkını kullanarak gazetecileri işe başlatmayıp tazminatlarını ödeyerek işlerine son vermiştir. *Turkuvaz Medya Grubu*'na bağlı Sabah-ATV grevi 154. gününde, İstanbul 2. İş Mahkemesi'nin kararıyla durdurulmuştur (Uçak, 2011).

Yaşanan bu olaylar Türkiye'de sendikal haklar açısından yeni yasal düzenlemelerin yapılması gerektiği düşüncesini güçlendirmiştir. Bu bağlamda sendikal örgütlenme ve toplu sözleşme hakkı konusunda reformist bir yaklaşımla oluşturulan Toplu İş İlişkileri kanun tasarısı 18 Ekim 2012 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi'nce kabul edilerek *6356 Sayılı Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu* adıyla 7 Kasım 2012 tarihli Resmî Gazete'de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yeni düzenleme Türkiye'deki bütün sendikal yapılanmaları ve toplu iş sözleşmelerini ILO standartlarına ulaştırma gayretiyle hazırlanmış ve özellikle toplu sözleşme konusunda çalışanlar lehine birçok yeniliği çalışma hayatına kazandırmıştır. "Bu düzenlemenin yanı sıra 12 Eylül 2012 tarihli Anayasa referandumu ile kabul edilen Anayasa değişikliği *aynı iş yerinde aynı dönem için birden fazla toplu iş sözleşmesi yapılamaz ve uygulanamaz* kuralını kaldırarak çok katmanlı toplu pazarlığın yolunu açmıştır" (Dereli, 2013, s. 54). Bu düzenlemeler basın çalışma hayatını da pozitif yönlü etkilemiş ve sendikal yapılanmanın güçlenmesine küçük de olsa katkı sağlamıştır. Bu gelişmeler sonrasında Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı'nın ve TGS'nin 2015 Temmuz verilerine bakıldığında bugün medya sektöründe 95.442 kişinin çalışmakta olduğu görülmektedir. Bunların yaklaşık 30 bininin matbaa dışı alanlarda çalıştığı tahmin edilmektedir. Matbaa dışında çalışanların yani fikir işçilerinin örgütlendiği üç sendika mevcuttur. "Bunlar arasında Medya-İş 1.273 üye ile %1.34, Türkiye Gazeteciler Sendikası (TGS) 1.033 üye ile %1.09, Pak Medya-İş 47 üye ile %0.05 örgütlüdür. Son dönemde sendikalaşma oranında umut verici bir yükselme gözlense de bu oranlar Türkiye'de basın çalışanlarının hâlen sendikasız ve güvencesiz koşullarda çalıştığını göstermektedir" (Sözeri, 2015, s. 23).

Özet

Sendika kavramı ve sendikal hakları açıklamak.

Bir kavram olarak sendika; ücret karşılığında çalışanların veya çalıştıranların meslek hak ve çıkarlarının korunması için, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma çerçevesinde kurdukları iş örgütlenmelerini açıklamak için kullanılmaktadır. Kavramın ilk tanımlamalarında sadece işçiler ifadesi kullanılmışken, iş ilişkilerindeki çok yönlü gelişmeler zamanla kavramın tüm çalışanları ve çalıştıranları da kapsayacak şekilde değişmesine neden olmuştur. Sendikal haklar ise; sendikal örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakkından oluşan süreçlerin yasal dayanaklar üzerinden işletilmesiyle ortaya çıkan haklardır. Hem iç hukuk tarafından hem de uluslararası hukuk tarafından güvenceye kavuşturulan sendikal haklar; bireylerin ya da ücret karşılığı çalışan-çalıştıranların ortak çıkarlarını korumak amacıyla bir araya gelmelerini, diğer bir ifadeyle örgütlenmelerini kapsayan Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi birçok uluslararası sözleşmede de yer almıştır.

Toplu sözleşme ve sendikal hakların basın çalışanlarına sağladığı avantajları değerlendirmek.

Dünyada basın çalışma hayatının sendikal haklar açısından gelişimine bakıldığında başlangıçta demokratikleşme süreçleriyle paralel bir gelişmenin yaşanmış olduğu görülmektedir. Brüksel olarak kurulan ve dünyadaki basın sendikalarının bir araya gelerek oluşturduğu Uluslararası Gazeteciler Federasyonu ve Dünya Çalışma Örgütü gibi uluslararası oluşumların katkısıyla, basın çalışma hayatında ulusal düzeylerde birtakım yasal düzenlemelerin yapılması sağlanmış; basın çalışanlarının işverenler karşısından sendikal haklar elde etmesi sağlanmıştır. Ne yazık ki zamanla basın çalışma hayatında elde edilen bu haklar basın sektöründe yaşanan yoğun endüstrileşme ve deregülasyon süreçleri karşısında zarar görmüş ve gerilemiştir. Bu süreçler basın çalışanlarının kariyerleri, çalışma koşulları ve üretkenlikleri, gelecekten beklentileri ve hatta iş hayatlarındaki yapısal durumlarla ilgili önemli sorunların da ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Türkiye'deki basın çalışma hayatının tarihsel gelişim süreçlerini analiz edebilmek.

Türkiye'de basın çalışma hayatı için yapılan yasal düzenlemeler Tek Parti Dönemi, Demokrat Parti Yılları, 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yapılan 1961 Anayasası ve son olarak yine bir darbe sonrasında yapılan 1982 anayasası olmak üzere dört temel dönemde ele alınmalıdır. Bu bağlamda basında çalışma hayatı, sendikal yapılanmalar ve toplu sözleşmeler gibi temel konuların ülkenin siyasal koşulları da düşünüldüğünde dönemsel olarak iyi ya da kötüye giden bir görünüm ortaya çıkarmış olduğu unutulmamalıdır. Bugün bazı eklemeler ve düzenlemelerle hala yürürlükte olan ve 1952'de çıkarılan 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun ve 1961 yılında 212 sayılı kanunla Basın İş Kanunu'nda yapılan önemli değişiklikler, Türk basını için çalışma hayatını düzenleyen temel yasal metinler olmuştur. 12 Eylül darbesi sonrasında yapılan yeni anayasa ve yasal düzenlemeler ve devamında ise sektörel gelişmeler basın çalışanlarının sendikal haklarını etkileyen önemli gelişmelerdir.

Kendimizi Sınayalım

1. Sendikaların **ilk** ortaya çıktığı ülke aşağıdakilerden hangisidir?

a. Fransa
b. Almanya
c. Rusya
d. Amerika
e. İngiltere

2. Aşağıdaki gerekçelerden hangisi sendikaların kuruluş süreçlerini ve yaygınlaşmalarını hızlandırmıştır?

a. Ücret karşılığı çalışan grupların çalışma koşullarını düzeltmek ve taleplerini örgütlü bir biçimde dile getirme arayışı
b. Ücret karşılığı çalışan grupların yasal haklarını koruma isteği
c. Ücret karşılığı çalışan gruplarısiyasal bir amaçta buluşturma isteği
d. Ücret karşılığı çalışan grupları tek bir çatı altında toplama isteği
e. Ücret karşılığı çalışan grupların işverenlerle uzlaştırma isteği

3. Türkiye'nin Uluslararası Çalışma Örgütüne (ILO) üye olması ve Uluslararası Çalışma Örgütü Anayasası'na imza atması, Türkiye'deki sendikal hareketlerin gelişimini nasıl etkilemiştir?

a. Türkiye çalışanların haklarını koruduğunu ispatlamıştır.
b. Türkiye'nin sendikacılık alanındaki uluslararası bilinirliği artmıştır.
c. Türkiye'deki sendikal hareketlerin yasal bir dayanağa kavuşması sağlanmıştır.
d. Türkiye sendikacılık ve sendikal haklar konusunda Avrupa ülkelerini geride bırakmıştır.
e. Türkiye sendikal hakların kullanımını askıya almıştır.

4. Aşağıdakilerden hangisi Uluslararası Gazeteciler Federasyonu' nun kuruluş amaçları arasında **yer almamaktadır?**

a. Basın çalışanlarının sendikal örgütlenmelerini desteklemek
b. Basın çalışanlarının sendikal haklarını korumak
c. Basın çalışanlarının çalışma koşullarını iyileştirmek
d. Basın çalışanlarının çalışma sözleşmelerini denetlemek
e. Basın çalışanlarının mesleki haklarını geliştirmek

5. 1972'de "Münih Şartı" olarak bilinen Gazetecilerin Hakları ve Yükümlülükleri Bildirgesi neden uluslararası ve ulusal basın meslek örgütlenmelerine tavsiye edilmiştir?

a. Basın çalışanlarının sendikal haklarını yasal güvence altına almaktadır.
b. Basın çalışanlarının sendikal haklarının korunmasını önermektedir.
c. İşverenleri sendikal örgütlerin çatısı altında birleştirmektedir.
d. Basın çalışanlarının sosyal haklarının geliştirilmesini talep etmektedir.
e. Basın çalışanlarının siyasal haklarını örgütlü bir şekilde geliştirmek.

6. Türk basın çalışma hayatındaki **ilk** sendikal örgütlenme olan Matbuat-ı Osmaniye Cemiyeti'nin kuruluş amacı aşağıdakilerden hangisidir?

a. Gazete patronlarını ortak çıkarlar etrafında buluşturmak
b. Basın sektöründe yeni gazetelerin çıkmasını teşvik etmek
c. Basın çalışanları arasındaki gelir dağılımını dengelemek
d. Gazetelerin satış oranlarını ve gelirlerini denetlemek
e. Gazetecilerin haklarını korumak ve her yerde temsil edilebilmelerini sağlamak

7. 1935'de çıkarılan Basın Birliği Kanunu'nun basın çalışma hayatına katkısı aşağıdakilerden hangisidir?

a. Yasa ile meslek sorunlarının çözümü için sivil oluşumlar teşvik edilmiştir.
b. Yasa ile basın çalışanlarının mesleki hak ve sorumlulukları belirlenmiş ve korunmuştur.
c. Yasa ile basın çalışanlarının sendikal örgütler kurmalarına izin vermiştir.
d. Yasa ile işverenler basın çalışanlarına karşı korunmuştur.
e. Yasa ile basın çalışanlarının aile hayatları ile ilgili düzenlemeler yapılmıştır.

8. 1952'de çıkarılan 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'u basın çalışanlarına hangi hakkı **tanımamıştır?**

a. Yıllık izin kullanma hakkı
b. Sözleşme yapma hakkı
c. Sendika kurma hakkı
d. Toplu sözleşme yapma hakkı
e Maaş artışı talep etme hakkı

9. 1961 tarihinde çıkarılan 212 sayılı kanunla Basın İş Kanunu'nda basın çalışanlarına verilen yeni hak aşağıdakilerden hangisidir?

a. Kıdem tazminatı
b. Toplu sözleşme hakkı
c. Sözleşme hakkı
d. Yıllık izin kullanma hakkı
e. Yurt dışında görev yapabilme hakkı

10. 1990'lı yıllarda basın sektörüne farklı sektörlerden yoğun olarak giriş yapan sermayelerin ve tekelleşme süreçlerinin sendikalaşma ve sendikal haklar üzerindeki etkisi nasıl olmuştur?

a. Sendikasızlaşma süreci daha yoğun bir şekilde yaşanmaya başlanmıştır.
b. İşçi ve İşveren sendikaları arasındaki mücadele yoğunlaşmıştır.
c. Sendikal hakların daha iyi duruma geldiği gözlemlenmiştir.
d. Yasal düzenlemelerde sendikal yapı ve toplu sözleşme hakkı korunmuştur.
e. Donanımlı çalışanların sektöre kazandırılması sağlanmıştır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. e	Yanıtınız yanlış ise "Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. a	Yanıtınız yanlış ise "Sendikacılığın Tarihsel Gelişimi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Sendikal Haklar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Basında Çalışma Hayatı ve Sendikal Yapı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. b	Yanıtınız yanlış ise "Basında Çalışma Hayatı ve Sendikal Yapı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise "Türk Basınında Sendikal Hayat ve Toplu Sözleşme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise "Türk Basınında Sendikal Hayat ve Toplu Sözleşme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Demokrat Parti, Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise "1961 Anayasası ve Basında Sendikal Yapı ve Toplu Sözleşme" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. a	Yanıtınız yanlış ise "1990'lar, s. Tekelleşme ve Sendikasızlaştırma Dönemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Örgütlenme, toplu pazarlık ve grev hakkından oluşan sendikal haklar kavramı; hem iç hukuk tarafından hem de uluslararası hukuk tarafından güvenceye kavuşturulmaya çalışılan bir konudur.

Sıra Sizde 2

Başlangıçta gazetecilerin kendilerini toplum adına çalışan profesyoneller olarak tanımladıkları ve kendilerini işçi olarak görmedikleri için bu örgütlenmeler daha çok sosyal konulara eğilmişlerdir.

Sıra Sizde 3

1952'de çıkarılan 5953 sayılı Basın Mesleğinde Çalışanlarla Çalıştıranlar Arasındaki Münasebetlerin Tanzimi Hakkında Kanun'a ile 1936 yılında çıkarılan 3008 sayılı iş yasası kapsamına girmeyen fikir işçilerinin hakların düzenlenmesi yapılmış ve basın çalışanları iş hayatlarında belirli haklar elde etmişlerdir.

Sıra Sizde 4

Basın İş Kanunu'nda 212 sayılı kanun değişikliğinin sağlamış olduğu iyileştirmeler 1963 yılında yürürlüğe girecek olan Sendikalar Kanunu ile toplu sözleşme sürecinin geniş bir çerçevede uygulanmaya konulmasını da beraberinde getirmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Adaklı, G. (2009). "Gazetecilik Etiğini Belirleyen Yapısal Unsurlar, Mülkiyet ve Kontrol Sorunu", (Edt, s. Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel), **Televizyon Haberciliğinde Etik,** Ankara, Fersa Matbaacılık, ss. 61-96.

Aksoy, M. (2009a). "Basından Medyaya, Küreselleşmenin Bedeli", (Edt, s. Korkmaz Alemdar), **Türkiye'de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın,** Ankara, Fersa Ofset, ss. 588-602.

Aksoy, M. (2009b). "Sendikadan Kopartılan Gazeteci", (Edt, Korkmaz Alemdar), **Türkiye'de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın,** Ankara, Fersa Ofset, ss. 626-631.

Altun, A. (1995). **Türkiye'de Gazetecilik ve Gazeteciler,** Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.

Atılgan, S. (2009). **Türk Basınında Fikir İşçileri ve Yasal Hakları,** İstanbul, Türkiye Gazeteciler Cemiyeti Yayını.

Barnhurst, K.ve Nerone, J. (2009). "Journalism History", (Edt, Karin Wahl-Jorgensenand ve Thomas Hanitzsch), **The Handbook of Journalism Studies,** London, Routledge, pp.17-29.

Borden, L. S. (2007). **Journalism as Practice, s. MacIntyre, Virtue Ethics and the Press,** Hampshire, Ashgate Publishing.

Conboy, M. (2004). **Journalism, s. A Critical History,** London, Sage Publication.

ÇGD, (2003). **Gazetecilik ve Ahlak,** Çağdaş Gazeteciler Derneği 16.Olağan Genel Kurulu'na Sunulan Onur Kurulu Çalışma Raporu 31 Mayıs, Ankara.

Demir, F. (2006). **Sorularla Toplu İş Hukuku 2. Cilt,** Ankara, Türkiye barolar Birliği Yayınları.

Demir, V. (2006). **Medya Etiği,** İstanbul, Beta Yayıncılık.

Dereli, T. (2013). "6356 Sayılı Yeni Sendikalar ve Toplu İş Sözleşmesi Kanunu, Genel Bir Değerlendirme", **Çalışma ve Toplum,** 2013 (1), ss. 41-64.

Durna, T.ve İnal, A. (2010). "12 Eylül, Medya ve Demokratikleşme Sorunu", **Mülkiye Dergisi,** Sayı 268, ss. 123-145.

Franklin, Bob et al. (2005). **Key Concepts in Journalism Studies,** London, Sage Publications.

Geray, C. (1978). **Halk Eğitimi,** Ankara, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları.

Güneş, H. (2013). "Sendikal Haklar ve Ülkemizde Kamu Görevlileri Sendikacılığının Gelişimi", **Çalışma Dünyası Dergisi,** 1(1), ss. 62-79.

IFJ (2006). **The Changing Nature of Work. A Global Survey and Case Study of a Typical Work in the Media Industry,** ILO tarafından desteklenen Araştırma Raporu.

Işık, R. (1962). **Sendika Hakkı Tanınması ve Kanuni Sınırları,** Ankara, Sevinç Matbaası.

Işıklı, A. (2003). **Gerçek Örgütlenme, Sendikacılık,** Ankara, İmge Kitabevi Yayınları.

Kara, T. (2005). Basın İşletmeciliği ve Türk Medya Piyasasının Yapısal Değişkenleri, **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı 22 (1) ss. 109-121.

Karahisar, T. (2008). "Türkiye'de Gazetecilerin Sendikalaşma Sorunları", **İstanbul Üniversitesi İletişim Dergisi,** Sayı, 33, ss. 83-102.

Kaya, R. (2009). **İktidar Yumağı, Medya–Sermaye–Devlet,** Ankara, İmge Kitabevi.

Koç, Y. (1994). "Unutulmuş Bir Konfederasyon Türk-Hür-İş", **Mülkiyeliler Birliği Dergisi,** Cilt 18 (165), ss. 74-86.

Koç, Y. (1998). **Sendikacılık Tarihi,** Ankara, Türk-İş Eğitim Yayınları.

Koloğlu, O. (2009). "Cumhuriyetten Günümüze Muhalif Basın", (Edt. Korkmaz Alemdar), **Türkiye'de Kitle İletişimi, s. Dün-Bugün-Yarın,** Ankara, Fersa Ofset, ss. 52-63.

Mahiroğulları, A. (2011). **Dünyada ve Türkiye'de Sendikacılık,** Bursa, Ekin Basım Yayın Dağıtım.

McPherson, J. B. (2006). **Journalism at the End of the American Century, 1965–Present,** London, Praeger.

Öke, Kemal M. (1994). **Gazeteci, Türkiye'de Basın Çalışanları Üzerine Bir İnceleme,** Ankara, Çağdaş Gazeteciler Derneği Yayınları.

Özerkmen, N. (2003). "Geçmişten Günümüze Türkiye'de Anayasa ve Yasalarda Sendikal Hakların Düzenlemesi ve Getirilen Kısıtlamalar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi** 43(1), S. 239-257.

Özgen, M. (2000). **Türkiye'de Basının Gelişimi ve Sorunları,** İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Öztürk, M. (2013). "Sendikal Demokrasinin Örgütlü Hareketler Açısından Önemi", **Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi,** Sayı 18 (2), ss. 269-285.

Selamoğlu, A. (2003)."İşçi Sendikacılığında Yeniden Yapılanma ve Örgütlenme Modeli", **Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** 6 (2), ss. 63-98.

Soner, Ş. (2003). "Türkiye'de Gazeteciliğin Örgütsel Sorunları, Büyüyen Medya Küçülen Örgütler", (Edt. L. Doğan Tılıç), **Türkiye'de Gazetecilik, Eleştirel Bir Yaklaşım,** ss.339-354.

Sözeri, C. (2015). **Türkiye'de Medya-İktidar İlişkileri Sorunlar ve Öneriler,** İstanbul, İstanbul Enstitüsü.

Sülker, K. (1973). **100 Soruda Türkiye'de İşçi Hareketleri,** İstanbul, Gerçek Yayınevi.

Şakar, M. (2002). **Basın İş Hukuku, Gazetecilerin Çalışma İlişkileri,** İstanbul, Beta Yayıncılık.

Şuğle, M. A. (2000). **İş Hukuku Açısından Gazeteci,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Yayınlanmamış Doktora Tezi.

Tekin, A. (2006). **Türk Basınında Kayan Yıldız Haldun Simavi'nin Günaydın'ı,** İstanbul, Doğan Kitap.

Tılıç, D. L. (1998). **Utanıyorum Ama Gazeteciyim,** İstanbul, İletişim Yayınları.

Tortop, N. (1994). **Personel Yönetimi,** Ankara, Yargı Yayınları.

Turan, K. (1999). "Dünya'da ve Türkiye'de Kamu Görevlileri Sendikalarının Hukuki Gelişmeleri", **Kamu - İş Dergisi,** 4 (4),ss. 1-14.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası, (2015). Ankara, Seçkin Yayıncılık.

Türkiye Gazeteciler Konferansı (1955). İstanbul, İstanbul Gazeteciler Sendikası.

Uçak, Ok.(2011). Medyada Fikir İşçilerine Tanınan Haklar Süreci ve Karşılaştırmalı Uygulama Örnekleri, **Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu III Bildiriler Kitabı,** ss. 383-400.

Uzun, R. (2009). "Türk Basınında Etik", (Edt, Korkmaz Alemdar), **Türkiye'de Kitle İletişimi, Dün-Bugün-Yarın,** Ankara, Fersa Ofset, ss. 18-27.

Üstün, H. (2000). **Babıâli'de Dokuz Patron Olayı,** Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi.

Üstün, H. (2013). "Türk Basın Birliği'nin 1939–1946 Arasında Gazetecilerin Çalışma İlişkilerini Kurumlaştırma Girişimleri ve Günümüze Bıraktığı Miras", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı 45, ss. 149-170.

Witschge, T.ve Nygren, G. (2009). "Journalistic Work, s. A Profession under Pressure ?", **Journal of Media Business Studies,** 6 (1), pp. 37-59.

Yücedoğan, G. (2000). "Türkiye'de Basın Sendikacılığı", **İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi,** Sayı, 10, ss. 135-143.

Yücedoğan, G. (1998), **Türkiye ve Fransa'da Gazeteci Kimliği Sorunu,** İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları.

Yücel, S. (1999). "Basında Örgütlenme", (Edt, s. Korkmaz Alemdar), **Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar,** İstanbul, Afa Yayınalrı, ss. 221- 224.

Zaim, S. (1961). **Türkiye'de Basın Mesleğinde Çalışan Fikir İşçilerinin İstihdam Şartları,** Yıllık Gazetecilik Enstitüsü Dergisi, 172–195.

MEDYADA ÇALIŞMA HAYATI

5

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Tekelleşmenin çalışanlar üzerindeki etkilerini açıklayabilecek,
- İşletme yapılarının holdingleşmesi ve otasansürün gelişmesini özetleyebilecek,
- İşsizlik, sigortasızlık ve sendikasızlık sorunlarını betimleyebilecek,
- Basında cinsiyetçi politikaların baskınlığına ilişkin tartışmaları değerlendirebilecek

bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Tekelleşme
- Çalışma Hayatı
- Holdingleşme
- Sansür
- Otosansür
- İşsizlik
- Sigortasızlık
- Sendika
- Cinsiyetçi

İçindekiler

Medyada Çalışma Hayatı
Basında Çalışma Hayatının Temel Sorunları
GİRİŞ
TEKELLEŞMENİN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
İŞLETME YAPILARININ HOLDİNGLEŞMESİ VE OTASANSÜRÜN GELİŞMESİ
İŞSİZLİK , SİGORTASIZLIK VE SENDİKASIZLIK
BASINDA CİNSİYETÇİ POLITIKALARIN BASKINLIĞI

Basında Çalışma Hayatının Temel Sorunları

GİRİŞ

80'li yıllarla birlikte Türk basınının geleneksel yapısı kırılmış ve geçmişten beri süregelen aileden gazeteci patronların yerine gazetecilik dışı alanlarda da önemli yatırımları olan işadamı patron modeline geçilmiş, yeni dönem çalışma koşullarında da önemli yapısal değişiklikleri beraberinde getirmiştir.

Türkiye'de 80'li yılların başlangıç noktası 12 Eylül 1980 tarihinde gerçekleştirilen askeri darbedir. Darbenin siyasi, sosyal ve ekonomik pek çok yansıması olmuş ve tüm sektörler gibi basın sektörü de yaşanan değişimlerden etkilenmiş ve geçmişten farklı bambaşka bir yola sürüklenmiştir. Yaşanan sıkıyönetim ortamı, öncelikle haber içeriklerini ve yönelimlerini etkilemiş daha az politik, yöneticileri rahatsız etmeyecek ve küresel ideolojinin yörüngesinde yeni bir gazetecilik söylemi doğmuştur. 80'li yıllarla birlikte Türkiye aynı zamanda küreselleşme sürecine dahil olmuş ve bu ortamın etkilerinin en yoğun yaşandığı yerlerin başında da basın gelmiştir. Küreselleşme kapitalizmin gelişme sürecindeki bir aşamadır ve 70'li yılların sonundan itibaren bütün dünyayı etkisi altına almış ve dünyayı adeta bütünleşik tek bir pazar hâline getirmiştir. Kürselleşme salt ekonomik bir oluşum değildir; siyasi, sosyolojik, iletişimsel ve ideolojik boyutları da olan bir süreci ifade etmektedir. Küreselleşme ile birlikte yabancı sermaye tüm sektörlere bir pazar gözü ile bakmış, çeşitli ortaklıklar meydana gelmiş ve piyasalar bu uluslararası kurallara göre yeniden düzenlenmiştir. Küreselleşeme ile birlikte basında tekeller oluşmuş, holdingler gazeteleri ele geçirmiş ve küçük ölçekli firmalar basın ortamından çekilmek zorunda kalmıştır. Mülkiyet yapısında meydana gelen büyük değişim, basında çalışma hayatını ve çalışanları da etkilemiş ve bu ortam çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir.

Bu ünitede öncelikle tekelleşmenin çalışanlar üzerindeki etkileri, ardından işletme yapılarının holdingleşmesi ve otasansürün gelişmesi incelenecektir. Gazetecilerin en temel sorunlarının başında gelen işsizlik, sigortasızlık ve sendikasızlık başlıklarının ardından son olarak basında cinsiyetçi politikaların baskınlığı incelenerek basındaki güncel sorunlar ele alınacaktır.

TEKELLEŞMENİN ÇALIŞANLAR ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

Basın sektörü, özellikle 80'li yılların başlarından itibaren hem teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, hem de basının büyük bir sanayi kolu hâline dönüşmesiyle birlikte büyük holdinglerin etkisi altına girmiş ve kısa sürede **tekelleşme**nin etkilerini en yoğun düzeyde

Tekelleşme: Bir malın yapımının yalnızca bir kuruluşun elinde bulunduğu durum.

yaşamıştır. Artan maliyetler ve daralan piyasa nedeniyle küçük şirketlerin basın alanına girmesi zorlaşmış ve gizil bir el gibi tekel grupları piyasayı yönlendirmiştir.

Özellikle Aydın Doğan'ın 1979 yılında ***Milliyet*** gazetesini alması ve ardından Asil Nadir'in Türk basınına girişi 80 sonrası Türk basını açısından son derece önemli değişimlere yol açmıştır. Aydın Doğan'la birlikte basın dışı sermaye, basına dahil olmuş ve Babıali'deki geleneksel gazete patronu anlayışı önemli ölçüde kırılmaya uğramıştır. 1989 yılında da Asil Nadir'in basın dünyasına girmesiyle gün yüzüne çıkan tekelleşme ve uluslararası sermayenin basına girmesi, daha sonra Asil Nadir'i de çok çok aşarak basın dünyasına damgasını vurmuştur. Dolayısıyla 80 sonrası Türk basınında en belirgin şekilde göze çarpan iki unsur, ulusal ve hatta uluslararası holdinglerin basın alanına yönelmesi ve bu gelişmeyle beraber gündeme gelen tekelleşme olduğu söylenebilir. Tekelleşmenin en önemli sebebi artan maliyetlerdir. Artan maliyetlerin ancak büyük grupların ayakta kalabilmesini sağlaması, hem satış açısından hem de elde ettikleri reklam gelirleri açısından diğer gazetelerle büyük grupların rekabet etmeleri oldukça zorlaştırmaktadır. Bu sistem, küçük basın işletmelerinin iflas etmelerini, el değiştirmelerini ya da büyük grupların hâkimiyetine girmeleri sonuçlarına yol açmıştır. Artan maliyetlerin yanı sıra tekelleşmeyi doğuran diğer faktörler reklam gelirlerinin azlığı, tirajlardaki durgunluk, büyük yatırımların zorunlu hale gelmesi ve dağıtımda yaşanan güçlüklerdir.

80'ler Türkiye'sinde, sermayenin medyaya girişini iktisadi anlamda özendirecek çeşitli nedenler vardır. Medyayı gerektiği yerde bir silah olarak kullanıp bir güç sahibi olma, devletle ve sermayeyle yakın ilişki kurma, toplumu ve parayı yönlendirme, böylelikle itibar görme gibi temel önceliklerin yanı sıra, medyayı kendi holdingleri için bir reklam unsuru olarak görme, bu güç sayesinde çeşitli ihale ve kredilerde öncelik sağlama gibi pek çok bilinmeyen ayrıntı, bu dönemde sermayenin medya yatırımlarına bir 'fırsat' olarak bakmasına neden olmuştur. Süregelen tekelleşme "Karacan, Simavi gibi gazetecilikten gelen ailelerin hızla alandan çekilmesine yol açmıştır. İnternetten, telekomünikasyona, inşaattan finans ve turizme kadar geniş bir alanda faaliyet gösteren holdinglerin dikey, yatay ve çapraz tekelleşmeye dönük adımları alana yeni giriş koşullarını ağırlaştırmıştır. Örneğin, Doğan ve Bilgin gruplarının dağıtım alanında ortaklığa gitmelerini de kapsayan dağıtım alanındaki tekelleşme süreci özellikle bu gruplar dışında kalan küçük ölçekli gazetelerin yasamasını çok zorlaştırmıştır. Diğer taraftan reklam alanında kurulan benzer ortaklıklar, devletten aldıkları sınırlı ilanların giderlerini karşılamaktan çok uzak kalmasının da etkisiyle küçük ölçekli gazetelerin ayakta duramaz hâle gelmelerine yol açmıştır (Özsever, 2004)."

DİKKAT

Artan maliyetler ve daralan piyasa nedeniyle küçük şirketlerin basın alanına girmesi zorlaşmış ve gizil bir el gibi tekel grupları piyasayı yönlendirmiştir.

Tekelleşme tüm dünyada basın özgürlüğünün önündeki en temel engellerin başında görülmüş ve mülkiyet yapısındaki daralmanın basının çeşitlilik ve çoğulculuğunu engellediğinin pek çok platformda altı çizilmiştir. Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Örgütü (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) UNESCO'nun hazırladığı Mc Bride Raporu'nda da bu sorunla ilgili şu ibarelere yer verilmiştir: "Enformasyon özgürlüğünün temel kriterlerinden birinin kaynakların çoğulculuğunda yattığı söylenebilir. Siyasal sistem ne olursa olsun, bu kaynakların hakim grupların elinde temerküz etmesi, özgürlüğün çarpıtılmasına yol açar. Bireylerin kamusal konularda tercihlerini

sağlam temellere oturtabilmeleri için enformasyon ve görüş kaynaklarının büyük bir çeşitliliğe sahip olması gerekir. Bununla birlikte iki noktaya dikkat edilmelidir; Birinci olarak, bilinçli bir çarpıtmayı zorlaştırsa bile, kaynak çeşitliliği enformasyonun geçerliliğini garanti altına alamaz. İkinci olarak çeşitlilik her zaman çoğulculuğa -özellikle görüş çoğulculuğu- ile eşanlamlı değildir. İletişim ağları ve yayın araçları da kaynaklar kadar çeşitli ve birbirinden bağımsız olmalıdır. Yoksa çeşitlilik yalnızca görünümden ibaret kalır"(McBride, 1993).

KİTAP

Sean Macbride'ın "Bir Çok Ses Tek Bir Dünya-İletişim Ve Toplum-Bugün Ve Yarın: Unesco Raporu'nda (Unesco Türkiye Milli Komisyonu, Ankara 1993) tekelleşme gibi iletişim alanını etkileyen tehditler detaylı bir şekilde ele alınmaktadır.

Tekelleşme ile birlikte basın çalışanlarının çalışabilecekleri alanlar daraltılmış bu da fikir işçilerinin mevcut sisteme uyumlanmalarını beraberinde getirmiştir. Çalışılabilecek yayın gruplarının azlığı, zaman zaman patronların yaptıkları centilmenlik anlaşmaları gazetecilik hareket kabiliyetlerini olumsuz etkilemiş ve daha güdümlü bir medya ortamının doğmasına neden olmuştur. Tekelleşme işle birlikte görece daha küçük ve bağımsız şirketler medya piyasasına ayakta duramamış ve ortam büyük, hatta çok uluslu büyük holdinglere kalmıştır. Gazeteciler böyle bir ortamda ister istemez tekellerin davranış kodlarını benimsemek zorunda kalmış bu da hem çalışma hem de basın özgürlüğünü ciddi oranda tehdit etmiştir.

Tekelleşmenin sakıncaları ile ilgili Fikret İlkiz de şunları söylemektedir: "Medyanın çoğulculuğunu koruyucu önlemler alınması, bağımsız ve tarafsız yayıncılığın sürdürülebilmesi için gereklidir. Unutulmamalıdır ki, kamu hizmeti yapan medyanın tekelleşerek sorumluluk bilincinden uzaklaşması, bireysel çıkarlara hizmet edecek ticari nitelik kazanması, medya-siyaset bağlantısının güçlenmesi, medyanın Devletle ticari ilişkiye girmesi, kuşkusuz demokrasinin yozlaşmasına zemin hazırlayacak, basının varlık nedeni ile çelişecektir. Medya tekelleşerek sorumluluk bilincinden uzaklaşmıştır. Bireysel çıkarlara hizmet etmeye başlayarak ticari nitelik kazanmıştır. Medyanın ticari ilişkileri demokrasinin yozlaşmasına zemin hazırlayacaktır. Zemin hazırlanmıştır. Medyada her şey alınıp satılmaktadır. Bu tür alım satımlar basının varlık nedeniyle çelişkilidir. Zaten bu çelişki basını medyaya dönüştürmüş, medya da kendini tüm değer yargılarının alınıp satıldığı pazaryerine çevirmiştir. Medyanın pazar yerine dönüşmesini sağlayan «tekelleşmenin» önlenmesi için basın özel güçlere karşı da korunmalıdır. Yani medyanın bir kaç kişinin veya grubun elinde toplanmasına karşı çıkılmalıdır (İlkiz, 2003)."

SIRA SİZDE 1

Tekelleşmenin basın çalışanlarına yönelik başlıca etkileri nelerdir?

İŞLETME YAPILARININ HOLDİNGLEŞMESİ VE OTASANSÜRÜN GELİŞMESİ

80'lerin ortalarından itibaren Türk medyası farklı bir nehir yatağında akmaktadır. Bu yeni dönemde medya artık bir sanayi kompleksi içinde yeniden üretimi sağlamaktadır. Bu yeni dönemde, medya dışı sermaye sektöre, herhangi bir sanayiye girer gibi girer ve bunun kurallarını da taşırken sektörün eskilerine de aynı kurallarla ve bir sanayi kompleksi çerçevesinde üretimi realize etme ya da sektörü terk etme şartlarını empoze etmiş olmuştur (Sönmez, 1996). 80'li yıllar, özellikle 90'lı yıllarla birlikte medya sektörüne hâkim olan sermaye tamamen basın dışı sermayedir. Pek çok iş kolunda şirketi olan büyük holdingler,

medyaya stratejik bir araç muamelesi yapmakta ve yüksek rekabet ortamında süreç daima güçlülerin lehine işlemektedir. Bu arada holdingler sadece gazete veya televizyonla da yetinmemekte, medyanın tüm alanlarında yer sahibi olma çabası içine girmekte, dolayısıyla alanın tüm boyutlarına hâkim olan pek çok tekel ortaya çıkmaktadır. Bugün ülke medyasının hemen hemen tümü büyük holdinglerin kontrolü altındadır ve bu şartlarda bağımsız habercilik yapmak gitgide zorlaşmaktadır. Medyayı hem kendi holdinglerinin reklamı hem de siyasi güç elde etmek için bir 'silah' olarak kullanan bu basın kuruluşları medyanın kamusal misyonunu gözetmek yerine, kendi şirketlerinin ticari haklarını savunmakta dolayısıyla basının kamusal misyonu önemli ölçüde arızaya uğramaktadır.

DİKKAT

Türkiye'de gazetelerin hemen hemen tümü büyük holdinglerin kontrolü altındadır ve bu şartlarda bağımsız habercilik yapmak gitgide zorlaşmaktadır.

Neo-liberal düzen: 80'li yıllardan itibaren tüm dünyayı etkisi altına alan, sermayenin genişlemesine yönelik küresel ekonomik düzen.

80'li yıllarla birlikte mülkiyet yapısının yanı sıra medya alanında yatırımda bulunan sermayenin kompozisyonu da değişmiştir. Basın dışı alanlardan aktarılan ve daha çok bankacılık ve müteahhitlik sektörlerinden kaynaklanan sermaye ile bütünleşen medya kuruluşları, salt yayıncılık dışında da her türlü enformasyon üretimi ve dağıtımını kapsayan bir çeşitlilik içinde ve tümüyle piyasa koşullarına göre faaliyet göstermeye başlamışlardır. Daha başlangıcından itibaren bir ticari ve sanayi etkinlik olarak işleyen kitle iletişimi günümüzde ekonominin en geniş ve en dinamik dolayısıyla sermayenin en gözde sektörlerinden biri hâline gelmiştir. Medya günümüzde, sosyal ve siyasal düzeyde yüksek etkileme potansiyali yanı sıra, geçmişteki durumun tam aksine, kârlılık oranı çok yüksek bir yatırım alanıdır. Oysa basın (medya) kuruluşlarının işleyişinin salt piyasa koşullarına bırakılıp bırakılamıyacağı öteden beri, liberal görüş çerçevesinde dahi, önemli bir tartışma ve demokrasi mücadelesinin temel bir konusudur (Kaya, 2001). Ayrıca son zamanlarda, medya gruplarının ve medya alanına sonradan giren holdinglerin yeni iletişim teknolojileri ve araçları alanına da yayıldıkları ve başta bu alan olmak üzere küresel şirketlerle ortaklığa gittikleri gözlenmektedir. Dolaysıyla Türk basınının da **neo-liberal düzen**le uyumlandığı, yayın içeriklerinde de bu ekonomik ve kültürel yönelimin etkisi olduğu söylenebilir.

Basın dışı sermayenin gazetecilikte son derece aktif olması sonucu, basın kuruluşları artık bir 'işletme' olarak kabul edilmiş ve tüm yönetimsel tasarruflar kar-zarar mantığı üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Basın kuruluşuna kazanç sağlayacak politikalar, çoğu kez geleneksel gazetecilik ilkelerini esnetmek pahasına devreye sokulmuş ve gazetecilik adeta bir "iş" hâline gelmiştir. Reklam-haber dengesinde, reklamın etkinliği son derece artmış, haberler de neredeyse alınıp-satılabilir bir meta haline dönüşmüştür. Artık medya izleyicilerine, aydınlatılması gereken 'vatandaş' gözüyle değil, reklamverenlere pazarlanacak 'müşteri' gözüyle bakılmakta ve gazeteciliğin tüm boyutları kar-zarar mantığı üzerinden tasarlanmaktadır. Medyanın kamusal sorumlulukları, medyanın sermayeye karşı olan sorumluluklarıyla sessizce yer değiştirmiştir. Tüm dünyayı etkisi altına alan yoğunlaşmış çok uluslu sermayenin iletişim ortamının dinamiklerini belirlemesi gerçeği, 80'li yılların ardından Türkiye'de de yaşamış ve iletişim sürecinin esas hâkimi endüstri olmuştur.

Yaşanan sürecin çalışma koşullarına yansıması şöyle olmuştur. Bir taraftan toplumun en üst tabakasıyla inceltilmiş zevklerle elitist ilişkiler geliştiren bir yönetici grubu, diğer taraftan toplumun en alt kesimlerine yaklaşmış geniş bir çalışan grubu. En tepe gaze-

tecilerle alttaki gazetecilerin arasındaki uçurum derinleşmiş ve endüstriyel gereklilikler üzerinden yeni bir istihdam politikası, çalışma ve kazanma koşullarını belirlemiştir. Yeni ortama yönelik geliştirilen bir takım yeni ilkeler çalışma ortamını geçmişten çok daha farklı , çalışanlardan çok şirketlerin lehine düzenlenmiş bir yöne doğru sürüklenmiştir.

Gazetecilik işletme yapılarının holdingleşmesinin ne gibi sonuçları olmuştur?

SIRA SİZDE 2

Medyanın içinde bulunduğu gerek ekonomik, gerekse de ticari ilişkiler ağı haberlerin sunumu üzerinde belirleyici olmuş, teknolojide gerçekleşen hızlı değişim, insan politikalarını ve basın ilkelerini çoğu kez teğet geçmiştir: Basın kuruluşları kâr-zarar mantığına göre organize edilmekte ve haber aktarım sürecinde kurumun kimliği ve devlet/sermaye çevreleriyle bağlantısı etkin olmaktadır: "Siyasal sistem içindeki çıkar dengeleri ve ülke çapında dağıtımı yapılan gazetelerin ve izlenebilen TV kanallarının birkaç kişinin elinde toplanması, tek bir kişiye ekonomik bağımlılık dolayısıyla çalışanları olduğu kadar, kamuoyuna ulaşan mesajları etkilemekte, dolayısıyla medya kurumlarının yapısı haberlerin kamuoyuna yansımasında giderek daha belirleyici olmaktadır. Ekonomik çıkar çevreleriyle griftleşen medya patronlarının çıkarlarının haberler üzerindeki belirleyiciliği, kimi zaman oto sansür, kimi zaman haberin hiç yayımlanmaması ya da yayımlanma, yer alma biçimini etkileyecek şekilde ortaya çıkabilmektedir. Gazeteci yazdığı haberin hangi sayfada ya da kaçıncı sırada hangi manşette yayımlanacağını saptayamamaktadır. Kurum politikasına göre haber büyütülüp küçültmekte ya da yayımlanmaktadır, dolayısıyla medya kurumlarında çalışanların bağımsızlığı, kurumsal etiğin ve yayım ilkelerinin yerleşikliği, haberin oluşmasında önemli bir etken durumundadır (Gürkan, 1997)." Basının sanayileşmesiyle birlikte, düşünce ve olay aktarımının çeşitliliğinin ve 'subjektifliğinin özgürlüğü'nün önündeki tek engelin, kamusal alanda özgürlüklerin tasnif edilmesine dayanan devlet yahut yasalar olmadığı da daha belirgin ortaya çıkmıştır. Bizzat 'piyasa' ve bir işletme olarak bunun içinde yer alma, ayakta kalma, güçlenme yolları da çok sesli bir özgürlük alanının var olmasını engellemekte, en azından sınırlamaktadır (Talu, 1998).

Yüzyılın içinde, gazeteciyi bağımsız, dördüncü güç gören ve daha çok gazetecinin becerisine yaslanan ütopyacı bir vizyon vardı. 90'larla birlikte bunun yerini, ekonomik sonuçları, gazetecinin kendisi, habercilik ve kamu çıkarlarının kovalanması da dahil, gazeteciliğin geleneksel, sosyal ve kültürel bileşenlerini önemsiz kılan bir ticari çözüm almıştır. Bu gazetecilik, demokratik hayatın bir aracı olmaktan çok, onu yaşatabilen sınıfların menfaatlerini yansıtmakta ve onlara hizmet etmektedir. 1990'lar, her şeye rağmen var olan kısmi yazı işleri bağımsızlığının da sonunu getirmiştir. Yerine, gazeteci emeğini, özel ticari menfaatlerine cevap veren rutin bir teknik iş sayan patronaj modeli yerleşmiştir. Haberler artık patronaj sisteminin ihtiyaçlarına uymalı, gazeteciler iş dünyasından ve çevresinden oluşan etkili ve eğitimli bir ticari sınıfın menfaatlerine hizmet etmelidir. Bu, kamusal alanı işgal etmeye başlayan yeni bir kamu menfaati anlayışıdır (Talu, 2000)." "Gazeteciler zamanla çalışılan medya kuruluşlarının değerlerini içselleştirmişler ve muhabirler artık kuruluşun kendisine dayattığı sınırları hissedemez hale gelmiştir (Tılıç, 1998)."Yaşanan tüm bu gelişmeler basında otasnsürün genişlemesine neden olmuş ve pek çok basın çalışanı sansüre gerek kalmaksızın kendisini bu yeni düzenle uyumlandırmıştır.

Doğan Tılıç'ın Utanıyorum Ama Gazeteciyim (İstanbul. İletişim Yayınları, 1998) kitabında basında çalışma hayatında karşılaşılan sorunlarla ilgili pek çok anekdot bulabilirsiniz.

KİTAP

Görüldüğü üzere 80'li yıllar darbeyle başlamış, ardından basın dışı sermayenin gazeteciliğe dâhil olmasıyla iletişim ortamı holdingleşmiş, dolayısıyla geleneksel gazeteciliğin sınırları ve ilkeleri ciddi bir değişim yaşamıştır. Gazetecilik, gazetecilik için yapılmaz hale gelmiş ve sermayenin basın üzerindeki egemenliği pekişmiştir. Gazetecilikte ciddi bir tekelleşme yaşanmış, küçük çaplı basın işletmeleri kapanmak zorunda kalmış ve ülkenin iletişim ortamını büyük sermaye grupları belirler hale gelmiştir. Kurumların gazetecilerin tercihleri üzerindeki baskıları yoğunlaşmış, basın özgürlüğü şirket çıkarları ekseninde tanımlanır olmuştur.

İŞSİZLİK, SİGORTASIZLIK VE SENDİKASIZLIK

Basın çalışanlarının karşı karşıya kaldıkları bir diğer sorun da işsizliktir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2013 yılında yaptığı bir araştırmanın verilerine göre, işsizliğin en fazla olduğu alanların başında gazetecilik gelmektedir. Yükseköğrenim görülen alan ve buna bağlı olarak yapılan meslek tercihi, gelecekte işsizlik sorunuyla karşı karşıya kalma riskini doğrudan etkilediği bildirilen raporda, mezun olunan alanlar itibariyle yapılan değerlendirmeye göre, işsizlik sorunun en fazla yaşandığı alanlar gazetecilik ve enformasyon olarak belirlenmiştir. ''İletişim çağı" nitelendirmelerine rağmen bu alandaki yükseköğrenim kurumlarından mezun olanların 5'te 1'inden fazlasının işsiz durumda olduğu bildirilmiş, gazetecilik ve enformasyon alanında 16 bin kişilik işgücüne karşılık 3 bin işsiz olduğu tespit edilmiştir. Bu alan, yüzde 22,1'lik işsizlik oranıyla yükseköğrenimde mezun olunan alanlar arasında en yüksek işsizlik oranında ilk sırada gelmektedir (Medyaradar, 2013).

TÜİK'in 2015 yılında yaptığı araştırmada işsiz gazeteci sayısı 7 bine dayanmıştır. Çeşitli nedenlerle işini kaybeden gazeteciler artık basın sektöründe son derece doğal karşılanmaktadır. Pek çok gazetecinin sigortasız çalıştırıldığı, sendikal örgütlenmenin son derece kısıtlı olduğu gazetecilik ortamında İnternet ve sosyal medya gazetecilerin kendilerini daha bağımsız ifade edebilecekleri ve işten çıkarılma korkusu olmadan gazetecilik yapabilecekleri bir mecraya dönüşmüştür.

DİKKAT

Türkiye İstatistik Kurumunun 2015 yılında yaptığı bir araştırmanın verilerine göre işsiz gazeteci sayısı 7 bine dayanmıştır.

İşsizliğin yanı sıra gazetecilerin karşı karşıya kaldıkları bir diğer önemli sorun da işten çıkarmalardır. İşten çıkartmalar, gazetecilik işkolunda neredeyse sıradan bir olay durumundadır. Gazetecilerin mesleki ve sosyal güvencelerinin bulunmadığı örgütsüzlük koşullarında, işten çıkarmalar keyfi ve gerekçesiz olarak uygulanmaktadır. Gazeteci, bazen neden işten çıkarıldığını bilememekte, hatta işten çıkarıldığını ertesi günü çalıştığı medya kuruluşunun barkodlu kapısından giremeyince öğrenebilmektedir. Türkiye'de toplumsal olarak güçlü çevrelerin baskıları da gazetecilerin işten çıkarılmalarına neden olabilmektedir. Kendisiyle ilgili bir haberi beğenmeyen, gazetecinin muhalif kimliğinden rahatsız olan siyasetçiler ya da ekonomik ve sosyal güç sahibi kişiler gazetecinin işten atılması için işverenine baskı uygulayabilmektedir (Alemdar ve Uzun, 2013).

SIRA SİZDE 3

Türkiye'de gazeteciler hangi gerekçelerle işten çıkarılmaktadır?

Türk basınında çalışanların karşılaştıkları bir diğer ciddi sorun da örgütlenme problemidir. Özellikle gazetecilik ortamının sendikalardan arındırılmasıyla birlikte çalışanlar

doğrudan işverenlerle ve onların kurallarıyla muhatap olur hâle gelmiştir. Türkiye Gazeteciler Sendikası İstanbul Şube Başkanı Gökhan Durmuş "Gazetecilikte Örgütlenme" sorunuyla ilgili olarak şunları söylemektedir: "Türkiye'de 50 bin gazeteci var ve gazetecilerin sadece 3 bini sendikalı. Gazetecilik sektöründe örgütlenme konusunda bilinç neredeyse sıfır. Bunun birkaç nedeni var. Gazeteciler kendini işçi olarak görmüyor. Statü olarak kendimizi daha üstte hissediyoruz. Örneğin böyle bir emek kentinde sendikayla içli dışlı yaşanan bir yerde gazeteciler niye sendikalı olmaz? Bunun birkaç nedeni var. İşsizlik korkusu. Türkiye'de işsizliğin en fazla olduğu sektör yüzde 17 ile medya. Türkiye'de işsizlik ortalaması ise yüzde 11. Peki neden sendikalı olmalıyız? Hayatımızdaki belirsizliği ortadan kaldırmak için. Gelecek kaygısı duymamak için. Sendika sizin iki yıl sonra, üç yıl sonra nasıl bir hayat süreceğinizi sözleşmelerle ortaya koyuyor. Daha kaliteli, nitelikli haber yapabilmek için sendikalı olmalıyız. Sendikalı olunca o işe daha çok sahip çıkıyorsunuz. Birisi size daha fazla ücret teklif ettiğinde oraya gitmeye yönelik değil, çalıştığınız yerde kalmayı tercih ediyorsunuz. Patronlar neden sendika sıcak bakmıyor? Çünkü önyargıları var. Genelde de 70'lerdeki örnekleri ortaya koyuyorlar. Ama Türkiye'deki bütün sendikalar kendilerini yenilediler. Türkiye Gazeteciler Sendikası sadece toplu sözleşmeler yapan, gazetecilerin sadece ekonomilerini koruyan bir sendika değil, aynı zamanda üyelerine mesleki eğitimler de veriyor. Bu sektörde kalmalarını sağlayabilmek için çeşitli eğitim programları düzenliyor (Türkiyede İşsizlik Büyük Sorun, 2015)."

Esnek Çalışma: Belli bir zaman ve mekan zorunluluğu olmaksızın performans odaklı bir çalışma biçimi.

http://tgs.org.tr/ (Türkiye Gazeteciler Sendikası) internet sayfasında gazetecilerin sendikal hakları konusunda detaylı bilgi bulabilirsiniz.

İNTERNET

Basında gitgide yayılım gösteren **esnek çalışma** biçimleri de medya çalışanlarını tehdit eden yeni bir oluşum olarak göze çarpmaktadır. Önceki dönemin, belirli saatler içinde, sosyal güvenceli ve sendikalı olarak çalışma biçimi sermayenin kârlılığına tehdit oluşturmaktadır. Sermaye, bu kârlılığını sınırlayan katı uygulamalardan kurtulmak amacıyla çalışma saatlerini ve koşullarını esnetmiş bu dönüşümden önemli ölçüde kâr sağlamıştır. Böylelikle sosyal güvencenin getirdiği ek yüklerden kurtulmuş, mekan ve maliyet tasarrufu yapmış ve süreçleri en çok kendi lehine dönüştürmüştür. Esnek çalışma biçimleri zorunlu maliyetleri düşürmekte, kadrolu çalışanların sorumluluklarını hafifletmekte, istihdamı azaltmakta ve bu amaçla teknolojiden sonuna kadar faydalanmaktadır.

Medyada esnekliğin diğer bir tezahürü, "iş güvencesi"nin ortadan kalkmasıdır. Medyada esnek çalışma, çıraklık müessesesine benzer bir şekilde, stajyer personelin ömür boyu stajyer personele terfi ettirilmesi olarak ortaya çıkmaktadır. "Stajyer" personel, sigortasız, sosyal güvencesiz ve örgütsüz genç emek olarak işverene istediğinden daha fazlasını vermektedir. "Stajyer"lik süreleri sürekli olarak uzamaktadır. "Stajyer"lik sonrası dönem, "kaşeli çalışma" adı altında, haber başına ücret ödenen yine kadrosuz ve sigortasız çalışma biçimidir. Stajyerlik ve kaşeli çalışma dönemlerini geçenler için kadrolu çalışma umudu vardır. Bu tahmin edilebileceği gibi çok az kişiye nasip olmaktadır. Kadrolu çalışma gündeme geldiğinde de "esneklik" uygulamaları bitmemektedir. Esnek çalışmanın bir diğer görüntüsü ise, basın çalışanlarının, 212 sayılı -görece çalışanlar adına olumlu maddeler içeren- Basın İş Kanunu kapsamı dışında çalıştırılmalarıdır. Kadrolu çalışanların çok sınırlı bir bölümü 212 sayılı Basın İş Kanunu kapsamında istihdam edilmekte; büyük bir bölümü ise İş Kanunu kapsamında, ya da "telif"li çalışma olarak istihdam edilmektedirler. Diğer bir esneklik uygulaması, "free-lance muhabirlik ve yazarlık" kurumunun

geliştirilmesidir. Bu durumda, "telif ücreti" üzerinden çalışan sigortasız, sosyal güvencesiz ve örgütsüz basın çalışanlarını bulmak mümkündür. Esnekliğin bir diğer görüntüsü ise "havuz sistemi" denilen yöntemle, basın çalışanın tek ücret karşılığında birkaç gazete ve televizyona hizmet vermesidir. "Havuz sistemi" yöntemi ile bir medya tekeline bağlı basın çalışanının haberi aynı işverenin tüm gazete, dergi, ajans, radyo ve televizyonlarında kullanılabilmektedir. Esnek çalışmanın bir diğer görüntüsü, medyada üst düzey yöneticilerin ücretleri ile diğer basın çalışanlarının ücretleri arasındaki uçurumdur. (Özdemir, 2009).

Sendikasızlaşma, gazetecilerin pek çok sosyal haklarından mahrum kalmalarına, ağır iş koşulları, işten çıkarmalara ve düşük ücretlere mahkum kalmalarını beraberinde getirmektedir. Medya patronları için son derece "sıkıntısız" bir ortama indirgenen gazetecilik ortamı, çalışanlar için ciddi sıkıntıları içermektedir. Sendika güvencesi olmayan basın çalışanları işverenlerin her türlü telkinine açık hale gelmiş, zamanla bu kanun dışılık alışkanlık haline dönüşmüştür. Gazeteler çoğu zaman sigortasız muhabirler çalıştırmakta, yasalar çerçevesinde ödenmesi gereken prim ve vergi borçlarını ödemeyerek adeta vergi kaçakçılığı yapmaktadır. Bu yüzden işverenler sendikalı çalışanlarını sendikadan ayrılmaya zorlamakta, aynı çalışanı birkaç farklı kurum için kullanmakta ve ücretini ödemeden pek çok gazeteciyi ağır mesai koşullarına mahkum etmektedir.

Cinsiyetçi: Bir cinsiyetin – genellikle erkekliğin- diğerinden üstün olduğunu savunan görüş ve ideolojidir.

Basın mesleğinde yaşanan tüm sorunların kökeninde sendikal örgütsüzlük bulunmaktadır. Sendikal örgütsüzlük, iş güvencesinden yoksun bir gazeteci kitlesi yaratmaktadır. Bu de sermaye ağırlıklı medya işverenlerinin yayın politikalarını kendi şahsi çıkarlarına göre belirlemelerine olanak tanımaktadır. Halkı, doğru ve tarafsız bir biçimde bilgilendirme görevini yerine getirmeyen medya organları böylece gazetecilik mesleğinin saygınlığını da iyice zedelemektedirler. Hiç kimse sendikacılığı sadece ücret pazarlığı olarak değerlendirmemelidir. Sendika, «editoryal» bağımsızlığın da bir güvencesidir. Sendika, işverenlere karşı «editoryal» bağımsızlık mücadelesinin yapılabileceği bir platformdur. Bu çağrıyı tüm gazeteciler çok iyi değerlendirmelidir. Artık işten atılma bahanelerinin arkasına sığınmaktan herkes vazgeçmeli ve mesleğin geleceğine el koymalıdır (Sonay, 2000).

TGS İstanbul Eski Şube Başkanı Şükran Soner sendikanın basın ortamından çekilmesinin temel nedeni olarak tekelleşmeye vurgu yapmaktadır: "Medya önce tekelleşti. İlk büyük tekel de Doğan Holding Grubu idi. Aydın Doğan, o dönemki toplu sözleşmeyi çalışanlar için fazla gelişmiş haklar olarak gördü ve sendikayı tasfiye etme kararını verdi. Koca koca gazeteciler noter istifa parasını işverenden alıp, gidip istifa ettiler. Toplu bir ayrılma oldu. Ondan önce İzmir Yeni Asır'da sendikalı idik. Dinç Bilgin sözleşmeyi imzalamak zorunda kaldı. 1 gün sonra çalışanlarını notere yollatıp istifa ettirdi. Toplu işten atma tehdidine direnebilen bir kültür yok gazetecilikte. Sanıyorum ki bir fabrika gibi olmadığı için baskı da daha kolay yapılabiliyor (Karahisar, 2000)." Basında sendikanın bertaraf edilmesi, gazetecilerin çalışma koşullarına olumsuz yansımış ve kısa sürede patronlar kendi önceliklerine uygun bir medya ortamı yaratmıştır. Patronlar her koşulda öncelikle kendi menfaatlerine odaklanmakta, bu da çalışma koşullarındaki gazeteciler aleyhine oluşturulan atmosferin aynı koşullarda devam edeceğini göstermektedir.

BASINDA CİNSİYETÇİ POLİTİKALARIN BASKINLIĞI

Medya **cinsiyetçi** söylemlerin en yoğun yaşandığı yerlerin başında gelmektedir. Gerek haberlerin temsil ediliş biçimlerinde, gerekse de çalışma ilişkilerinde cinsiyetçilik karşı karşıya kalınan sorunların başında gelmektedir. Medyada çalışma koşullarına bakıldığında kadın çalışanların genellikle alt düzeye yoğunlaştıkları, daha tepe yöneticilerin de ağır-

lıklı olarak erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Kadınların görece daha hafif işlere yönlendirildikleri gazete işletmelerinde, başarıya ulaşan pek çok kadın gazetecinin de kendi kimliklerini koruyarak değil, adeta erkeksileşerek başarıya ulaştıkları görülmektedir. Köşe yazarlarına bakıldığında, erkeklerin kadınlara oranla bariz bir sayısal üstünlüğü olduğu görülmekte, dolayısıyla kadınların çalışma ortamında ikincil konuma itildiği görülmektedir.

Medya İzleme Grubu (MEDİZ) tarafından 2008 yılında yapılan araştırmanın medyada kadın temsili ile ilişkili olarak ortaya koyduğu sonuçlar, kadın sorunları ile ilişkili duyarsızlığın bu sektördeki kadın istihdamının düşüklüğü ile yakından ilişkili olduğunu da ortaya koyar niteliktedir. Araştırma sonuçlarına göre; Türkiye'deki yaygın günlük gazetelerin genel yayın yönetmenlerinin tamamı erkektir. Haber kaynaklarının sadece yüzde 18'i, köşe yazarlarının sadece yüzde 12'si kadındır. Genel yayıncılık yapan büyük televizyon kuruluşlarındaki siyasi tartışma programlarını yapanlar arasında hiç kadın yoktur. TV ana haber bültenleri yönetim kadrolarının sadece yüzde 16'sı kadındır. TV ana haber bülteni yorumcuları (anchorman) arasında da kadın bulunmamaktadır. Tüm bu veriler çalışma ortamının nasıl cinsiyetçi politikalar doğrultusunda yönlendirildiğini göstermektedir. Basında yönetim kademesine bir kadın olarak çok zordur, yükselen pek çok kadın gazeteci de yükselirken kendi kimliklerini geri plana atmak zorunda kalmaktadır.

KİTAP

Hülya Uğur Tanrıöver ve ekibi tarafından hazırlanan Medyada Cinsiyetçiliğe Son (İstanbul: Mediz, 2008) kitabı medyada kadın temsiline ilişkin kapsamlı bir araştırmanın sonucunda yayınlanmış alanda önemli bir çalışmadır.

Bilge Kadın Araştırma Merkezi tarafından 2012 yılında gerçekleştirilen ''Ulusal Medyada Çalışan Kadınların Medyadaki Yeri ve Sorunları" araştırmasının sonuçları da medyadaki cinsiyetçi bakışı gözler önüne sermektedir: Araştırmanın sonuçlarını Başkan Alev Sezen şöyle açıklamıştır: "Medya sorumlu ancak bir o kadar da sorunlu bir sektör. Prezantasyon için kadınlar, yönetim kademeleri için erkekler tercih ediliyor. Yönetim kademesi açısından erkek egemen bir sektör. Kadının adı yok. Kadın her türlü zorluğa meslek aşkı sebebi ile dayanıyor. Atamalarda kadının cinsiyeti, evli ve çocuk sahibi olması karşısına hep bir engel olarak çıkıyor. Mobbinge maruz kalarak kariyer yapması engelleniyor. Kıyafeti yönünden de hiç farketmiyor başörtülü olduğu için tepki alan da var başı açık olduğu içinde. Cinsel tacizin çıkan orandan daha fazla olduğunu düşünüyoruz. Cinsel suçlar kapalı yer suçları olduğu için dile getirilmesi çok zor. Cinsel tacizin dışında deneklerimizce flörtöz tacizden de bahsedildi ve flörte olumlu cevap verenlerin daha çabuk ilerlediği dile getirildi (Medyada Kadın Olmak, 2012)."

SIRA SİZDE 4

Yapılan araştırmalara göre medyada kadın olmanın zorlukları nelerdir?

DİKKAT

Medyada yetki istenmediği sürece kadın olmak sorun değildir ancak karar alma süreçlerine oynarsanız ciddi sorunlar yaşanabilmektedir.

Özetle basında çalışma hayatında karşılaşılan problemler bu ünite ekseninde dört ana başlık altında incelenmiştir. Şüphesiz ki sorunlar çok daha fazladır ancak tekelleşme, holdingleşme, sendikasızlık, işsizlik ve cinsiyetçi politikaların baskınlığı daha sağlıklı bir gazetecilik ortamının oluşmasının önündeki en ciddi engellerin başında gelmektedir.

Özet

Tekelleşmenin çalışanlar üzerindeki etkilerini öğrenmek

Basın sektörü, özellikle 80'li yılların başlarından itibaren hem teknoloji alanında yaşanan gelişmeler, hem de basının büyük bir sanayi kolu haline dönüşmesiyle birlikte büyük holdinglerin etkisi altına girmiş ve kısa sürede tekelleşmenin etkilerini en yoğun düzeyde yaşamıştır. Artan maliyetler ve daralan piyasa nedeniyle küçük şirketlerin basın alanına girmesi zorlaşmış ve gizil bir el gibi tekel grupları piyasayı yönlendirmiştir. Tekelleşme ile birlikte basın çalışanlarının çalışabilecekleri alanlar daraltılmış bu da fikir işçilerinin mevcut sisteme uyumlanmalarını beraberinde getirmiştir. Çalışılabilecek yayın gruplarının azlığı, zaman zaman patronların yaptıkları centilmenlik anlaşmaları gazetecilik hareket kabiliyetlerini olumsuz etkilemiş ve daha güdümlü bir medya ortamının doğmasına neden olmuştur. Tekelleşme işle birlikte görece daha küçük ve bağımsız şirketler medya piyasasına ayakta duramamakta ve ortam büyük, hatta çok uluslu büyük holdinglere kalmaktadır. Gazeteciler böyle bir ortamda ister istemez tekellerin davranış kodlarını benimsemek zorunda kalmışlar, bu da hem çalışma hem de basın özgürlüğünü ciddi oranda tehdit etmiştir.

İşletme yapılarının holdingleşmesi ve otasansürün gelişmesini bilmek

Basın dışı sermayenin 80'li yıllarla birlikte gazetecilikte son derece aktif olması sonucu, basın kuruluşları artık bir 'işletme' olarak kabul edilmiş ve tüm yönetimsel tasarruflar kar-zarar mantığı üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştır. Basın kuruluşuna kazanç sağlayacak politikalar, çoğu kez geleneksel gazetecilik ilkelerini esnetmek pahasına devreye sokulmuş ve gazetecilik bir "iş" kolu hâline gelmiştir. Reklam-haber dengesinde, reklamın etkinliği son derece artmış, haberler de neredeyse alınıp-satılabilir bir meta hâline dönüşmüştür. Artık medya izleyicilerine, aydınlatılması gereken 'vatandaş' gözüyle değil, reklamverenlere pazarlanacak 'müşteri' gözüyle bakmışlar ve gazeteciliğin tüm boyutları kar-zarar mantığı üzerinden tasarlamışlardır. Medyanın kamusal sorumlulukları, medyanın sermayeye karşı olan sorumluluklarıyla sessizce yer değiştirmiştir. Yeni ortama yönelik geliştirilen bir takım yeni ilkeler çalışma ortamını geçmişten çok daha farklı, çalışanlardan çok şirketlerin lehine düzenlenmiş bir yöne doğru sürüklenmiştir. Kurumların gazetecilerin tercihleri üzerindeki baskıları yoğunlaşmış, basın özgürlüğü şirket çıkarları ekseninde yeniden tanımlanır olmuştur.

İşsizlik, sigortasızlık ve sendikasızlık sorunlarını tanımak

Basın çalışanlarının karşı karşıya kaldıkları bir diğer sorun da işsizliktir. Türkiye İstatistik Kurumunun 2013 yılında yaptığı bir araştırmanın verilerine göre, işsizliğin en fazla olduğu alanların başında gazetecilik gelmektedir. İşsizliğin yanı sıra gazetecilerin karşı karşıya kaldıkları bir diğer sorun işten çıkarmalardır. İşten çıkartmalar, gazetecilik işkolunda neredeyse sıradan bir olay durumundadır. Gazetecilerin mesleki ve sosyal güvencelerinin bulunmadığı örgütsüzlük koşullarında, işten çıkarmalar keyfi ve gerekçesiz olarak uygulanmaktadır. Türk basınında çalışanların karşılaştıkları bir diğer ciddi sorun da örgütlenme problemidir. Özellikle gazetecilik ortamının sendikalardan arındırılmasıyla birlikte çalışanlar doğrudan işverenlerle ve onların kurallarıyla muhatap olur hale gelmiştir. Basında gitgide yayılım gösteren esnek çalışma biçimleri de medya çalışanlarını tehdit eden yeni bir oluşum olarak göze çarpmaktadır. Önceki dönemin, belirli saatler içinde, sosyal güvenceli ve sendikalı olarak çalışma biçimi sermayenin karlılığına tehdit oluşturmaktadır. Sermaye, bu karlılığını sınırlayan katı uygulamalardan kurtulmak amacıyla çalışma saatlerini ve koşullarını esnetmiş bu dönüşümden önemli ölçüde kar sağlamıştır. Böylelikle sosyal güvencenin getirdiği ek yüklerden kurtulmuş, mekan ve maliyet tasarrufu yapmış ve süreçleri en çok kendi lehine dönüştürmüştür.

Basında cinsiyetçi politikaların baskınlığını öğrenmek

Medya cinsiyetçi söylemlerin en yoğun yaşandığı yerlerin başında gelmektedir. Gerek haberlerin temsil ediliş biçimlerinde, gerekse de çalışma ilişkilerinde cinsiyetçilik karşı karşıya kalınan sorunların başında gelmektedir. Medyada çalışma koşullarına bakıldığında kadın çalışanların genellikle alt düzeye yoğunlaştıkları, daha tepe yöneticilerin de ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Kadınların görece daha hafif işlere yönlendirildikleri gazete işletmelerinde, başarıya ulaşan pek çok kadın gazetecinin de kendi kimliklerini koruyarak değil, adeta erkeksileşerek başarıya ulaştıkları görülmektedir. Köşe yazarlarına bakıldığında, erkeklerin kadınlara oranla bariz bir sayısal üstünlüğü olduğu görülmekte, dolayısıyla kadınların çalışma ortamında ikincil konuma itildiği görülmektedir. Basında yönetim kademesine bir kadın olarak çok zordur, yükselen pek çok kadın gazeteci de yükselirken kendi kimliklerini geri plana atmak zorunda kalmaktadır. Hem yapılan işin zorluğu, hem bir takım önyargılar hem de karşılaşılan cinsiyetçi politikalar gazetecilik ortamın erkek egemen bir bakış açısıyla yapılandırılmasını beraberinde getirmiştir.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdaki işadamlarından hangisiyle birlikte basın dışı sermaye Türk medya sektörüne **ilk kez** girmiştir?

a. Asil Nadir
b. Sedat Simavi
c. Aydın Doğan
d. Dinç Bilgin
e. Ferit Şahenk

2. Mc Bride raporu olarak bilinen uluslararası iletişim politikalarına ait rapor hangi kurum tarafından hazırlanmıştır?

a. NATO
b. UNESCO
c. Avrupa Birliği
d. Balkan Birliği
e. Batı Avrupa yayıncılar Birliği

3. Aşağıdakilerden hangisi tekelleşmenin çalışanlar üzerindeki etkilerinden biri **değildir**?

a. Daha verimli bir gazeteciliğin yapılması
b. Çalışılacak kurumların azlığı
c. Otosansürün gelişmesi
d. Küçük firmaların piyasadan çekilmesi
e. Basın özgürlüğünün tehdit edilmesi

4. Medya alanında holdingleşme hangi yıllarda yoğunlaşmıştır?

a. 50'li yıllar
b. 2000'li yıllar
c. 70'li yıllar
d. 90'lı yıllar
e. 80'li yıllar

5. Gazetecilerin zamanla çalışılan medya kuruluşlarının değerlerini içselleştirmeleri ve artık kuruluşun kendisine dayattığı sınırları hissedemez hale gelmelerine ne ad verilir?

a. Otasansür
b. Kurumsallaşma
c. Sansür
d. Tecimsel yayıncılık
e. Basın etiği

6. Türkiye'de 2015 yılında toplam işsiz gazeteci sayısı kaçtır?

a. 3 bin
b. 5 bin
c. 7 bin
d. 10 bin
e. 20 bin

7. Gazetecilikte belli bir zaman ve mekan zorunluluğu olmaksızın performans odaklı çalışma biçimine ne ad verilir?

a. Tam mesai
b. Yüksek performans
c. Yeterli çalışma
d. Yetersiz çalışma
e. Esnek çalışma

8. Aşağıdakilerden hangisi gazetecilerin **temel** sorunlarından biri **değildir**?

a. İşsizlik
b. Sigortasızlık
c. Erken emeklilik
d. Sendikasızlık
e. Alt-üst çalışan ücretlerindeki farklılık

9. Basında çalışma güvencesi ve editoryal bağımsızlık sağlayan kurumlara ne ad verilir?

a. Sigorta
b. Sendika
c. Dernek
d. Dayanışma
e. Editörlük

10. Aşağıdakilerden hangisi basındaki cinsiyetçi politikalarının sonuçlarından biri **değildir**?

a. Yönetim kademelerinde daha fazla erkeğin olması
b. Ailevi önceliklerin geri plana itilmesi
c. Mobbinge maruz kalma
d. Etkin kademeklerde erkeklerin daha yoğun değerlendirilmesi
e. Alt düzeylerde daha fazka kadının yer alması

Yaşamın İçinden

Tekelleşme basın özgürlüğüne engel

Dünya Gazetesi sahibi Nezih Demirkent, Türkiye'de basında büyük bir tekelleşmenin mevcut olduğunu belirterek, "Basında en büyük tekelleşme dağıtım alanında" dedi.

Doğan Grubu'nun 9, Sabah Grubu'nun 4, Çukurova Grubu'nun 3 gazeteye sahip olduğunu kaydeden Demirkent, bu grupların televizyon ve dergi alanında da pay sahibi olduklarını ve medyanın bütününü kapsayan bir yapının oluştuğunu söyledi. Demirkent, bir kaç grubun basın alanında yer almasının rekabet varmış izlenimi yarattığını, ancak son noktada birlik olduğunu kaydederken, "Bu grupların belli yerlerde işbirlikleri ve kendi aralarında mutabakatları var. İstediklerinde birlikte hareket edebiliyorlar" dedi. Türkiye'de siyasi hayatı etkileyecek yayın yapılmasının zor olmadığını da öne süren Demirkent, şöyle devam etti: "RTÜK Yasası'nın medya gruplarının bir takım ihalelere girilmesini engelleyen hükmünün değiştirilmesi gündemde. Sanayi Bakanlığı'nın promosyonu engelleyen yasası olmasına rağmen, bir şekilde promosyon yapılıyor. Digital yayıncılığın başlaması ile bu alanda da sorunlar yaşanacak. Gazetelerde aynı haberler yer alıyor. Medyada editoryal bağımsızlık yok. Kamu yayıncılığı yapan TRT olmasaydı, Türkiye birçok olaydan haberdar olmazdı. Belli gruplar piyasayı ticari olarak tamamen ele geçirmek istiyorlar." Basındaki yoğunlaşmanın yeni girişimlerin önünü tıkadığını da kaydeden Demirkent, medyadaki yoğunlaşmanın basın özgürlüğünü de yok ettiğini söyledi. Demirkent, bu ortamda klasik gazeteciliğin tükendiğini kaydederek, artık gazeteciliğin sermaye gruplarına ihtiyaç duyduğunu ifade etti. Türkiye'deki tekelleşmenin engelenmesinin kendisinin pek mümkün görmediğini kaydeden Demirkent, "Türkiye'deki tüm ortam, medyadaki tekelleşmeye yeşil ışık yakıyor. Benim tek umudum yerel gazeteler ve yeni teknolojiler ile haber alma olanağının doğması ve insanların doğruları öğrenmesi" diye konuştu.

Kaynak: NTV Haber, ntv.com.tr, 8 Haziran 2000

Okuma Parçası

.....

"Yazı işlerine ilişkin değerlendirmeler, yazı işlerinde çalışan özgür gazeteciler ve profesyonelliği kanıtlanmış editörler tarafından bağımsız bir şekilde yapılmadığı sürece gazetecilik kuşku yaratır." BBC'nin eski genel yayın yönetmenlerinden John Wilson, "Gazeteciliği Anlamak" adlı kitabında yayın bağımsızlığının yani bir gazetenin yayınma ilişkin değerlendirme bağımsızlığının yazı işlerinin yönetici ve çalışanlarına ait olduğunu bu tanımla aktarıyor. Yayın bağımsızlığı meselesi, son yıllarda hem Batı'da hem de Türkiye'de sadece mesleki çevrelerin ve iletişim fakültelerinin değil, medya aracılığıyla kamuoyunun da tartışma gündemine girdi. Neden? Özellikle 80'lerden sonra tüm dünyada kendini göstermeye başlayan neoliberal akım ve SSCB'nin çökmesinden sonra yani 9O'lı yılların başından itibaren globalizm rüzgârlarının her tarafta güçlü bir şekilde esmesi, ekonomik dünyada rekabetin neredeyse tek değer yargısı haline gelmesine neden oldu. Gerek iç piyasalarda gerekse global piyasada, artık çokuluslu, yeni deyişle global sıfatını alan şirketler kendi aralarındaki rekabette medyayı önemli bir silah olarak kullanmaya başladılar. Öte yandan iletişim sektörünün gerek teknolojik gerekse mali açıdan inanılmaz derecede gelişmesi, medyanın önemini iyice artırdı. Fransız toplumbilimci Baudrillard'ın geliştirdiği "simülasyon teorisi" ne göre, gerçekle sanal arasındaki ilişkilerin altüst olması, görsel ve işitsel medyanın gerçeği kendine göre yeniden yaratma ya da değiştirme becerisine sahip olması, medyayı salt ekonomik alandaki rekabette değil, iktidar kavgasında da son derece önemli bir araç, hatta silah haline getirdi. "Medyan yoksa, yoksun!" sözü de işte bu yeni gelişmeyi simgeliyor. Sadece Türkiye'de değil, Batı'da da 70'li yıllardan itibaren, basının sermaye yapısı değişirken, basın dışı alanlarda faaliyet gösteren işverenler, finans, ticaret ya da sanayi dünyasındaki faaliyetlerine destek olması için gazete satın almaya başladılar. Böylelikle, gazeteler, çok çeşitli alanlarda üretim ve dağıtım yapan şirketlerin bir tür basın bülteni haline gelmeye başladı. Böylece tek başına yeteri kadar kâr sağlayacak bir yatırım olmadığı düşünülen gazeteler, basın dışı alanlarda faaliyet gösteren holdinglerin, hem siyasi hem de ekonomik iktidar mücadelelerinde önemli bir araç haline geldiler. İşte, yayın bağımsızlığı meselesi bu aşamada devreye girdi ya da sorun yaratmaya başladı. Basın işverenleri ile gazete yöneticileri ve gazeteciler arasındaki ilişkiyi düzenleyen bu kavram, işveren açısından bakıldığında sahibi olduğu gazetenin yayın politikası hakkında söz sahibi ol(a)mamak olarak anlaşılabilir. Çünkü yayın bağımsızlığı ilkesine göre işveren, sahibi olduğu gazetenin yayın politikasının saptanmasını ve uygulanmasını, gazetenin başındaki profesyonel

yöneticilere yani genel yayın yönetmenine, yayın kuruluna ya da yazı işleri müdürüne kısacası gazetecilere bırakmak durumunda. Avustralyalı Rupert Murdoch, dünya basın devi olmaya adım atarken, ABD'den önce İngiltere'ye gelip London Times gazetesini satın aldıktan hemen sonra, yazı işlerine girip yayın politikasına ilişkin sözlü ve yazılı emirler yağdırmaya başladığında, gazetenin editörleri karşı çıktılar. London Times o zamana kadar ortanın sağında, ciddi bir gazete idi. Murdoch gazeteyi koyu Thatcher yanlısı bir yayın yapmaya zorlayınca editörlerin büyük bir kısmı topluca istifa ettiler. Murdoch da o zaman "Ben bunca yolu gazetenin işlerine karışmamak için mi teptim?" demişti. Keza Mirror grubunun patronu olan ve kamuoyunda "Kaptan Bob" olarak tanınan Robert Maxwell de hayatta iken grubun tüm gazetelerinin yayın politikasını bizzat saptıyordu. Kaptan, geminin dümeninde olacak, 2. Kaptan dahil tüm mürettebata emir verecekti. Maxwell 1980 yılında bunu açıkça şöyle ifade etmişti: «Bu işe doksan milyon pound yatırdım ve bunu hayır duası almak için yapmadım. Bu işin sahibi benim. Patron benim. Dolayısıyla işveren, gazeteci olsun olmasın, sahibi olduğu gazeteyi istediği gibi yönlendirmek amacında. İngiltere basın tarihini de yazmış olan Harold Evans, tüm bu gerçeklerden yola çıkarak, işverenle gazeteciler arasındaki ilişkiyi 40 yıllık deneyimine dayanarak şöyle açıklıyor: "Yayın bağımsızlığı, sonuç olarak, patronun yayın politikasını saptaması, genel yayın yönetmeninin de bu politikayı uygulaması şeklinde gerçekleşmektedir."

Kaynak: Duran, R. (1999). "Yayın Bağımsızlığı Meselesi", **Burası Dünya Polis Radyosu**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.91-92

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. c	Yanıtınız yanlış ise "Tekelleşmenin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. b	Yanıtınız yanlış ise "Tekelleşmenin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. a	Yanıtınız yanlış ise "Tekelleşmenin Çalışanlar Üzerindeki Etkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. e	Yanıtınız yanlış ise "İşletme Yapılarının Holdingleşmesi ve Otasansürün Gelişmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. a	Yanıtınız yanlış ise "İşletme Yapılarının Holdingleşmesi ve Otasansürün Gelişmesi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "İşsizlik , Sigortasızlık ve Sendikasızlık" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7.e	Yanıtınız yanlış ise "İşsizlik , Sigortasızlık ve Sendikasızlık" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise "İşsizlik , Sigortasızlık ve Sendikasızlık" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. b	Yanıtınız yanlış ise "İşsizlik , Sigortasızlık ve Sendikasızlık" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise "Basında Cinsiyetçi Politikaların Baskınlığı" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Tekelleşme ile birlikte basın çalışanlarının çalışabilecekleri alanlar daraltılmış bu da fikir işçilerinin mevcut sisteme uyumlanmalarını beraberinde getirmiştir. Çalışılabilecek yayın gruplarının azlığı, zaman zaman patronların yaptıkları centilmenlik anlaşmaları gazetecilik hareket kabiliyetlerini olumsuz etkilemiş ve daha güdümlü bir medya ortamının doğmasına neden olmuştur. Tekelleşme ile birlikte görece daha küçük ve bağımsız şirketler medya piyasasına ayakta duramamış ve gazetecilik ortamı büyük, hatta çok uluslu büyük holdinglere kalmıştır. Gazeteciler böyle bir ortamda ister istemez tekellerin davranış kodlarını benimsemek zorunda kalmışlar, bu da hem çalışma hem de basın özgürlüğünü ciddi oranda tehdit etmiştir.

Sıra Sizde 2

En tepe gazetecilerle alttaki gazetecilerin arasındaki uçurum derinleşmiş ve endüstriyel gereklilikler üzerinden yeni bir istihdam politikası, çalışma ve kazanma koşullarını belirlemiştir. Yeni ortama yönelik geliştirilen birtakım yeni ilkeler çalışma ortamını geçmişten çok daha farklı, çalışanlardan çok şirketlerin lehine düzenlenen bir yöne doğru sürüklenmiştir. Gazeteciler zamanla çalışılan medya kuruluşlarının değerlerini içselleştirmişler ve muhabirler artık kuruluşun kendisine dayattığı sınırları hissedemez hâle gelmiştir. Yaşanan tüm bu gelişmeler basında otasnsürün genişlemesine neden olmuş ve pek çok basın çalışanı sansüre gerek kalmaksızın kendisini bu yeni düzenle uyumlandırmıştır.

Sıra Sizde 3

Gazetecilerin mesleki ve sosyal güvencelerinin bulunmadığı örgütsüzlük koşullarında, işten çıkarmalar keyfi ve gerekçesiz olarak uygulanmaktadır. Türkiye'de toplumsal olarak güçlü çevrelerin baskıları da gazetecilerin işten çıkarılmalarına neden olabilmektedir. Kendisiyle ilgili bir haberi beğenmeyen, gazetecinin muhalif kimliğinden rahatsız olan siyasetçiler ya da ekonomik ve sosyal güç sahibi kişiler gazetecinin işten atılması için işverenine baskı uygulayabilmektedir. Ya da kurumların personel politikaları da sık sık işten çıkarmaları gündeme getirmekte ve basın sektöründe ciddi bir sirkülasyon yaşanmaktadır.

Sıra Sizde 4

Medyada çalışma koşullarına bakıldığında kadın çalışanların genellikle alt düzeye yoğunlaştıkları, daha tepe yöneticilerin de ağırlıklı olarak erkeklerden oluştuğu görülmektedir. Kadınların görece daha hafif işlere yönlendirildikleri gazete işletmelerinde, başarıya ulaşan pek çok kadın gazetecinin de kendi kimliklerini koruyarak değil, adeta erkekleşerek başarıya ulaştıkları görülmektedir. Kadın her türlü zorluğa meslek aşkı sebebi ile dayanmakta, atamalarda kadının cinsiyeti, evli ve çocuk sahibi olması karşısına hep bir engel olarak çıkmaktadır. Ayrıca kadınlar zaman zaman mobbinge de maruz kalarak kariyer yapmaları engellenmektedir.

Yararlanılan Kaynaklar

Alemdar, K. ve Uzun, R. (2013). **Herkes İçin Gazetecilik**, Ankara: Tanyeri Yayıncılık

Demirkent, N. (2000). Tekelleşme Basın Özgürlüğüne Engel, **Ntv Haber**, 8 Haz., 2000

Duran, R. (1999). Yayın Bağımsızlığı Meselesi, **Burası Dünya Polis Radyosu**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, s.91-92

Gürkan, N. (1997). Türkiye'de Siyasal Tıkanma Ve Medya, **Birikim Dergisi**, Aralık 1997

İlkiz, F. (2003). Medyada Tekelleşme, **Bizim Gazete**, 06 Ekim 2003

Karahisar, T. (2000). "Türkiyede Gazetecilerin Sendikalaşma Sorunları", İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Dergisi, Sayı: 46

Kaya, R. (2001). "Kamusal Çıkar", **Karizma Dergisi**, Ocak, Şubat, Mart 2001

Mc Bride, S. (1993). **Bir Çok Ses Tek Bir Dünya-İletişim Ve Toplum-Bugün ve Yarın, Unesco Raporu**, Ankara: Unesco Türkiye Milli Komisyonu

Özsever, A. (2004). **Tekelci Medyada Örgütsüz Gazeteci**. Ankara: İmge Yayınları

Sonay, Z. (2000). "**Basında Sendikal Örgütlenme**" , Yerel Medya Eğitim Seminerleri, Konrad Adenaur Vakfı, Tekirdağ,

Sönmez, M. (1996). "Türk Medya Sektöründe Yoğunlaşma ve Sonuçları", **Birikim Dergisi**, Aralık

Talu, T. (1998). "Maskelisine Karşı Açık ve Özgür Subjektiflik", **Birikim Dergisi**, Ocak 1999, Sayı:117

Talu, T. (2000). "Yiğitlik Öldü Mü?", **Dipsiz Medya**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Tanrıöver, H.U. (2008) **Medyada Cinsiyetçiliğe Son!**, İstanbul: Mediz Yayınları,

Tılıç, D. (1998) **Utanıyorum Ama Gazeteciyim**, İstanbul. İletişim Yayınları

"Medya Sektöründe Kadın Olmak", www.haber7com , 21.7.2012

''Medyada İşsizlik Ağır Bir Sorun", www.degisimmedya.com, 2015

"En Riskli Çalışma Hayatı Medyada; Gazeteciler İşsiz Kalıyor" , www.medyaradar.com , 11.03.2013

MEDYADA ÇALIŞMA HAYATI

6

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Türk toplumuna basının girişinden, günümüze kadar yaşanan gelişmeleri özetleyebilecek,
- Türkiye'de medyada çalışma hayatının temelini oluşturan işletmelerin sahiplik yapısını değerlendirebilecek,
- Basın işletmelerinin hukuki ve ekonomik durumları hakkındaki temel konuları açıklayabilecek,

bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Basın
- Basın İşletmeleri
- Medya Sektörü
- Türk Medya Grupları
- Medya Sahipliği

İçindekiler

Basın İşletmelerinin Sahiplik Yapısı

GİRİŞ

Gazetecilik dünyanın en eski mesleklerinden biridir. İnsan ilk çağlardan beri iletişim ihtiyacı hissetmiştir. İnsan çevresindeki gerçekleşen olaylar hakkında bilgi sahibi olmak ve ona göre pozisyon almak durumunda kalmıştır. Gazeteciliğin doğuşundan günümüze kadar gazetecilik ve gazeteler büyük değişimler göstermiştir. Tarihsel süreçte aile işletmeleri şeklinde faaliyet gösteren matbaa işlerinin yanında ek iş olarak çıkartılan gazete ve gazetecilik faaliyeti, İstanbul merkezli yaygın (ulusal) basınımızda artık görülmemekle birlikte Anadolu'nun birçok küçük il ve ilçesinde bu yapı halen devam etmektedir. Gelişmiş dünya ülkelerinde olduğu gibi, günümüz Türkiye'sinde önemli bir medya grubu oluşturmak için büyük bir sermaye gerektirmektedir. Bu nedenle de medyanın bütün alanlarında iç sermayenin yetersiz kaldığı durumlarda yabancı medya grupları ortaklık veya satın alma yoluyla ülkemize giriş yapmaktadırlar. Bu girişlerde sadece sermaye değil, bilgi ve teknolojik destekte yer almaktadır.

TÜRKİYE'DE BASININ DOĞUŞU VE GELİŞİMİ

Osmanlı'da matbaa kurulması çok eski dönemlere gider. Genelde ilk matbaayı kuran İbrahim Müteferrika olarak bilinse de gerçek bu değildir. Avrupa'da basım sanatının yayılması ile birlikte aynı asırda İstanbul'da da bir matbaa kurulur. Avrupa'da baskı yapılabilen ilk matbaanın 1450 yılında kurulduğu kabul edilirse yaklaşık 43 yıl sonra İstanbul'da da matbaanın (1493) faaliyete geçtiği görülür (Güz, 2000). 1492 yılında İspanya'dan Türkiye'ye gelen Museviler yanlarında matbaayı da getirmişlerdir. 1493 yılında İstanbul'da ilk matbaa Musevi Hahamı Gerson tarafından II. Beyazid zamanında kurulmuştur (Gezgin, 2003).

Yeniliğe açık bir padişah olan III. Ahmed ile sadrazam Damad İbrahim Paşa döneminde Batı ile ilişkiler geliştirilmiş ve bu ülkelere elçiler gönderilmiştir. Fransa'dan oğlu Said Efendi ile birlikte dönen Yirmisekiz Çelebi Efendi, İbrahim Müteferrika'ya ilk matbaayı kurdurtur. İbrahim Müteferrika'nın Sultan Selim semtindeki konağında açılan ve Darü't-tıbaatü'l Mamure veya Darü't-tıbaatü'l-Amire adı verilen matbaa 1727 yılında faaliyete geçmiştir. Matbaa tüm yapılan hazırlık ve çalışmaların ardından ilk kitabı olan "Vankulu Lügati'nin birinci cildi 31 Ocak 1729'da çıkmıştır. Bu matbaa kapandığı 1794 yılına kadar, 66 yılda ancak 18 yıl çalıştırılabilmiş ve bu süre içinde 23 kitap yayımlamış ve toplam ancak 27 bin baskı sayısına ulaşabilmiştir (Kabacalı, 1998).

Osmanlı topraklarındaki ilk Türkçe gazete Mısır Valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından 20 Kasım 1828'de Kahire'de yarısı Türkçe, yarısı Arapça olarak yayınlatılan Vekayi-i Mısriye olmuştur. 1831'de ise II. Mahmud İstanbul'da kendi resmî gazetesi Takvim-i Vekayi'yi yayınlatmıştır (Koloğlu, 1994; Girgin, 1997). Takvim-i Vekayi 4608. sayıdan sonra, TBMM Hükümeti tarafından verilen "Resmî Ceride" adını almıştır. "Resmî Ceride" de 763. sayısından sonra "Resmî Gazete" adıyla günümüze kadar gelmiştir (Besen, 1997).

Osmanlı topraklarında yayımlanan Tercüman-ı Ahval ilk özel Türkçe gazete olarak kabul edilmektedir. Hazineden yardım almama özelliğiyle bir ilk olan ve 21 Ekim 1860'da yayın hayatına başlayan Tercüman-ı Ahval, hem gazetecilik hem de edebiyat ve kültür tarihimizin bir dönüm noktasıdır.

Tasvir-i Efkar, 27 Haziran 1862 yılında yayın hayatına başlamıştır. Gazete İbrahim Şinasi tarafından çıkartılmıştır. Tasvir-i Efkâr olan gazetenin adı "fikirlerin belirtilmesi" anlamına gelmektedir. Önceki gazetelerin okuyucu mektuplarında padişaha ve vezirlere övgü yazıları yayımlamalarının aksine Tasvir-i Efkar Türk basınında ilk kez okuyucunun gerçek düşüncesini sütunlarına taşımış ayrıca padişahlara övgü yazıları yayınlamaktan uzak durmuştur (Koloğlu, 2006). Ayrıca bu dönemde, Terakki, Tercüman-ı Hakikat, İkdam, Sabah Gazetesi ile Diyojen gibi etkili mizah dergileri yayınlanmıştır.

II. Meşrutiyet'in ilanı üzerine ve yaklaşık 30 yıl aradan sonra gazeteler, 25 Temmuz 1908'de sansürsüz ve ön denetimsiz çıkmıştır. Gazetelerin bu birlik hareketi basın rejimini değiştirmiş ve basın tarihinde yeni bir dönemi başlatmıştır. Yalnızca İstanbul'da 353 gazete ve dergi yayınlanmıştır. Fakat bu fikri zenginlik ortamına ilk tepki 31 Mart Vakası ile gelmiş ve Derviş Vahdeti'nin çıkardığı Volkan gazetesi, bu olayın çıkmasına sebebiyet vermek düşüncesiyle kapatılmıştır. Bu olayla Kanuni Esasi'nin 12. maddesini oluşturan basının yasalar çerçevesinde özgür olduğu ve hiçbir biçimde ön denetimden geçirilemeyeceği ilkesinde değişikliğe gidilmiş ve bu madde 1931 yılına kadar devam etmiştir.

Milli Mücadele Dönemi Basını

Mustafa Kemal, kendi kontrolündeki Anadolu'da önce gazete ve telgraf yoluyla haber girişini yasaklayarak kontrolüne almış ve 14 Eylül 1919'da Müdafaa-yi Hukuk'un sözcüsü olarak İrade-i Milliye gazetesinin yayımına başlanmıştır. Mustafa Kemal Ankara'ya yerleştikten sonra kendi denetiminde 10 Ocak 1920'de Hâkimiyet-i Milliye isimli gazeteyi çıkartmıştır ve bunu Anadolu Ajansı ile Matbuat Umum Müdürlüğü'nün kuruluşu takip etmiştir. Bu girişimlerle hem Anadolu'dan dışarıya verilecek haberlerde kontrol ve tekdüzelik sağlanmış hem de Mustafa Kemal'in hareketini destekleyen gazetelere para ve malzeme yardımında bulunulmuştur (Koloğlu, 2006).

Milli Mücadeleye destek veren diğer önemli yerel gazeteler arasında, Yeni Adana, Açıksöz (Kastamonu), Sebilürreşat (Ankara), Babalık, Öğüt (Konya), İstikbal (Trabzon), Işık (Giresun) ve Albayrak (Erzurum) bulunmaktadır (Koloğlu, 2006; İnuğur, 1993). İstanbul'da ise Peyam-ı Sabah, Alemdar, İstanbul ve Aydede'nin dışındaki bütün basın Ankara'yı destekliyordu. Bu gazeteler Akşam, Vakit, İkdam, Tasvir ve Güleryüz'dü. 1922 Eylül'ünde zaferin kazanılmasıyla Milli Mücadeleye karşı olan Türkçe basın ve ayrılıkçı azınlık basını ortadan kaybolmuştur (Koloğlu, 2006).

Cumhuriyet'in İlk Yıllarında İzlenen Basın Politikası

Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte, yeni dönemin savunucu olan gazeteler ve sahiplerinin yanı sıra önde gelen gazetecilerin bile siyasi ve ekonomik güçleri artmıştır. Ortadan kaldırılan muhalif basının yerine İstanbul'da Yunus Nadi'nin Cumhuriyet'i (8 Mayıs 1924) ve Mahmut Soydan'ın Milliyet'i eklenerek iktidar partisi boşluğu doldurmuştur. Basın sürekli olarak CHP'nin sıkı kontrolü altında tutulmuş, dini yayınlara hiç izin verilmemiş, sola ise Kemalist çizgiye ters düşmemek kaydıyla sınırlı izin verilmiştir. Basın tek sesli olarak partiden gelen yönergeleri ve Atatürk devrimlerini tartışmasız topluma aktarma görevi yapmıştır. CHP, basının bu önemli rolü nedeniyle kendisine bağımlı kılmış ve Yunus Nadi, Asım ve Hakkı Tarık Us, Mahmut Soydan gibi gazete sahip ve yöneticilerini siyasete taşıyarak milletvekili yapmıştır. Ayrıca kağıt ve resmî ilan gibi yöntemlerle basın kontrolü sağlamlaştırılmıştır

İş Bankası tarafından 1935 yılında kurulan Tan gazetesini ilk başlarda Ali Naci Karacan yönetmiştir. II. Dünya Savaşı yıllarında ise basın daha sıkı kontrole tutulmuş ve çok kolaylıkla kapatılmıştır. Bu süreçte Vatan, Akşam ve Tanin demokrat çizgideyken, Tan gazetesi Sovyet, Cumhuriyet ve Tasvir-i Efkar ise Alman yanlısı bir yayın politikası güdüyorlardı. Yine Alman yanlısı Ötüken ve Atsız dergileri Turancı, Necip Fazıl'ın Büyük Doğu'su ise daha dini bir çizgiye kayıyordu. (Koloğlu, 2006).

Cumhuriyet gazetesi, İstanbul'da cumhuriyet rejiminin en yetkili sözcüsü olmuştur. Gazetenin kuruluş amacı hilafete karşı halka cumhuriyeti sevdirmek ve benimsetmek olmuştur (Sertel, 1968). Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin faaliyetlerine son verilmesinin ardından, daha sonra Cumhuriyet adını da alacak olan Yeni Gün Gazetesi (Karaca, 1994), Ankara'daki yeni yönetim kadrosunun etkisi altına girmiştir.

Çok Partili Hayat ve Basın

Çok partili hayata geçişle birlikte tıpkı 1908'dekine benzer bir basın patlaması kendini gösterdi. CHP çizgisindeki radyo ve Anadolu Ajansı'na karşı olan kitlenin sözcülüğünü Anadolu'nun her yanından çıkan yüzlerce gazete ve derginin oluşturduğu basın üstlendi. 1946'da yasa değişikliğiyle gazete kapama yetkisi idari makamlardan alınıp mahkemelere verildi ve gazete çıkarmada izin ve para yatırma şartları kaldırıldı. CHP iktidardayken kendi yayın organı olan Ulus gazetesi en az satan gazetelerden bir olmasına rağmen resmî ilanı en fazla alan gazeteydi (Koloğlu 2006).

Çok partili hayata geçilmesiyle CHP sözcüsü Ulus ve DP yanlısı Vatan gazetesi dönemin etkili gazeteleri durumuna geliyorlardı. DP iktidara gelince Ulus gazetesi zayıflarken, demokratların Zafer, Türk Sesi, Son Havadis ve Son Posta gazeteleri gelişiyorlar ve büyük ilan geliri kazanıyorlardı. 1950'de kurulan Milliyet de demokratlardan büyük mali destek görmüştür (Koloğlu, 1994). Bu yılların bir diğer önemli gazetesi ise 16 Mayıs 1952'de yayınlarına başlayan Necip Fazıl Kısakürek'in gazetesi Büyük Doğu'dur. Gazetenin başlığı altında "Hakka ve Yeni Bir Dünya Görüşüne Bağlı Müslüman Türklerin Gazetesidir" ibaresi görülmektedir (İnuğur, 1992).

1946'da 202 gazete 100 bin toplam tiraja sahipken, 10 yıl sonra büyük bir patlamayla birlikte bu rakam 1 milyonu aştı. Başyazıya dayanan gazetecilik anlayışından haber ve resme dayalı gazeteciliğe geçildi. Bu dönüşümde en büyük pay 1948'de kurulan Hürriyet'in olmuştur. Bu yeniliğe uymayan Akşam, Vakit ve Tanin ise çekilmek durumunda kalmıştır. Partiler tarafından çıkartılan gazeteler ise hiçbir zaman halktan rağbet

görmemiştir. Hürriyet gazetesi 1 Mayıs 1948 günü, deneyimli bir gazeteci olan Sedat Simavi tarafından çıkarılmıştır. Hürriyet basım tekniği olarak da son derece modern ve süratli- saatte 5 renk üzerinden 44 bin nüsha basabilen bir rotatifle işe başlamıştır. Bu yeniliklerle kısa zamanda okurunun ilgi ve sevgisini kazanan gazetenin tirajı birkaç ayda 16 binlere ulaşmıştır. 1948 Londra Olimpiyatlarına muhabir göndermesi ve onun haber ve resimlerinin gazetede yayınlanmasıyla gazete 51 bin gibi o güne kadar görülmemiş tirajlara ulaşmıştır (İnuğur, 1992).

1959 yılında yurtdışı baskısına başlayan Hürriyet, 1970'lerden başlayarak İstanbul dışında kurduğu matbaalarla Ankara, İzmir ve Adana gibi illerde de basılmaya başlamıştır. 1973 yılında ofset tekniğine geçen gazete, her zaman Türkiye'nin en çok satan gazetelerinden biri olmayı başarmıştır. Hürriyet gazetesi finansman ihtiyacını gelişen reklam sektöründen karşılamayı bilmiştir. 1954'te seri ilanlar uygulamasını başlatmıştır. Türk basınında hisse ortaklığı yoluyla halka açılmada öncü gazetedir. Şirketin yüzde 10 hissesi 1992 yılında İMKB'de satılmıştır. Profesyonel yönetimin öncüsü olan Hürriyet daima en yüksek reklam geliri elde eden gazete olmuştur. Gazete 2005 yılında online seri ilanlar yayınına başlamıştır.

30 Nisan 1949 yılında Ankara'da yayın hayatına başlayan Zafer gazetesi DP'nin yayın organıdır. Gazete 27 Mayıs 1960 tarihinde kapatılmıştır. 1950'nin ilk başlarında İstanbul'da yayımlanan başlıca gazeteler Cumhuriyet, Hürriyet, Son Posta, Yeni Sabah, Yeni İstanbul, Vatan, Vakit, Hergün ve Akşam gibi sabahları çıkan gazetelerin yanı sıra Son Saat, Son Telgraf, Gece Postası gibi akşam yayınlanan gazeteler de mevcuttu. Bunlara 3 Mayıs 1950 yılında Ali Naci Karacan tarafından çıkartılan Milliyet ekleniyordu. 1952'de ise Falih Rıfkı Atay tarafından Dünya gazetesi (CHP destekçisi) çıkartılıyordu. Tercüman gazetesi de 26 Mayıs 1955'te yayına başlıyordu (Kabacalı, 2000; Tokgöz, 2000). Tercüman çalışanlarının 1961 yılında gazeteye el koymasıyla ismi Halka ve Olaylara Tercüman olarak 1. sayıdan itibaren yeniden yayınlanıyordu. Cemil Sait Barlas tarafından 1951 yılında Ankara'da çıkartılan ve başyazarlığı yapılan Son Havadis daha önce sosyal demokrat çizgide bir gazeteydi (İnuğur, 1992).

Milliyet gazetesi Ali Naci Karacan tarafından 3 Mayıs 1950 yılında yayın hayatına başlamıştır. Milliyet spor yazar kadrosu ve sayfalarıyla Türk basınında büyük bir başarı göstermiştir. 1955'te Ali Naci ölünce gazetenin başına oğlu Ercüment Karacan geçti. 1960 yılında 150 bin tiraja ulaşan Milliyet, 5 yıl sonra tirajı 250 bini aşıyordu. Milliyet'te yazı işleri müdürü Abdi İpekçi, 1 Şubat 1979'da bir suikast sonucu hayatını kaybetmiştir. 20 Temmuz 1979'da gazetenin sahibi Aydın Doğan olmuştur. 6 Ekim 1980 tarihli "Milliyet'ten Mektup" başlıklı bir yazıda "bir yıldan beri Milliyet Gazetecilik A.Ş.'nin büyük hissedarı olan başarılı işadamı Aydın Doğan'ın şirket adına gazetenin sahibi olduğu" ilan ediliyordu (Karaca, 1995).

Cihad Baban'ın çevresinde toplanan işadamları desteğiyle 1950 yılında yayın hayatına başlayan Tercüman gazetesi Nuri Demirağ'ın tesislerinde basılmıştır. Dini tefrikalarla gazetenin tirajı kısa zamanda 160 bine ulaştı. Kemal Ilıcak gazeteyi 30 bin liraya satın aldı. Tercüman AP'nin ve Süleyman Demirel'in sözcüsü durumuna geldi. Ilıcak kısa dönemde büyük bir işadamı oldu (Topuz, 2003).

Haldun Simavi, Hürriyet'ten ayrılınca ona rakip olmayacak bir gazete çıkarma arayışına girer. Yenilikçi bir düşünce ile çok kişiye hitap edecek olan gazete 1966 yılında "Son" adıyla çıkar. Bu gazete Günaydın'a geçişi sağlamıştır. Aktüalite, bol resimli, kısa haberli, sansasyonel haberlere, fotoromanlara yer veren magazin ağırlıklı bir bulvar gazetesi hüvi-

yetindedir. Dört sayfa ve kokulu yayınlanan gazete 250 bin tiraj sağlamış ve bulvar gazetesinin başarılı olduğunu göstermiştir (İnuğur, 1992). Simavi, 26 Kasım 1968'de Günaydın gazetesini çıkartmıştır. Günaydın'ın öncülüğünde önem kazanan ofset teknolojisi 1970'lerin başından itibaren diğer büyük gazeteler Hürriyet, Milliyet ve Tercüman tarafından da kullanılmaya başlanmıştır. (Kabacalı, 2000).

Türk Basınında 1961 Sonrası Dönem

Bu döneme basın 'yazma ve söyleme' özgürlüklerini güvenceye almak için her önlemi içeren 1961 Anayasası ile başladı. 1950 tarihli Basın Yasası'na DP'nin getirdiği değişiklikler kaldırıldığı gibi yeni anayasaya da gerekli güvenceler eklendi. Fakat bu liberal ve özgürlükçü dönem fazla sürmedi. 1971'de siyasilerin çağrısıyla yeni bir askeri müdahale yaşandı ve bunun sonucunda özgürlükçü yapı sınırlandırıldı. Basın davalarında büyük bir artış yaşandı. 1961'de Basın İlan Kurumu faaliyete geçti. İki tane büyük dağıtım şirketi Hür Dağıtım ve Gameda kuruldu. 1979 yılında anayasadan kaynaklanan özgürlüklerin yanı sıra dağıtım ve basım tekniğinde yaşanan gelişmelerin sonucunda gazetelerin toplam tirajı 3 milyonu aştı. Yine büyük gazeteler İstanbul'un dışında Ankara, İzmir, Erzurum ve Adana'da basımevleri kurup gazeteleri oradan basıp kolayca dağıttılar. Yine yurtdışında çalışan Türkler için başta Almanya olmak üzere matbaalar kurulup özel baskılar yapıldı. 1966'da ilk girişimi yapılan ve daha canlı ve temiz bir baskı sağlayan ofset baskı sistemine geçildi. Kısa zamanda bütün gazeteler bu sistemi benimsedi.

Gazeteler, teknik ve dağıtım imkânlarının sayesinde, bu dönemde yeni ekler ve çeşitli yayınlar yayınlayarak yayın portföyünü genişletmişler, güçlü yapıları ve reklam güçleriyle ekonomik yönden iyi durumda olmayan küçük bütçeli ve kadrolu gazeteleri piyasadan çekilmeye zorlayarak tekelleşmenin ilk örneklerini ortaya koymuşlardır.

Bu dönemin bir başka önemli olayı gazetelerin ajans işine girmeleridir. 1950'lerde Türk Haberler Ajansıyla başlayan özel ajansçılık süreci, Hürriyet Haber, Akajans, Milliyet Haber, Ekonomik Basın Ajansı, Anka, TÜBA ve UBA gibi ajanslarla devam etmiştir.

Milliyetçi hareket ise 1966'dan önce Türk Kültürü ve Türk Birliği gibi dergilere sahipken daha sonra Milli Hareket, Devlet, Türkiye Ülküsü Gençlik Dergisi gibi yayınları çıkardılar. İlerleyen süreçte ise Hergün gazetesi dışında, aralarında Töre ve Bozkurt'unda bulunduğu 7 gazete ve 29 dergi yayınladılar. Muhafazakâr ve dindar gruplar ise 1967'den sonra yayıncılık ve basın işine ağırlık verdiler. Önceleri dini konulardaki yayınlar daha sonraları siyasi konuları da içermiştir. Babıali'de Sabah, Yeni Asya, Hakikat ve Yeni Devir gibi gazetelerle, İttihad, İslam, Yeniden Milli Mücadele, Sebil gibi dergilerle faaliyet gösterdiler. Milli görüş hareketinin Milli Gazetesi de bu alanda sayılabilir (Koloğlu, 2006).

1980'li yıllar gerek dünyada gerekse Türkiye'de önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Amerika'da Reagan, İngiltere'de ise Thatcher ile sembolleşen neoliberal politikalar, ekonomik, siyasi ve sosyal alanda önemli gelişmelere yol açmıştır. Toplumsal hayatın birçok alanında görülen bu deregülasyon (kuralsızlaştırma), özellikle özelleştirme esaslı serbest piyasa yaklaşımlı bu ekonomik politikalar, devletin de piyasa oyuncusu olarak yer aldığı ekonomik faaliyetlerdeki payının küçültülmesine veya tamamen sahadan çekilmesi amacına yönelik olmuştur. Böylece devlet, bir şekilde sadece piyasa düzenleyici bir hakem rolü üstlenmiştir. Bu süreçte İngiltere'de kamu sektöründeki işçilerin işten çıkarılmaları medyanın önemli haber konuları arasında yer almış ve neoliberal politikaların acımasız uygulayıcı olarak gösterilen Başbakan Thatcher "Demir Leydi" olarak simgeleştirilmiştir. Türkiye'nin toplumsal yapısında uygulanması zor olan bu liberal politikaların uygulanabilmesi için ortamı sindirebilecek olağanüstü bir duruma ihtiyaç vardı. Bu da 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle yapılabilirdi.

Türk basının sermaye yönünden büyük paralara ihtiyaç duymasına giden süreç 70'li yılların ortalarında sektörün ofset sistemine geçmesiyle başlamakla birlikte, sahiplik yapısında yaşanan en büyük değişim 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla görülmeye başlanmıştır. Bu döneme kadar gazeteler, Basın İlan Kurumundan düzenli ilan geliri sağlamakta ayrıca devletin 44 liraya ithal ettiği kağıt, gazetelere 9 liraya verilerek bir şekilde yüzde 80 oranında sübvanse edilmekteydi. Yine de basım sektöründeki teknik gelişmelerin, haber takibinin ve diğer sektörel girdilerin artan maliyetleri gazetelerin ayakta kalabilmelerini zorlaştırmıştı. Tüm bu olumsuz nedenlerin yanına artan kağıt ve basım maliyetleri de eklenince geleneksel gazeteci patronların sektörden çekilmeleri adeta kaçınılmaz olmuştur.

SIRA SİZDE 1

1980'li yıllarda Türkiye'deki basın hayatında önemli değişiklikler yaşanmaya başlamıştır. Bu gelişmeler o dönem dünyadaki gelişmelerden ne ölçüde etkilenmiştir?

80'li yıllarla birlikte Türk basınına işadamları daha fazla girmeye başlamıştır. Güneş gazetesi Mehmet Ali Yılmaz'ın sahipliğinde yeni bir gazete olarak yayın hayatına başlamıştır. Kısa zaman sonra bu işadamı hükümette bakan olmuştur. Yine kısa zamanda bir medya devi hâline gelen Aydın Doğan da gazete patronluğuna ilk adımını Milliyet gazetesini alarak bu yıllarda atmıştır. Dinç Bilgin İzmir'deki Yeni Asır gazetesiyle elde ettiği başarıyı İstanbul'da kurduğu ve başarılı bir model olan "Sabah" gazetesiyle sürdürmüştür. Basına yeni gazetelerin katılması rekabeti körüklemiş ve gazeteler reklam pastasından daha büyük pay almak için lotarya ve promosyon yarışlarına girmişlerdir. Kupon gazeteciliği denen bu uygulamayla okuyuculara belli sayıda kestiği kuponlarla çekilişe katılma hakkı verme uygulaması artan rekabetle tek kupona çekilişe katılmaya kadar düşürülmüştür.

Ayrıca gazeteler belli sayıda kuponlarla eşya dağıtımına başladılar. Milliyet, Sabah, Hürriyet ve Türkiye gibi gazeteler kupon ve promosyon yöntemleriyle bir milyon tirajı aşmışlardır. Ucuza mal oldukları için daha ucuza satılan Tan, Bulvar Gazete ve Meydan gibi magazin ve bulvar gazeteleri de promosyon sayesinde önemli tirajlara ulaşmışlardır. 1990'ın başında gazetelerin tirajları promosyon nedeniyle 5 milyona oturmuştur. Bu uygulamayı karton evler veren Milliyet başlatmış ve arkasından diğer gazeteler izlemiş ve dünyanın en prestijli ansiklopedilerinin verilmesine kadar sürmüştür.

1990 yılı itibariyle Erol Simavi'nin sahip olduğu Hürriyet grubu sektöründe mali büyüklük olarak ilk sırada bulunurken, onu Dinç Bilgin'e ait içinde Yeni Asır, Fotomaç, Sabah gibi gazetelerin yeraldığı Sabah grubu izlemekteydi. Türkiye gazetesini bünyesinde bulunduran İhlas Grubu, Milliyet'in sahibi Doğan Grubu, Günaydın, Güneş, Tan, Fotospor gibi gazeteler ve Gelişim yayınlarını kontrol eden Asil Nadir Grubu, Tercüman ve Bulvar gazetelerini bünyesinde bulunduran Tercüman-Ilıcak Grubu önemli medya grupları arasında yer almaktaydı (Koloğlu, 2006).

1990'lı yıllarla birlikte sektörün en büyük yayın grubu Hürriyet, dergi yayıncılığında liderliğini bu dönemde yabancı yayın gruplarıyla yaptığı anlaşmalarla daha da pekiştirmiştir. Ekonomi, magazin, kadın vb dergiler çıkarılmaya başlanmıştır. Sektörün ikinci büyüğü hâline gelen Sabah grubu da yabancı dergilerin Türkçe versiyonlarını Türk okurlarına sunmuştur. (Toruk, 2005). Güneş, Günaydın ve Tan gibi 80'li yılların çok satan gazeteleri kısa zamanda piyasadan çekilmiştir. 90'lı yıllarda Doğan ve Bilgin Grubu ön plana çıkarken, onları İhlas, Aksoy ve Çukurova Grubu izlemiştir. 1998 yılında aralarında Yeni Yüzyıl, Ateş ve Milliyet gibi gazetelerin yanı sıra Kanal 6 ve Genç TV gibi televizyon kanallarını satın alan işadamı Korkmaz Yiğit, kısa sürede sektörden çıkma durumunda kalmıştır. Uzanlardan başka bu dönemde medyaya yatırım yapan gruplar arasında Show TV, Cine5-Erol Aksoy, Ciner ve Çukurova Grubu sayılabilir (Toruk, 2008).

TÜRKİYE'DE MEDYA GRUPLARI

Türkiye'de özellikle 1980'li yıllardan sonra, medyada birden fazla araca sahip olan ve medya dışındaki bazı alanlarda da faaliyet gösteren gruplar oluşmaya başlamıştır. Bu grupların önemlileri aşağıda ele alınmış ve sahibi oldukları basın yayın kuruluşlarına ilişkin güncel bilgiler aktarılmıştır.

Doğan Grubu

Milliyet'i 1979'da satın alarak basın sektörüne giren işadamı Aydın Doğan 1994 ekonomik krizinden büyüyerek çıkmış ve Erol Simavi'den Hürriyet'i satın alarak yazılı medyanın en büyük ismi hâline gelmiştir. İlk holdingleşen gazete olan Hürriyet, Erol Simavi döneminde ekonomik olarak pek parlak durumda olmadığı için bu satış kaçınılmaz hale gelmişti. Sabah grubu 90'lı yıllarda dergi yayıncılığında da atılım yaparak Aydın Doğan'ın karşısındaki en büyük rakip grup olmuş ve bu iki grup kurdukları dağıtım ve reklam şirketleri, televizyon kanalları ve radyo istasyonlarıyla da görsel ve işitsel medyada önemli bir güç hâline gelmişlerdir. Doğan Grubu 1993 yılında Doğuş Grubuyla ortaklaşa kurdukları Kanal D ile televizyon yayıncılığını da başlamıştır. 27 Ekim 1995'te Kanal D yönetimi tamamıyla Doğan Grubuna geçmiştir. Doğan Grubu, CNN'nin sahibi Ted Turner A. Time Warner Company ile anlaşarak CNN Türk isimli tematik haber kanalını 11 Ekim 1999'da yayına geçirtmişlerdir. (Toruk, 2005). Doğan Yayın Holding (DYH) televizyon ve radyo yayıncılığı, basım ve online medya alanlarında faaliyet göstermektedir. Doğan Yayın Holding bünyesinde gazete yayıncılığı, geleneksel olarak DYH'nin ana faaliyet alanıdır (Toruk, 2007).

Doğan, 1994 yılı Ekim ayında da Dışbank'ı bünyesine katmıştır (Toruk, 2005). 11 yıl Doğan Grubunda kalan Dışbank büyük oranda prim yaparak Nisan 2005'te Hollanda-Belçika ortak finans kuruluşu Fortis'e satmıştır (Milliyet, 05.07.2005) Grup elde ettiği gelirle, İstanbul Hilton Otelini 255.5 milyon dolara ve arkasından Eylül 2005'te Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonunun (TMSF) düzenlediği açık artırma sonucunda 306.5 milyon dolara Star televizyonunu satın almıştır.

Doğan grubu medyada büyük bir güç olduktan sonra özellikle 2007'den sonra AKP hükümetinin ikinci kez iktidara gelmesiyle yapılan düzenlemelerle gazete ve televizyonda tiraj, reyting ve reklam pazar payını kaybetmeye başlamıştır. Doğan Grubu, 2009 yılında, Doğan TV Holding'in 2006 yılında Alman Grubu Axel Springe'e satışından kaynaklanan (2,5 milyar USD) 4,2 milyar TL'lik bir vergi cezasına çarptırılmıştır. 2007 genel seçimlerinden önce Petrol Ofisi'ndeki 1.2 milyar liralık vergi borcunu uzlaşmaya giderek 275 milyon liraya indiren Doğan Grubu, Doğan Yayın Holding ve bağlı şirketlere kesilen toplam 4.9 milyar lirayı bulan vergi cezası için 2011 yılında Torba Yasa olarak bilinen "6111 sayılı Af Yasası" gereği maliye ile anlaşarak 940 milyon lira ödeyerek 2012 yılında tamamen sıfırlamıştır. Bu süreçle birlikte Doğan Grubu medya sektöründeki yatırımlarını küçültme kararı aldığını açıklamıştır. 20 Nisan 2011 tarihinde Milliyet (47,98 milyon USD) ve Vatan gazetelerini (26,0 milyon USD) Demirören ve Karacan grubuna devretmiştir (http://ekonomi.milliyet.com). 18 Ekim 2011 tarihinde Doğan Grubu Star TV'yi Doğuş grubuna satarak küçülmeyi sürdürmüştür. Böylelikle televizyon ve gazete yayıncılığındaki payı azalmıştır. Doğan Holding, bünyesindeki tüm yayın kuruluşları 6 Nisan 2018 tarihinde Demirören Grubu'na , 916 milyon dolara satılmıştır. Hürriyet, Posta , Fanatik gazeteleriyle Kanal D ve CNN Türk televizyonlarının da aralarında bulunduğu çok sayıda yayın kuruluşu Demirören grubuna geçmiştir. Doğan Grubu sahibi olduğu Doğan Gazetecilik, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık, Doğan TV Holding, Doğan Haber Ajansı, Doğan Dağıtım Satış Pazarlama, Doğan İnternet Yayıncılığı ve Yatırım, Doğan Media International GmbH ve Mozaik İletişim Hizmetleri'ndeki paylarının tamamı Demirören Grubu'na devretmiştir.

Demirören Grubu

2011 yılında Milliyet ve Vatan gazetelerini Doğan Holding'ten alarak medya sektörüne giren Demirören Holding, Erdoğan Demirören tarafından 1956 yılında kurulmuş şirketlere dayanmaktadır. Günümüzde Yıldırım Demirören tarafından yönetilen holdingin medya dışında birçok alanda faaliyeti bulunmaktadır. 1972 yılında Milangaz'la enerji sektörüne adım atan grup Türkiye'de faaliyet gösteren Total şirketini Nisan 2016'da bünyesine katarak akaryakıt dağıtım sektöründe de önemli aktörlerden biri olmuştur. Grubun faaliyet gösterdiği sektörler arasında enerji, turizm, medya, sanayi, eğitim, inşaat yer almaktadır.

6 Nisan 2018 tarihinde Doğan Holding'i satın alan Demirören Holding, Türk medya sektörünün en büyük grubu haline gelmiştir. Grubun bünyesine Milliyet'e ek olarak yüksektirajlı gazeteler olan Hürriyet, Posta ve Fanatik gazeteleri katılmıştır. Vatan gazetesi 31 Ekim 2018 tarihinde kapatılmıştır. Kanal D ve haber kanalı CNN Türk televizyonları ile görsel medyada önemli paya sahip olan grup, adı Demirören Haber Ajansı olarak değiştirilen DHA ile özel haber ajansı sektöründe de yer almıştır. Demirören Holding gazete dağıtım şirketi YAYSAT'ın sahibi olarak bu alandaki en büyük paya sahip kuruluş haline gelmiştir.

Uzan Grubu

90'lı yılların en önemli gelişmesi kuşkusuz televizyon ve radyo yayıncılığına basındaki büyük grupların da girmesidir. Böylece sadece gazete sahibi olan patronlar, Uzanların zorlamasıyla televizyon ve radyodaki kamu tekelinin delinmesi ve 1993 yılında yapılan anayasal düzenlemeden sonra radyo ve televizyon yayıncılığına yatırım yapmışlardır. Önemli gazete patronları aynı zamanda iddialı TV kanallarına da sahip olarak ve medyadaki güçlerini iyice pekiştirmişlerdir.

Kuşkusuz Uzan ailesinin "medya" alanındaki en dikkate değer girişimi, Ahmet Özal'la ortaklaşa 1989 Ağustos'ta kurdukları Magic Box Şirketiyle Türkiye'nin ilk özel televizyonu Star 1'i faaliyete geçirmeleridir. 7 Mayıs 1990'da test yayınlarına başlayan kanal Eylül 1990'da düzenli yayınlara başlamıştır (Toruk, 2005). Uzanlar Star TV'den uzun bir süre sonra 1998 yılı Mart ayında ise Star gazetesi çıkarmışlar ve kendi dağıtım şirketlerini kurmuşlardır. Uzan ailesinin Türk siyasi tarihine ilginç vakalardan biri olarak kaydedilen girişimleri, 6 Kasım 2002 seçimlerine katılma hakkı kazanmak amacıyla Yeniden Doğuş Partisi'nin hukuki altyapısını kullanarak kurdukları Genç Parti'dir. Genç Parti, IMF karşıtı söylemiyle katıldığı seçimlerde % 7 gibi önemli bir oy yüzdesine ulaşmıştır. Uzan Grubu'nun ve söz konusu medya organlarının sahibi Cem Uzan'ın siyasete atılması Star gazetesi ve Star televizyonunun yayın politikasını etkilemiştir. Cem Uzan ve Recep Tayyip Erdoğan'ın siyasi rakip olmaları nedeniyle oluşan gerilim Uzan Grubu'na ait olan yayın organlarına da yansımıştır. Cem Uzan özellikle Star gazetesi ve Star TV'yi siyasal çekişmesi için araç olarak kullanmıştır.

2004 yılının ikinci ayında Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF), yeni çıkarılan Bankacılık Yasası'na dayanarak Uzan Grubu'na ait 219 şirketin yönetimine el koymuştur. (http://dosya.hurriyetim.com.tr). TMSF tarafından el konulan kuruluşlardan ve Uzan Grubu'nun en önemli medya organlarından biri olan Star TV, TMSF tarafından yapılan ihaleyle 26 Eylül 2005 tarihinde Doğan Medya Grubuna satılmıştır. İhaleyle satışa çıkan kuruluşlardan bir diğeri olan Star gazetesi, Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından 8 milyon dolarla en yüksek teklifi veren KKTC'li işadamı Ali Özmen Safa'ya ihale edildi. Star gazetesi, 21 Mart 2006 tarihinde yeni sahiplerine devredildi.

Bilgin Grubu

Doğan grubunun en büyük rakibi olan Bilgin Grubu 80'lerin ortasında İstanbul'da faaliyete geçirdiği Sabah gazetesiyle oldukça başarılı olmuştur. Bünyesinde kurulan ATV

kanalıyla 12 Temmuz 1993 tarihinde televizyon yayıncılığına girmiştir. 1993 Eylül ayında da tam gün yayına başlamıştır. Kanal kuruluşundan bir yıl sonra reyting şampiyonluğuna ulaşmıştır (Toruk, 2005).

1997 yılı Aralık ayında özelleştirilen Etibank'ı ihalede 155.5 milyon dolara Cavit Çağlar'la birlikte satın alan Bilgin Grubu daha sonra bankanın tek sahibi olmuştur. İlerleyen yıllarda bankadan çektiği krediler nedeniyle zor duruma düşmüştür. Etibank'a devlet tarafından el konulmuş, hatta Etibank'la ilgili olarak hakkında açılan dava nedeniyle Dinç Bilgin cezaevine girmiştir. BDDK yönetiminde bulunan Sabah gazetesi ve ATV televizyonuna 2002 yılında Aydın Doğan tarafından 500 milyon dolarlık bir teklif verilmesine rağmen kurul, tekelleşme kaygısıyla söz konusu medya organlarını aylık 200 bin dolara Turgay Ciner'e kiralamıştır. Etibank davasında hapisten çıkan Dinç Bilgin, Mehmet Emin Karamehmet ve Turgay Ciner'le anlaşarak gazete ve televizyonu devretmiş, bunun üzerine Doğan ve Ciner grubu arasında birbirleri aleyhinde karşılıklı iddialar gündeme getirilmiştir (Topuz, 2003). Dinç Bilgin, Sabah gazetesi kurulduğu günden itibaren sürekli büyümüş medya şirketleri elinden çıkıncaya kadar sektörün en önemli ikinci aktörü olmuştur.

Ciner Grubu

2002 yılında Sabah Grubu gazeteleri satın alarak Türkiye'ye ismini duyuran daha çok maden ve enerji sektöründeki yatırımlarıyla bilinen Turgay Ciner'e ait Ciner Grubu, Sabah ve ATV'yi bırakmak durumunda kaldıktan sonra medya alanında yatırımlarına devam etmiştir. Ciner Yayın Holding, Habertürk Televizyonunu ve Türkiye'nin önde gelen haber sitelerinden haberturk.com'u 16 Kasım 2007'de bünyesine katarak Sabah Grubu yayın organlarının elinden çıkmasına rağmen medya sektöründe büyümeye devam etmektedir. (http://www.parkgroup.com.tr/companies.php?CID=26). Yine aynı grubun gazetesi Habertürk 1 Mart 2009 tarihinde yayın hayatına başlamıştır. 27 Ocak 2010 tarihinde ekonomi ağırlıklı yayın yapan "Bloomberg TV"yi açmıştır. Gruba ait C film yapımcılık şirketinin yanı sıra uzun mahkeme sürecinde sahipliği sürekli gidip gelen Show TV kanalı bulunmaktadır.

Turkuvaz Grubu

Sabah ve ATV'nin devrinde Bilgin ve Ciner arasında hileli bir sözleşmenin ortaya çıkması üzerine TMSF yeniden ATV ve Sabah'ı Ciner Grubundan almış ve bu şirketler Ciner Grubuna satıldığının çok üstünde bir fiyata Çalık Grubu'na verilmiştir. 5 Aralık 2007 yılında ATV- Sabah gurubu ihalesi tek katılımcıyla gerçekleştirilmiştir. Çalık Grubu'nun büyük ortağı olduğu Turkuvaz Radyo Televizyon Gazetecilik ve Yayıncılık A.Ş, 1,1 milyar dolarlık ihale bedelini KDV'siyle birlikte 1.25 milyar doları nakit olarak Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonuna (TMSF) ödeyerek ATV-Sabah medya grubunun resmen sahibi olmuştur. Grup 1.25 milyar doların 750 milyon dolarını Vakıfbank ve Halkbank'tan proje kredisi olarak, geri kalan 500 milyon dolarlık kısmının 375 milyon dolarını Çalık Holding, 125 milyon dolarını da Katarlı ortak Al Wasaeel International Media Company'den sağlayarak tamamını nakit olarak satın almıştır(Yeni Şafak, 23.04.2008). Çalık grubu Turkuvaz grubunu satmak için yerli ve yabancı kuruluşlarla görüşmeler yapmış ve sonunda bu grup Kalyon inşaat iştiraki Zirve holding tarafından satın alınmıştır. 2014'ün başlarında gerçekleşen satışla Sabah ve atv'nin yüzde 75'ine sahip Turkuvaz şirketinin hisseleri Çalık Zirve Holding'e geçmiş, Katarlı ortakların şirketteki yüzde 25'lik payı ise devam etmiştir. (http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25407253.asp) Üzerinden 2 yıl geçmesine rağmen gazete künyesinde yeni sahibin ismi geçmemiştir. Gazetenin sahibi Turkuvaz Gazete Dergi Basım A.Ş. olarak verilmektedir (http://www.sabah.com.tr/kunye,2016.14.02).

Çukurova Grubu

Türkiye'nin önemli medya gruplarından biri de Çukurova grubudur. Akşam gazetesini satın alarak basın sektörüne giren grup, 90'lı yıllarda ise Erol Aksoy'dan Show TV'yi satın alarak medyadaki ciddi yatırımını yapmıştır. Grubun en önemli yatırımı 1994'de girişti̇ği Turkcell'dir. 1997 yılında Tercüman gazetesinin imtiyaz hakkını satın alan grup, Medya alanında ise, Akşam, Güneş, Dünden Bugüne Tercüman gazeteleri, Digitürk yayın platformu, Show TV, Sky Türk, Lig TV gibi televizyon kanallarının yanı sıra Alem FM ve Lig Radyo gibi kuruluşlar bulunmaktaydı. 2000'li yıllarda krize giren grup elindeki Pamukbank ile Yapı Kredi'yi ve medya şirketlerini TMSF'ye bırakmak durumunda kalmıştır. Çukurova Grubu'nun Digitürk'teki ortaklığına ilişkin yönetim hakları, Mayıs 2013'ten itibaren Türkiye Tasarruf Mevduatı Sigorta Fonu (TMSF) tarafından yönetilmekteydi (http://www.sabah.com.tr/ekonomi/2015/07/13/digiturk-resmen-satildi-iste-yeni-sahibi). Digitürk'ü Katarlı haber kanalı Al Jazeera'yi de bünyesinde bulunduran Bein Media Group satın almıştır. Çukurova holdingin kurumsal sayfasında Şubat 2016 itibariyle medya şirketleri olarak Digitürk, Ligtv, İztv ve Türkmax isimleri geçmektedir (http://www.cukurovaholding.com.tr/Bir-Bakista-Cukurova.aspx)

Doğuş Grubu

2000'lere doğru Türkiye'de medya alanındaki yatırımlarıyla dikkat çeken bir diğer medya grubu da Şahenk Ailesinin Doğuş Grubudur. Grup özellikle banka, otomotiv ve medya alanındaki yatırımlarıyla bilinmektedir. Doğuş Grubu, 1993 yılında Doğan Grubu ile birlikte kurduğu Kanal D televizyonu ile medya sektörüne girmiş ve iki yıl sonra da çekilmiştir. Grup 1999'da Cavit Çağlar'dan NTV'yi satın alarak sektöre ağırlığını koymuştur. Grup NTV, Discovery Channel, Bursa Olay medya grubu, NBA TV, NTV Spor, E 2 ve CNBC-e isimli televizyon kanallarıyla, aralarında National Geographic Türkiye, Slam, Vision Plus gibi dergilerinde bulunduğu bir dergi portföyü, NTV Radyo, Radyo N 1001, Radyo Nostalji, Radyo Eksen ve NTVMSNBC isimli bir İnternet haber portalına da sahip bulunmaktadır. Grup ayrıca önemli televizyon kanallarından Star'ı 18 Ekim 2011'de Doğan grubundan satın alarak bünyesine katmıştır. Doğuş Grubu'nun 2016 itibari ile bünyesinde bulundurduğu medya kuruluşları ise şu şekildedir: NTV, Star TV, NTV Spor, NTV Spor Smart HD, Kral TV, Kral POP TV, E2, CNBC-e, NTV Radyo, Capital Radio Türkiye, Kral FM, Kral POP Radyo, NTV.com.tr, NTVspor.net, tvyo.com, cnbce.com, VOGUE, GQ, National Geographic, NG Kids, Robb Report.

İhlas Grubu

Türkiye'de medya alanında belli bir gücü olan gruplar arasında İhlas Grubunu da sayabiliriz. Basın sektörüne 1970'lerin başında "Hakikat" ve iki yıl sonra "Türkiye" ismiyle giren Gruba ait inşaat, medya, emlak, pazarlama ve ev aletleri şirketleri bulunmaktadır. Grup 1993 yılında kurduğu TGRT televizyonun kökenini de kaset üretmek için başladığı işle sağlamıştır. 90'lı yıllarda İhlas Grubuna ait Türkiye gazetesi merkez sağın önemli bir gazetesi hâline gelmiştir. Bu grup başta medya, turizm, inşaat, pazarlama ve finans olmak üzere birçok sektörde önemli bir konuma yükselmiştir. Medya alanındaki şirketleri arasında Türkiye gazetesi, İhlas Haber Ajansı (İHA), TGRT, TGRT Haber, TGRT EU, TGRT Pazarlama gibi televizyon kanallarının yanı sıra çocuk ve sektör dergiler çıkaran bir dergi grubu ve İhlas Net gibi İnternet hizmeti veren şirketleri bulunmaktadır. 2001 ekonomik kriziyle düştüğü mali sıkıntı nedeniyle finans kuruluşuna el konulması ve ödeme güçlüğü çekmesi nedeniyle uzun görüşmelerden sonra TGRT televizyonunu Ahmet Ertegün ve ortağı Rupert Murdoch'a 2006'da tamamen satmak durumunda kalmıştır. (http://www.haber7.com). TGRT televizyonunun adı bir süre sonra yeni sahipleri tarafından Fox TV olarak ismi değiştirilmiştir. Gruba ait medya şirketlerinden İHA, TGRT Haber TV ve Türkiye gazetesi faaliyetlerini sürdürmektedir.

Dünyada ve Türkiye'de son dönemlerde medya yapılanması yönünden özellikle büyük grupların hâkimiyeti görülmektedir. Büyük grupların medya alanındaki yatırımlara bu kadar hevesli olmalarını nasıl yorumluyorsunuz?

SIRA SİZDE 2

MEDYA SAHİPLİĞİ KAVRAMI

Günümüz Türkiye'sinde önemli bir medya grubu oluşturmak büyük sermaye gerektirmektedir. Bu nedenle de medyanın bütün alanlarında iç sermayenin yetersiz kaldığı durumlarda yabancı medya grupları ortaklık veya satın alma yoluyla ülkemize giriş yapmaktadırlar. Bu ortaklık yapısı 90'lı yılların sonuna doğru Batı sermayesi tarafından desteklenirken 2000'li yıllardan beri özellikle AKP iktidarı döneminde daha çok Körfez ülkeleri sermayesi tarafından finanse edilmektedir.

90'lı yıllarla birlikte Türkiye'de büyük sermayenin ve patronların medya alanına ilgi duydukları ve satın almalar sayesinde önemli konumlara geldikleri bilinmektedir. Medya sektörü çok kazançlı bir alan olmamakla birlikte büyük holdingler, bu alanda yatırımlar yaparak siyasi bir güç kazanma gayreti içindedirler. Büyük holdingler bünyesinde bulunan gazete ve televizyon kuruluşları, holding içindeki diğer şirketlerin reklam bütçeleriyle finanse edilebilmekte, böylelikle reklam harcamalarının yanı sıra halkla ilişkiler faaliyetleri ve kamuoyunu etkileme gücü, hatta kurumsal menfaatleri, holdingin beklentileri doğrultusunda gerçekleşebilmektedir.

Medya sahibi olmak büyük sermaye sahiplerinin neden ilgisini çekmektedir? Sönmez (2003), büyük sermayenin medya sahibi olma amacını şu şekilde belirtmektedir:

1. Diğer sektörlerin erişemeyeceği ve elit (toplumun üst sınıfının) kesimin elinde bulundurması ile oluşan statü ya da toplumsal üstünlük farklılığı,
2. Kamuya hizmet etmesi (kamusal kullanım),
3. Medya sahipliğini elinde bulunduran sermaye sahibinin kamuoyunu etkileme, yönlendirme, yönetme fonksiyonuna sahip olması,
4. Medya dışında kalan iş alanlarındaki yatırımlarda kuvvetli olmak, rekabet avantajını diğerlerine göre büyük oranda ele geçirmek,
5. Uç fikri ve bilgiyi topluma ulaştırmak ve yansıtmak, popüler kültür vasıtasıyla rant sağlamak ve popüler kültürü paraya çevirmek,
6. İdeolojiler kurabilmek, geliştirebilmek ve istenen ideolojik alt yapıyı kurmak.

Dünyanın birçok ülkesinde baş gösteren yerel medya grupları ya da dünya ölçeğinde birçok ülkeye yayılmış olan küresel medya sahipleri, bu tür bir alana yatırım yapmak ve medya sahipliğini ele geçirmekle hem birçok sektöre hem de siyasal hayata da hükmetme çabasındadırlar.

Son yıllarda gerek gelişmiş dünya ülkelerinde gerekse ülkemizde medyanın sınırlı sayıda holdingin bünyesinde toplanması basının özgürlüğünü, çok sesliliğini, çeşitlilik ve çoğulculuğunu zedeleyen önemli bir tehdit unsuru hâline gelmiştir.

Medya alanında faaliyet gösteren şirketler yatay, dikey ve çapraz şekilde birleşmektedirler. Yatay (horizantal integration) birleşme/bütünleşme de bir gazete sahibi yine bir gazeteyi satın alırsa bu durum yaşanmaktadır. Burada sadece kendi faaliyet alanında kalma durumu söz konusudur. Dikey (vertical integration) birleşmede ise bir gazetenin dağıtım alanına girmesi, haber ajansı satın alması gibi sektörünün birkaç farklı faaliyet alanıyla ilgili birleşme durumudur. Çapraz medya sahipliği (cross media ownership) ise bir gazete sahibinin; reklamcılık, televizyon, radyo, digital yayın platformu, İnternet yayıncılığı

gibi medya sektörünün tüm alanlarına girmesi durumudur (Dictionary of Media Studies, 2006; Doyle, 2002).

Dünyada 2000 yıllarından itibaren medya kuruluşlarında şirket evlilikleri, çapraz sahiplik gibi yeni eğilimlerin sıklıkla ortaya çıktığı görülmektedir. Amerika'daki Time-Warner ve American On-line arasındaki ortaklık (AOL) dünyanın en önemli medya birleşmesi olarak gösterilebilir. Şirket birleşmeleri (mergers) ve satın almaları (acquisitions) bir strateji olarak tercih edilmektedir. Medyada firmalar büyük gruplara dönüşmüştür. Bunlardan bazıları, Rupert Murdoch'un 21st Century Fox/News Corporation, Walt Disney, Viacom, Comcast, CBS, Sony, NBC, Time Warner AOL, Maxwell grubu, Fransız Hachette grubu, Vivendi ve Hersant, İngiliz Pearson grubu, Amerika'da, Alman Bertelsmann grubu ve Axel Springer, İtalya'da Mediaset (Berlusconi) sayılabilir. Devasa ölçülerdeki medya tekelciliği ve gücünün zengin işadamı Berlusconi'yi İtalya'ya uzun yıllar başbakanlığa taşıdığı unutulmamalıdır.

Türkiye'de medya kuruluşlarının gazete ve televizyon alanlarındaki faaliyetlerinin temel amacı tüm dünyada olduğu gibi güç sahibi olmak ve kâr elde etmektir. Türkiye'de aynı zamanda son yıllarda medya sektörüne giren medya sahiplerinin finans, inşaat, enerji, madencilik gibi sektörlerin içinde de olmaları medya sahipliğinin anlamını farklılaştırmaktadır. Bu tür gruplar basını ya da televizyonu kendi başına bir değer olarak değil, diğer ticari faaliyetlerin lojistik desteği olarak ele almaktadır (Sayıldan, 2005). Büyük holdingler, yatırım ve üretim şirketlerinin faaliyetlerine yardımcı olmak amacıyla, kendi gazete-radyo-televizyonunu kurmaya, kendi pazarlama, dağıtma ve reklam mekanizmalarında tekeller oluşturmaya girişmişlerdir. Gazete yönetim kadroları da bu ticari anlayışa uygun kişiler tarafından kurulmuş, ayrıca gazete çalışanlarının bu amaçlar doğrultusunda çalıştırılması da belirli ölçüde başarılmıştır (Toruk, 2007). Mülkiyet ve kontrol yapısındaki bu dönüşüm haber içeriklerinde, medya kurumlarının ait olduğu dev kartellerin görüş, amaç ve çıkarlarının yer almasına yol açmaktadır. Medya sahipleri her zaman sahip oldukları gazetelerin, radyo ve televizyonların genel yayın politikasını ve kültürel duruşunu belirleyerek haber içeriklerini biçimlendirme potansiyeline sahiptirler. Günümüz medyası, ekonomik açıdan büyük ölçüde devlete ve sermaye gruplarına bağımlı görünmektedir. Sahiplik yapısından kaynaklanan bir başka sorun da gazete sahiplerinin güçlerini medya kuruluşunun amaçları dışında kullanmaları ve kendileri ve/veya çevresindekiler için kişisel menfaat sağlamalarıdır (Toruk, 2007). Ülkemizde olduğu gibi, uluslararası alana yayılan birçok medya kuruluşu farklı iş kollarında ve sektörde faaliyet gösterseler de büyüklüklerinin ve kârlarının büyük bir kısmını medya alanından sağlamaktadırlar. Ayrıca medya sahipliği bir güç olsa da, uluslararası medya kuruluşlarının sahip olduğu medya organlarının finans kaynağı çoğunlukla reklam, üretilen ürünlerin satış ve dağıtımı (film, kitap, yazılı medya) gibi gelirlerden elde edilir. Ulusal alandaki medya patronları ise özellikle medya sahipliğini, farklı alanlardaki faaliyetlerini daha güçlü kılmak adına istemektedirler (Sayıldan, 2005).

İŞLETME OLARAK BASIN KURULUŞLARI

Üretim faktörlerini bir araya getirerek kâr amacıyla mal ve hizmet üretmek ve bunları pazarlamak amacıyla faaliyette bulunan kuruluşlara "işletme" denir. Bir başka tanıma göre işletme; mal ve hizmet üretmek amacıyla kurulmuş olan, doğal kaynaklar, emek ve sermaye gibi üretim etmenlerini bir örgüt ve yönetim gücüyle bir araya getiren ekonomik amaçlı kuruluşlardır.

Yeni Türk Ticaret Kanununa göre, "Ticarî işletme, esnaf işletmesi için öngörülen sınırı aşan düzeyde gelir sağlamayı hedef tutan faaliyetlerin devamlı ve bağımsız şekilde yürütüldüğü işletmedir." şeklinde ifade edilmektedir.

Diğer işletmelerin temel özelliklerini taşımakla birlikte öncelikle basın işletmeleri haber ve fikir üreten ekonomik kuruluşlardır. Ekonomik kuruluşlar, kâr elde etmek için ekonomik mal ve hizmet üreten veya pazarlayan kuruluşlar olarak tanımlanabilir. Toplumsal kuruluşlar ise, kâr amacından öte kamu hizmeti görmek amacıyla faaliyette bulunan kuruluşlardır. Bununla birlikte bazı işletmeler vardır ki kâr amacı yanında toplumsal amaçlar için de kurulmuş olabilir.

Basın işletmeleri de ticari işletme kimliği ile birlikte düşünce üreten ve kamu hizmeti gören kuruluşlar olarak bu duruma örnek işletmelerden biridir. Ancak basın işletmeleri kamuoyu yaratma ve şekillendirmedeki önemli rolleri gereği toplumsal kuruluşlar olarak da nitelendirilebilir. Zira basın sadece insanların davranışlarını etkileyen eğitici ve bilgilendirici rolüyle değil, kamu gereksinmelerini ve bu gereksinimleri karşılamak amacıyla alınan tedbirleri kamu yararına uygun bir biçimde kamuoyuna ve yöneticilere duyurmasıyla da genel yönetime yardımcı bir araç olarak kamu hizmeti yapmaktadır. Bu misyon diğer işletmelerden farklı olarak basın işletmelerine dördüncü güç olma özelliği kazandırmıştır. Basın işletmeleri diğer hizmet işletmelerinden farklı olarak, hizmet fonksiyonunu, üretilen bir mal olan gazete ve dergi ile gerçekleştirmektedir. Diğer işletmelerden farklı olarak basın işletmesi olan gazete ve dergi işletmelerinde bir mal üretimi söz konusu olmasına rağmen, işletmeye özelliğini veren üretilen malın fiziki değeri değil, üründe yer alan haber ve fikirlerdir. Kısacası basın işletmeleri, haberleşme hizmeti sağlayan hizmet kuruluşlarıdır (Gökçek Karaca, 2004).

Haber ve düşünce üreten medya işletmelerini, yazılı (gazete, dergi), işitsel (radyo), görsel (televizyon) ve elektronik yayıncılık yapan işletmeler şeklinde 4 temel bölüme ayırabiliriz.

Radyo ve televizyon işletmeleri, hizmet üretimini tam olarak ortaya koymaktadır. Her iki işletmenin de üretiminden yararlanan tüketicinin elinde kalan fiziksel bir varlık yoktur.

Basım işletmeleriyse, farklı baskı sistemlerini, ayrı ayrı ya da birlikte kullanarak, standart tip ve belli hacimde olmayan, birbirinden farklı basılı mamullerin üretimini yapan endüstri işletmeleridir.

Basım işletmeleri, üretim faaliyetleri sonucunda oluşturulan mamullerin fikir ve içerikleriyle ilgilenmez, yalnızca baskı işini üstlenir. Yazılı basın işletmeleri, basım işletmeleriyle birlikte yaşamak zorundayken basım işletmeleri, yazılı basın işletmelerinden bağımsız olarak varlıklarını sürdürebilirler. Kısaca basın işletmesi bir fikir ve düşünce ürünü bir çıktı sunan kuruluştur. Bu kuruluş genelde baskı işlemini sağlayacak bir matbaaya sahip olmakla birlikte dışarıdan da bu hizmeti satın alabilir. Basım işletmesi ise dışarıya sahip bulunduğu baskı yöntemlerini kullanarak baskı öncesi ve sonrası işlemlerini de içeren bir sürecin sonunda bir üretim-ürün sağlayan bir kuruluştur. Gazeteler sahip oldukları baskı tesisleriyle gazete baskı işleminden sonra dışarıdan sipariş gelen çeşitli baskı taleplerini de karşılamaktadırlar.

Basın işletmeleri çalışan sayısı, üretim kapasitesi ve ciro büyüklüğü bakımından: küçük (1-6 çalışan kişi), orta büyük (6-50 çalışan kişi), büyük (50-2000 çalışan kişi) ve mega işletmeler (2000 ve üzeri çalışan kişi) boyutunda hizmet vermektedir.

Sermaye yapısına (mülkiyet) göre işletmeler üç gruba ayrılır:

Özel işletmeler: Sermayesini tamamı veya büyük bir bölümü özel kişilere ait olan işletmeleridir.

Kamu işletmeleri: Sermayesinin tamamı veya büyük bir bölümü kamu tüzel kişilerine ait işletmelerdir.

Karma işletmeler: Sermayesinin bir bölümü özel, bir bölümü kamuya ait olan işletmelerdir.

Türkiye'de kamuya ait olan medya kuruluşu olarak 90'lı yılların başına kadar radyo ve televizyon alanında yayın tekelini elinde bulunduran TRT'yi gösterebiliriz. Haber ajansı olarak ise resmî haber ajansı olarak Anadolu Ajansını, gazete olarak sadece resmî/kamusal içerik taşıyıcı olarak "Resmî Gazete"yi ifade edebiliriz. Ülkemizdeki medya kuruluşlarında kamu ve özel sektör ortaklığı hemen hemen hiç görülmemektedir. Kamu bankalarının ortak olduğu medya kuruluşları da veya ekonomik yapısı bozulduğu için kamu kontrolüne alınan birçok medya kuruluşları bulunmaktadır. TRT dışında bütün medya işletmeleri özel sektörün mülkiyetinde bulunmaktadır.

Yasal yapılarına göre özel işletmeler Türk Ticaret Kanunu'nda aşağıdaki gibi gruplandırılmıştır:

Tek Kişi İşletmesi: Emek, sermaye ve sorumluluk açısından bir kişinin gözetiminde olan işletmelerdir. Tek kişinin kurduğu bu tür işletmelerde işletme sahibi işletmeye koyduğu sermaye dışında kendi öz varlığı ile de borçlulara karşı sorumludur. Basın işletmeciliğinde daha çok yerel düzeyde görülür.

Adi ortaklık: (Kanun no: 6098/2011 tarih ve 1.7.2012'de yürürlüğe giren Borçlar kanunu, Madde 620-621'ye göre) iki ya da daha fazla kişinin emeklerini ve mallarını ortak bir amaca erişmek üzere birleştirmeyi üstlendikleri sözleşmedir. Her ortak, para, alacak veya başka bir mal ya da emek olarak, ortaklığa bir katılım payı koymakla yükümlüdür. Sözleşmede aksi kararlaştırılmamışsa katılım payları, ortaklığın amacının gerektirdiği önem ve nitelikte ve birbirine eşit olmak zorundadır (http://www.resmîgazete.gov.tr)

12 Ocak 2011 tarihinde TBMM genel kurulunda yapılan görüşmelerin ardından yasalaşan 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, (Eski No:6335/1957) 14 Şubat 2011 tarihinde Resmî Gazete'de yayımlanmış ve belirli maddelerin kapsamına göre 1 Temmuz 2012 ve 1 Ocak 2013 tarihlerinde yürürlüğe girmiştir. Bu kanuna göre 6 çeşit şirket türü belirtilmiştir.

Kollektif Şirket: (şahıs şirketi) (Madde 211- 303) Kollektif şirket ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla gerçek kişiler arasında kurulan bir şirkettir. Şirket alacaklılarına karşı ortakların tümü sınırsız sorumludur. Kuruluş için en az sermaye şartı yoktur. Ortaklardan her birinin imzaladığı bir sözleşmeyle kurulur.

Komandit Şirket: (şahıs şirketi) (Madde 304-328): "Ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla kurulan, şirket alacaklılarına karşı ortaklardan bir veya birkaçının sorumluluğu sınırlandırılmamış ve diğer ortak veya ortakların sorumluluğu belirli bir sermaye ile sınırlandırılmış olan şirket komandit şirkettir." "Sorumluluğu sınırlı olmayan ortaklara komandite, sorumluluğu sınırlı olanlara komanditer denir." "Komandite ortakların gerçek kişi olmaları gerekir. Tüzel kişiler ancak komanditer ortak olabilirler." Kollektif şirket için uygulanan birçok kanun maddesi komandit şirketler için de geçerlidir. En az sermaye zorunluluğu yoktur.

Anonim Şirket (sermaye şirketi): (Madde 329-563) "Anonim şirket, sermayesi belirli ve paylara bölünmüş olan, borçlarından dolayı yalnız malvarlığıyla sorumlu bulunan şir-

kettir." "Pay sahipleri, sadece taahhüt etmiş oldukları sermaye payları ile ve şirkete karşı sorumludur." Anonim şirket kuruluşunda en az sermaye 50.000 TL olmalıdır. Kayıtlı sermaye sistemini kabul etmiş olan halka açık olmayan anonim şirketlerde en az sermaye 100.000 TL olmalıdır. Yeni kanunla birlikte anonim şirketin en az ortak sayısı bire düşmüştür. Artık bir gerçek ya da tüzel kişi gerekli şartları yerine getirmek kaydıyla tek başına anonim şirket kurabilmektedir. Yönetim kurulu en az bir kişiden oluşur. Ayrıca pay sahiplerinin şirkete borçlanmasını yasaklamaktadır. Yönetim Kurulu üyelerinin pay sahibi olma zorunluluğu Yeni TTK ile kaldırılmış ve bu sayede Yönetim Kurulu üyelerinin daha uzman ve profesyonel kişilerden oluşması imkânı tanınmıştır. Yönetim Kurulu üyelerinin sadece gerçek kişi değil, tüzel kişi olması imkânı da getirilmiştir.

Türkiye'de özellikle ulusal basını oluşturan büyük ölçekli basın işletmeleri genellikle Anonim Şirket (A.Ş.) yapısındadır. Bu şirketler, Yeni Türk Ticaret Kanunu'ndan (6102) ne yönde etkilenebilecektir?

SIRA SİZDE 3

Sermayesi Paylara Bölünmüş Komandit Şirket (sermaye şirketi): (Madde 564-572) Sermayesi paylara bölünen ve ortaklarından bir veya birkaçı şirket alacaklılarına karşı bir kollektif şirket ortağı, diğerleri bir anonim şirket pay sahibi gibi sorumlu olan şirkettir. Sermaye, paylara bölünmeksizin sermayesi sadece birden çok komanditerin sermayeye katılma oranlarını göstermek amacıyla kısımlara ayrılmış bulunuyorsa komandit şirket hükümleri uygulanır."

Limited Şirket (sermaye şirketi) (Madde 573-644): Limited şirket, bir veya daha çok gerçek veya tüzel kişi tarafından bir ticaret unvanı altında kurulur; esas sermayesi belirli olup, bu sermaye esas sermaye paylarının toplamından oluşur. Ortaklar, şirket borçlarından sorumlu olmayıp, sadece taahhüt ettikleri esas sermaye paylarını ödemekle ve şirket sözleşmesinde öngörülen ek ödeme ve yan edim yükümlülüklerini yerine getirmekle yükümlüdürler. Limited şirkette ortak sayısı en az bir, en çok elli olabilir. Yeni kanunla birlikte limited şirketlerde de en az ortak sayısı şartı bire düşürülmüş; gerçek sermayedarın tek başına limited ya da anonim şirket kurmasına imkân tanınmıştır. Limited şirketin en az sermayesi 10.000 TL'dir.

Şirketler Topluluğu (Holding): Eski kanunun, holding şirketler hakkında açık ve kesin hükümleri bulunmamaktaydı. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nda alacaklıların mağduriyetini önlemek amacıyla "Şirketler topluluğu" başlığı açılmıştır. (http://www.aso.org.tr/; http://www.resmîgazete.gov.tr/). Türkiye'deki ulusal basının önemli gazetelerinin ticaret unvanı anonim şirkettir. Ayrıca bu kuruluşların çok azı Borsa İstanbul'da işlem görmektedir. Bu şirketler Doğan Grubu ve İhlas Grubuna aittir. Halka açıklık oranları şu şekildedir: Doğan Burda Dergi Yayıncılık ve Pazarlama A.Ş., Halka açıklık payı Yüzde 21.52 Doğan Gazetecilik A.Ş halka açıklık payı yüzde 40.33, İhlas Gazetecilik A.Ş halka açıklık oranı yüzde 36.53, İhlas Yayın Holding A.Ş. halka açıklık oranı yüzde 48.44, Hürriyet Gazetecilik ve Matbaacılık A.Ş. halka açıklık oranı yüzde 50.5

Özet

Türk toplumuna basının girişinden günümüze kadar yaşanan gelişmeleri özetlemek

Osmanlı'da gazetecilik, Batılı ülkelere göre oldukça geç başlamıştır. 1492'lerde Yabancılar tarafından getirilen ve kitap basımında kullanılan matbaalara rağmen birçok haklı veya haksız gerekçelerden dolayı bunun kullanımına uzun yıllar izin verilememiştir. Matbaa tarafından basılan kitap ve gazete sayısının da Batıyla kıyaslanamayacak kadar az olduğu da bir başka acı gerçektir. Devletin kontrolünde kamuyu bilgilendirme amacıyla başlatılan gazetecilik, Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar devlet kontrolü ve güdümünde özel görevlendirilen kişiler aracılığıyla yaptırılmıştır. Muhalif basın ise bir şekilde güçsüzleştirilmiştir. Çok partili hayata geçiş sürecine kadar bu durum pek düzelememiştir. Çok partili hayata geçişle birlikte Türk basını hareketlenmeye, ciddi satış ve reklam gelirleri elde etmeye başlamıştır. Bu geçiş döneminin en parlak gazetesi ise Hürriyet olmuştur. Bu dönemde gazeteci ailelerin kontrolünde gerçekleşen basın hayatı bu işten para kazanmak isteyen meslek dışı yatırımcıların da dikkatine çekmeye başlamıştır. Zamanla farklı ideolojik yapıdaki özel ve bağımsız işletmeler sektöre dâhil olmuştur. Devlet gazete yayınını açtığı özel sektöre radyo ve televizyon yayınını açmakta uzun yıllar dirense de 1990'da yurtdışından yapılan ilk özel televizyon yayınıyla bu süreç bir şekilde delinmiş oldu. 1993'te yapılan anayasal değişiklikle yeni bir döneme geçilmiştir. Görsel ve işitsel yayıncılık alanı kısa zamanda öncelikle gazete patronlarının ilgisini çekmiş kısa zamanda reklam pastasından önemli paylar alarak sektörde yatay, dikey ve çapraz genişlemeler yaşanmıştır. 80'li yıllarla Hürriyet gazetesiyle ilk holding oluşumu ortaya çıkmış ve bunu daha başka medya kuruluşları da izlemiştir. 90'lı yıllarla birlikte medya kuruluşları yasal boşluklardan da yararlanarak promosyonla büyük tirajlar ve reytingler sayesinde büyük kazançlar elde etmişler hatta siyasi iktidarı belirlemede önemli rol oynamışlardır. 1990'lı yıllarda iktidara gelen güçsüz koalisyon hükümetleri sayesinde medya patronları büyük tavizler (özelleştirmeler vb) elde etmiş seçimlerde yanlı yayınlarıyla açıkça taraf olmuş ve hükümet kurma girişimlerinde bulunmuşlardır. Bazı medya kuruluşları bu süreçte elde ettikleri kamu bankalarıyla büyük bir savurganlık göstermişler daha sonra bu kuruluşların içini boşaltarak devlete teslim etmişlerdir. Medya patronlarının bir kısmı (Uzanlar, Dinç Bilgin, Çukurova) sadece bankalarını değil, medya kuruluşlarını ve diğer şirketlerini de bırakmak durumunda kalmışlardır. AKP'li dönemde gücünü kaybeden liberal medya patronları yerine, partiye yakın işadamları kanalıyla bu medya kuruluşları elde edilmiş ve özellikle 2007'den sonra kendini savunacak muhafazakâr bir medya gücü oluşturulmuştur. Medya patronlarının tasfiye oluşunda dünyada yaşanan büyük ekonomik krizlerin, bankaları etkilemesinin önemli rolü olmuştur.

Teknolojik gelişmeler noktasında ise özellikle İnternetin gelişmesiyle elektronik yayıncılık önem kazanmış ve sektör yatırımları daha çok o yöne kaymıştır. Ayrıca medya sektörüne yabancı sermaye girişi de 90'lı yıllarla birlikte artmış ve günümüzde birçok grup yabancı ortaklarla yatırımlarını finanse eder olmuştur. Medyada yoğunlaşmayı önleyici yasal boşluklardan yararlanan Doğan grubu, hem yazılı hem görsel hem de elektronik basında büyük güç kazanmış ve pazar payı noktasında rakipsiz hale gelmiştir. Özelleştirmelerden elde ettiği Petrol Ofisi gibi kuruluşlardan büyük kazançlar elde eden bu grup ayrıca banka satışından da karlı çıkmıştır. Medya sektöründe büyük bir hakimiyet alanı bulan Doğan grubu, medyada düzenleme yapan 3 Mart 2011'de 6112 Sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayın Hizmetleri Hakkında Kanun ve Vergi cezaları nedeniyle bazı yayın kuruluşlarını (Star TV, Milliyet ve Vatan) elden çıkartmak ve pazar payında kısmen de olsa küçülmek durumunda kalmıştır.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, (Eski No:6335/1957) basın işletmelerine başta tek başına şirket kurma, yönetimde bulunma ve şirket yönetimine ortak olması gerekmeyen profesyonel yöneticiler koyma imkanları kazandırmıştır.

Türkiye'de medya çalışma hayatının temelini oluşturan işletmelerin sahiplik yapısını değerlendirebilmek

Son yıllarda gerek gelişmiş dünya ülkelerinde gerekse ülkemizde medyanın sınırlı sayıda holdinglerin bünyesinde toplanması basının özgürlüğünü, çok sesliliğini, çeşitlilik ve çoğulculuğunu zedeleyen önemli bir tehdit unsuru hâline gelmiştir. Türkiye'de büyük sermayenin ve patronların medya alanına ilgi duydukları ve satın almalar sayesinde önemli konumlara geldikleri bilinmektedir. Medya sektörü çok kazançlı bir alan olmamakla birlikte büyük holdingler, bu alanda

yatırımlar yaparak siyasi bir güç kazanma gayreti içindedirler. Büyük holdingler bünyesinde bulunan gazete ve televizyon kuruluşları, holding içindeki diğer şirketlerin reklam bütçeleriyle finanse edilebilmektedir. Medya gücüne sahip olan holdingler, halkla ilişkiler faaliyetlerine derinlik kazandırmakta, iktidar sahipleriyle iyi ilişkiler kurulabilmekte, kamuoyunu etkileme gücünün yanı sıra kurumsal menfaatlerini, patronlarının beklentileri doğrultusunda gerçekleştirebilmektedirler. Dünyanın önde gelen medya kuruluşları da son dönemlerde Türkiye pazarına daha fazla girmekte özellikle ücret karşılığı izlenebilen ticari getirisi olan tematik kanallara yatırım yapmayı tercih etmektedirler.

AMAÇ 3 *Basın işletmelerinin hukuki ve ekonomik durumları konusunu açıklamak*

Basın işletmelerinin sahiplik yapısı olarak kamu, özel ve kamu ve özel sektör ortaklığı şeklinde olduğu görülmektedir. Basın işletmelerinde çalışanların sayısına göre küçük, orta ve büyük işletmeler şeklinde sınıflandırılabilmektedir. Bir başka sınıflandırma ise ürettikleri mal ve hizmetlerin toplamına göre yapılmaktadır. Dünyada ve Türkiye'de medya sektöründe yatay, çapraz ve dikey birleşmeler görülmektedir. Şirket birleşmeleri ve satın almaları sıklıkla yaşanmaktadır.

Bilindiği gibi basın işletmelerinde en çok tercih edilen şirket türü Anonim Şirket'tir. Türk medyasında bulunan şirketlerin çok azı borsa İstanbul'da işlem görmektedir. Yerel basında ise Anonim şirketlerin yanında sıklıkla Limited Şirket (Ltd Şti) yapısına da rastlanılmaktadır. 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu, (Eski No:6335/1957) basın işletmelerine başta tek başına (bir kişiyle) şirket kurma ve yönetimde bulunma imkanları kazandırılmıştır. Anonim şirket kuruluşunda en az sermaye 50.000 TL olmalıdır. Kayıtlı sermaye sistemini kabul etmiş olan halka açık olmayan anonim şirketlerde en az sermaye 100.000 TL olmalıdır. Bir başka yenilik ise basın işletmesi ortaklarının şirkete borçlanmasını yasaklanmaktadır. Ayrıca Yönetim Kurulu üyelerinin pay sahibi olma zorunluluğu kaldırılmış ve bu sayede Yönetim Kurulu üyelerinin daha uzman ve profesyonel kişilerden oluşmasına imkan sağlanmıştır. Yönetim Kurulu üyelerinin sadece gerçek kişi değil, tüzel kişi olması mümkün hale gelmiştir. Limited şirket, bir veya daha çok gerçek veya tüzel kişi tarafından bir ticaret unvanı altında kurulabilmektedir. Ortaklar, şirket borçlarından sorumlu olmayıp, sadece taahhüt ettikleri esas sermaye paylarını ödemekle yükümlüdürler. Limited şirkette ortak sayısı en az bir, en çok elli olabilir. Yeni kanunla birlikte limited şirketlerde de en az ortak sayısı şartı bire düşürülmüş; gerçek sermayedarın tek başına limited ya da anonim şirket kurmasına imkân tanınmıştır. Limited şirketin en az sermayesi 10.000 TL olmak zorundadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Aşağıdakilerden hangisi basın işletmelerinin **en önemli** özelliğidir?

a. En fazla istihdam sağlayan sektör olması
b. Haber ve fikir üretmeleri
c. Sendikal faaliyetlerin yoğunlaştığı bir sektör oluşu
d. Dış ülkelere yüksek oranda ihracat yapması
e. Katma Değer Vergisinden muaf tutulmaları

2. Günümüzde anonim şirket yapısında kurulan bir basın işletmesi için **en az** ortak gerekir?

a. 5
b. 3
c. 7
d. 1
e. 2

3. Aşağıdaki gazetelerden hangisi çok partili hayat geçişle birlikte yayın hayatına başlamıştır?

a. Milliyet
b. Cumhuriyet
c. Hürriyet
d. Sabah
e. Günaydın

4. Günümüzde Anonim Şirket yapısında kurulan bir basın işletmesinin yönetimi **en az** kaç kişiden oluşur?

a. 1
b. 2
c. 5
d. 7
e. 3

5. Aşağıdakilerden hangisi, çapraz medya sahipliği kavramına bir örnek oluşturur?

a. Bir gazete patronunun, bir gazete satın alması
b. Bir gazete patronunun, bir matbaa satın alması
c. Bir gazete patronunun, gazete dağıtım şirketi satın alması
d. Bir gazete patronunun, televizyon yayıncısı bir şirketi satın alması.
e. Bir gazete patronunun, dergi yayıncısı bir şirketi satın alması

6. Limited şirket yapısında kurulan bir basın işletmesinin ortak sayısı **en fazla** kaç kişiden oluşabilir?

a. 3
b. 5
c. 10
d. 25
e. 50

7. Milliyet gazetesinin kurucusu aşağıdakilerden hangisidir?

a. Sedat Simavi
b. Ali Naci Karacan
c. Kemal Ilıcak
d. Kemal Uzan
e. Aydın Doğan

8. 2007'de basın sektörüne Sabah ve ATV yayın grubunu satın alarak giriş yapan grup aşağıdakilerden hangisidir?

a. Karamehmet
b. Doğan
c. Turkuvaz
d. Doğuş
e. Albayrak

9. Tiraj ve yoğunluk bakımından yazılı basında piyasaya hakim olan grup aşağıdakilerden hangisidir?

a. Turkuvaz
b. İhlas
c. Demirören
d. Doğan
e. Albayrak

10. Aşağıdaki gazetelerden hangisi bizzat Mustafa Kemal (Atatürk) tarafından kurdurulmuştur?

a. Tasvir-i Efkar
b. Son Telgraf
c. Tercüman
d. Hürriyet
e. Hâkimiyet-i Milliye

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Basın İşletmeciliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. d	Yanıtınız yanlış ise "Basın İşletmeciliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Çok Partili Hayata Geçişte Basın" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. a	Yanıtınız yanlış ise "Basın İşletmeciliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. d	Yanıtınız yanlış ise "Medya Sahipliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. e	Yanıtınız yanlış ise "Basın İşletmeciliği" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. b	Yanıtınız yanlış ise "Türk Basınında 1945-1960 Arası Dönem ve Yaşanan Gelişmeler" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. c	Yanıtınız yanlış ise "Türk Medyasındaki Önemli Gruplar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. c	Yanıtınız yanlış ise "Türk Medyasındaki Önemli Gruplar" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. e	Yanıtınız yanlış ise "Milli Mücadele Dönemi Basın" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

1980'li yıllar gerek dünyada gerekse Türkiye'de önemli değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde Amerika'da Reagan, İngiltere'de ise Thatcher ile sembolleşen neoliberal politikalar ekonomik, siyasi ve sosyal alanda önemli gelişmelere yol açmıştır. Toplumsal hayatın birçok alanında görülen bu deregülasyon (kuralsızlaştırma), özellikle özelleştirme esaslı serbest piyasa yaklaşımlı bu ekonomik politikalar, devletin de piyasa oyuncusu olarak yer aldığı ekonomik faaliyetlerdeki payının küçültülmesine veya tamamen sahadan çekilmesi amacına yönelik olmuştur. Böylece devlet, bir şekilde sadece piyasa düzenleyici bir hakem rolü üstlenmiştir. Türk basının sermaye yönünden büyük paralara ihtiyaç duymasına giden süreç 70'li yılların ortalarında sektörün ofset sistemine geçmesiyle başlamakla birlikte, sahiplik yapısında yaşanan en büyük değişim 24 Ocak 1980 yılında alınan kararlarla görülmeye başlanmıştır. Bu döneme kadar ulusal çapta yayın yapan gazeteler, Basın İlan Kurumundan düzenli ilan geliri sağlamakta ayrıca kağıt yüzde 80 oranında sübvanse edilmekteydi. Yine de basım sektöründeki teknik gelişmelerin, haber takibinin ve diğer sektörel girdilerin artan maliyetleri gazetelerin ayakta kalabilmelerini zorlaştırmıştı. Tüm bu olumsuz nedenlerin yanına artan kağıt ve basım maliyetleri de eklenince geleneksel gazeteci patronların sektörden çekilmeleri adeta kaçınılmaz olmuştur.

Sıra Sizde 2

1. Diğer sektörlerin erişemeyeceği ve elit (toplumun üst sınıfının) kesimin elinde bulundurması ile oluşan statü ya da toplumsal üstünlük farklılığı, 2. Kamuya hizmet etmesi (kamusal kullanım), 3. Medya sahipliğini elinde bulunduran sermaye sahibinin kamuoyunu etkileme, yönlendirme, yönetme fonksiyonuna sahip olması, 4. Medya dışında kalan iş alanlarındaki yatırımlarda kuvvetli olmak, rekabet avantajını diğerlerine göre büyük oranda ele geçirmek, 5. Uç fikri ve bilgiyi topluma ulaştırmak ve yansıtmak, popüler kültür vasıtasıyla rant sağlamak ve popüler kültürü paraya çevirmek, 6. İdeolojiler kurabilmek, geliştirebilmek ve istenen ideolojik alt yapıyı kurmak .

Sıra Sizde 3

Anonim Şirket (sermaye şirketi): (Madde 329-563) "Anonim şirket, sermayesi belirli ve paylara bölünmüş olan, borçlarından dolayı yalnız malvarlığıyla sorumlu bulunan şirkettir." "Pay sahipleri, sadece taahhüt etmiş oldukları sermaye payları ile ve şirkete karşı sorumludur." Anonim şirket kuruluşunda en az sermaye 50.000 TL olmalıdır. Kayıtlı sermaye sistemini kabul etmiş olan halka açık olmayan anonim şirketlerde en az sermaye 100.000 TL olmalıdır. Artık bir gerçek ya da tüzel kişi gerekli şartları yerine getirmek kaydıyla tek başına anonim şirket kurabilmektedir. Yönetim kurulu en az bir kişiden oluşur. Ayrıca pay sahiplerinin şirkete borçlanması yasaklamaktadır. Yönetim Kurulu üyelerinin pay sahibi olma zorunluluğu Yeni TTK ile kaldırılmış ve bu sayede Yönetim Kurulu üyelerinin daha uzman ve profesyonel kişilerden oluşması imkânı tanınmıştır. Yönetim Kurulu üyelerinin sadece gerçek kişi değil, tüzel kişi olması imkânı da getirilmiştir.

Yararlanılan Kaynaklar

Atılgan, S. (1999). Basın İşletmeciliği, Beta Yayınları, İstanbul

Besen, H. (1997). Türkiye'de Gazetecilik, Gazeteler, Gazeteciler, İnkılâp Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Dictionary of Media Studies, (2006), A & C Black Publishers Ltd 38 Soho Square, London

Doyle, G., (2002). Media Ownership: The economics and politics of convergence and concentration in the UK and European media, Sage Publications Ltd., 6 Bonhill Street London

Gezgin, S., (2003). "Gazeteciliğin ve Türk Yazılı Basınının Kısa Tarihsel Perspektifi I", İ.Ü. İletişim Fak. Dergisi, S.18, İstanbul.

Gökçek Karaca, N. (2004). Türkiye'de Basın Çalışanlarının İş İlişkileri ve Sorunları, Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Ya.No:1547, İ.İ.B.F. Ya. No:181.

Güz, N., (2000). "Osmanlı Basını", Selçuk İletişim Cilt:1 No:3, Temmuz, S.Ü. İletişim Fak. Akademik Dergisi.

http://ekonomi.milliyet.com.tr/dogan-gazetecilik-ten-milliyet-ve-vatan-icinanlasma-aciklamasi/ekonomi/ekonomidetay /21.04.2011/1380293/default.htm (20.04.2011).

http://www.aso.org.tr/kurumsal/media/kaynak/TUR/yayinlarimiz/100_Soruda_Yeni_Turk_Ticaret_Kanunu-VERSIYON3.pdf;

http://www.cukurovaholding.com.tr/Bir-Bakista-Cukurova.aspx

http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25407253.asp

http://www.kap.gov.tr

http://www.medyatava.com/tiraj

http://www.parkgroup.com.tr/companies.php?CID=26).

http://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110204-1.htm

http://www.resmîgazete.gov.tr/eskiler/2011/02/20110214-1-1.htm)

http://www.sabah.com.tr/kunye,2016.14.02

http://www.superpoligon.com

http://www.tiak.com.tr/raporlar/2015/nisan201520abc.htm

http://www.wan-press.org

İnuğur, N. (1992). Türk Basın Tarihi, Gazeteciler Cemiyeti Yayınları No:37, İstanbul.

Karaca, E., (1994). Cumhuriyet Olayı, Altın Kitaplar, İstanbul

Karaca, E., (1995). Milliyet Olayı, Altın Kitaplar, İstanbul

Koloğlu, O., (1994). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İletişim Yayınları, 1994, İstanbul

Koloğlu, O., (2006). Osmanlı'dan 21. Yüzyıla Basın Tarihi, Pozitif Yayınları, İstanbul.

Sayıldan, E. (2005). Medya Sahipliğinde Küresel ve Yerel Gruplar, Medya Eleştirileri (Der. N.Tan Akbulut, Beta Yayınları, İstanbul

Sönmez, M. (2003). Türk Medyasında Yeni Sahiplik Yapısı, Cepheler ve Profiller, Doğan Tılıç (Ed), Türkiye'de Gazetecilik Eleştirel Bir Yaklaşım, ÇGD Yayınları, Ankara.

Sözeri, C.,Güney, Z., (2011). Türkiye'de Medyanın Ekonomi Politiği:Sektör Analizi Yazarlar: Ceren Sözeri Zeynep Güney, TESEV Yayınları.

Şapolyo, E. B., (1969). Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönü ile Basın, Güven Matbaası, Ankara

Tokgöz, O. (2000). Temel Gazetecilik, İmge Kitabevi Yayınları, 4. Baskı, Ankara.

Topuz, H., (2003), II. Mahmut'tan Holdinglere Türk Basın Tarihi, Remzi Kitabevi Yayınları, İstanbul.

Toruk, İ., (2007). "Türkiye'deki Medyanın Sahiplik Yapısındaki Değişimler", Bir Sorun Olarak Gazetecilik, s. 71-90, Ed. B. Arık ve M. Şeker, Tablet Yayınları, Konya.

Toruk, İ., (2008). "Gutenberg'ten Dijital Çağa Gazetecilik", Nüve Kültür Merkezi Literatürk Yayınları, Konya,

Toruk, İ., (2005). Türkiye'de 1990-2000 Yılları Arasında Sosyo-Ekonomik Ortamın ve Kültürel Hayatın Reklâmlar Üzerinden Temsili, Yayımlanmamış Doktora Tezi, S.Ü. SBE, Konya

Williams, F. (1957). "Dangerous Estate: The Anatomy of Newspapers, Longmans, Gren and Co., London.

Yeni Şafak, 23.04.2008

7

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Kamu hizmeti yayıncılığı ve özelliklerini ifade edebilecek,
- Dünyadan ve Türkiye'den kamu hizmeti yayıncılık örneklerini ve çalışanların durumunu özetleyebilecek,
- Özel girişimci sistem yayıncılığının özelliklerini ve çalışanlara etkisini açıklayabilecek

bigi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Elektronik Medyanın Yapısı
- Kamu Hizmeti Yayıncılık Sistemi
- BBC
- TRT
- Özel Yayıncılık Sistemi
- Türkiye'deki Özel Radyo ve Televizyon Kanalları
- Kamu ve Özel Yayın Kuruşları Çalışanları

İçindekiler

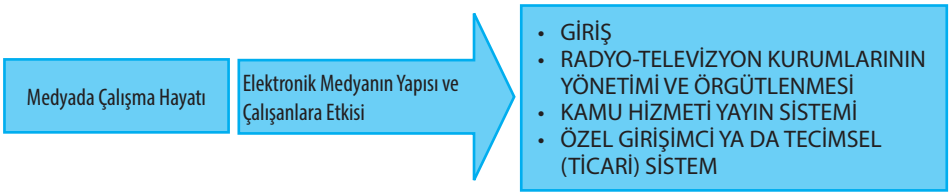
Medyada Çalışma Hayatı
Elektronik Medyanın Yapısı ve Çalışanlara Etkisi
GİRİŞ
RADYO-TELEVİZYON KURUMLARININ YÖNETİMİ VE ÖRGÜTLENMESİ
KAMU HİZMETİ YAYIN SİSTEMİ
ÖZEL GİRİŞİMCİ YA DA TECİMSEL (TİCARİ) SİSTEM

Elektronik Medyanın Yapısı ve Çalışanlara Etkisi

GİRİŞ

Elektronik medya olarak adlandırılan ve etkileri, yaygınlığı, erişimi en yüksek araçlar olarak kabul edilen araçlar radyo ve televizyondur. Radyo ve özellikle de televizyon gündelik yaşamın ayrılmaz bir parçası hâline gelmiş, insanların yakın ve uzak çevrelerindeki gelişmeleri takip ettikleri zaman zaman hoş vakit geçirmek için kullandıkları en önemli kitle iletişim aracı durumundadır.

Bir ülkedeki radyo ve televizyon kanallarının sahiplik yapısı; yayınların içeriği, niteliği, siyasi partilerle ilişkiler, çıkar çevreleriyle ilişkiler, kanalların sayısı, çalışanların sayısı, çalışanların çalışma koşulları gibi pek çok faktörü etkilemektedir.

Ülkeden ülkeye farklılık göstermekle birlikte temelde iki tür sahiplik yapısından bahsedilebilir. Bunlardan biri, kamunun sahipliğindeki medya kuruluşları, diğeri ise özel sermayenin sahipliğinde bulunan ve daha çok tecimsel amaçlarla yayıncılık yapan medya kuruluşlarıdır.

Kamunun sahipliğindeki elektronik medya kuruluşları, kâr amacı gütmeksizin toplumun eğitimine, kültürüne katkı sağlayacak yayınlar yapmakla yükümlüyken özel girişimcilerin sahipliğindeki medya kuruluşlarında amaç, kârı maksimize etmektir. Bu amaç için de özellikle izleyicinin ilgisini çekecek eğlence içerikli yapımlara yer verilmektedir. Yayınlanan programların en çok izleyiciyi çekecek türden yapımlar olmasına özen gösterilmektedir. Her iki sistemin de kendine has yayıncılık şekillerinin çalışanlara da birtakım etkileri bulunmaktadır.

Bu bölümde öncelikle kamu yayıncılık sistemi ve sistemin özellikleri ele alınmış, ardından İngiltere'de kamu yayıncılığı yapan BBC'nin radyo ve televizyon kanalları hakkında bilgi verilmiştir. BBC'nin siyasi otoriteler karşısındaki konumu, bu konumun çalışanlara yansıması bu kısımda ele alınan diğer konulardır. BBC örneğinin ardından Türkiye'de kamu yayıncılığına örnek gösterilebilecek olan TRT ele alınmış, kuruma bağlı radyo ve televizyon kanallarının gelişim süreçleri irdelenmiştir. Bu kısımda ayrıca TRT'nin personel istihdamı, kurum çalışanlarının durumları gibi konulara değinilmiştir. Bu bölümde son olarak özel girişimci sistem ve sistemin özelliklerinden bahsedilmiş, Türkiye örneğinden yola çıkılarak özel radyo ve televizyon kanallarının gelişimi ele alınmıştır. Bu kısımda son olarak özel kanalların yayıncılık anlayışlarına ve bunun çalışanlara etkisine yer verilmiştir.

RADYO-TELEVİZYON KURUMLARININ YÖNETİMİ VE ÖRGÜTLENMESİ

Radyo ve televizyon kuruluşlarının örgütleniş biçimi, yönetimi ülkeden ülkeye değişmekte, o ülkenin sahip olduğu siyasal, ekonomik, yönetsel ve hatta coğrafi farklılıklara göre şekillenmektedir. Bir ülkede egemen olan özellikler, siyasal ve ekonomik düzen, radyo ve televizyon kurumlarının örgütlenişini, yönetim biçimini belirlemektedir.

Elektronik medyanın yapılarının farklı gruplandırmalarında radyo ve televizyon yayınlarının yönetilmesindeki iki temel ölçüt rol oynamaktadır. Bunlardan ilki, siyasal iktidarın yayın kurumunun yönetimini elinde tutup tutmaması, ikincisi ise kurumun gelirini nereden sağladığıdır.

Radyo ve televizyon kurumlarının örgütlenmeleri ve yönetimleri konusunda dünyada çok fazla örgütlenme ve yönetim tipi bulunsa da ana hatlarıyla iki yapıdan bahsedilebilir (Aziz, 1996)

KAMU HİZMETİ YAYIN SİSTEMİ

Yayın kanallarının doğrudan ya da dolaylı olarak devletin elinde bulunduğu ve kamu yararına yayın yapılan sistemlerdir. Yayınlarda temel amaç, kamuya, topluma hizmet vermektir. Bu nedenle yayın kuruluşları, toplumdaki herkesin haber ve bilgi alma özgürlüğünü gözetmeli ve tarafsız olarak yayın yapmalıdır. Bu hizmetin gereğince yerine getirilmemesi halinde, yayın kuruluşuyla ilgili yasal düzenlemeler yeniden düzenlenmelidir.

Yayın kanallarının siyasal iktidar ile ilişkisi yasalar ile belirlenmiş ve sınırlı tutulmuştur. Yayın kuruluşlarının geliri devlet tarafından, devletin koyduğu kurallar çerçevesinde devlet bütçesinden ya da radyo ve televizyon hizmetlerinden yararlanma karşılığı olarak alınan ruhsat ücretlerinden sağlanmaktadır.

Kamu Hizmeti Yayıncılığı Sisteminin Özellikleri

a. Sistem, tekelci-monopolcü sistem olarak adlandırılmakla birlikte ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir. Kimi ülkelerdeki kamu hizmeti yayıncılığı sistemlerinde, özel girişimciliğe birlikte ya da ayrı ayrı olarak yayın hakkı verilmektedir. Kimi demokratik olmayan ülkelerde ise kamu hizmeti yayın sistemi tek olarak varlığını sürdürmektedir.
b. Kamu hizmeti yayın sisteminde yayın olanakları, istasyonları, şebeke vericileri sınırlı tutulmaktadır. Stüdyo ve stüdyoda bulunan teknik donanım devletin ya da merkezi hükümetlerin elinde ya da denetimindedir.
c. Bu sistemde radyo ve televizyon kanallarında aynı programlar yayınlanarak ulusal birlik ruhu oluşturulur. Aynı mesajları aktaran programların yayınlanması dinleyici ve izleyicileri aynı yönde etkileyebilmekte, güncel konularda, ülke politikası ile ilgili konularda kamuoyu oluşturulmasına yardımcı olmaktadır.
d. Yayıncılığa has teknik olanaklar bu sistemde sınırlıdır. Teknolojik gelişmelerde yaşanan hızlı ilerlemeyi takip etmek, yeni iletişim teknolojilerini alıp kullanmak zordur. Kanalların yatırım harcamaları devlet tarafından karşılandığı için teknik donanım alımları zamana yayarak yapılır.
e. Programların üretimi çoğunlukla tek merkezden yapılmakta ve diğer istasyonlara gönderilmektedir. Bölgesel program yapımı sınırlıdır. Programların merkeziyetçi bir tutumla üretilmesi program yapımında ekonomi yaratmakta, fazla yapımcıya, yazara, oyuncuya, teknik elemana gerek duymadan ve fazla harcama yapmadan programlar ortaya çıkarılmaktadır.
f. Devletin ya da hükümetin sahipliğinde ve denetimindeki radyo televizyon sistemlerinde bu araçların kültüre ve kitle eğitime yönelmeleri, kamuoyunu eğitmeye

ağırlık vermeleri kolaylaşır. Özel yayıncılıktan farklı olarak her türlü programda eğitim ve kültüre katkı sağlayacak iletilere yer verilir. Ayrıca reklam yoluyla izleyici sayısını arttırma kaygısı taşımamaktadır.

g. Yayınlarda başlıca amaç topluma hizmettir. Kamu hizmeti, kamu görevi anlayışını esas alan bu sistemde kamunun yararına olan her şey yayınlarda yer alır. Bu doğrultuda, ülkeyi yönetenlerin, devletin ya da siyasi partilerin çıkarları için değil tarafsız olarak toplumu bilgilendirmek için yayın yapılmaktadır.
h. Yayınlarda genel olarak kâr amacı güdülmez. Sistemin uygulandığı az sayıda ülkede reklam yayınlarına bütçe giderlerini karşılamak üzere yer verilmektedir.
ı. Yayın kuruluşlarının geliri; devletten, ruhsatiye olarak adlandırılan radyo televizyon alıcılarından alınan yıllık kullanım ücretinden ve program satışından elde edilir.
i. Yayın kuruluşlarının yöneticileri daha çok hükümet tarafından ya da devletteki farklı kurum ya da makamlar tarafından atanır. Yöneticileri atama ve görevden alma Meclis, Cumhurbaşkanı, Devlet Başkanı vd. tarafından yapılır. Bu nedenle de bazı ülkelerde yöneticilerin kendilerini atayan yönetenlerin etkisi altında kalması ve yayınları da bu doğrultuda koordine etmesi söz konusu olabilmektedir.
j. Kamu yayıncılığı sisteminde başka bir yolla sesini duyurma şansı olmayan gruplara şans tanıma ve onlara yönelik yayın yapma yükümlülüğü bulunmaktadır.

Kamu hizmeti yayıncılık sistemi nedir? Bu sistem dâhilinde yürütülen yayıncılıkta temel amaç nedir?

SIRA SİZDE 1

Bir Kamu Yayın Sistemi Örneği: BBC (British Broadcasting Corporation)

Kitle iletişim araçlarının gelişimi konusunda öncülük eden İngiltere'de I. Dünya Savaşı'ndan sonra özellikle telsiz iletişiminin önemli bir duruma gelmesi, birçok ticari şirketin radyo vericisi kurma isteğini ortaya çıkarmıştır. İngiliz kamu hizmeti yayın kurumu BBC aslında 1922'de kurulan radyo alıcı cihazları üretmek amacıyla oluşturulmuş bir konsorsiyumun kurduğu İngiliz Yayın Şirketi'nin devamıdır.

BBC, 1927'de Kraliyet Beratı ile bir kamu kurumu olarak yeniden örgütlenmiştir. Kurumu örgütlerken gerek parlamentodan gerekse hükümetten gelecek baskılara karşı belirli bir mesafe içinde olmasına dikkat edilmiştir. Başlangıçta İngiliz Posta İdaresi'nin sorumluluğunda olan kurum 1974'te İçişleri Bakanlığı'nın sorumluluğuna geçmiştir (Çaplı, 1995)

Radyoya olan bu ilginin nedeni, uluslararası bir başvuru kaynağı olan haber servisindeki kalite ve bazı temel değerlerden vazgeçmeden, toplumdaki değişime uyma doğrultusundaki kesin bir isteğin göstergesi olan programlama sistemidir. Şebekenin tamamında son derece karakteristik bir anlatım biçimi bulunmaktadır. Radyonun ünü; kesinlik, tarafsızlık ve doğruluk ölçütlerine saygılı bir gazeteciliğin hayata geçirilmesine dayanmaktadır (Charon, 1992).

BBC, iç ve dış kaynaklı her haberin doğruluğunun yayınlanmadan önce araştırılması gerektiğini Batı'da ölçü hâline getiren bir kurumdur. Dünya çapında siyasi yöneticiler nezdindeki bu hizmetin güvenirliği, İngiliz hükümeti yanı sıra yabancı ülkelerden gelen her türlü müdahaleye sert şekilde karşı koymasından doğan saygınlıktan ileri gelmektedir. Ayrıca, radyo ve televizyon sahiplerinden her yıl toplanan vergi sayesinde BBC'nin varlığını sürdürmesinin güvencesi parlamento tarafından verilmektedir.

BBC iktidardaki parti tarafından atanan bir idareciler heyeti tarafından yönetilir. Bu heyet kuramsal olarak özerktir ancak hükümetin zaman zaman denetimi söz konusu olabilmektedir. İngiltere'nin bir ada oluşu nedeniyle frekans dağılımını ayarlamak için diğer Avrupa ülkeleriyle sık sık anlaşmalar yapması gerektiğinden bu frekansları kullanmak isteyen özel girişimciler engellenmiş ve radyo yayıncılığı bir kamu kuruluşu olan BBC'ye verilmiştir (Tekinalp, 1990).

İngiltere, başlangıçta radyoyu daha sonra da televizyonu ulusal kültürel ve eğitsel alanda gelişebilmek için bir kurtarıcı olarak görmüş ve ticari girişimcilere radyo ve televizyon yayıncılığını bırakmamıştır. Bu nedenle BBC 1927'den 1972'ye kadar radyo yayınlarını tekeline almış, ticari radyonun kurulmasına 1972'de izin verilmiştir. Özel yayıncılara yayın izni verilmesine rağmen hükümetin radyo reklamlarının miktarını ve içeriğini denetleme hakkı saklı tutulmuştur. Hükümet, 1980'lerde radyo yayın akışı içerisinde reklam yayınının süresini saatte 6 dakikayı geçmeyecek şekilde kısıtlamıştır.

Kamu yayıncılığı sisteminin önemli özelliklerinden biri yayınlara reklam almamaktır. Kamu sahipliğindeki medya kuruluşlarının reklam almamasının en önemli nedeni, yayın üzerinde reklam verenin ya da başka çıkar gruplarının herhangi bir etkisinin olmasını engellemektir.

BBC reklam almayan bir kuruluştur ve gelirini yalnızca radyo-televizyon alıcı ruhsat ücretleri oluşturmaktadır. Bu ücretleri toplama görevi de İngiliz Posta Teşkilatına verilmiştir. Bu teşkilat, alıcı ruhsat ücretlerini toplamanın yanında özel cihazlarla alıcı antenleri tarayarak kaçak alıcıları saptamaya çalışmaktadır. BBC'nin geliri reklama dayanmadığı için reklamcılara karşı bir zorunluluğu da yoktur ve programlarında kitle zevk ve kültürünün üstünde bir düzey hâkimdir.

BBC'nin radyo şebekesi 5 kanaldan yılda 35 bin saat radyo yayını yapmaktadır. Bu kanallar şöyle sıralanabilir (İnceoğlu, 2004):

- BBC Radyo 1: Bu radyo istasyonu 24 saat boyunca pop ve rock müzik yayını yapmaktadır.
- BBC Radyo 2: Bu radyo kanalı tüm günü kapsayacak şekilde popüler müzik ve eğlence programlarına yer vermektedir.
- BBC Radyo 3: Daha çok klasik müzik yayını yapan radyo kanalında dramalar, caz müzik, şiir, öykü ve sohbet programlarına yer verilmektedir.
- BBC Radyo 4: Haber ve aktüalite programlarına yer veren kanalda müzik yayını yerine konferanslar, belgeseller, paneller ilgililerine ulaştırılmaktadır. Bilim, toplum, din, tarih, hukuk, kitap tanıtımı, engellilere yönelik programlar yayınlanmaktadır. Bu programlar çeşitli mizah ve yarışma programlarıyla eğlenceli hale getirilmektedir.
- BBC Radyo 5: Bu kanalın gençlere yönelik olan spor, eğitim programlarıyla başladığı yayıncılık hayatı Nisan 1994'ten itibaren 24 saat haber ve spor yayını yapan Radyo 5 Live'a devredilmiştir.

BBC'nin radyosunda 650 görevli çalışmaktadır. Radyo yayını, Kuzey İrlanda dâhil bütün ülkede dinlenebilen, kendi konusunda uzmanlaşmış beş kanal ve 35'ten fazla yerel ve bölgesel istasyonla sağlanmaktadır (Charon, 1992).

BBC, farklı ülkelerdeki televizyon sistemleri tarafından örnek alınmak istenen bir kuruluş özelliği taşımaktadır. BBC tüm dünyada yansız, doğru ve çabuk haber veren, programları genel olarak ciddi ve kültürel içerikli bir kurumdur. BBC; BBC 1 ve BBC 2 olmak üzere iki televizyon servisine yayın yapmaktadır.

BBC 1, toplumun daha geniş kesimlerine seslenen bir kanal olarak popüler ve hafif programlara daha fazla yer vermektedir. BBC 2 ise toplumun sanat, edebiyat, kültür konularıyla daha çok ilgilenen aydın kesimine yönelik programlara daha geniş yer vermektedir.

SIRA SİZDE 2

BBC yayın kuruluşuna bağlı kaç radyo istasyonu vardır? Bu radyo kanallarının yayın içerikleri hakkında bilgi veriniz.

BBC radyo yayınlarında olduğu gibi televizyon yayınlarında da kaliteye özel bir önem vermekte, özellikle haber ve aktüalite programlarının tarafsız ve eksiksiz olarak verilmesi için çaba gösterilmekte, kurum içinde sürekli ve özenli olarak yayınların denetimi yapılmaktadır.

BBC 1926'da kurulmuş kamusal ve bağımsız bir kurumdur. En üst düzeyde Governorlar Konseyi yer almakta, Konseyin üyelerini Parlamentonun önerisi ile hükümet, başkanını da İçişleri Bakanı seçmektedir. Genel Müdürü Governorlar Konseyi belirlemektedir. Konsey BBC'nin genel politikasını saptar, ayrıntılarla ilgilenmez. Governorlar Konseyinin

altında BBC'nin belli başlı bölümlerinin müdürlerinden oluşan Yönetim Kurulu yer almaktadır. Yönetim Kurulu 12 kişiden oluşmaktadır. Üyeler, hükümetin tavsiyesi ve Kraliçenin onayı ile 5 yıllığına atanmaktadır (İnceoğlu, 2004).

Hükümet tarafından atanan yönetim kurulu üyeleri, atamaları yapıldıktan hemen sonra siyasi kimliklerinden soyutlanmakta ve görevlerini yaparken de partizan olmayan bir tutumla hareket etmektedir. Yönetim Kurulu'nda bir diplomat, bir eğitimci, bir mali uzman ve bir sendikacının yer almasına özellikle dikkat edilmektedir (Çaplı, 1995).

Danışma kurulları da bulunan kurumda, en yüksek üyeye sahip olan Genel Danışma Kurulu 60 üyeden oluşmaktadır. Bunun dışında İngiltere'de sekiz bölgenin özel danışma kurulları bulunmaktadır. Özel danışma kurulları BBC'nin yayın politikasının oluşturulması konusunda önemli role sahiptir. BBC, on yıl süreyle geçerli iki yetki belgesiyle faaliyet göstermektedir. Bu belgelerden biri İmtiyaz belgesi, diğeri ise Posta Bakanlığı ile yapılan anlaşmadır. Posta Bakanlığı görevlerin yerine getirilmediği gerekçesiyle verilen ruhsatı geri alabilmekte, bazı programları ise veto edebilmektedir. BBC yönetimine devlet müdahalesinin engellenmesi için parlamento, hükümetlerin BBC'yi etkilememesi konusunda anlaşmaya varmıştır (Tamer'den Akt. Kırık, 2012).

BBC çalışanlarının bağımsızlık mitine sıkı sıkıya sarılmalarına ve kabullenmelerine karşın kurum içinde oldukça yaygın bir özelliğe sahip ve çok dikkat çekici olmayan bir yönlendirme bulunduğu söylenmektedir. Haftada bir toplanan üst düzey yöneticiler programlara yönelik eleştirilerini ve yayın politikalarına ilişkin ilkeleri alt düzeydeki çalışanlara bildirmektedir ve bu toplantıların tutanakları gizli olmasına rağmen kurum içerisinde bir şekilde yayılmasına izin verilmektedir.

Hiyerarşinin üst sıralarında yer alan yöneticilerin hiçbir zaman için yapımcılara, programlarla ilgili talimatlar vermedikleri de bilinen bir uygulamadır. Ancak karmaşık konular çözülemediğinde konuları daha üst yöneticilere iletme söz konusu olmaktadır. Kurumda güçlü bir yol gösterme mekanizması vardır ve bu mekanizmanın baskıcı bir niteliği bulunmamaktadır (Çaplı, 1995).

Kurum içerisindeki yol gösterme ve gözetim mekanizmalarının varlığının nedeni, BBC çalışanlarının tarafsızlık ve dengeli yayıncılık gibi kavramlara sıkı sıkıya bağlılığını sağlamaktır. Bu tarafsızlığın sınırları ise parlamenter demokrasiye bağlılık ile düzenin siyasal partileri arasındaki dengenin sağlanması gibi kavramlarla çizilmektedir. BBC bu tür mekanizmalarla çalışanlarını bir 'sosyalizasyon' içerisine sokmakta ve bu süreçten sonra çalışanlar kendiliklerinden BBC'nin ilkeleri konusunda en doğruyu yapma eğiliminde olmaktadırlar.

BBC'nin atamalarında ya da terfilerinde açık bir politizasyon göze batmamaktadır. En üst ve en alt düzeydekiler dışında tüm pozisyonlar için kurum içinde ilan verilmekte, bazı durumlarda bu pozisyonlar için dışarıya da ilan verilmesi söz konusu olmaktadır. Atamalar ve terfiler seçici kurul tarafından yapılmaktadır. Seçici kurulu, atamalar bölümünden bir üye, personel bölümünden bir üye ve atanacak kişinin üstü konumunda olacak bir kişi oluşturmaktadır. En üst sıralamadaki elli ya da altmış pozisyona yapılacak atamalar için kişilere mülakat çağrısı gönderilmektedir. BBC kurallarına göre atama ve terfi mülakatlarında hiçbir şekilde adayın siyasi eğilimlerine ilişkin sorular sorulamamaktadır. Bu kural, çalışan seçiminde ölçüt olarak siyasal eğilimlerin hiçbir şekilde dikkate alınmamasını sağlamıştır. Buna karşın bazı durumlarda doğrudan olmasa da dolaylı yollardan siyasal tercihlerin atamalarda rol oynadığı da görülebilmektedir.

Öte yandan, kurumda çalışan personelin soruşturmalarının İngiliz İstihbarat Örgütü M15 tarafından yapıldığı yönünde haberler yayınlanması kurumun bu konuda eleştirilmesine yol açmıştır. Ancak yine de BBC çalışanlarının işlerini kaybetme olasılığının çok düşük olduğu bilinmektedir. Böylesi bir iş güvencesine sahip çalışanlar ancak doğrulanması çok zor olan başarısızlık ve beceriksizlik gibi gerekçelerle işten çıkarılabilmektedir.

Yine benzer şekilde kurumun kurallarına göre siyasi görüşlerini açık bir biçimde yayında gösterenlerin işten atılması gerekmektedir. Yayın kuruluşunun tarihine bakıldığı zaman siyasi gerekçelerle işten atılanların sayısının çok az olduğu da belirtilmektedir.

Bunlar dışında, BBC çalışanlarının yarısı sendika üyesidir. Yine BBC'de faaliyet gösteren iki büyük sendika vardır. Bunlar: Ulusal Gazeteciler Sendikası ve Yayıncılık Eğlence Ticaret Birliği'dir. Sendikalar yönetimle sadece çalışma koşulları ve ücretler konusunda görüşmeler yaparken bunun dışındaki konulara özellikle de atamalar ve terfiler konularına hiç karışmamaktadır (Çaplı, 1995)

Bir Kamu Yayın Sistemi Örneği: TRT

TRT'nin gerek BBC modelinden farklı olarak reklam alması gerekse örgütlenme olarak özerk olmaması nedeniyle kamu yayın sisteminden çok karma yayın sistemine uygun bir kurum olduğu yönünde görüşler vardır. Karma yayın sistemi, kamu yayıncılığı ile ticari yayıncılığın aynı anda var olduğu sistemlerdir. TRT her ne kadar karma sistem yayıncılığına örnek gösterilse de sahibi devlettir. Ayrıca eğitici ve kültürel programlara yer verme sıklığı ve bu konudaki hizmeti kamu yayıncılığının gereklerine uygundur (Eryılmaz, 2003).

Türkiye'de radyo televizyonun örgütlenmesine ilişkin kanun 1961 Anayasası'nın 121. Maddesi uyarınca kabul edilen ve yürürlüğe giren 359 sayılı Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Kanunu'dur. Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle TRT 1 Mayıs 1964'te kurulmuştur. Böylece, önce radyo ve sonrasında televizyon artık tarafsız ve özerk bir kamu kuruluşu tarafından yönetilecektir. 359 sayılı yasa, TRT'nin yönetimi açısından Yönetim Kurulu'na öncelik vermiştir. Genel Müdürle birlikte 9 üyeden oluşan Yönetim Kurulu üyelerinin ikisi Bakanlar Kurulu tarafından atanmakta, dördü üniversiteler, konservatuarlar, tiyatro ve operacılar tarafından seçilmektedir. İkisi Kurul tarafından TRT personeli içinden seçilirken Genel Müdür de Yönetim Kurulu'nun Turizm ve Tanıtma Bakanlığı'na önerdiği adayın Bakanlar Kurulu'nda görüşülmesiyle atanmaktadır. Amaç, yayın kurumunun BBC örneğinde de olduğu gibi siyasal iktidardan bağımsız bir yönetim tarafından idare edilmesinin sağlanmasıdır (Kejanlıoğlu, 2003).

TRT'nin kurulmasından sonra radyo yayınlarında yeni atılımlar olmuş gerek yayın gücü gerek istasyon sayısı ve gerekse yayınların tür ve niteliklerinde değişiklikler, gelişmeler görülmüştür. Daha önce plan kapsamına alınan Erzurum, İzmir, Mersin, Diyarbakır bölge radyoları ile yurt dışına yayın yapacak kısa dalga Ankara radyolarının yayınları gerçekleştirilerek 1967 yılı sonunda radyo verici gücü önemli boyutlara ulaştırılmış, Türkiye'nin alan olarak yüzde 62'si radyo dinleme olanağına kavuşmuştur.

1995'te ise Radyo 1 (eski TRT 1) 5 vericiyle, radyo 2 (eski TRT 2) 3 vericiyle, uzun ve orta dalga üzerinden mono yayın, Radyo 3 (eski TRT 3) ve Radyo 4 105'er vericiyle FM kanalından stereo yayın yapmaktadır. Ayrıca 1'er verici sayısıyla Antalya, Erzurum, Diyarbakır ve Trabzon Bölge Radyoları, 9 vericisiyle Turizm radyosu ve 5 verici sayısıyla Türkiye'nin Sesi radyosu FM kanalından yayın yapmaktadır (Aziz, 1996).

Radyo 1 yayınları en geniş izleyici kitlesini hedefleyen haber, müzik ve eğlence ağırlıklı iken Radyo 2'de daha çok kültür ve eğitim programları yayınlanmaktaydı. Müzik ağırlıklı yayın yapan Radyo 3'ün dışında Radyo 4, televizyonda yayınlanan yabancı kaynaklı programların orijinal seslerinin yayını için kullanılıyordu. Turizm Radyosu Antalya Lara'dan turistlere yönelik yabancı dilde radyo yayını için kullanılırken TRT'nin yurtdışına yaptığı yayınlar ise Türkiye'nin Sesi adı altında 16 dilde yürütülmekteydi. 1991'de ise Güneydoğu Anadolu projesinin gerçekçi bir temele oturtulması için bölgede gerekli olan sosyal, kültürel ve psikolojik ortamın oluşturulması ve geliştirilmesine katkıda bulunulması amacıyla bölgesel yayın yapan GAP radyosunun yayınları vardır.

Bu dönemdeki en önemli gelişme TRT'nin televizyon yayınlarına başlamasıdır. Her ne kadar İTÜ deneme yayınları yapmış olsa da karasal televizyon yayınının daha geniş kitlelere ulaştırılması TRT yayıncılığıyla mümkün olmuştur. 31 Ocak 1968 yılında başlayan TRT yayını (Turam, 1996) Ankara'da yaşayan 1 milyon 270 bin kişi tarafından izlendi. Ankara Televizyonu'nda başlayan bu yayınlar daha sonra hızla yayıldı (Aziz, 1996), 7 Eylül 1970 tarihinde İzmir Televizyonu yayına başladı. Bu yayın 1971 yılı Eylül ayı başlarında yapılan Akdeniz olimpiyatlarını verebilmek için başlatıldı ve İzmir Televizyonu yayınları ile Türkiye'de ilk defa şehirlerarası naklen canlı yayın gerçekleştirildi. 30 Ağustos 1971'de de İstanbul Televizyonu yayına başladı. Bu yayınlar için başlangıçta 75 watt gücündeki bir verici kullanıldı. 3 Aralık 1971'den itibaren de İTÜ'nün 500 watt gücündeki vericisi aylık belli bir ücret ödemek üzere kiralandı (Kaptan, 1999; Rigel, 1991).

Televizyon yayınları 1974 yılında haftada beş gün ve toplam 20 saate ulaştı, 1974 yılı Mart ayında haftada 6 gün, aynı yılın Nisan ayında ise 7 güne çıktı. 1976 yılı başında verici istasyon sayısı 42'den 101'e yükseldi. Bu istasyonlardan 6'sı ana verici, geri kalanı ise yardımcı verici olarak Türkiye coğrafyasının üçte birini, nüfusun ise yarısını kapsadı (Rigel, 1991).

1964-1971 döneminde TRT yasada tanımlanan özerkliğine karşın uygulamada siyasal iktidarın çeşitli biçimlerdeki baskılarına maruz kalmıştır. Baskılar, TRT'nin diğer kurumlarla yazışmalarına izin verilmemesinden kadro atamalarının geciktirilmesine kadar uzanan farklı konularda olmuştur. 12 Mart 1971 Muhtırasıyla da hükümetin TRT'ye müdahalesi artmış ve ardından da Anayasa'nın 121. Maddesi değiştirilerek TRT'nin özerkliğine son verilmiştir. TRT artık özerk değil yalnızca tarafsız bir kamu tüzel kişiliği statüsüne getirilmiştir. Yönetim Kurulu üye sayısı değiştirilmiş, Kurul'un bileşiminde, üye seçiminde ve yetkilerinde de önemli değişikliklere gidilmiştir. TRT Yönetim Kurulu'nun yetkileri kısılmış ve ağırlık Genel Müdür'e verilmiştir. Genel Müdür de doğrudan Bakanlar Kurulu'nun seçtiği bir isim olarak atanabilmektedir. Yapılan bu düzenlemelerle TRT üzerinde hükümetin doğrudan kontrolü söz konusu olmuştur. Bu durum, Türkiye'de siyasal iktidar el değiştirdikçe genel müdürlerin değişeceğine, genel müdürler değiştikçe kadrolarla oynanacağına, TRT'nin iktidar partisine yayınlarında ağırlık vereceğine, muhalefet partilerinin ise bu durumu eleştireceğine işaret ediyordu (Kejanlıoğlu, 2003).

Bunların yanında yayıncılık alanındaki yeni gelişmelere TRT'nin de ayak uydurmasıyla 1984 yılında renkli yayına geçildi ardından TRT'ye bağlı yeni kanallar yayın hayatına başladı. 1986'da TRT 2, 1989'da TRT 3, TRT GAP, 1990'da Avrupa'ya yönelik yayın yapan TRT-Int, TRT 4, 1992'de Türk Cumhuriyetlerine yönelik TRT Avrasya yayınları başlatıldı (Uyguç ve Genç, 1998). 2008 yılında ise TRT 4'le aynı frekansı kullanın TRT Çocuk kanalı kuruldu. TRT, Türkiye'nin zenginliğini ve kültürel renklerini ekrana taşımak amacıyla 1 Ocak 2009 tarihinde Kürtlere yönelik TRT 6 televizyonunu yayına başlattı.

TRT Int ile TRT Türk 2009 yılında TRT Türk'e ait frekansın TRT Avaz'a verilmesiyle birleştirildi. 8 Mayıs 2009'da TRT Int yayınlarına son verilerek TRT Türk yayınları devam ettirilmektedir.

TRT'nin gelir kaynaklarına bakıldığında da yine 1985'ten başlayarak TRT dışında yapılan yapımlara yayınlarda yer verilmeye başlandığı görülmektedir. Bu durum reklamlardan önemli oranda gelir elde eden TRT'de yeni bir gelir kaynağı olarak değerlendirilmiştir. 1990 itibariyle sponsorlu programlara ayrılan saatler de arttırılmıştır.

1990 yılından itibaren Türkiye'de özel televizyon kanalların yayına başlamasıyla birlikte TRT izleyici reytingleri, program alımları, yayın hakları, reklamlar gibi birçok cepheden rekabetle karşı karşıya kalmıştır. TRT son yıllarda özel kanallarla mücadele etmek için ulusal televizyon kanallarının yayınlarını tematik bir mantıkla yeniden düzenlemiştir. TRT 1 genel eğlence kanalı olma özelliğini sürdürürken TRT 2 kültür ve sanat, TRT 3 spor, TRT 4 eğitim kanalı olarak yeniden yapılandırılmıştır.

Yayın alanındaki tüm bu değişime karşı TRT'nin yönetim anlayışında, çalışma düzeninde pek değişiklik olmamıştır. TRT'ye bağlı tüm radyo-televizyon kanalları merkezi bir örgütlenme ve yönetim içindedir. Televizyon ve radyo kanallarının BBC örneğinde oldu-

ğu gibi özerk yönetimleri ve programlama stratejileri yoktur. Bu bürokratik ve merkezi yapı yayıncı ve yapımcıların özerkliğine de izin vermemekte, gerek program gerek haber yayınında önemli değişimler gösterilememektedir. Radyo ve televizyon haber bültenleri Ankara'da bulunan tek bir haber merkezince, tek elden üretilmekte ve haber merkezinin üst düzey yönetimi tarafından denetlenmektedir. Siyasiler TRT'ye "devletin malı" bakış açısıyla yaklaşmakta ve üst düzey yönetime program politikalarıyla ilgili baskılar gelmektedir (Çatalbaş, 2009).

SIRA SİZDE 3

İngiliz kamu yayın kuruluşu BBC ile Türk kamu yayın kuruşu TRT'yi gelir kaynakları ve siyasi otoriteler karşısındaki konumu açısından karşılaştırınız.

Diğer yayın kuruluşlarında olduğu gibi TRT'de de çalışan elemanları üç grupta toplamak mümkündür. Bunlar; yayıncı personel, teknik personel ve idari personel olarak sıralanabilir. İdari personelin görevi TRT'de de diğer kurumlarda olduğu gibidir. Yayınları yapan yayıncı ve teknik personelin yaptığı hizmetlerle ilgili işlerin yürütülmesini sağlamaktadır. TRT'nin yönetim yapısında da bu personele uygun bir düzenleme vardır. TRT Genel Müdürüne bağlı program, teknik, idari ve mali işler yardımcılığı bu personelin bağlı bulunduğu ve çalıştığı yerleri göstermektedir (Aziz, 1996).

Yayıncı ve teknik personel ise çalışma alanı olarak çok çeşitlilik ve farklılık göstermektedir. Yayıncı personel, yayınların içeriğinin hazırlanmasını sağlayan yapımcısından spikerine yönetmeninden oyuncusuna kadar tüm çalışanları kapsamaktadır. Teknik personel ise, yayıncı personele gerek yapım gerekse yayın sırasında yardımcı olan, yayının gerçekleşmesini sağlayan elemandır.

TRT'nin radyo ve televizyon yayıncılığının başladığı yıllarda çalışanları gerek sayısal gerekse nitelik açısından bugünkü durumla kıyaslanamayacak durumda yetersizdir. TRT kurulduğunda 13 radyo vericisi devralmıştır. O yıllarda yayın istasyon sayısının ve gücünün az oluşu, radyo ve televizyon yayınları için fazla elemana gereksinim olmamasına ve çalışan sayılarının sınırlı olmasına neden olmuştur. TRT'nin yıllar içerisinde kanal sayısının artması yanında yayın gün ve saatlerindeki artışa paralel olarak artan iş akışını karşılamak üzere nitelikli işgücüne olan gereksinim artmıştır. TRT bünyesine alınmadan önce Ankara ve İstanbul radyoları dışında yeterli fiziki altyapıya sahip olmayan radyolar, TRT'nin faal olmasından itibaren teknik, idari ve program personeli sayısı olarak büyük bir artış göstermiştir. Başlangıçta radyoculuğun gerektirdiği donanıma sahip eleman bulma sıkıntısı yaşanırken izleyen zamanlarda bu alana olan ilginin artması elemanların sınavla alınmasını zorunlu kılmıştır

Radyodaki çalışan yetersizliğiyle ilgili durum televizyon için de söz konusu olmuştur. İlk televizyon yayınları, çoğunlukla radyodan gelen elemanların ya doğrudan ya da yurt içi ve yurt dışında eğitim görmeleri ile yetişen elemanlarla yapılmıştır. TRT'nin ilk çalışanları BBC'de kursa gönderilerek gerek teknik gerek program yapımı açısından eğitim almışlardır.

TRT'nin kuruluşunda bir düzineyi geçmeyen yayın personeli bir yıl içinde 259'a ulaşmış, toplam personel sayısı 1975'te bin 500'ün üzerine çıkmıştır. 1980'de ise yalnızca Ankara Radyosunda çalışanların sayısı 500'ü aşmış, tüm TRT'de çalışanların sayısı 5571'e ulaşmıştır. Bu sayının 1900'ü televizyonda, 1500'ü Genel Müdürlükte, geri kalanı ise çeşitli radyolarda çalışmaktaydı. 1995 yılında ise bu sayı 6193 olmuştur.

TRT'nin devreye girmesiyle Türkiye'de yayıncılık alanındaki gelişmeler hızlanırken olumsuz seyreden birtakım hususlar da olmuştur. Örneğin, TRT'nin örgüt için düzenlemelerinin yetersizliği, personel şişkinliği, teknik, idari ve program personeli arasında eşgüdüm eksikliği, hiyerarşik yapılanma gibi etkenler yayıncılığın gelişimini olumsuz etkilemiştir.

Öte yandan hiyerarşik yapılanmanın getirdiği merkeziyetçiliğin bir yansıması olarak paket program uygulaması, programcılık eğitimi görmemiş elemanların bölge radyolarına yapımcı olarak atanması, ilkel yapım koşulları gibi etkenler, il ve bölge radyolarının gelişmesini engellemiştir.

Özel televizyon ve radyo kanallarının özellikle ilk yıllarında TRT'nin yayıncı çalışanlarında kayıp yaşanmış, yetişmiş elemanlar yüksek ücretlerle özel kanallara geçmiştir.

Kurumda 2011 yılsonu itibarıyla 6.234 kişi kadro karşılığı sözleşmeli personel, 826 kişi de sözleşmeli olmak üzere 7.060 kişi istihdam edilmiştir. Ayrıca TRT'nin merkez ve taşra teşkilatında hizmet alımı yoluyla 2013 yılında 1412 kişinin çalıştırıldığı açıklanmıştır (Cumhuriyet, 14 Aralık 2013).

ÖZEL GİRİŞİMCİ YA DA TECİMSEL (TİCARİ) SİSTEM

Radyo ve televizyon kanallarının özel girişimin elinde olduğu yayın sistemidir. Ülkelerin yasaları çerçevesinde isteyen her gerçek ya da tüzel kişilerin gerekli şartları yerine getirerek radyo televizyon kanalı kurma ve işletme hakkı vardır. Özel girişimci sistemde yayıncılık kâr amacıyla yapılmaktadır. Bu sistemde verici-alıcı araçlar, istasyonlar, hatta yayın zamanı satılık bir tüketim malı olarak görülmektedir. Temel öge reklamdır ve bu nedenle de yayının temelini reklamlar oluşturur, diğer programlar reklam aralarına girer (İlal, 1997).

TRT, gerek yayın içeriklerindeki orantısız dağılım, gerek çalışan sayısı gerekse iktidar tarafından verilen ayrıcalıklar nedeniyle özellikle muhalefet partileri tarafından yürütülen tartışmaların odağında yer alan bir kurumdur.

Özel girişimci sistemde siyasal iktidar ile yayın kanalları arasındaki ilişki yasalarla çizilmiştir. Yayın kanalların giderlerinin devlet tarafından karşılanması söz konusu değildir. Yayın sistemleri özel girişimci olan ülkelerin ekonomik sistemleri liberal ekonomiye dayanmaktadır. Bu nedenle sistem, liberal ekonominin en yoğun olduğu ABD ile bu ülkenin siyasal, ekonomik etkisinde olan Latin Amerika ülkelerinde uygulanmakta, bu bakımdan da "Amerikan Sistemi" olarak adlandırılmaktadır (Aziz, 1996).

Özel Girişimci Sistemin Özellikleri

a. Yayınlarda çoğulculuk hakimdir. Her özel ya da tüzel kişinin koşulları yerine getirdiği takdirde yayın yapma hakkı vardır.
b. Devletin ya da hükümetlerin yayınlarda denetimi yayına izin vermek ve yayınların belirlenmiş genel koşullara uyup uymadığını sağlamaktır. Devletin ya da hükümetin yayın öncesi ve sonrası herhangi bir denetimi söz konusu değildir.
c. Yayın kanallarının varlığı reklama dayanır. Reklam verenin tercihinde ise en çok izleyici sayısına sahip kanal öncelikli olacaktır. İzleyici sayısındaki artış alınan ve verilen reklamların sayısını ve süresini belirleyeceğinden tüm çaba reklam pastasından daha çok pay almak üzerinedir.
d. Reklamın yayınlarda temel belirleyici olması, en çok izleyiciye ulaşmayı da temel hedef haline getirmiş, bu hedef doğrultusunda da en çok ilgi çeken programların yayınlanması söz konusu olmuştur. Yayınlanan programların izlenme (rating) oranlarına bakılarak devamına ya da sonlandırılmasına karar verilir. Yine kanallar arasında da en çok izleyiciye ulaşmak için yoğun bir rekabet yaşanmaktadır.
e. Programların üretiminde merkezileşme yoktur. Her kanal, kendi yayın politikasına, yayınlayacağı programlara izleyicisinin özelliklerini dikkate alarak karar verir. Bu bakımdan, küçük izleyici gruplarının istek ve beğenilerine de programlarda yer verilir. Dolayısıyla ulusal birlik ruhu yaratma, kamuoyu oluşturma, devlet politikalarının yayın yoluyla oluşturulması özel kanallarda oldukça zordur.
f. Kanalların yayınlarında rekabet temel belirleyici olduğundan en iyi program, en zengin program, en ilginç program yapma yarışı vardır. Bu rekabet zaman zaman acımasız boyutlara ulaşabilmekte, yönetici, yapımcı, yönetmen, sunucu-spiker, showman, teknik eleman transferleri sık sık ve oldukça yüksek ücretlerle yapıl-

maktadır. Özel girişim sisteminde yapılan transferlere ödenen yüksek ücretler, kamu hizmeti ya da kamu görevi anlayışı ile yayın yapan kurumlardaki çalışanları olumsuz etkilemektedir.

g. Yayın kurumunun geliri hükümetten, devletten ya da alıcılardan değil kanalın aldığı reklamlardan elde edilmektedir. Bazı kurumların geliri, eğitim gibi belli hizmetler karşılığında özel örgütlerce karşılanabilmektedir.
h. Yayın yapma hakkı; olanakları ve izni olan herkese verildiği için yerel (mahalli) yayıncılık oldukça gelişmiştir. Yerel yayıncılığın gereği olarak, haber, eğlence, eğitim ve temel gelir kaynağı olan reklam yayınları yerel özellik taşımaktadır.
ı. Yayın kurumlarının yönetici ve diğer çalışanlarının atama ve görevden alımlarında devletin, hükümetin herhangi bir yetkisi yoktur. Ancak olaya medya sahipliği ve iktidar ilişkileri ekseninde ve bugünün şartlarında bakıldığında, medya patronlarıyla siyasi iktidarlar arasında çeşitli ilişkilerin, etkilerin varlığına dikkat çekmek gerekmektedir.

Özel Girişimci Sistem Örneği: Türkiye'deki Özel Radyo ve Televizyonlar

Türkiye'de özel televizyonların karasal yayıncılık girişimleri açısından 1990 yılı milat olarak kabul edilmektedir. O dönemde Türkiye'de özel televizyon yayıncılığıyla ilgili yasal düzenlemeler bulunmadığı için ilk özel televizyon kanalı olan Magic Box şirketine ait Star 1 (Aziz, 1996) ilk yayınını yurtdışından yapmış, uydu üzerinden yapılan bu yayın Türkiye'de küçük çanak antenlerle izlenmiştir. Bu gelişmeyle birlikte Türkiye'de belediyeler uydu yayınlarını normal antenlerle izlenebilecek şekilde çevreye yansıtan yer istasyonları kurmaya başlamış ve ardından da pek çok yeni kanal yayına başlamıştır (Turam, 1996).

Türkiye'nin ilk özel televizyon kanalı Star 1, Türkiye Cumhuriyeti'nin 8. Cumhurbaşkanı Turgut Özal'ın oğlu Ahmet Özal ve işadamı Cem Uzan ortaklığında kurulmuştur.

Tele-On, Show TV, Kanal 6, HBB, Flash TV, TGRT gibi kanallar 1992 yılından itibaren uydudan yayın yapan kanallar arasındadır. Televizyon yayıncılığı konusunda TRT'den farklı bir çizgi izleyen ve TRT'ye alternatif oluşturan başta Star 1 olmak üzere özel kanalların meşruluğu için gerekli yasal düzenlemeler uzun süre görüşülmüş, 1994 yılında 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanun' la özel televizyon kanallarının önü açılmıştır (Mutlu, 1999).

Star 1 daha sonra adını değiştirerek Star yapmıştır ve bugün karasal yayınını sürdürmektedir. Karasal yayındaki diğer bir kanal olan Show TV 1992'de, Show TV'ye bağlı olarak kurulan ve başlangıçta şifreli olan Cine 5 ise 1993 yılında yayına başlamıştır. 1993 yılında yayına başlayan ATV, Kanal D bugün de yayınlarını sürdürmektedir. İlk haber kanalı olma özelliğine sahip NTV 1996 yılında yayına geçmiştir (Özçağlayan, 1998). Karasal yayındaki diğer bir haber kanalı olan Habertürk ise 2001 yılında kurulmuştur.

Karasal yayınını sürdüren Kanal 7'nin kuruluş tarihi 1994' tür. Müzik ağırlıklı yayın yapan Kral TV 1994'te yayın hayatına başlamıştır. TV8, 1999'dan beri yayınını sürdürürken, TV5'in yayını 2004 yılında başlamıştır. Yabancı sermaye sahipliğindeki FOX TV 2007 yılında, yabancı sermaye ortaklığıyla kurulan TNT 2008 yılında yayına başlamıştır. 2007 yılında yayına başlayan bir diğer kanal Kanal 24'tür. Karasal yayındaki diğer bir kanal olan Flash TV başlangıçta Marmara bölgesini hedef alan bölgesel yayıncılığı 1992 yılında başlatmıştır (Dursun ve Alemdar, 1999).

Bölgesel ve yerel kanallar da özellikle yerel kültürü yansıtma amacıyla özel girişimciler tarafından yayına başlatılmıştır. Radyo Televizyon Üst Kurulu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı'nca yayınlanan Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Sektör Raporu'nda (2014) bölgesel ve yerel televizyon kanallarının sayılarıyla ilgili 2014 yılı verilerine yer verilmiştir. Rapora göre, bölgesel karasal televizyon yayın lisans başvurusuna sahip 17 yayın kuruluşu bulunmaktadır. Ancak bu kanallardan 15'i aktif olarak yayındadır. Aktif yayın yapan bu

yayın kuruluşlarının 11'i karasal lisansının yanında uydu, 5'i ise kablo üzerinden de yayın yapmaktadır. Günümüzde aktif olarak yayın yapan bölgesel karasal televizyon yayıncısı kuruluşlarından 4'ü İstanbul, 2'si İzmir, birer tanesi Ankara, Erzurum, Trabzon, Rize, Uşak, Kocaeli, Konya, Gaziantep ve Bursa merkezli yapmaktadır. Karasal yayın lisansı bulunan iki bölgesel kanal ise yayında değildir.

Aynı raporun yerel televizyon kanallarıyla ilgili verilerine göre, yerel karasal televizyon yayın lisans başvurusuna sahip 205 yayın kuruluşu vardır. Bu kuruluşlardan 183'ü aktif olarak yayın yapmakta iken karasal yayın lisans başvurusuna sahip olmasına rağmen 22 yayın kuruluşu aktif olarak yayında değildir. Aktif yayın yapan yayın kuruluşlarının 4'ü karasal yayın lisansı yanında sadece uydu, 17'si sadece kablo üzerinden, 12'si ise hem uydu hem de kablo üzerinden yayın yapmaktadır.

Özellikle uydu üzerinden yayın yapan bölgesel ve yerel kanallar bulundukları yörenin kültürünü, yaşam tarzını ulusal hatta uluslararası boyuta taşıma şansına sahip olmuştur. Yerel sorunların zaman zaman uluslararası boyutlarda tartışılması da söz konusu olmaktadır.

Özel radyo yayınlarının başlangıcı ise Türkiye'de özel televizyon yayıncılığının başlamasından hemen sonra olmuştur. 5 Haziran 1992'de Etiler'de yayına geçen Kent FM ve hemen sonra 99 genç girişimcinin bir araya gelerek kurduğu Turkuaz Holding'in başlattığı Genç Radyo özel radyo yayıncılığının öncüleri olmuştur. Daha sonra Power FM, Energie FM, İstanbul FM, Number One FM, Radyo Tek, Metro FM, Best FM, Metropol FM gibi radyoların yayına geçmesiyle hız kazanan özel radyoculukta tam anlamıyla bir patlama yaşanmıştır. Bu radyo istasyonlarının bir kısmı uydu üzerinden yayın yaparken büyük çoğunluğu devlet tekeline rağmen karasal vericiler yoluyla yayın yapmıştır. Radyo sektöründeki gelişme Türkiye'de medyanın değişik alanlarında faaliyet gösteren büyük gruplarının da ilgi göstermesiyle artarak devam etmiştir. Radyo D, Süper FM, TGRT FM, Show Radyo gibi radyo kanalları büyük grupların sahipliğinde dinleyicisiyle buluşmuştur (Çatalbaş, 2009).

Özel Kanalların Yayıncılık Anlayışı ve Çalışanlara Etkisi

1990'larda Türkiye'de radyo ve televizyon düzeninde meydana gelen değişim özellikle televizyon kanallarının yayın içeriklerinde ciddi farklılıklara yol açmıştır. O zamana kadar TRT'nin devletin resmi ideolojisi çerçevesinde aktardığı haberler, özel kanallarla birlikte sansasyonel, popülist, halkın sesi oldukları iddiasıyla birlikte ve tamamen izleyici reytinglerine odaklanarak hazırlanıp sunulmuştur. Yayın içeriklerindeki değişim yalnızca haberlerle sınırlı kalmamış televizyon programcılığı açısından da köklü değişiklikler yaşanmıştır.

İzleyicilerin ticari kanalların dinamik, açık fikirli ve Batılı bir görüntü yansıtan programlara gösterdiği ilgi izleyici ölçümlerinde TRT'nin gerilerde kalmasına yol açmıştır. Bunda özel televizyonların yayınlarının çekiciliği değil, devlet televizyonunun yayınlarının aşırı denetimi, sansürü, kuru ve yavan oluşu daha önemli bir etkendir. İlk özel kanal olan Star 1, denetimsiz, saçma sapan düzensiz yayınlarıyla ilgi toplamayı başarmıştır. Star 1'in haberleri de yanlı olmakla birlikte TRT'nin tekdüze, kuru ve devletçi haberlerine kıyasla daha fazla ilgi görmüştür (Öngören, 1996). Yani özel kanallar TRT politikalarının tamamen zıttı bir yayıncılık politikası izlemiştir. TRT'nin elitist bir yaklaşımla sınırladığı, kontrol etmeye çalıştığı ne kadar içerik varsa hepsi ekranlarda gösterilmeye başlanmıştır. Bunlara örnek olarak, arabesk starlarının gazino showları, her gece milyonlarca lira dağıtan bol kahkahalı yarışma programları, paparazzi ve reality showlar gösterilebilir.

Özel kanalların sayılarındaki artışa paralel olarak eğlence programlarının sayıları da hızla artmıştır. Televizyon yöneticilerinin televizyonun asıl amacını izleyiciyi eğlendirmek olarak açıkladıkları bu süreçte özel kanallar Batılı televizyonlardan büyük çoğunluğu yarışma ve oyun olan program formatları ithal etmiştir. İthal programlarla yayının doldurulması, bir yandan Türk televizyon endüstrisinin uluslararası pazarlara bağımlılığını arttırırken diğer yandan özel kanalların görünüm ve yayıncılık açısından homojenleşmesine yol açmaktadır (Çatalbaş, 2009). Kanalların birinde bulunan ve tutan bir programın benzeri diğer kanalda yayınlanmakta, birbirine benzeyen niteliksiz programlar çoğalmaktadır.

Özel kanalların yayıncılık anlayışında bir süre sonra yerli yapımlar ağırlık kazanmaya başlamıştır. Çünkü kanallar, Türk izleyicisinin yerli yapımları daha çok tercih ettiklerinin farkına varmıştır. Bu farkındalığın neticesi olarak, talk showlar, yarışma ve oyun gibi programları kanallar kendi bünyelerinde üretmiştir. Dışarıya yaptırılan programlar ise düşük bütçeli komediler, müzik ve eğlence programlarıdır. Kanallar stüdyolarında konukların katılımıyla ürettikleri düşük maliyetli programlarla yüksek reklam gelirleri elde etmeyi de sağlamışlardır.

Özel kanallar yayın akışlarını izleyicilerin günlük yaşam akışlarına uygun olarak düzenleme yöntemiyle istedikleri hedef kitleye de rahatça ulaşmayı başarabilmiştir. Bu düzenlemede, belli programlar günün belli saatlerinde belli bir izleyici kitlesi hedefleyerek yayına verilmektedir. Örneğin çocuklara yönelik programlar gece geç saatlerde değil çocukların bu programı rahatlıkla izleyebilecekleri saatlerde yayınlanmaktadır. Yine öğleden sonraki yayın kuşağının neredeyse tamamını kapsayan kadın programları, o saatte en çok kadınların ekran başında olacağı varsayılarak akışa yerleştirilmektedir. En fazla sayıda izleyicinin ekran başında bulunduğu varsayılan, akşam saat 7 ile 11 arasındaki zaman dilimini kapsayan prime-time'da ise özel kanallar daha geniş bir izleyici kitlesine seslenebilmek için çabalamaktadır.

Özel kanallarda temel kaygı izlenme oranlarını yüksek tutmak ve reklam gelirlerini en üst düzeye çıkarmak olduğu için özellikle kamera önünde yer alan çalışanlar zaman zaman yüksek ücretlerle transfer edilebilmektedir. Star 1, tüm personelini, yönetim kademesi de dâhil olmak üzere TRT'den transfer etmiştir. Sonradan yayına başlayan özel kanallar da TRT'den personel alabilmek için birbirleriyle yarışmışlar, her yeni kanal TRT'nin bazı çalışanlarını bünyesine katmıştır (Dağdeviren, 2009). Özel kanallar başlangıçta transfer ettikleri çalışanların ardından kendi yetiştirdikleri elemanlarla yayıncılık yapmaya devam etmektedir.

Özel radyo ve televizyon çalışanlarının sorunlarına bakıldığı zaman, çalışma saatlerinin düzensizliği yanında, çalışana yapabileceği işten çok görev yüklemek de sık yaşanan sorunlardan biridir. Ulusal yayın yapan bir televizyon kanalının rejisinde en az 5 eleman çalışması gerekirken özel medya yöneticileri tüm işi tek kişiye yaptırmaktadır. Bu durum da katlanan iş yoğunluğu, yorgunluk ve beraberinde hataları getirmektedir.

Yine çalışma saatlerinin düzensizliği, izin günlerinin yetersizliği, maaşların düzenli ödenmemesi, sosyal şartların yetersizliği ve iş garantisinin düşük olması özel medya sektöründeki ciddi sorunlar olarak sıralanabilir. Medya sektöründe yalnızca uzmanlaşmış kişiler, izleyici tarafından beğenilen kişiler yüksek maaş almaktadır.

Özel medya çalışanlarının önemli sorunlarından biri de medya sektöründe savunmasız olarak çalışmak zorunda kalmaları ve işten çıkarılmanın tamamen işverenin inisiyatifinde olmasıdır. Medya sektörü çalışanlarının sendikaya bağlı olmamaları ve toplu iş sözleşmesi kapsamında özlük haklarına sahip olamamaları da temel sorunlardandır.

Özet

Kamu hizmeti yayıncılığı ve özelliklerini ifade edebilmek.

Kamu hizmeti yayıncılığı sistemi, medya kuruluşlarının doğrudan ya da dolaylı olarak devletin sahipliğinde bulunduğu ve kamunun menfaatine yayın yapan sistemdir. Kamu yayını yapan kurumlardan beklenen herkesin haber ve bilgi alma hakkını gözetmesi ve yayınlarında tarafsızlığı esas almasıdır. Yayın kanallarının siyasal iktidar ile ilişkisinin çerçevesi yasalarla çizilmiştir. Yayın kuruluşlarının genellikle reklam geliri yoktur, geliri devlet tarafından, devletin koyduğu kurallar çerçevesinde devlet bütçesinden ya da radyo ve televizyon hizmetlerinden yararlanma karşılığı olarak alınan ruhsat ücretlerinden sağlanmaktadır. Bu sistemlerde ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmekle birlikte özel girişimcilere de yayın hakkı verilmektedir. Kaynaklar devletin ya da hükümetin elinde olduğu için kaynaklar ve teknik donanım alımı sınırlıdır. Programların üretiminde merkezileşme söz konusudur, böylece aynı mesajlar ülkenin geneline iletilerek ulusal birlik ruhu oluşturulur. Devletin ya da hükümetin sahipliğinde ve denetimindeki radyo televizyon sistemlerinde bu araçların kültüre ve kitle eğitime yönelmeleri, kamuoyunu eğitmeye ağırlık vermeleri kolaylaşır. Ayrıca reklam yoluyla izleyici sayısını arttırma kaygısı taşımamaktadır. Yayın kuruluşlarının yöneticileri daha çok hükümet tarafından ya da devletteki farklı kurum ya da makamlar tarafından atanır.

Dünyadan ve Türkiye'den kamu hizmeti yayıncılık örneklerini ve çalışanların durumunu özetleyebilmek.

Kamu hizmeti yayın kuruluşuna dünya üzerindeki en iyi örnek İngiltere'ye ait BBC yayın kuruluşudur. BBC, 1927'de Kraliyet Beratı ile bir kamu kurumu olarak örgütlenmiştir. Kurum kamusal ve bağımsızdır. Kurumu örgütlerken gerek parlamentodan gerekse hükümetten gelecek baskılara karşı belirli bir mesafe içinde olmasına dikkat edilmiştir. BBC'nin atamalarında ya da terfilerinde en üst ve en alt düzeydekiler dışında tüm pozisyonlar için kurum içinde ilan verilmekte, bazı durumlarda bu pozisyonlar için dışarıya da ilan verilmesi söz konusu olmaktadır. BBC kurallarına göre atama ve terfi mülakatlarında hiçbir şekilde adayın siyasi eğilimlerine ilişkin sorular sorulamamaktadır. Bu kural, çalışan seçiminde ölçüt olarak siyasal eğilimlerin hiçbir şekilde dikkate alınmamasını sağlamıştır. BBC çalışanlarının işlerini kaybetme olasılığı çok düşüktür. Böylesi bir iş güvencesine sahip çalışanlar ancak doğrulanması çok zor olan başarısızlık ve beceriksizlik gibi gerekçelerle işten çıkarılabilmektedir. Bunlar dışında, BBC çalışanlarının yarısının sendika üyesidir. Sendikalar yönetimle sadece çalışma koşulları ve ücretler konusunda görüşmeler yaparken bunun dışındaki konulara özellikle de atamalar ve terfiler konularına hiç karışmamaktadır.

Özel girişimci sistem yayıncılığının özelliklerini ve çalışanlara etkisini açıklayabilmek.

Amerikan sistemi olarak da adlandırılan özel yayıncılık sisteminde, medya kuruluşlarının özel girişimcilerin elindedir. Özel yayıncılığa ilişkin yasal düzenlemeler kapsamında isteyen herkes gerekli şartları yerine getirerek radyo televizyon kanalı kurma ve işletme hakkına sahiptir. Özel girişimci sistemde yayıncılık kâr amacıyla yapılmaktadır. Bu nedenle en çok izleyiciye ulaşmak ve reklam gelirini en üst düzeye çıkarmak önemlidir. Özel girişimci sistemde siyasal iktidar ile yayın kanalları arasındaki ilişki yasalarla çizilmiştir. Devletin ya da hükümetin yayın öncesi ve sonrası herhangi bir denetimi söz konusu değildir. Programları her kanal, kendi yayın politikasına, yayınlayacağı programlara izleyicisinin özelliklerini dikkate alarak üretir, herhangi bir merkezi üretim söz konusu değildir. Yayınlarda rekabet temel belirleyici olduğundan en iyi program, en zengin program, en ilginç program yapma yarışı vardır. Bu rekabet zaman zaman acımasız boyutlara ulaşabilmekte, yönetici, yapımcı, yönetmen, sunucu-spiker, showman, teknik eleman transferleri sık sık ve oldukça yüksek ücretlerle yapılmaktadır. Özel girişim sisteminde yapılan transferlere ödenen yüksek ücretler, kamu hizmeti ya da kamu görevi anlayışı ile yayın yapan kurumlardaki çalışanları olumsuz etkilemektedir. Yine çalışanların çalışma sürelerinin uzunluğu, yöneticilerin az elemanla çok iş yapma isteği, özlük haklarının ihlali, sendikalarının bulunmaması özel yayın sisteminin çalışanlara etkileri olarak değerlendirilebilir.

Kendimizi Sınayalım

1. Medya kuruluşlarının doğrudan ya da dolaylı olarak devletin elinde bulunduğu, temel amacı kamuyu eğitmek, bilgilendirmek olan yayın sistemine ne ad verilir?

a. Hükümet Sistemi
b. Tecimsel Sistem
c. Özel Girişimci Sistem
d. Kamu Hizmeti Yayın Sistemi
e. Kurum Yayın Sistemi

2. Aşağıdakilerden hangisi kamu hizmeti yayıncılığı yapan medya kuruluşlarının temel gelir kaynaklarındandır?

a. Sponsorluk
b. Reklam
c. Ruhsatiye
d. Eğitim hizmeti
e. Haber satışı

3. Aşağıdakilerden hangisi kamu hizmeti yayın sisteminin özelliklerinden biri **değildir?**

a. Bu sistemde radyo ve televizyonlarda aynı programlar yayınlanarak ulusal birlik ruhu oluşturulur.
b. Sistem, yayın olanakları, teknik donanım alımı gibi konularda hareket serbestisi sağlamakta, kaynakların sınırsız kullanımı söz konusu olmaktadır.
c. Programların üretimi çoğunlukla tek merkezden yapılmakta ve diğer istasyonlara gönderilmektedir.
d. Özel yayıncılıktan farklı olarak her türlü programda eğitim ve kültüre katkı sağlayacak iletilere yer verilmektedir.
e. Yayın kuruluşlarının yöneticileri daha çok hükümet tarafından ya da devletteki farklı kurum ya da makamlar tarafından atanmaktadır.

4. Aşağıdakilerin hangisi İngiltere'de yayın yapan ve **hiç reklam almayan** kamu hizmeti yayın kuruluşudur?

a. NBC
b. CBS
c. CNN
d. BBC
e. ABC

5. Aşağıdakilerden hangisi Türkiye'de yayın yapan kamu televizyon kanalıdır?

a. Star TV
b. NTV
c. TRT
d. CNN Türk
e. Show TV

6. Türkiye'ye yönelik yayın yapan ve ilk yayınını uyduyu kullanarak yurtdışından gerçekleştiren **ilk** özel televizyon kanalı aşağıdakilerden hangisidir?

a. TeleOn
b. Star 1
c. Show TV
d. TRT
e. HBB

7. Aşağıdakilerden hangisi TRT yayın kuruluşuna bağlı bölge radyolarından biri **değildir?**

a. Antalya
b. Erzurum
c. Diyarbakır
d. Trabzon
e. Konya

8. Aşağıdakilerden hangisi BBC kamu hizmet yayıncılığı sisteminde çalışan personelin durumuna ilişkin doğru bir bilgidir?

a. Yayın kuruluşuna yapılacak atama ya da terfilerde adaylara hiçbir şekilde siyasi eğilimleriyle ilgili soru sorulmamaktadır.
b. Kurumda çalışanların sendikal hakları engellenmektedir.
c. Çalışanların maaşlarını zamanında ve eksiksiz almaları mümkün olmamaktadır.
d. BBC çalışanlarının hata yapmalarına izin verilmemekte, böyle bir durumda çalışanın işine son verilmektedir.
e. BBC çalışanları iktidarın ve çıkar çevrelerinin istekleri doğrultusunda yanlı haber üretmeye zorlanmaktadır.

9. TRT'nin bünyesindeki radyolardan olan ve yurtdışına 16 dilde yayın yapan radyo kanalı aşağıdakilerden hangisidir?

a. TRT FM
b. TRT 1
c. TRT 2
d. TRT 3
e. Türkiye'nin Sesi

10. Aşağıdakilerden hangisi özel girişimci yayın sistemindeki çalışanların sorunlarından biridir?

a. Özel girişimci sistem çalışanlarının çalışma saatleri ve izinleri oldukça düzenlidir.
b. Özel girişim sahipliğindeki kanallarda az eleman kullanılarak çok iş yaptırma amacı güdülmektedir.
c. Özel kanallarda çalışanlar sendikalara üyedir ve haklarının farkındadır.
d. Çalışanların tamamı yüksek maaşlıdır ve maaşlarını düzenli olarak alabilmektedir.
e. Medya çalışanlarının özlük hakları, iş güvenceleri toplu iş sözleşmesiyle sağlanmaktadır.

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. d	Yanıtınız yanlış ise "Kamu Hizmeti Yayın Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Kamu Hizmeti Yayın Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. b	Yanıtınız yanlış ise "Kamu Hizmeti Yayın Sistemi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "BBC Yayın Kuruluşu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. c	Yanıtınız yanlış ise "TRT Yayın Kuruluşu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. b	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'deki Özel Televizyon Kanalları" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. e	Yanıtınız yanlış ise "TRT Yayın Kuruluşu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. a	Yanıtınız yanlış ise "BBC Yayın Kuruluşu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. e	Yanıtınız yanlış ise "TRT Yayın Kuruluşu" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. b	Yanıtınız yanlış ise "Özel Kanalların Yayıncılık Anlayışları ve Çalışanlara Etkileri" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Medya kuruluşlarının doğrudan ya da dolaylı olarak devletin elinde bulunduğu ve kamu yararına yayın yapılan sistemlere kamu hizmeti yayıncılık sistemi denilmektedir. Yayınlarda temel amaç, kamunun, toplumdaki herkesin haber ve bilgi alma özgürlüğünü gözetmektir. Kamu hizmeti yayıncılık sisteminde kamunun faydasına olacak her şeyin aktarılması söz konusudur, kamunun eğitimi ve bilgilenmesi temel amaçtır. Medya kuruluşları siyasi otoritelerin müdahalesi olmadan tarafsız bir şekilde yayın yapmaktadır.

Sıra Sizde 2

BBC yayın kuruluşunda 5 kanaldan radyo yayını yapılmaktadır. Radyo 1'de 24 saat boyunca pop ve rock müzik yayını yapılmakta, Radyo 2'de tüm günü kapsayacak şekilde popüler müzik ve eğlence programlarına yer verilmektedir. Radyo 3'te daha çok klasik müzik yayını yapılmakta, dramalar, caz müzik, şiir, öykü ve sohbet programlarına yer verilmektedir. Radyo 4, haber ve aktüalite programlarına yer vermekte, müzik yayını yerine konferanslar, belgeseller, paneller ilgililerine ulaştırılmaktadır. Radyo 5'in ise gençlere yönelik olan spor, eğitim programlarıyla başladığı yayıncılık hayatı Nisan 1994'ten itibaren 24 saat haber ve spor yayını yapan Radyo 5 Live'a devredilmiştir.

Sıra Sizde 3

İngiliz kamu yayın kuruluşu BBC ile Türk kamu yayın kuruşu TRT gelir kaynakları açısından karşılaştırıldığında temel farkın reklam ve sponsorluktan elde edilen gelir olduğu görülmektedir. BBC reklam almayan ve gelirini yalnızca radyo-televizyon alıcı ruhsat ücretlerinden karşılayan bir kamu yayın kuruluşudur. TRT ise hem devlet bütçesinden hem ruhsatiyeden hem de reklam ve sponsorluktan gelir elde etmektedir. İki kurum siyasi otoriteler karşısındaki konumu açısından karşılaştırıldığında BBC'nin kamusal ve bağımsız bir kurum olduğu, siyasi iktidarların, partilerin müdahalelerinden uzakta konumlandırıldığı görülmektedir. TRT ise başlangıçta özerkliği ve tarafsızlığı Anayasa ile güvence altına alınmış, daha sonra özerkliği kaldırılarak tarafsız bir kurum olduğu iddia edilmiştir. Ancak TRT daha çok iktidardaki partilerin sözcülüğünü yapan bir kurum durumundadır.

Yararlanılan Kaynaklar

Aziz, A. (1996), Elektronik Yayıncılıkta Temel Bilgiler, Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, Ankara.

Charon, J.M. (1992), Medya Dünyası, Oya Tatlıpınar (Çev.), İletişim Yayınları, İstanbul.

Cumhuriyet (14 Aralık 2013), "TRT'ye 7 bin çalışan yetmedi"

Çaplı, B. (1995), Televizyon ve Siyasal Sistem, İmge Kitabevi, Ankara.

Çatalbaş, D. (2009), "Yeni Bir Radyo Televizyon Düzenin Doğru (1980-2000), Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın, Korkmaz Alemdar (Der.), Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.

Dağdeviren, E. (2009), "Özel Televizyonculuğumuzun Gelişiminin Teknik Süreci", Türkiye'de Kitle İletişimi Dün-Bugün-Yarın, Korkmaz Alemdar (Der.), Gazeteciler Cemiyeti Yayınları, Ankara.

Dursun, Ç. ve Alemdar, K. (1999) Medya Dünyası, Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar (haz. Korkmaz Alemdar), AFA Yayıncılık ve TÜSES Vakfı Yayınları, İstanbul.

Eryılmaz, T. (2003), Radyo ve Radyoculuk, Habercinin El Kitabı Radyo ve Radyoculuk, Sevda Alankuş (Der.), IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.

İlal, E. (1997) İletişim, Yığınsal İletim Araçları ve Toplum, Üçüncü Basım, Der Yayınları, İstanbul.

İnceoğlu, Y. (2004), Uluslararası Medya "Medya Eleştirileri", Der Yayınları, İstanbul.

Kaptan, A. (1999) Radyo Televizyon Haberciliği ve Metin Yazma-Röportaj Teknikleri, Maltepe Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, İstanbul.

Kejanlıoğlu, B.D. (2003), Türkiye'de Radyo ve Televizyon Yayıncılığı Siyasası", Habercinin El Kitabı Radyo ve Radyoculuk, Sevda Alankuş (Der.), IPS İletişim Vakfı Yayınları, İstanbul.

Kırık, A.M. (2012) İngiltere'de Kamu Hizmeti Yayıncılığı ve Toplumsal Farkındalık Çerçevesinde BBC'nin Tarihsel Analizi, http://www.academia.edu.

Mutlu, E. (1999) Televizyon ve Toplum, Türkiye Radyo Televizyon Kurumu Yayınları, Ankara.

Öngören, Mahmut Tali (1996), "Yeni Düzen mi, Düzensizlik mi?", 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de TV, Emir Turam (Der.), Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Özçağlayan, M. (1998), Yeni İletişim Teknolojileri ve Değişim, Alfa Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.

Radyo ve Televizyonn Yayıncılığı Sektör Raporu (2014), Radyo ve Televizyon Üst Kurulu Strateji Geliştirme Dairesi Başkanlığı, Ankara.

Rigel, N. (1991), Elektronik Rönesans, Uydu Yayın ve Kablolu TV Teknolojisiyle İzlenen Körfez Savaşı, Der Yayınları, İstanbul.

Tekinalp, Ş. (1990), Elektronik Kitle İletim ve Değişim Teknolojik-Kurumsal-Kültürel Evrim, Beta Yayınları, İstanbul.

Turam, E. (1996) 2000'li Yıllara Doğru Türkiye'de TV, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Uyguç, Ü. ve Genç, A. (1998) Radyo Televizyon Haberciliği, Avcıol Basım-Yayın, İkinci Baskı, İstanbul.

8

Amaçlarımız

Bu üniteyi tamamladıktan sonra;

- Yerel basının gelişimini özetleyebilecek,
- Yerel gazete çalışanlarının nicel ve nitel özelliklerini açıklayabilecek,
- Yerel basının gelir kaynaklarını sıralayabilecek

bilgi ve becerilere sahip olabileceksiniz.

Anahtar Kavramlar

- Yerel Gazeteler
- Yerel Gazetelerle İlgili Kurumlar
- Yerel Gazetelerin Gelirleri
- Yerel Basında İstihdam Yapısı
- Yerel Basın Çalışanların Özellikleri
- Yerel Basında İstihdama İlişkin Sorunlar

İçindekiler

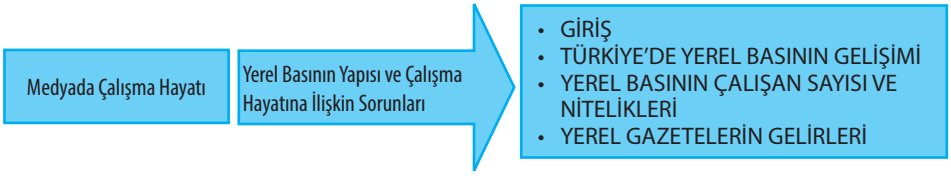
Medyada Çalışma Hayatı
Yerel Basının Yapısı ve Çalışma Hayatına İlişkin Sorunları
GİRİŞ
TÜRKİYE'DE YEREL BASININ GELİŞİMİ
YEREL BASININ ÇALIŞAN SAYISI VE NİTELİKLERİ
YEREL GAZETELERİN GELİRLERİ

Yerel Basının Yapısı ve Çalışma Hayatına İlişkin Sorunları

GİRİŞ

Yerel basın, medyanın sayıca büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Ülke genelinde il ve ilçelerde yayımlanan yerel gazetelerin sayısı Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı verilerine göre 2000'i aşmaktadır. Oysa tüm ülkede dağıtılan gazetelerin yani ulusal/yaygın basının sayısı 20 civarındadır. Her ne kadar, yerel basın tiraj ya da etki bakımından ulusal basınla yarışacak durumda olmasa da, binlerce gazetenin elbette, yayımlandıkları yörelerde bir etkisi ve işlevi bulunmaktadır.

Yerel gazetelerin durumu, Türkiye'nin bölgelerine göre farklılıklar göstermektedir. Sosyo ekonomik olarak gelişmiş, gelir düzeyi yüksek, reklam verecek kuruluşların bulunduğu büyük illerdeki yerel gazeteler, ulusal basınla yarışabilecek içerikte ve teknik kalitededir. Bu gazetelerin dağıtıldıkları il ve ilçelerin nüfusuna oranla etkili olabilecek bayi satışları ve aboneleri de bulunmaktadır. Batı illerindeki yerel basının yapısı çoğunlukla bu türdedir. Aynı zamanda belli bölgelerin önemli illerinde, tarihsel olarak yerel basının gelişmiş olmasının da etkisiyle önemli ve görece güçlü yerel gazeteler yayımlanmaktadır. Örneğin, İzmir, Bursa, Konya, Trabzon, Kocaeli, Eskişehir, Adana, Antalya, Kayseri, Erzurum gibi illerde bu türden bir yerel basın yapısından söz edilebilir.

Bu tip gelişmiş bölgelerdeki yerel gazeteler, çalışma alanı olarak da diğer illere göre daha önemlidir. Anadolu'daki küçük yerel gazeteler genellikle birkaç kişinin çalıştığı aile işletmeleri ve matbaacılık gibi yakın işlerin yanında yürütülen yapıdadır. Oysa büyük illerdeki yerel gazetelerde en azından Basın İlan Kurumunun resmî ilan kriterlerini yerine getirmek üzere 10'a yakın gazeteci istihdam edilmekte, teknik elemanlar ve diğer çalışanlarla birlikte bu sayı 20 civarlarına ulaşabilmektedir. Diğer yandan, bazı gazetelerde bu asgari sayının çok üzerinde gazeteci çalıştırıldığı ve çok daha iddialı gazeteler üretildiği de bilinmektedir.

Yerel gazetelerin sayısına bakıldığında istihdam edilmesi gereken gazeteci sayısının, ulusal basına göre çok daha fazla olması gerektiği de ortadadır. Ancak yerel basının içinde bulunduğu ve bir bölümü uzun yıllardır çözümsüz kalmış bazı yapısal sorunlar gerektiği kadar gazeteci çalıştırılmasını engellemektedir. Bunların başında genel ekonomik gelişimin yetersizliği ve bunun reklam gelirlerine yansıması gelmektedir. Pek çok ilde, yerel gazetelerin nitelikli içerik hazırlayacak bir gazeteci ekibi oluşturmasına yetecek satış ve reklam geliri bulunmamaktadır. Bu illerde yayımlanan gazetelerin içerik yapısı, ajans ağırlıklıdır. Bu gazetelerin çalışanları da genellikle gazeteciliği geçici bir iş ya da heves olarak bir süreliğine yapan gençlerden oluşmaktadır. Dolayısıyla yerel basın sayısının önemli bir bölümünü oluşturan bu tip küçük gazetelerin istihdama ve medyadaki çalışma alanına önemli bir katkısı bulunmamaktadır.

Genellikle Basın İlan Kurumunun (BİK) şubesinin bulunduğu illerde, yerel gazetelerin görece daha gelişmiş bir yapısı vardır. Bu iller zaten belli bir gelişmişlik düzeyine ve yerel basının görece nitelikli yapısına göre seçilerek kurum şubesi açılmaktadır. BİK şubesi bulunan illerde, kurum tarafından gazetelerin niteliğini arıtıcı bazı yaptırımlar getirilmiş olması ve bunların sıkı bir şekilde denetlenmesi de bu illerdeki yerel gazetelerin niteliğini artırmaktadır. Çalışmanın içeriğinde ayrıntılı olarak değinilecek olan bu kuralların bir bölümü de çalışan sayısı ve çalışanların eğitimine ilişkindir. Yerel gazetelerin Basın İlan Kurumu tarafından verilen resmî ilanları alabilmeleri için diğer birçok ölçüt yanında basın iş kolundan sigortalı olarak çalıştırmaları gereken asgari kadrolar belirlenmiştir. Hatta son yıllarda çalışanların iletişim fakültesi mezunu olmasına bağlanan bazı teşvikler de uygulanmaktadır.

Bu bölümde, yerel basının tarihsel gelişimi, genel yapısal özellikleri, gelir ve istihdama ilişkin sorunları, bunlarla ilgili müdahil kamu kurumları olan Basın İlan Kurumu ve Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığının çalışmaları ele alınarak büyük bir sayı oluşturan yerel gazetelerin medyada neden önemli bir çalışma alanı olamadığı tartışılmıştır.

TÜRKİYE'DE YEREL BASININ GELİŞİMİ

Osmanlı döneminde ilk yerel gazete 1865 yılında Mithat Paşa tarafından çıkarılan Tuna gazetesidir. 1864 yılında eyalet yerine vilayet sistemine geçilmiş ve bu vilayetlerde matbaalar kurulmuştur. Matbaalar hem devletin basım işlerini yürütmüş hem de vilayet gazeteleri adı verilen ilk yerel gazeteleri basmıştır. Bu gazeteler, valinin yönetiminde, merkeze bağlı, resmî nitelikli gazetelerdir. Gazetelerin çalışanları da bu yapıya bağlı olarak devlet memurlarından oluşmuştur. Vilayet gazetelerinin temel amacı, İmparatorluğun çeşitli bölgelerinde başlamış olan ayrılıkçı akımlara karşı mücadele etmektir. Bir başka ifadeyle ilk yerel gazetelerin çıkışı, yönetimle ilgili sorunlardan kaynaklanmıştır.

1908'e kadarki dönemde sürekliliği farklılık gösteren 30'u aşkın vilayet gazetesi çeşitli bölgelerde yayına girmiştir. Gazeteler, o dönemde Osmanlı Devleti'nin vilayeti olan, Suriye, Halep, Şam, Beyrut, Yemen, Musul, Kudüs, Hicaz ve Trablusgarp gibi Arap bölgelerinde; Bosna, Girit, Rodos, Yanya, Selanik, Prizren, Manastır, Kosova gibi Balkan şehirlerinde ve bunların yanında, Erzurum, Diyarbakır, Bursa, Konya, Trabzon, Kastamonu, Adana, Ankara, İzmir gibi Anadolu illerinde çıkmıştır. Gazeteler, çıkış amacına uygun olarak, genellikle Türkçenin yanında yayımlandığı bölgenin dilini de kullanmıştır. Arapça, Bulgarca, Ermenice, Rumca, Sırpça, Bulgarca ve Yahudi dillerinde çıkan yerel gazeteler olmuştur.

Bu gazeteler ayrılıkçı eğilimlere cevap veren siyasi içerikleri ve merkezi yönetimin halka iletmek istediği mesajlar kadar, edebi içeriğe de sahiptir. Diğer yandan sağlık, kadın hakları, çalışkanlık gibi eğitici konular da işlenmiştir. Genellikle haftalık olarak yayımlanan 2 ya da 4 sayfalık bu ilk yerel gazetelerin bir kısmı kısa ömürlü olmuş, bazıları ise Birinci Dünya Savaşı'na kadar yayınını sürdürmüştür. Hatta Kurtuluş Savaşı yıllarında vilayet gazetelerinden kalan altyapı ile Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yerel gazeteler çıkarılmıştır. (Koloğlu, 1994; Topuz, 1999; Girgin, 2001; Varlık, 1999; Erdoğan ve Kartarı, 1999; Yazıcı, 1999)

İkinci Meşrutiyet'in ilanından sonra ise özel girişimciler tarafından pek çok yerel gazete çıkarılmıştır. 1908'de II. Meşrutiyet'in ilanı ve ertesi yıl çıkarılan yeni basın kanunu hem İstanbul basınında hem de gelişmiş bazı bölgelerde yeni gazetelerin çıkmasını sağlamıştır. Sansürün kaldırılmasıyla birlikte ortaya çıkan özgürlük ortamı, çeşitli fikirleri savunan birçok gazetenin yayımlanmasına yol açmıştır. Meşrutiyetin ilk yıllarında çoğunluğu muhalif ve farklı dillerde 600'ü aşkın gazete çıkmış, bu sayı 1918'e doğru 900'ü aşmıştır. Gazetelerin büyük bölümü İstanbul'da olmakla birlikte, İzmir, Bursa, Konya, Trabzon, Kastamonu, Kayseri, Antep gibi büyük illerde de çok sayıda yerel gazete yayımlanmıştır. (Alemdar, 1999; Koloğlu, 1994; Topuz, 1999).

Cumhuriyetten önce Osmanlı topraklarında yayımlanan ilk yerel gazetenin adı nedir? Bu gazete hangi yıl yayımlanmıştır?

SIRA SİZDE 1

Birinci Dünya Savaşı döneminde hem İstanbul gazeteleri hem de yerel gazetelerin çoğu savaşın getirdiği olumsuzluklar, ham madde ve işçgücü yokluğu nedeniyle yayınlarına son vermiştir. Ardından gelen işgal ve Kurtuluş Savaşı döneminde yerel basın çok önemli bir işlev üstlenmiş, milli mücadelenin örgütlenmesini, savaşan birliklerin iletişimini sağlamış ve genel olarak halkın moralini yükseltmiştir. İşgal yıllarında birkaç İngiliz yanlısı gazete dışında İstanbul basını ve Anadolu'da çıkan gazeteler milli mücadeleyi desteklemiştir. İzmir'in işgali sırasında düşmana karşı direnişi savunan yazılar yazan Hasan Tahsin, bununla da kalmayıp işgalci askerlere ilk kurşunu atarak bir sembol hâline gelmiştir.

Kurtuluş Savaşının fiilen örgütlenmeye başladığı dönemde 1919'da Mustafa Kemal tarafından Sivas'ta çıkarılan İrade-i Milliye ve 1920'de Ankara'da çıkarılan Hakimiyet-i Milliye gazeteleri öncü yerel gazeteler olmuşlardır. Özellikle Hakimiyet-i Milliye, kurutuluş savaşının yayın organı işlevini üstlenmiş, Ankara'da basılmasına rağmen, savaşın sürdüğü tüm cephelere dağıtılmıştır. İzmir, Afyon, Eskişehir, Konya, Balıkesir, Adana, Kastamonu, Bursa, Kayseri, Trabzon, Giresun, Amasya, Samsun, Ordu, Edirne, Elazığ, Erzurum, Artvin, Maraş gibi illerde milli mücadeleyi destekleyen çok sayıda yerel gazete yayımlanmıştır. Bu gazeteler, teknik sıkıntılar, ham madde yokluğu ve savaş ortamına rağmen yayınlarını sürdürmüş ve savaşın kazanılmasında önemli roller üstlenmişlerdir. (Koloğlu, 1994; Girgin, 2001; Şapolyo, 1971).

İşgalci Yunan askerlerine ilk kurşunu İzmirli gazeteci Hasan Tahsin atmıştır. Hasan Tahsin, şehit olmadan önce başyazarlığını yaptığı Hukuk-u Beşer gazetesinde düşmana karşı direnişi savunan makaleler yazmıştır.

Ancak Cumhuriyet'in kurulmasının ardından bu birlik ruhu kaybolmuş yeni rejime ilişkin tartışmalar nedeniyle gerek İstanbul basını gerekse yerel basın ile tek parti hükümeti arasında sorunlar yaşanmıştır. Bu dönemde rejime aykırı yayınlar yapan bazı gazeteler kapatılmış, sahipleri ve yöneticileri yargılanarak cezalandırılmıştır. 1928'de Latin alfabesine geçişle birlikte de özellikle yerel gazetelerde, bu yeniliğe uygun altyapı bulunmaması, Latin harfleriyle dizgi yapacak eleman yokluğu ve okuyucunun yeni alfabeyi bilmemesi gibi nedenlerle önemli sorunlar yaşanmış ve gazetelerin bir bölümü kapanmıştır (Kabacalı, 2000).

Tek Parti dönemi boyunca yeni rejimin yerleştirilmesi çabaları sürmüş, ardından gelen İkinci Dünya Savaşı nedeniyle Türkiye'de ulusal basının gelişimi yavaşlamış, yerel basın ise genel ekonomik sorunlar ve savaşın etkileri nedeniyle yok olma noktasına gelmiştir. 1923'ten sonra çıkan yayınların yüzde 80'inin 1940'a gelindiğinde kapandığı bilinmektedir.

Yerel basının önemli bir gelişimin gösterdiği ilk dönem, çok partili seçimlerin yapıldığı 1946 yılından sonrasıdır. Özellikle Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 1950 ile 1960 arasında yerel basın sayı ve nitelik olarak gelişmiştir. 1950'de basın yasasının değiştirilmiş, 1952 yılında basın çalışanların haklarını düzenleyen bir yasa çıkarılmış ve gazetecilerin sendika kurabilmesi, sigortalı olması, iş mukavelesi yapabilmesi, izinlerin düzenlenmesi gibi çok önemli haklar sağlanmıştır (Gevgilili, 1983). Ancak daha sonra iktidar ile basın arasında ciddi sorunlar yaşanmış, iktidara yakın olan gazeteler desteklenirken, muhalif ve eleştirel gazeteler üzerinde baskı kurulmuştur. Bu dönemde gazetelerin sayıca çoğalması ve satışların artmasının yanında, hükümetin ilan/reklam, gazete kağıdı verme ve örtülü ödenekten destekleme yoluyla çeşitli bölgelerdeki yerel gazeteleri güçlendirmesi, basının çalışma alanı olarak gelişimine dolaylı olarak katkıda bulunmuştur.

1960 yılında askeri müdahale ile son bulan bu dönemden sonra, basın üzerindeki baskıları kaldırmaya ve basın iş kolunu yasal düzenlemeye kavuşturmaya yönelik çabalar sonucunda gazetecilik profesyonel bir meslek olarak tanımlanmıştır. Gazetelerin ve gazetecilerin haklarını güvence altına alan yasal düzenlemeler dolayısıyla hem ulusal hem de yerel basın kuruluşlarının ve buna bağlı olarak gazetecilerin sayısı artmıştır. Resmî ilanları adil bir şekilde dağıtmak ve siyasi müdahaleleri önlemek üzere Basın İlan Kurumunun kurulması, sonraki dönemlerde yerel basın için yaşamsal önemde bir gelir kaynağı

Resmî ilanları adil bir şekilde dağıtmak ve siyasi müdahaleleri önlemek üzere 1961 yılında Basın İlan Kurumunun kurulması, sonraki dönemlerde yerel basın için yaşamsal önemde bir gelir kaynağı oluşturmuştur. Resmî ilan desteği sayesinde yerel gazete çıkarmak görece kolaylaştığı için yerel basında sayıca bir artış meydana gelmiştir

oluşturmuştur. Resmî ilan desteği sayesinde yerel gazete çıkarmak görece kolaylaştığı için 1960'tan sonra yerel basında sayıca bir artış meydana gelmiştir. 1962'de 200 olan yerel gazete sayısı, bu teşvik nedeniyle 1970'li yıllarda katlanarak artmış ve 1980'e gelindiğinde 700'e yaklaşmıştır.

Bu dönem boyunca yerel gazeteleri çok etkileyen bir gelişme de ulusal gazetelerin bölgeler baskı ve dağıtıma başlamalarıdır. 1960'lardan sonra, gazeteler İstanbul ile birlikte, Ankara, İzmir ve Adana'da da basılmaya ve bu bölgelere taze gazete sunmaya başlamışlardır. Yerel gazeteler, ofset tekniğine geçen ve daha doyurucu içerikteki ulusal gazeteler ile rekabette zorlanmışlardır (Kayacan 1996; Dursun ve Alemdar, 1999; Yücel, 1999:)

1980'deki askeri müdahaleden sonra ulusal basın gibi yerel gazeteler de birtakım baskılarla ve kısıtlamalarla karşılaşmışlardır. Yerel gazetelerin yüksek olan sayısı, 24 Ocak kararlarından sonra kağıt sübvansiyonunun kaldırılması nedeniyle azalmıştır. Yerel gazetelerin yüzde 25'ini oluşturan 244 gazetenin 1984-88 yıları arasında kapandığı saptanmış olmakla birlikte, yine de belirtilen yıllarda 600-700 yerel gazete yayımlandığı da bilinmektedir (Yücel, 1999; Kayacan 1996). Liberal ekonominin gereklerine uygun olarak 1990 ve sonraki dönemde, yerel gazeteler piyasa kurallarına göre kurulmuştur. Reklam potansiyelinin yüksek olduğu gelişmiş illerde yerel gazeteler görece daha fazla nicel ve nitel büyüme sağlamışlardır. Bu illerde gazetecilik bir meslek olarak da önemli konuma gelmiş, pek çok kişi sadece gazetecilik yaparak hayatını sürdürmüştür. Ekonominin gelişmediği diğer illerdeki yerel basın ise işlevsiz bir duruma düşmüş, yerel gazeteler sadece resmî ilan almak için genellikle matbaacılık yapan işletmelerce çıkarılan ve halka ulaşmayan bir yan ürüne dönüşmüştür.

Gazete sayıları 800-900 dolayında değişmekle birlikte, gazetecilerin ağırlıklı olarak çalıştığı yerel gazeteler gelişmiş illerde bulunmaktadır. Kayacan (1996), 1996 yılı verilerine göre 700 civarında gazete bulunduğunu, bunların toplam tirajının 800 bine ulaştığını ancak bu tirajın dörtte birinin Bursa, Eskişehir, Kocaeli, Konya, Adana ve Trabzon'da yayınlanan 13 ofset gazete tarafından gerçekleştirildiğini, yerel basındaki toplam 2 bin 500 çalışanın beşte birini oluşturan 500 kişinin de sayılan illerdeki 13 ofset gazetede istihdam edildiğini belirtmektedir.

Yerel basının 2000'li yıllardaki durumu da benzer bir yapıdadır. 2003 yılı verilerine göre Türkiye'de toplam 2322 gazete yayınlanmaktadır. Bunların 551'i günlük, 849'u haftalık, 253'ü 15 günlük, 470'i aylık, 200'ü daha uzun periyotta çıkmaktadır. Ancak bu veriler valiliklere yapılan başvurulara dayandığından, güncelliği ve gerçekliği tartışmalıdır (Şeker, 2005) Basın İlan Kurumu verilerine göre ise resmî ilan hakkı olan ve denetlenen gazetelerin sayısı 875'tir. Bu dönemde Basın İlan Kurumu pek çok ilde yeni şubeler açtığı için, denetlenen ve gelişmeye teşvik edilen yerel gazete sayısında artış görülmektedir. Bu denetim ve teşvikler, çalışan sayısı ve çalışanların niteliğini de olumlu yönde etkilemektedir.

YEREL BASININ ÇALIŞAN SAYISI VE NİTELİKLERİ

Türkiye'de yerel basının yapısal özelliklerinden kaynaklanan ve bazıları çözümsüz hâle gelmiş olan pek çok sorunu bulunmaktadır. Sorunların temelinde, yerel gazetelerin Osmanlı döneminden başlayarak, yerel ihtiyaçtan kaynaklanmak yerine merkezi bir planlama ile kurulmuş olması yatmaktadır. Yerel gazeteler merkezin, taşraya iletmek istediği mesajlar için bir araç olarak düşünülmüştür. Batı'da ise yönetim yapısının gereği olarak yerel basın doğal bir işlev yerine getirmek üzere kendiliğinden doğmuştur.

Diğer yandan, Türkiye'deki ulusal basının da temel sorunlarından olan siyasallaşmış kimlik ve partizan gazetecilik öteden beri, yerel gazeteleri de etkilemiştir. Günümüzde yerel gazeteler genellikle bir siyasi görüşü desteklemek veya siyasi güç sahiplerinin desteğiyle ekonomik kazanım elde etmek gibi sorunlu bir yapıdadır. Ağır ekonomik sıkıntılar yaşayan gazeteler, genellikle düşük tirajlı, yetersiz reklam geliriyle yayınını sürdürmeye çalışan ve tüm bunların sonunda nitelik ve nicelik anlamında yeterince gazeteci istihdam edemeyen bir durumdadır.

Yerel gazetelerin sorunlarının bir bölümü, makro ekonomik yapıdan kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin pek çok il ve ilçesinde, basının yaşamasını sağlayacak düzeyde ekonomik faaliyet ve dolayısıyla reklam bulunmamaktadır. Okuyucuların yerel gazete satın almama, abone olmama nedeniyle satış gelirinin de bulunmaması sonucunda, gazeteler maliyetlerini dahi karşılayamayan işletmelere dönüşmektedir.

Basın İlan Kurumunun ve valiliklerin dağıttığı resmî ilanları almak için çıkarılan ve okuyucuya ulaşmayan, bir tür kapalı devre yayın niteliğindeki gazeteler nedeniyle yerel gazete sayısı birkaç bine ulaşmakla birlikte, bunların önemli bir bölümünün gerçek anlamda gazete olmadığı bilinmektedir (Şeker, 2007).

Yerel gazetelerde çalışan gazetecilerin sayısı ve niteliği de sorunun önemli bir boyutunu oluşturmaktadır. Gazeteler genellikle çok küçük bir kadro ile çıkarılmakta, gazetecilere işin gereğine uygun ücret ödenememekte, dolayısıyla nitelikli eleman istihdamı mümkün olmamaktadır. Yerel gazetelerin sayısının belirlenmesinde dahi güçlükler bulunduğu için çalışanların sayı ve özelliklerini tam olarak ortaya koymak kolay değildir. Yine de birtakım araştırmalar, yerel gazetecilerin durumu hakkında veriler sağlamıştır.

1980'lerin sonu itibariyle, 876 yerel gazetenin yaklaşık yüzde 80'inin çalışan sayısının 5'in altında olduğu, yüzde 16'sının bir kişi tarafından, yüzde 25'inin 2 kişi tarafından çıkarıldığı, dolayısıyla yaklaşık yüzde 42'sinin çalışan sayısının 2'yi geçmediği toplam yerel basın çalışanı sayısının da 2300 kişi olduğu saptanmıştır. Özellikle küçük il ve ilçelerdeki gazeteler aile işletmesi şeklinde ve bir iki kişinin çabasıyla yayımlanmaktadır. Diğer yandan, yerel basının gelişmiş olduğu İzmir, Bursa, Adana, Konya, Sakarya, Kocaeli, Antalya, Kayseri, Gaziantep, Trabzon gibi illerde, gazete çalışanlarının sayısı 10 ve üzerindedir (Girgin, 2001; Kayacan, 1996).

Türkiye'deki yerel gazetelerin bir bölümü aile işletmesi şeklindedir. Küçük il ve ilçelerdeki gazetelerin çoğu, matbaacılığın yan ürünü olarak, aile bireyleri tarafından çıkarılır. Bu gazetelerin çalışan sayısı resmi ilan almak için gerekli olan asgari sayıyı geçmez. Büyük illerde ise yerel gazete çalışanlarının sayısı 10 ila 100 arasında değişmektedir.

2006 yılı itibariyle Basın İlan Kurumu şubesi bulunan 10 ilde yapılan bir araştırma ise (Şeker, 2007) bu illerdeki gazetelerde çalışan sayısının İzmir ve Bursa gibi illerde 100'ü aşabildiğini ortaya koymuştur. Ancak tüm iller için aynı sayılardan söz etmek mümkün değildir. Kurum şubesi bulunan en eski illerden olmasına rağmen Adana'daki gazetelerin çalışan sayıları 7-22 arasındadır. İstanbul'daki yerel gazeteler bu sayı, 12-36, Ankara'da 9-39. Konya'da 20-44, Trabzon'da 12-39. Gaziantep'te 7-15, Kayseri'de 6-16, Antalya'da 7-16 arasında değişmektedir.

Çalışanların ağırlıklı olarak erkek ve lise mezunu olduğu da aynı araştırma ile ortaya konmuştur. İstanbul yerel gazetelerinde toplam 179 çalışan bulunurken çalışanların 54'ü (yüzde 30) kadın, 125'i (yüzde 70) erkektir. Çalışanların 19'u (yüzde 10.6) iletişim mezunudur. İletişim dışında üniversite eğitimi almış çalışanların sayısı 53 (yüzde 29.6) iken lise mezunlarının sayısı 100 (yüzde 55.8), ortaokul mezunlarının sayısı 7' dir (yüzde 3.9). İlkokul mezunu çalışan bulunmamaktadır. Bu ildeki yerel gazetelerde çalışanların 120'si (yüzde 67) sarı basın kartı sahibidir.

Ankara gazetelerinde toplam çalışan sayısı 199 olarak belirlenmiştir. Kadın çalışanların sayısı 60 (yüzde 30.1), erkeklerin sayısı 139'dur (yüzde 69.9). Çalışanların 26'sı (yüzde 13) iletişim, 81'i (yüzde 40.7) iletişim dışında üniversite mezunudur. 62 (yüzde 31.1) çalışan lise, 25 (yüzde 12.5) çalışan ortaokul ve 7 (yüzde 3.5) çalışan ilkokul mezunudur. Bu ildeki çalışanların 127'si (yüzde 63.8) sarı basın kartı sahibi, 187'si (yüzde 94) ise 212'ye göre kadroludur.

Türkiye'de yerel basının çalışan yapısı konusunda genel olarak ne söylenebilir?

SIRA SİZDE 2

İzmir gazetelerinde toplam çalışan sayısı 241'dir. Kadın çalışanların sayısı 86 (yüzde 35.6), erkeklerin sayısı 155'tir (yüzde 64.4). 34 (yüzde 16.6) çalışan iletişim, 76 çalışan (yüzde 37) iletişim dışında üniversite bitirmiştir. 84 (yüzde 40.1) çalışan lise, 10 (yüzde

4.9) çalışan ortaokul, 1 (yüzde 0.48) çalışan ilkokul mezunudur. İzmir gazetelerinde çalışanların 77'si (yüzde 32) sarı basın kartına sahipken 212'den kadrolu çalışan sayısı 120'dir (yüzde 49.8).

Adana gazetelerinde toplam 174 kişi çalışmaktadır. Bu çalışanların 43'ü (yüzde 24.7) kadın, 131'i (yüzde 75.3) erkektir. Bu ilde sadece 6 (yüzde 3.4) iletişim mezunu gazeteci çalışırken diğer üniversite mezunlarının sayısı da 21'dir (yüzde 12), Adana gazetelerinde 110 (yüzde 63.2) lise mezunu, 29 (yüzde 16.6) ortaokul mezunu, 8 (yüzde 4.6) ilkokul mezunu çalışmaktadır. Sarı basın kartı sahibi çalışanların sayısı 71 (yüzde 40.8), 212'ye göre kadrolu çalışanların toplam sayısı ise 117'dir (yüzde 67.2).

Bursa gazetelerinde toplam çalışan sayısı 364'tür. Çalışanların 115'i (yüzde 31.6) kadın, 249'u (yüzde 68.4) erkektir. İletişim mezunlarının sayısı 24 (yüzde 6.6), diğer üniversite mezunlarının sayısı 139'dur (yüzde 38.1). Bu ildeki gazetelerde 161 (yüzde 44.2) lise mezunu, 30 (yüzde 8.3) ortaokul mezunu ve 10 (yüzde 2.8) ilkokul mezunu çalışmaktadır. Sarı basın kartı sahibi çalışanların sayısı 80 (yüzde 22), 212'ye göre kadrolu çalışanların sayısı ise 113'tür (yüzde 31).

Konya gazetelerinde çalışanların toplam sayısı 197'dir. Çalışanların 28'i (yüzde 14.2) kadın, 169'u (yüzde 85.8) erkektir. İletişim mezunlarının sayısı 22 (yüzde 11.1), diğer üniversite mezunlarının sayısı 23'tür (yüzde 11.7). Konya gazetelerinde 111 (yüzde 56.4) lise mezunu, 19 (yüzde 9.6) ortaokul mezunu ve 22 (yüzde11.1) ilkokul mezunu çalışmaktadır. Sarı basın kartı sahibi gazetecilerin sayısı 50 (yüzde 30), 212'ye göre kadrolu gazetecilerin sayısı 115'tir (yüzde 69).

Gaziantep gazetelerinin toplam çalışan sayısı 90, kadın çalışan sayısı 20 (yüzde 22.2), erkek çalışan sayısı 70'tir (yüzde 77.8). Bu ilde çalışan iletişim mezunu gazetecilerin sayısı 5 (yüzde 5.5), diğer üniversite mezunlarının sayısı 18 (yüzde 20) iken 50 (yüzde 55.5) lise, 11 (yüzde 12.2) ortaokul ve 6 (yüzde 6.7) ilkokul mezunu çalışan bulunmaktadır. Gazetelerde çalışanların 17'si (yüzde 18.9) sarı basın kartı sahibi iken 212'ye göre kadrolu çalışanların sayısı 69'dur (yüzde 76.6).

Kayseri gazetelerinde toplam 143 kişi çalışmaktadır. Bunların 32'si (yüzde 22.4) kadın, 112'si (yüzde 77.6) erkektir. İletişim mezunlarının sayısı 6 (yüzde 4.1), diğer üniversite mezunlarının sayısı 43'tür (yüzde 30). Bu ildeki gazetelerde 83 (yüzde 58) lise mezunu, 11 (yüzde 7.7) ortaokul mezunu çalışmakta, ilkokul mezunu çalışan bulunmamaktadır. Sarı basın kartlı çalışan sayısı 44 (yüzde 30.8), 212'den kadrolu çalışan sayısı ise 101'dir (yüzde 70.6).

Antalya gazetelerinde çalışanların sayısı 142'dir. Bu sayının 37'si (yüzde 26) kadın, 105'i (yüzde 74) erkektir. Bu gazetelerde 18 (yüzde 12.6) iletişim, 42 (yüzde 29.6) diğer üniversite mezunu çalışmaktadır. Lise mezunlarının sayısı 67 (yüzde 47.2), ortaokul mezunlarının sayısı 10 (yüzde 7), ilkokul mezunlarının sayısı ise 5'tir (yüzde 3.5). Sarı basın kartı sahibi çalışanların sayısı 55 (yüzde 38.8) iken 212'ye göre kadrolu çalışan sayısı 119'dur (yüzde 83.8).

Trabzon gazetelerinin toplam çalışan sayısı 171'dir. Bu çalışanların 44'ü (yüzde 25.7) kadın, 127'si (yüzde 74.3) erkektir. İletişim eğitimi almış çalışan sayısı 11 (yüzde 6.4), diğer üniversite mezunlarının sayısı 42'dir (yüzde 24.6). Trabzon gazetelerinde 115 (yüzde 67) lise, 3 (yüzde 1.7) ortaokul mezunu çalışmakta, ilkokul mezunu çalışan bulunmamaktadır. Çalışanların 55'inin (yüzde 32.1) sarı basın kartı bulunmakta, 212'ye göre kadrolu çalışanların toplam sayısı ise 126'ya (yüzde 73.7) ulaşmaktadır.

İncelenen 10 ildeki toplam çalışan sayısının 1900 olduğu görülmektedir. Bu çalışanların 519'u kadın 1381'i erkektir. Bu sayılar kadın çalışanların oranının yüzde 27'yi biraz aştığını, yerel gazetelerde çalışanların yaklaşık yüzde 73'ünün erkek olduğunu göstermektedir. 10 ilde iletişim eğitimi almış çalışan sayısının sadece 171'dir. Oransal olarak iletişim eğitimli çalışanlar yerel gazetelerde yüzde 9'luk bir bölümü oluşturmaktadır. İletişim dışında üniversite bitirmiş çalışanların sayısı ise 538'dir (28.6). İletişim mezunları dahil edildiğinde bile yerel gazetelerde çalışan toplam üniversite mezunlarının oranı yüzde 40'a ulaşamamaktadır.

Yerel gazetecilerin çoğunluğunu oluşturan lise mezunlarının toplam sayısı ise 943'tür. Oransal olarak bakıldığında yerel gazetelerin çalışanlarının yaklaşık yüzde 50'sinin lise mezunu olduğu görülmektedir. Ortaokul mezunlarının sayısı 155, oranı yaklaşık yüzde 8'dir. Yerel gazetelerde 59 (yüzde 3.1) da ilkokul mezunu çalışan bulunmaktadır. Bu veriler yerel gazete çalışanlarının yüzde 60'ından fazlasının üniversite mezunu olmadığını göstermektedir. İletişim fakültesi mezunlarının yerel gazetelerdeki oranının yüzde 10'a dahi ulaşamaması ise düşündürücüdür. Araştırma verilerine göre 10 ildeki toplam sarı basın kartı sahibi gazeteci sayısı 696'dır. Çalışanların yaklaşık yüzde 37'sinin sarı basın kartına sahip olduğu görülürken, 212'ye göre kadrolu çalışanların sayısı 1246'dır.

Yerel gazetelerle doğrudan ilgili iki kurumdan biri olan Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ise gazete sayısını valiliklere yapılan başvuruları dikkate alarak açıkladığı için yüksek sayılar vermektedir. BYEGM verilerinde yerel gazete sayısının 2500-3000 arasında olduğu belirtilmektedir.

TÜİK'in yazılı medya istatistiklerine göre 2014 yılında yayımlanan gazetelerin yüzde 89'u yerel, yüzde 4,9'u bölgesel ve yüzde 6,2'si ise ulusal yayın yapmaktadır. Dergilerin ise yüzde 38,2'si yerel, yüzde 6,6'sı bölgesel iken, yüzde 55,2'si ulusal yayın yapmaktadır. Genel olarak bakıldığında gazete ve dergilerin yüzde 59,2'si yerel, yüzde 5,9'u bölgesel ve yüzde 35'i ise ulusal yayın yapmaktadır. 2014 yılında toplam tirajın yüzde 14,1'ini yerel, yüzde 2'sini bölgesel, yüzde 83,9'unu ise ulusal gazete ve dergiler oluşturmaktadır (TÜİK, 2016).

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı verilerine göre, 9235 basın kartı, 145 basın şeref kartı, 78 serbest basın kartı, 4957 sürekli basın kartı olmak üzere toplam 14415 kişi basın kartı sahibidir. Elbette, basın çalışanı olan ve henüz basın kartı almamış olanlar da bulunmaktadır (BYEGM, 2013). Ancak Türkiye İstatistik Kurumu verileri gazeteci olarak çalışanların sayısını çok daha yüksek olarak ortaya koymaktadır. 2014 yılı araştırmasına göre Türkiye'de 4.176 gazete ve 2994 dergide çalışan sayısı 80.364 olarak açıklanmıştır. Araştırmaya göre bu çalışanların 50.396'sı editoryal bölümde görev yapmakta yani gazeteci olarak istihdam edilmektedir.

Basın İlan Kurumu verilerine göre ise resmî ilan yayımlayabilme hakkını taşıyan gazetelerin sayısı daha düşüktür. Sayfa sayısı, çalışan sayısı, düzenli yayımlanma, belli bir satış rakamı olması gibi birtakım şartları yerine getiren gazeteler resmî ilan alabilmektedir. 2 Ocak 1961 tarihli, 195 Sayılı Kanun ile kurulan Basın İlan Kurumu, resmî ilânlarla, kamu kurum ve kuruluşlarına ait reklâmların, süreli yayınlarda yayınlanmasına aracı olmaktadır. Şubelerinin bulunmadığı yerlerde ise valilikler Basın İlan Kurumunun belirlediği esaslara göre bu görevi üstlenmektedir.

Merkezi İstanbul'da bulunan kurumun İstanbul, Ankara, İzmir, Adana, Afyonkarahisar, Antalya, Aydın, Balıkesir, Batman, Bolu, Bursa, Çanakkale, Çorum, Denizli, Diyarbakır, Edirne, Elazığ, Erzurum, Eskişehir, Gaziantep, Hatay, Kahramanmaraş, Kastamonu, Kayseri, Kocaeli, Konya, Malatya, Manisa, Mardin, Mersin, Muğla, Ordu, Sakarya, Samsun, Sivas, Şanlıurfa, Tekirdağ, Tokat, Trabzon, Van ve Zonguldak'ta şubeleri bulunmaktadır.

Basın İlan Kurumu, gazetelerde çalışma hayatına ilişkin teşvik edici kuralları yanında basın mesleğinde fikren ve bedenen çalışan işçilere sosyal destek de vermektedir. Kurum, gazetelere kredi verebilmekte, basın derneklerine yardımda bulunmakta, gazeteci ve gazetenin diğer çalışanlarına borç vermekte, bu kişilerden yardıma muhtaç olanlarıyla ölenlerin yardıma muhtaç ailelerine para yardımı yapmakta ve gazetecilere tatil imkânı sağlamaktadır.

Basın İlan Kurumu, 40'ı aşan şubesinde, o illerde yayımlanan gazeteleri sıkı bir şekilde denetlediği için, gazetelere ilişkin ayrıntılı veriler sunabilmektedir. 2014 yılı sonu itibariyle şubelerin bulunduğu illerde toplam 697 gazete resmî ilan yayımlama hakkına sahiptir. Bu gazetelerin içinde İstanbul merkezli olarak yayımlanan ulusal gazeteler de dâhildir. Ulusal gazetelerin çalışanları ayrı tutulduğunda, BİK verilerine ve asgari kadro kurallarına dayanarak yerel gazete çalışanları ile ilgili bir hesaplama yapmak mümkündür.

Tablo 8.1
Basın İlan Kurumu Görev Alanındaki Yerlerde Resmî İlan Yayınlanan Gazeteler

Kaynak: *Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu 2014 Yılı Faaliyet Raporu.*

Sıra No.	Yayın Yerleri	Siyasi Gazeteler	Ticari Gazeteler	*5216 Kapsamı	**6360 Kapsamı	Toplam
1	İstanbul	45	2	2	-	49
2	Ankara	8	1	-	14	23
3	İzmir	7	2	4	11	24
4	Adana	18	-	-	6	24
5	Afyonkarahisar	10	-	-	-	10
6	Antalya	13	-	-	18	31
7	Aydın	8	-	-	18	26
8	Balıkesir	8	-	-	26	34
9	Batman	4	-	-	-	4
10	Bolu	7	-	-	-	7
11	Bursa	6	-	-	18	24
12	Çorum	7	-	-	-	7
13	Denizli	5	-	-	5	10
14	Diyarbakır	10	-	-	15	25
15	Edirne	8	-	-	-	8
16	Erzurum	4	-	-	2	6
17	Eskişehir	8	-	-	-	8
18	Gaziantep	14	-	-	8	22
19	Hatay	7	-	-	17	24
20	Kahramanmaraş	11	-	-	8	19
21	Kastamonu	5	-	-	-	5
22	Kayseri	14	-	-	3	17
23	Kocaeli	5	-	8	-	13
24	Konya	13	-	-	33	46
25	Malatya	4	-	-	1	5
26	Manisa	9	-	-	18	27
27	Mardin	6	-	-	9	15
28	Mersin	8	-	-	13	21
29	Muğla	6			30	36
30	Ordu	9	-	-	8	17
31	Sakarya	7	-	-	-	7
32	Samsun	7	-	-	11	18
33	Sivas	3	-	-	-	3
34	Şanlıurfa	8	-	-	11	19
35	Tekirdağ	6	-	-	14	20
36	Tokat	9	-	-	-	9
37	Trabzon	7	-	-	5	12
38	Van	6	-	-	11	17
39	Zonguldak	5	-	-	-	5
	TOPLAM	**345**	**5**	**14**	**333**	**697**

Yayın Yerleri	Vasıflı	Vasıfsız	Toplam
İller	307	22	**329**
İlçeler	253	394	**647**
TOPLAM	**560**	**416**	**976**

Tablo 8.2
Basın İlan Kurumunun Görev Alanı Dışındaki Gazetelerin Sayısı

Kaynak: *Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu 2014 Yılı Faaliyet Raporu.*

Üç büyük şehirdeki gazeteleri çıkardığımızda Basın İlan Kurumu şubesi bulunan illerde yaklaşık 600 civarında gazete bulunmaktadır. Asgari kadro zorunluluğuna göre bu illerdeki gazetelerin resmî ilan alabilmeleri için en az 7 gazeteci çalıştırmaları gerekmektedir. Buna göre Kurum şubesi bulunan illerdeki kadrolu gazeteci sayısı asgari koşullarda 4000'i aşmaktadır. Bazı gazetelerin daha fazla resmî ilan ve reklam alabilmek için kadro sayısını asgari kadronun iki katına çıkarmaları gibi uygulamalar, bu sayının daha da fazla olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda, büyük illerdeki bazı gazetelerde çalışan sayısı gazetelerin rekabet koşulları gereğince asgari kadrodan çok daha fazla olabilmektedir. Ancak her durumda, BİK şubesi bulunan 39 ildeki yerel basın çalışanlarının sayısının 5000 civarında olduğu yönünde bir çıkarımda bulunulabilir.

Diğer yandan BİK Şubesi bulunmayan ancak resmî ilan ve reklam alan il ve ilçelerde toplam günlük ve haftalık 976 gazete yayımlandığı BİK 2014 yılı Faaliyet Raporu'ndan anlaşılmaktadır. Bu gazeteler de bulundukları kategoriye göre 3 ila 5 arasında asgari gazeteci istihdam etmek zorundadırlar. Bir çıkarım olarak il ve ilçelerdeki bu gazetelerin zorunlu çalışan sayısının 3-4 bin civarında olduğu söylenebilir.

Basın İlan Kurumunun şubesinin bulunduğu illerde resmî ilan yayımlama hakkına sahip 697 gazete bulunmaktadır. Kurum şubesi bulunmayan il ve ilçelerdeki resmi ilan yayımlayabilen gazetelerin sayısı ise 976'dır.

Her ne kadar çalışanların bir bölümünün fiilen gazetecilik yapmayan, fakat kadroda gösterilen kişilerden oluştuğu gerçeği bilinse de Anadolu'da gazetecilik yapan yerel basın mensuplarının sayısının 10 bine yakın olduğunu söylemek mümkündür.

Basın İlan Kurumu mevzuatında, çalışanların niteliğine ilişkin olarak da bazı düzenlemeler getirilmiş bulunmaktadır. Bu kuralların en önemlisi, fikir işçisi kadrosunda çalışacaklarda aranacak şartlar arasına iletişim eğitimi alma şartının da bulunmasıdır. İletişim fakültesi mezunları ya da meslek yüksekokullarının iletişimle ilgili bölümlerinden mezun olmak bir gereklilik olarak yerini almıştır.

YEREL GAZETELERİN GELİRLERİ

Yerel gazetelerin birçoğunun satış geliri yetersizdir. Bunda satışların ve abonelerin sayı olarak düşük oluşu yanında, gazete birim fiyatının düşük tutulması da etkendir. Esasen, satıştan gelir elde etme birincil amaç olmaktan çıkmıştır. Çalışanların koşullarını da doğrudan etkileyen gelir durumu genellikle resmî ilanlara bağlıdır. Gazeteler belli bir satışı sağlayarak, Basın İlan Kurumu'nun asgari şartlarını yerine getirmek ve o ilde dağıtılan resmî ilan/reklam bedelinden pay almak için çaba göstermektedir. Büyük illerde gazetelerin resmî ilan dışında da özel reklamlardan ve küçük ilanlardan elde ettikleri bir gelir bulunmaktadır.

Bununla ilgili rakamlara ulaşmak çok mümkün olmamakla birlikte, gazetelerin beyanlarına dayanılarak çeşitli veriler ortaya konmuştur. 2006 yılı verilerine göre (Şeker, 2007: 307), İstanbul gazetelerinde satıştan, resmî ilandan ve özel ilan-reklamdan elde edilen aylık gelir genellikle resmî ilan ağırlıklı olarak 50.000 TL'nin altında kalırken, Ankara gazetelerinde toplam gelir de genellikle bu düzeydedir. Tirajı yüksek bazı gazeteler ise resmî ilan gelirlerinin yüksekliğine de bağlı olarak 100.000 TL'ye yaklaşan gelirler elde edebilmektedirler. İzmir'de Yeni Asır yerel basın ölçeğini çok aşan bir geliri bulunmaktadır. Aylık 2.000.000 TL'yi aşan geliri bulunan Yeni Asır, bu gelirin yalnızca 100.000 TL'sini

resmî ilandan elde etmekte diğer kısmını ise satış ve özel ilan-reklamdan kazanmaktadır. Adana gazeteleri, gazete sayısının çokluğu ve ilin resmî ilan potansiyelinin düşüklüğü nedeniyle resmî ilandan genellikle 15.000 TL civarında gelir elde edebilmekte, diğer gelir kalemleri eklendiğinde 20.000 TL'nin altında toplam gelire sahip bulunmaktadırlar.

Bursa gazeteleri ise resmî ilan ve diğer gelirler bakımından oldukça başarılı görünmektedir. Resmî ilan gelirleri 30.000 ila 120.000 TL arasında değişirken, özel ilan ve reklam gelirleri daha da yüksektir. Bu ildeki gazetelerden Bursa Hakimiyet'in 500.000 TL'yi aşan aylık geliri bulunmaktadır. Konya'da gazetelerinin resmî ilan gelirleri 15.000 ila 30.000 TL arasında değişmekte, diğer gelir kalemleri eklendiğinde bazı gazetelerin gelirleri aylık 100.000 TL'ye ulaşabilmektedir. Gaziantep gazetelerinin gelir düzeyi ise oldukça kötüdür. Gazetelere düşen resmî ilan geliri 8.000 TL'yi aşmamakta, diğer gelir kalemleriyle birlikte dahi gazetelerin geliri 10.000 TL civarında kalmaktadır.

Kayseri gazetelerinde de resmî ilan geliri 10.000 TL'nin altındadır. En güçlü gazetelerin bile tüm gelir kalemleri toplandığında aylık 20.000 TL'yi aşmayan bir geliri bulunduğu görülmektedir. Benzer bir durum Antalya gazetelerinde de yaşanmaktadır. Bu ilde gazetelere düşen resmî ilan geliri genellikle 6.000 TL civarındadır. Gazetelerin çoğunluğu diğer gelir kalemleriyle birlikte 10.000 TL'yi ancak bulan bir gelir elde edebilmektedir. Trabzon'da ise gazete sayısının azlığına da bağlı olarak resmî ilan geliri 20-30.000 TL'ye çıkabilmekte, özel ilan ve reklam geliri yüksek olan bazı gazeteler 50.000 TL'yi aşan toplam gelirler elde edebilmektedir. Ancak bu ildeki gazetelerin düşük tirajlı bölümünün gelirinin 10.000 TL'nin altında olduğu görülmektedir.

SIRA SİZDE 3

Yerel gazetelerin en büyük gelir kalemi nedir?

2014 yılı verilerine göre ise İstanbul gazeteleri, ulusal gazetelerin bulunması nedeniyle toplam resmî ilan reklam gelirinin yüzde 60'ına yakınını aldığından gazete başına ulusal yayımlananlarda 10 milyon lirayı aşabilmektedir. Bu ildeki yerel özellikteki ya da düşük tirajlı gazeteler dahi 500 ila 1 milyon lira arasında gelir resmî ilan ve reklam geliri elde etmekte, orta büyüklükteki ulusal bir gazetede bu rakam 4-5 milyon lirayı bulmaktadır. İzmir ve Ankara'daki yerel gazetelere düşen resmî ilan reklam geliri de 500 ila 1 milyon lira civarındadır.

Üç büyük şehir dışında en büyük resmî ilan reklam gelirinin oluştuğu Bursa'da gazete başına yıllık gelir 1 milyon lirayı aşmaktadır. Konya'da gazetelere 2014 yılında toplam yaklaşık 4.5 milyon lira resmî ilan ve reklam verilmiştir. Bu tutar 13 gazeteye özelliklerine göre bölüştürüldüğü için gazete başına yıllık ortalama 350 ila 450 bin lira arasında bir resmî ilan/reklam geliri düşmüştür. Yeni açılan ve tabloda yıldız ile belirtilmiş olan Aydın, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla, Bolu, Edirne, Tokat gibi şubeler ve üç büyük şehir bir yana bırakıldığında diğer şubelerce yıllık verilen resmî ilan ve reklamların tutarı 1 milyon ila 9 milyon lira arasında değişmektedir.

Yeri	Resmî İlan Bedeli (¨)	Mecbur Reklam Bedeli (¨)	Hususi İlan ve Reklam Bedeli (¨)	Toplam Tutar (¨)	Payı (%)
İstanbul	101.875.687,30	49.205.885,77	622.466,36	151.704.039,43	59,36%
Ankara	9.761.186,80	1.306.230,26	-	11.067.417,06	4,33%
İzmir	8.592.097,96	2.717.683,53	-	11.309.781,49	4,42%
Adana	2.497.448,50	506.800,64	-	3.004.249,14	1,17%
Bursa	5.329.559,53	4.606.827,41	-	9.936.386,94	3,88%
Konya	4.315.840,29	1.270.798,20	-	5.586.638,49	2,19%
Gaziantep	2.057.428,20	204.172,54	-	2.261.600,74	0,88%
Kayseri	2.423.530,85	299.817,31	17.750,00	2.741.098,16	1,07%
Antalya	4.274.180,80	389.339,10	50,00	4.663.569,90	1,82%
Trabzon	1.862.424,39	220.704,09	-	2.083.128,48	0,81%
Eskişehir	2.101.848,39	772.148,38	-	2.873.996,77	1,12%
Kocaeli	3.165.623,93	531.762,36	-	3.697.386,29	1,44%
Sakarya	2.016.111,71	412.792,96	-	2.428.904,67	0,95%
Samsun	2.275.179,50	527.501,00	-	2.802.680,50	1,10%
Mersin	2.029.501,52	1.241.714,05	-	3.271.215,57	1,28%
Erzurum	1.525.468,54	33.513,29	-	1.558.981,83	0,61%
Diyarbakır	2.430.737,72	75.567,00	-	2.506.304,72	0,98%
Van	1.603.719,17	122.862,53	-	1.726.581,70	0,67%
Balıkesir	2.564.601,60	564.390,47	3.600,00	3.132.592,07	1,22%
Afyonkarahisar	1.628.780,90	73.243,08	-	1.702.023,98	0,67%
Zonguldak	1.105.077,96	8.047,85	-	1.113.125,81	0,43%
Denizli	1.625.864,38	538.590,03	-	2.164.454,41	0,85%
Batman	1.091.603,30	51.322,40	-	1.142.925,70	0,45%
Manisa	2.193.850,14	358.536,05	-	2.552.386,19	1,00%
Hatay	1.601.052,38	55.068,55	-	1.656.120,93	0,68%
Ordu	1.138.804,30	80.291,74	-	1.219.096,04	0,48%
Malatya	1.404.534,57	32.902,94	-	1.437.437,51	0,56%
Tekirdağ	2.115.721,01	381.185,06	-	2.496.906,07	0,98%
Şanlıurfa	1.574.170,26	59.982,47	569,60	1.634.722,33	0,64%
Sivas	1.714.023,57	43.766,55	-	1.757.790,12	0,69%
Kastamonu	1.262.836,50	35.345,30	-	1.298.181,80	0,51%
Çorum	1.193.229,42	72.449,16	-	1.265.678,58	0,50%
*Aydın	1.500.957,41	261.981,30	-	1.762.938,71	0,69%
*Kahramanmaraş	1.169.589,05	135.586,99	-	1.305.176,04	0,51%
*Mardin	512.244,84	52.551,73	-	564.796,57	0,22%
*Muğla	1.757.244,48	94.471,11	-	1.851.715,59	0,72%
**Bolu	88.003,20	1.824,76	-	89.827,96	0,04%
**Edirne	122.980,20	11.845,00	-	134.825,20	0,05%
**Tokat	62.851,80	2.333,84	-	65.185,64	0,03%
TOPLAM	**187.565.596,37**	**67.361.836,80**	**644.435,96**	**255.571.869,13**	**100,00%**

Tablo 8.3
Resmi İlan ve Reklam Bedellerinin Şubeler İtibariyle Dağılışı (2014)
**Aydın, Kahramanmaraş, Mardin, Muğla şubeleri 2 Mayıs 2014 tarihinde açılmıştır.*
***Bolu, Edirne, Tokat şubeleri 1 Aralık 2014 tarihinde açılmıştır.*

Kaynak: *Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu 2014 Yılı Faaliyet Raporu.*

Resmî ilan geliri, ulusal gazeteler için büyük bir önem taşımazken, küçük yerel gazetelerin tek gelir kaynağıdır. Büyük illerdeki yerel gazeteler de, resmî ilan geliri olmaksızın yayınlarını sürdürmekte zorlanırlar. Gazetelerin resmî ilan geliri, çalışan sayısı ve niteliğinin de aralarında olduğu niteliği artırıcı birtakım koşullara bağlanmıştır.

Denizli, Kocaeli ve Sakarya'daki rakamlar da gazete başına 350-400 bini bulmaktadır. Antalya, Eskişehir, Samsun ve Trabzon'da ortalama gazete başına resmî ilan/reklam geliri yıllık 300 bin lira civarındadır. Ancak Gaziantep, Kayseri, Mersin, Diyarbakır, Batman, Van, Zonguldak, Tekirdağ, Kastamonu gibi illerde gazete başına düşen bu gelir 200 bin lira civarında ve altındadır. Gazete sayısının çok olduğu illerde gazete başına elde edilen resmî ilan/reklam geliri düşük olurken, 4 gazete çıkan Erzurum'da, 3 gazete yayımlanan Sivas'ta ve 5 gazete çıkan Malatya'da bu gelir 500 bin lirayı aşmaktadır. 25 gazetenin yayımlandığı Balıkesir'de, Hatay, Ordu, Şanlıurfa, Çorum, Aydın, Mardin, Muğla gazete başına düşen ilan reklam geliri yıllık 150 bin liranın altındadır.

Bu veriler Anadolu'daki gazetelerin illere göre değişmekle birlikte, Basın İlan Kurumu aracılığıyla resmî ilan ve reklamdan aylık ortalama 15 ila 100 bin lira arasında bir gelir elde ettiğini göstermektedir. Bu gelir çok sayıda gazeteci çalıştıran, çok sayfalı ve içeriğe harcama yapılan gazeteler için yeterli olmamakla birlikte, asgari kadro olan 7 kişi ile yayımlanan, 8 sayfalık, ajans ağırlıklı küçük yerel gazetelerin maliyetinin önemli bir bölümünü karşılayabilmektedir.

Özet

AMAÇ 1 *Yerel basının gelişimini özetlemek*

Yerel basın, Osmanlı döneminde 1860'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. Bu gelişme yerel bir ihtiyaçtan doğmamış, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli eyaletlerindeki ayrılıkçı düşüncelere cevap vermek gibi merkezi siyasal ve yönetsel bir kaygıyla başlatılmıştır. İlk yerel gazetelere vilayet gazeteleri adı verilmiştir. Vilayetlerdeki valilerin yönetimindeki bu gazetelerin çalışanları da memurlardan oluşmuştur. Özel girişimin yerel basın alanına girişi ise İkinci Meşrutiyet dönemine rastlamaktadır. Basında sansürün kaldırılması ve özgürlük ortamı nedeniyle özellikle azınlıklar kendi dillerinde çok sayıda gazete çıkarmışlardır. Ancak, Birinci Dünya Savaşı döneminde yerel gazetelerin büyük bölümü kapanmıştır. Anadolu'nun işgali ve kurtuluş savaşı döneminde, vilayet gazetelerinden kalan altyapıyı ve bilgi birikimini kullanarak çeşitli illerde yerel gazeteler yayımlanmıştır. Büyük çoğunluğu işgal karşıtı olan ve milli mücadeleyi destekleyen bu yerel gazeteler, Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra yeni rejimle ilgili itirazlar nedeniyle sert bir denetim altına alınmış, Latin harflerine geçişle birlikte pek çoğu kapanmıştır. Türkiye'de yerel basının yeniden canlanması, çok partili hayata geçişle birlikte mümkün olmuştur. 1946'dan sonra başlayan hareketlenme, 1950'deki Demokrat Parti iktidarının ilk yıllarında yerel gazete patlamasına dönüşmüştür. İktidarın kendine yakın gazeteleri desteklemesi nedeniyle bazı bölgelerde güçlü yerel basın kuruluşları oluşmuştur. 1960 askeri müdahalesinden sonra resmî ilan ve reklamların adil bir şekilde dağıtılmaya başlanmasıyla birlikte, yerel gazeteler için temel bir gelir kaynağı oluşmuş ve sayı düzenli olarak artmıştır. Ancak ulusal gazetelerin bölge baskısı yapmaya başlaması, 1980'den sonra kağıt sübvansiyonlarının kaldırılması ve liberal ekonominin koşulları yerel gazetelerin istikrarlı bir yapıya kavuşmasını engellemiştir. Günümüzde, yerel gazeteler gelişmiş bazı iller dışında sadece resmî ilan ve reklam gelirleriyle ayakta durabilen, az sayıda çalışanı bulunan ve genellikle işlevsiz yayınlar konumundadır. Görece gelişmiş illerde ise özel ilan ve reklam geliri de elde eden, yeterli sayıda gazeteci çalıştıran, bayi ve abone yoluyla halka ulaşan önemli gazeteler de bulunmaktadır.

AMAÇ 2 *Yerel gazete çalışanlarının nicel ve nitel özelliklerini açıklamak*

Yerel gazete çalışanlarının sayısı hakkında çok çeşitli ve çelişkili veriler bulunmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu 20014 yılı araştırmasına göre Türkiye'de 4.176 gazete ve 2994 dergide çalışan sayısı 80.364 olarak açıklanmıştır. Araştırmaya göre bu çalışanların 50.396'sı editoryal bölümde görev yapmakta yani gazeteci olarak istihdam edilmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı verilerine göre ise 9235 basın kartı, 145 basın şeref kartı, 78 serbest basın kartı, 4957 sürekli basın kartı olmak üzere toplam 14415 kişi basın kartı sahibidir. Basın çalışanı olan ve henüz basın kartı almamış olanlarla birlikte bu sayının daha yüksek olması muhtemeldir. Basın İlan Kurumu'nun resmî ilan ve reklam verilecek gazetelere koşul olarak koyduğu asgari kadro şartları da çalışan gazeteci sayısına ilişkin öngörülerde güçlü bir veri olabilir. 2014 yılı verilerine göre BİK Şubesi bulunan illerde 697 resmî ilan alabilen gazete vardır. Üç büyük şehirdeki gazeteleri çıkardığımızda Basın İlan Kurumu şubesi bulunan illerde yaklaşık 600 civarında gazete bulunmaktadır. Asgari kadro zorunluluğuna göre bu illerdeki gazetelerin resmî ilan alabilmeleri için en az 7 gazeteci çalıştırmaları gerekmektedir. Buna göre Kurum şubesi bulunan illerdeki kadrolu gazeteci sayısı asgari koşullarda 4000'i aşmaktadır. Büyük illerdeki bazı gazetelerde çalışan sayısı gazetelerin rekabet koşulları gereğince asgari kadrodan çok daha fazla olabilmektedir. Ancak her durumda, BİK şubesi bulunan 39 ildeki yerel basın çalışanlarının sayısının 5000 civarında olduğu yönünde bir çıkarımda bulunulabilir. Diğer yandan BİK Şubesi bulunmayan ancak resmî ilan ve reklam alan il ve ilçelerde toplam günlük ve haftalık 976 gazete de bulundukları kategoriye göre 3 ila 5 arasında asgari gazeteci istihdam etmek zorundadırlar. Dolayısıyla il ve ilçelerdeki bu gazetelerin zorunlu çalışan sayısının 3-4 bin civarında olduğu söylenebilir. Bu veriler ışığında Anadolu'da gazetecilik yapan yerel basın mensuplarının sayısının 10 bine yakın olduğunu söylemek mümkündür.

AMAÇ 3

Yerel basının gelirler kaynaklarını sıralayabilmek

Yerel gazetelerin küçük iller ve ilçelerde çıkanları için satış ya da özel ilan reklam gelirinden söz etmek çok mümkün değildir. Bu gazeteler zaten çok az sayıda basılmakta, satış ya da aboneden bir gelir elde etmemektedir. Temel gelir, yayımlandıkları ilde oluşan resmî ilan ve reklam potansiyelinden kendilerine düşen paydır. Bu gelir, o ildeki resmî ilanların hacmine, bölüşen gazete sayısının çokluğuna göre değişebilmektedir. Mevzuat gereği ulusal gazeteler resmî ilanların yüzde 60'a yakınını almakta, geri kalan kısım ise yüzlerce yerel gazetenin gelirini oluşturmaktadır. İstanbul'da ulusal gazete başına düşen resmî ilan geliri 10 milyon lirayı aşabilmektedir. Bu ildeki yerel özellikteki ya da düşük tirajlı gazeteler dahi 500 ila 1 milyon lira arasında gelir resmî ilan ve reklam geliri elde etmekte, orta büyüklükteki ulusal bir gazetede bu rakam 4-5 milyon lirayı bulmaktadır. İzmir ve Ankara'daki yerel gazetelere düşen resmî ilan reklam geliri de 500 ila 1 milyon lira civarındadır. Üç büyük şehir dışında en büyük resmî ilan reklam gelirinin oluştuğu Bursa'da gazete başına yıllık gelir 1 milyon lirayı aşmaktadır. Konya'da gazetelere 2014 yılında toplam yaklaşık 4.5 milyon lira resmî ilan ve reklam verilmiştir. Bu tutar 13 gazeteye özelliklerine göre bölüştürüldüğü için gazete başına yıllık ortalama 350 ila 450 bin lira arasında bir resmî ilan/reklam geliri düşmüştür. Denizli, Kocaeli ve Sakarya'daki rakamlar da gazete başına 350-400 bini bulmaktadır. Antalya, Eskişehir, Samsun ve Trabzon'da ortalama gazete başına resmî ilan/reklam geliri yıllık 300 bin lira civarındadır. Ancak Gaziantep, Kayseri, Mersin, Diyarbakır, Batman, Van, Zonguldak, Tekirdağ, Kastamonu gibi illerde gazete başına düşen bu gelir 200 bin lira civarında ve altındadır. Gazete sayısının çok olduğu illerde gazete başına elde edilen resmî ilan/reklam geliri düşük olurken, 4 gazete çıkan Erzurum'da, 3 gazete yayımlanan Sivas'ta ve 5 gazete çıkan Malatya'da bu gelir 500 bin lirayı aşmaktadır. 25 gazetenin yayımlandığı Balıkesir'de, Hatay, Ordu, Şanlıurfa, Çorum, Aydın, Mardin ve Muğla' da gazete başına düşen ilan reklam geliri yıllık 150 bin liranın altındadır. Resmî ilan geliri, ulusal gazeteler için birinci önemde değildir. Oysa küçük yerel gazetelerin tek gelir kaynağını, diğer yerel gazetelerin ise en önemli gelir kalemini oluşturmaktadır.

Kendimizi Sınayalım

1. Türk basın tarihindeki ilk yerel gazeteler olan ve Osmanlı Devleti tarafından 1860'tan sonra değişik bölgelerde, ayrılıkçı akımlara cevap vermek için çıkarılan gazetelerin adı nedir?

a. İl gazetesi
b. Vilayet gazetesi
c. Eyalet gazetesi
d. Bölge gazetesi
e. Mahalli gazete

2. Kurtuluş Savaşı sırasında iletişim sağlamak için Mustafa Kemal tarafından 1920 yılında Ankara' da çıkarılan ve işgale karşı savaşın devam ettiği cephelerde dağıtılan gazetenin adı nedir?

a. Tasvir-i Efkar
b. Anadolu
c. Hakimiyet-i Milliye
d. İrade-i Milliye
e. Ulus

3. Türkiye' de yerel basının nicel bakımdan büyük gelişim gösterdiği dönem aşağıdakilerden hangisidir?

a. Milli Mücadele Dönemi
b. Tek Parti Dönemi
c. Çok Parti Dönemi
d. 1960 Sonrası
e. Liberal Ekonomi Dönemi

4. TÜİK verilerine göre Türkiye'de 4000'den fazla yerel gazete yayımlanmaktadır. Bu sayının yüksek oluşunda aşağıdaki faktörlerden hangisi en belirleyicidir?

a. Halkın okumaya olan ilgisinin büyük olması
b. Ülke genelinde köklü bir yerel basın geleneği bulunması
c. Basın ve ifade özgürlüğünün özümsenmiş olması
d. Resmî ilan ve reklam geliri
e. Yerel demokrasinin güçlü bir şekilde benimsenmesi

5. Yapılan araştırmalara göre, yerel basın çalışanlarının eğitim düzeyiyle ilgili aşağıdakilerden hangisi söylenebilir?

a. Ağırlıklı olarak ortaokul mezunlarından oluşmaktadır.
b. Ağırlıklı olarak ilkokul mezunlarından oluşmaktadır.
c. Ağırlıklı olarak iletişim fakültesi mezunlarından oluşmaktadır.
d. Ağırlıklı olarak üniversite mezunlarından oluşmaktadır.
e. Ağırlıklı olarak lise mezunlarından oluşmaktadır.

6. Kamu kurumlarının yasa gereği vermesi gereken resmî ilan ve reklamları, adil bir şekilde dağıtmak için, 1961 yılında kurulan ve bugün aynı görevini halen sürdüren kurumun adı aşağıdakilerden hangisidir?

a. Reklam Kurulu
b. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı
c. Basın İlan Kurumu
d. Radyo Televizyon Üst Kurulu
e. Rekabet Kurumu

7. Türkiye' deki yerel basının küçük il ve ilçelerdeki örnekleri genellikle aile işletmesi şeklindedir. Düşük tirajda basılan ve resmî ilan almak amacıyla çıkarılan bu gazeteler genellikle hangi işkolunun yan ürünü olarak yapılanmıştır?

a. Reklamcılık
b. Halkla ilişkiler
c. Matbaacılık
d. Radyoculuk
e. Televizyonculuk

8. Bazı büyük illerde yayımlanan yerel gazeteler, çalışan sayısı, içeriği, teknik özellikleri, tirajı ve satışı gibi özellikleriyle, ulusal gazetelerle rekabet edebilecek düzeydedir. Bu yapıyı sağlayan **en temel** özellik aşağıdakilerden hangisidir?

a. İlin nüfusu
b. İlin bulunduğu bölge
c. İlde yaşayanların eğitim düzeyi
d. İldeki reklam potansiyeli
e. İldeki gazetecilik kültürü

9. Bir ildeki resmî ilan potansiyeli, ildeki kamu kurumlarının sayısı ve etkinliğiyle bağlantılıdır. Gazete başına düşecek resmî ilan gelirini belirleyen **en önemli** aşağıdakilerden hangisidir?

a. İldeki gazete sayısı
b. İldeki gazetelerin tirajı
c. İldeki gazetelerin sayfa sayısı
d. İldeki gazetelerin abone sayısı
e. İldeki gazetelerin çalışan sayısı

10. Türkiye'de Basın İlan Kurumu ve valilikler kanalıyla resmî ilan yayınlama hakkı bulunan yerel gazetelerin sayısı yaklaşık olarak kaçtır?

a. 1000
b. 2500
c. 3000
d. 1600
e. 2600

Kendimizi Sınayalım Yanıt Anahtarı

1. b	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
2. c	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
3. c	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimi" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
4. d	Yanıtınız yanlış ise "Yerel Basın Çalışan Sayısı Ve Niteliklerine İlişkin" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
5. e	Yanıtınız yanlış ise "Yerel Basın Çalışan Sayısı Ve Niteliklerine İlişkin" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
6. c	Yanıtınız yanlış ise "Türkiye'de Yerel Basının Gelişimi Konusundaki" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
7. c	Yanıtınız yanlış ise "Yerel Basının Çalışan Sayısı Ve Niteliklerine İlişkin" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
8. d	Yanıtınız yanlış ise "Yerel Basının Çalışan Sayısı Ve Niteliklerine İlişkin" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
9. a	Yanıtınız yanlış ise "Yerel Gazetelerin Gelirlerine İlişkin" konusunu yeniden gözden geçiriniz.
10. d	Yanıtınız yanlış ise "Yerel Gazetelerin Gelirlerine İlişkin" konusunu yeniden gözden geçiriniz.

Sıra Sizde Yanıt Anahtarı

Sıra Sizde 1

Osmanlı döneminde ilk yerel gazete 1865 yılında Mithat Paşa tarafından çıkarılan Tuna gazetesidir. Vilayet gazetesi adı verilen bu gazetelerden, ayrılıkça akımlarla mücadele etmek için çeşitli bölgelerde 30'dan fazla çıkarılmıştır. Gazeteler çoğunlukla Türkçe yanında çıkarıldığı bölgenin konuşulan diliyle de yayımlanmıştır.

Sıra Sizde 2

Türkiye'de yerel basın çalışanlarının sayısı ve niteliği hakkında çeşitli kaynakların verdiği farklı bilgiler vardır. TÜİK'e göre yerel basında gazeteci olarak çalışanların sayısı 50 bini aşmaktadır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı verilerine göre Türkiye'deki sarı basın kartı sahiplerinin tümünün sayısı 15 binin altındadır. Basın İlan Kurumu'nun asgari kadro zorunluluğu üzerinden yapılan hesaplamalarda ise sayının 10 binin üzerinde olması gerektiğini göstermektedir.

Sıra Sizde 3

Küçük il ve ilçelerdeki yerel gazetelerin satış ve özel ilan reklam geliri çok düşük düzeydedir. Bu gazeteler Basın İlan Kurumu aracılığı ile yasa gereği dağıtılan resmî ilan ve reklamlardan gelir elde eder. Büyük illerdeki gazeteler satıştan ve diğer reklamlardan gelir elde etmekle birlikte, yine de en önemli gelir kalemi resmî ilanlardır. Resmî ilanların miktarı, o ildeki ilan potansiyeline ve ilanı bölüşen gazete sayısına göre değişmektedir. Az sayıda gazete yayımlanan illerde resmî ilandan düşen pay aylık 500 bin lirayı aşarken, ilan potansiyeli düşük ve çok sayıda gazete çıkan illerde bu miktar 100 bin liraya ulaşamamaktadır.

Yararlanılan Kaynaklar

Alemdar, K. (1999). "Osmanlı Basınına Genel Bakış", Osmanlı Basın Hayatı Sempozyumu, Ankara: G.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları.

Basın İlan Kurumu (2015). Basın İlan Kurumu Yönetim Kurulu 2014 Yılı Faaliyet Raporu.

BYEGM (2013). Basın Kartı İstatistikleri, Basın Yayın ve Enformasyon Genel Müdürlüğü Yayınları: Ankara.

Dursun, Ç., Alemdar, K. (1999). "İlan ve Reklam Gelirleri", Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, Der: Korkmaz Alemdar, İstanbul: Afa Yayınları.

Erdoğan, İ., Kartarı, A. (1999). "Kültür, İdeoloji ve Osmanlı Basını", Osmanlı Basın Hayatı Sempozyumu, Ankara: G.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları.

Gevgilili, A. (1983). "Türkiye Basını", Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, C.1, s.202-228.

Girgin, A. (2001). Türk Basın Tarihinde Yerel Gazetecilik, İstanbul: İnkılap Yayınları.

Kabacalı, A. (200). Türkiye'de Matbaa Basın ve Yayın, İstanbul: Literatür Yayınları.

Kayacan, İ. (1996). Türkiye›de Gazetecilik/Basınımızın Anadolu Cephesi, Ankara: Ajans Matbaası.

Koloğlu, O. (1994). Osmanlı'dan Günümüze Türkiye'de Basın, İstanbul: İletişim Yayınları.

Şapolyo, E. B. (1971). Türk Gazetecilik Tarihi ve Her Yönüyle Basın, Ankara: Güven Yayınları.

Şeker, M. (2005). "Yerel Gazeteler ve Resmî İlan", Selçuk İletişim, C.4, S.1, s. 101-115.

Şeker, M. (2007). Yerel Gazeteler, Tablet Yayınları: Konya

Topuz, H. (1996). Başlangıçtan Bugüne Türk Basın Tarihi, İstanbul: Gerçek Yayınları.

TÜİK (2016). http://www.tuik.gov.tr/PreHaberBultenleri.do?id=18523, erişim tarihi, 8.02.2016

Varlık, B. M. (1999). "Osmanlı Dönemi Türkçe Yerel Basını Üzerine Bazı Gözlemler", Osmanlı Basın Hayatı Sempozyumu, Ankara: G.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları.

Yazıcı, N. (1999). "Osmanlı Basının Başlangıcı Üzerine Bazı Düşünceler", Osmanlı Basın Hayatı Sempozyumu, Ankara: G.Ü. İletişim Fakültesi Yayınları.

Yücel, S. (1999). "Yerel Basın", Medya Gücü ve Demokratik Kurumlar, Der: Korkmaz Alemdar, İstanbul: Afa Yayınları.